

ډير تفاوت سته په انسان کي د معنا په لحاظ
واړه مشغول دي ځيني ځان ځيني جهان جوړوي
(الفت)

افغانستان

د ديموکراسي او جمهوريت په کلونو کي

۱۹۷۸ - ۱۹۶۳

ايکوال

عبدالغفار فراهي

۱۳۸۰ - - ۲۰۰۱

افغانستان

د ديموکراسي او جمهوريت په کلونو کي

۱۹۶۳ _ ۱۹۷۸

ليکوال

عبدالغفار فراهي

۱۳۸۲ _ ۲۰۰۳

contact: agfarahi@hotmail.com

عبدالغفار فراهي

د کتاب په هکله نوري څرگندونې

د محترم ډاکټر فاروق اعظم د ليک يوه برخه
د ۲۰۰۱ کال د دسمبر د مياشتې ۲۵ - لندن - انگلستان
د ښاغلي عبدالغفار فراهي کتاب ((افغانستان د ديموکراسي او جمهوريت په
کلونو کې)) مې ووايه او لاندې نظر پر وړاندې کوم :
پر کتاب ايجمالي نظر:

زما د فراهي صاحب دغه کتاب خوښ سو . زه يې يوه لويه ښيگڼه د ژبې ساده
گي او عام فهمي بولم . دا کار يې نه دی کړی چې د مطالبو د وړاندې کولو تر څنگ
خلگو ته د ژبې د سوچه توب يا رموزو درس هم ورکړي او په دې ډول لوستونکي
مغشوش کړي .

د کتاب بله ښيگڼه داده چې مؤلف يوازي واقعيات نه دي رانقل کړي بلکه خپل
نظريې هم پر ورکړی دی . سپری پوهيږي چې په هغو واقعياتو کې چې دی حاضر وو
خان ته يې يو څوک ويل او که د نورو منابعو څخه يې څه را اخستي هم دي کوبښن
يې کړی دی چې د خپل مطلب لپاره يې استخدام کړي . ده د تاريخ ليکونکي کار ندی
کړی چې صرف واقعيات بيانوي او قضاوت نورو ته پرېږدي ، بلکه د يوه څيړونکي په
شان يې کار کړی دی .

د کتاب د ليکلو ډول يې هم د ډيرو نورو ليکوالانو سره فرق لري . ځای ځای ټوکه او
شعر پکښې راغلی چې د کتاب لوستل يې له ستومانیه ژغورلی دی .

څلورم ښه والی يې دادی چې په کتاب کې فراهي صاحب خان ندی پرسولی . زه دا
د هر چا يو طبعي حق گڼم چې په ټولنه کې ځانته سم موقف ولټوي او يا په خپل کتاب
کې دا وښيي چې ده ټولني او يا کومي خاصي مسألي ته څه گټور کار کړی دی . خو

ځيني خلگ په دي کار کي پير افراط کوی . فراهي صاحب تر پيره ځايه پخپل طبعي حدودو کي تللی دی .

او آخر ، آخر د اهميت په لحاظ نه ، ما تر اوسه بل دا ډول کتاب ندی لوستی چي د ولسي جرگي د مهمو مسایلو په باره کي او يا د حکومت سره د دولت ددغه مهم رکن روابط په کوم تفصیل چي فراهي صاحب يي يادونه کړيده بحث سوی وي . امید دی چي دده دغه ابتکار د نورو وکیلانو لپاره ښه پیلامه وي .

مؤلف په عام ډول د ولسي جرگي دفاع کوي او په اجراءاتو کي حکومتونه ملامتوي دی پاچا او حکومتونه په ولسي جرگي کي په لاسوهنه متهموي . نوموړي مسایلو ته د يوه وکیل په حيث او د ولسي جرگي له نظره کتلي دي او حق پجانب هم دی دا ځکه خپله وکیل وو ، خو کاشکي د هغه وخت د حکومت يو غړی هم په دي باره کي څه وليکي چي هغوی د ولسي جرگي او وکیلانو سره څه مشکلات درلودل څو مسایل او اړخونه يي روښان سي او راتلونکي ولسي جرگي او حکومتونه گټه ځني واخلي . زه چي وگران هیواد افغانستان ته د ولسي نظام راتگ يو عاجل او مبرم ملي ضرورت گڼم ، دا کتاب پيموکراسی ته خدمت او په هغه مرحله کي يي د ولسي جرگو او حکومتونو د تعامل په برخه کي يو گټور اثر او مؤخذ بولم .

... مؤلف ليکلي دي چي امريکايانو د ۱۹۵۰ په لسيزي کي له افغانستانه مکرر غوښتي وه چي د سنډو په نظامي تړون کي ورسره شامل سي ، خو سند يي ندی ذکر کړی . زما معلومات دادي چي امريکايانو ته هغه وخت افغانستان نه اقتصادي ، نه ستراتيژيکي او نه لوجستيکي اهميت درلود . منزوي موقعيت او د روس سره اوږد سرحد افغانستان د روس د نفوذ په ساحه کي امريکايانو قبول کړی وو او فکر يي کاوه چي که هر وخت روس وغواړي افغانستان په آسانی نيولای سي . دوی نه په دننه افغانستان کي د کمونيزم خطر او نه له دباندې څخه د روس د حملي گواښ ليدی نو ځکه يي هره نظا مي مرسته و افغانستان ته ، د روس بي ځايه پارونه بلل چي امريکايانو دا نه غوښتل .

یوې پیرې مهمې خو تل له نظره غورځول سوی مسألې ته چې مؤلف اشاره کړېده هغه د پوونده (کوچیانو) مسأله ده . دې ملي موضوع ته باید جدې توجه وسي او زه دې خبرې ته د مؤلف توجه په اخر کې زه مؤلف ددغه گټور کتاب په لیکلو ستایم او نور توفیق ورته غواړم او ویونکي یې و ویلو ته هڅوم . په درناوي

د محترم عبدالجلیل وجدې د لیک یوه برخه

د ۲۰۰۲ کال د مې د میاشتې ۲۰ - ټورنټو - کاناډا

یوه کتاب ته کتنه :

((افغانستان د دیموکراسي او جمهوریت په کلونو کې)) د یوه په زړه پوري او گټور کتاب نوم دی چې د ۱۳۸۰ کال په ژمي کېني خپور شوی او په همدې وختونو کېني زما لاس ته راغلی دی . د کتاب لیکوال محترم عبدالغفار فراهي دی چې په خپله هم په ولسي جرگې کېني د فراه د بالابلوک د خلگو د وکیل او یو فعال پارلماني غړي په توگه د دیموکراسي په منځني بهیر کېني د رول خاوند دی . د حقوقو او سیاسي علومو په ساحه کېني د لیکوال لوړ تحصیلات ، د بهرنیو چارو په وزارت ، همدارنگه په ځینو هیوادو کېني ، په افغاني سفارتونو یا قونسلگریو کېني مهمو ماموریتونو او دیپلوماټیکو تجربو ، د یوه داسې پیر ښه کتاب د لیکلو د پاره د محترم فراهي صلاحیت نور هم زیات کړی دی .

په کتاب کې څرگنده شوی ده چې د افغانستان د اوسنیو غمجنو حالاتو اصلي عاملینو د دیموکراسي او جمهوریت په دور کې پیره گړندی وده کړې وه ، له دې خبرې څخه څرگنېږي چې له دیموکراسي څخه زموږ تالي ښي نه وي یا دا چې دیموکراسي له مور څخه ښي تالي نه درلودلي .

مور فکر کاوه لا وایو چې ولسواکي د افغانستان په تاریخ او فرهنگ کې ژوري جرړي لري . دا غټه خبره یواز زموږ عقیده نه ده ، بلکې د ختیځ او هم د لویدیځ پوهانو او مفکرینو پیر ځله دا خبره راسره منلي هم ده . سره له دې هم له نوي راوستل شوي دیموکراسي څخه مور ته لږ خوري ، خو زښتي ترخي تجربې او نتیجې راپاته شوي

دي زموږ ملي روښانفکرانو (مشروطه غوښتونکو ، وینښو ځلمیانو او داسي نورو) د نورو ملتونو د نهضت غوښتونکو په څیر د پیموکرای یا جمهوریت د راوستلو په لاره کې ، سر او مال بنسندلی دی ، خو مبارزي يې له بده مرغه پر خپل وخت دومره بريالی نه وي . وروسته بیا البته د ټولني او زماني د تحول غوښتونکي روحيي غوښته وه چې پیموکراسي او جمهوریت دواړه په نسبي توگه په کراره کراری کې د پاچهي کورنی له لویو دروازو څخه د خیرات په کاسو کې راووزي ، په کتاب کې دغه پرامتیک غوندي کیفیت په ښه توگه ښودل شوی دی .

دلته تر ټولو غټه پوښتنه داده ، چې په یوه فطرتا پیموکراتيکي ټولني کې یوه پیموکراسي او یو جمهوریت ولي داسي ناکامه سي چې زیانونه يې پیر ځله له گټو څخه زیات شي ؟ ښایي دا پوښتنه پیر جوابونه لري ، خو تر ټولو جامع جواب يې د یوي عنعنوي ټولني له مزاج سره د یوي نوي او په بل ځای کې د راټوکیدلي سیلسي پدیدي د پیر گړندي حرکت نه برابریدل وي . په کومه ټولنه کې چې د ((انتقاد)) او ((پیغور)) تر منځ پوله پیره نرمه او نري وي او رقابت پکې ژر د تربرولي یا تربگني بڼه غوره کړي . نو په داسي یوه ټولنه کې د پرمختگ د گړندي کولو دوه مهم عوامل ((انتقاد)) او ((رقابت)) کله چې په منفي توگه تعبیر شي ، د خلگو د پښو زولاني گړخي .

زموږ کورونه او بیا زموږ د ټولو شریک لوی کور (هیواد) پیر ځله د تربرولویو بي ځایه او بي گټي سیالیو وران کړی دي . په نولسمه بیا شلمه پیړی کې د هیواد د پیرو بدبختیو ستر مسؤلیت د تربگنیو په غاړه هم پروت دی . همدې تربگنیو د تره زامن ، بلکې وروڼه ، پلرونه او زامن په خطرناکو شخړو کې سره مخامخ کړي دي ، او له بده مرغه د سیاسي تربرولویو لمن زموږ د ژوندانه زماني ته هم راغزیدلي ده . د فراهي صاحب په دي کتاب کې څرگندېږي چې د سوغاتي پیموکراسي یو مخ د پاچا د تره د زوی محمد داود خان د سیاسي فعالیتونو مخ نیوی و ، او هڅه شوي وه چې ده ته د پاچاهي کورنی د ځینو امتیازاتو په ورکولو سره ، دی له ځینو سیاسي حقوقو څخه په احترامانه توگه محروم کړي . خو په مقابل کې محمد داود خان هم د خپلو مټو، پښو او ارادو د آزادولو لپاره د جمهوریت وسله چې د کتاب لیکوال يې لږومه کودتا

بولي تر لاسه كړه . له دي كبله چي ډيموكراسي او جمهوريت دواړه د لنډي مودي د هدفونو لپاره له لويو ورونو څخه راايستل شوي او لورل شوي پالي وي ، دواړه په

نيمه پنځه

لاري كي نيمگړي پاته شوي دي او د يوي مشهورې محاورې له مخي ء هر شى چي نيمگړى شي بلا گرځي ء ځكه خو د كتاب ليكوال په څغرده ليكي چي د افغانستان دغه پنځلس كلن تاريخ د هيواد دورستيو ډيرو پيښو نشأ ده .

د كتاب د مطالعي څخه مور پوهيدلاى سو چي له عنعنوي ولسواكي سره د سوغاتي ډيموكراسي مخامخ كيدل د ټكر غوندي يو حالت درلود ، لكه چي فراهي ليكلي دي : د ۱۹۶۴ كال د اساسي قانون د تسويد كمپټي د افغانستان عنعنوي لوي جرگي ته په درنه سترگه نه دي كتلي . دوى د لوي جرگي اصالت ته لويه صدمه ورسوله .

... چي د لوي جرگي په شكل او محتوا كي دي تغييراتو هغه له خپل اصلي مقام څخه چي تر دولت هم اوچته وه را ټيټه كړله ، او له بده مرغه هغه په ورستيو سياسي لوبو كي نوره هم د بيلو بيلو ډلو د لاس آله وگرځيدله چي ډيره بي خايه يي استعمال او استهلاك كړه .

... زه په داسي حال كي چي محترم فراهي ته دداسي په زړه پوري او گټور كتاب د ليكلو له امله مباركي وركوم ، له لوستونكو څخه هم هيله كوم چي د افغانستان له اوسنيو او پرونيو مهمو پيښو څخه د ضروري خبرتيا لپاره دا كتاب په غور او خپر سره مطالعه كړي . په درناوى

د محترم محمد علم بڅركي د ليك يوه برخه

د ۲۰۰۲ كال د اپريل د مياشتي ۳ - فيننډال - هالنډ

محترم عبدالغفار فراهي !

سناسي د افغانستان كتاب چي د ډيموكراسي او جمهوريت په باب او د پنځلس كلونو تذكر پكښي ځاى سوي دى ، يو د هغو كتابو څخه دى چي ما ورته بيخي ډير

ضرورت درلود . ځکه په دې وخت کې د ارواښاد بېنوا صاحب نقش په پارلمان کې ما ته پېر په کار وو . په دې وخت کې مور وه بېنوا صاحب ته ځنې مشورې ورکولې چې په پارلمان کې داسې داسې وه وايه او وکه .

دغه رنگه دا زمانه د افغانستان په پېموکراتيک نقش کې يو ټاکلی حيثيت لري ، په پېره بيا د چپيانو د کړو له نقطه نظره . او هغه د رامپارټس ترجمه چې مي ولوستله نو د موضوع په اهميت مي سترگي روڼې سوي ، ما پېر کوشش درلود چې دا مضمون پيدا کم خو تر پايه موفق نه سوم ، څو دادي اوس مي ستاسو په کتاب کې ولوستی ، ددې کتاب يو لوی صفت دادي چې هره موضوع يې تر جز او تام پورې تشریح کړېده چې دا د ډاکومنټ ډ پاره د يوه ليکونکي سره پېره مرسته کوی ، او يو مراجعوي کتاب دی ، لکه پکشنري او يا بل کوم مهم کتاب .

بل ، د محمد هاشم ميوندوال په باب پېر هغه مطالب پکښي ځای سوي دي ، چې زه په هغو خبر نه وم . څرنگه چې خيال لرم د ډ مترقي ديموکراتيک حزب ډ په باب هم ځه وليکم نو دا نوشته ما ته پېره غنيمت سوه ، په پېره بيا چې د کتاب په پای کې د مهمو پېښو اختصاري پېشليک راوړل سوی دی .

که مي پېره ستاينه نه وي کړي نو زه به دا کتاب يوه لنډه انسايکلوپېډيا و بولم د افغانستان او ددغه پنځلس کلو د پېموکراسی او جمهوريت د دوری .
په درناوي

پير تفاوت سته په انسان کې د معنا په لحاظ
واړه مشغول دي ځيني ځان ځيني جهان جوړوي
(الفت)

افغانستان

د ديموکراسي او جمهوريت په کلونو کي

۱۹۶۳ — ۱۹۷۸

ليکوال

عبدالغفار فراهي

۱۳۸۲ — ۲۰۰۳

د کتاب پيژندنه

نوم : افغانستان ، د ديموکراسي او جمهوريت په کلونو کي

ليکونکي : عبدالغفار فراهي

خپرونکي : دانش کتابتون ، قصه خواني بازا ، پيښور

د تليفون نمبر ۲۵۶۴۵۱۳

کال : ۲۰۰۳

د چاپ شمير : دريم چاپ

تعداد : زر ټوکه

پر کتاب نوی کتنه سوي ده ، پر نوي مطالب پر کتاب علاوه سوي دي

د کتاب ټول حقوق له ليکوال سره خوندي دي

لومړی

د کتاب د مطالبو لنډيز

حاضر کتاب عبدالغفار فراهي د خپلو خا طراتو په حيث په څه دپاسه دري سوو مخونو کي ليکلې او د لوستلو له پاره يې خپلو هيوادوالو ته وړاندي کوي . تر سريزي او يادوني وروسته د کتاب په پيل کي هغه مسایل څېړل سوي دي چي په شلمي پيړي کي د افغانستان په برخه وو او د افغانستان د خارجي سيا ست په غوره کولو کي يې مؤثر نقش لوبولی دی ، لکه ځيني سيمي چي د افغانستان څخه جلا کړه سوي وي ، دپورنې کړنښه ، د پښتونستان موضوع ، په سيمي کي نظامي اتحاديي او د عدم انسلاک نهضت .

د محمد داود خان د صدارت دوري ته هم يوه لنډه کتنه شوې ده . په کتاب کي دديموکراسي دورې پنځه حکومتونه په لازم تفصيل ليکل سوي دي . محمد موسی شفيق چي په ۱۹۷۲ کال د روم په مشورتي غونډي کي د صدر اعظم په حيث وټاکل سو، محمد ظا هر شاه غوښتل چي دده په وسيله ديموکراسي نظام په نوي مجرا کي واچوي ، ولې پاچا خپل دغه هدف ته و نه رسيد .

په کتاب کي ددغه پنځلس کلن سيا سي تاريخ هغي پيښي څيړل شوي دي چي ليکوال په خپلو سترگو ليدلي او يا د هغو په واقعيت خبر سوی و . ليکوال په ديارلسمي تقينني دوري کي د ولسي جرگي وکيل و ، ده د ولسي جرگي پيري پيښي لکه د محمد ظاهر شاه او صدر اعظمانو سره د وکيلانو کتنې ، حکومتونو ته د نه اعتماد رايي ، په ولسي جرگي کي د پښتو ژبي موضوع ، د هلمند د اوبو معاهده ، د صنعتي بانکونو قانون د وکيلانو د حاضرې معضله او داسي نور مطالب په ډير تفصيل ليکلي دي چي تر اوسه بل ليکوال پر دغو مطالبو باندي کوم اثر نه دي ليکلې .

د کتاب د ضمايمو په برخي کي دپورنې د موافقتنامي متن ، د ديارلسمي تقينني دوري د وکيلانو او سناتورانو نومونه او د رامپار تس د مجلي د هغي مقالي يوه برخه چي د شهيد محمد ها شم ميوندوال دښمنانو دده پر ضد تبليغوله ، درج سوي دي .

ليکوال وايي چي د ۱۹۶۴ کال اساسي قانون او ديموکراسي دوره د محمد ظاهر شاه داسي يو سيا سي حرکت و چي ده ددغي لاري څخه تر دیرش کاله انزوا وروسته د افغانستان دولتي چاري په خپل لاس کي واخستي او په دغه طريقه يي محمد داود خان د دولت له جرياناتو څخه ليري وساتي . محمد ظا هر شاه په هيواد کي د کامي ديموکراسي مخه هم نيولي وه ، ده د اساسي قانون متمم قوانين لکه د احزابو او اجتماعاتو قوانينو ته د انفاذ اجازه نه ورکوله ، ده د ولايتي جرگو او ښارواليو انتخابات ځنډولي وو . کله چي د ۱۹۶۴ کال د اساسي قانون ۲۴ مه ماده د محمد داود خان پر خلاف په لوي جرگي کي لا پراخه کړه سوه ، نو محمد داود خان دي نتيجي ته ورسيد چي په شا هي دولت کي دده پر ضد دسيسي کيري او دی د پاچا څخه د دښمني تر سرحده خوا بدې سو .

محمد داود خان د شاهي اردو د کښته رتبه صاحبمنصبانو په مرسته د ۱۹۷۳ کال د جولای د مياشتي پر ۱۷ نيټي کودتا وکړه او سلطنتي نظام ته يي خاتمه ورکړه . ده تر کودتا يو کال وروسته خپل د کودتا پير ملگري د دولت څخه و ایستل او د جمهوري دولت په اساسي قانون کي يي پرته له خپل ملي انقلاب د حزب څخه د نورو احزابو فعاليت غيرقانوني اعلان کړ . ده د شوروي اتحاد څخه د ليريوالي پالسي غوره کړه . محمد داود خان د ۱۹۷۷ کال د اپريل د مياشتي پر ۱۳ نيټي د برژنيف سره لفظي ټکر وکړ او د عدم انسلاک د نهضت څخه يي د کيوبا د ایستلو هڅي پيل کړي . دی د ايران او عربي هيوادونو له لاري ، غربي نړی ته ورنژدي سو . محمد داود خان د پيورنډ د کرښي او د پښتونستان د موضوع د حل کولو جدي خبري د ذوالفقار علي بوتو او جنرال ضيا الحق سره پيل کړي ، ولي دده ټول اقدامات نيمگړي پاته سوه ، په دي چي د ۱۹۷۸ کال د اپريل د مياشتي پر ۲۷ نيټي د خلق او پرچم ټلو دده پر ضد کودتا وکړه او محمد داود خان د خپلي کورني د ۱۷ غړو سره په شهادت ورسيد او افغانستان د تباهي کندي ته ولوید .

څرنگه چي په دغه کتاب کي به يي ولولي دافغانستان داوسنيو غمجنو حالاتو اصلي عاملينو ديموکراسي او جمهوريت په دورو کي پيره سرع وده کړي وه چي ددغو

دواړو دورو د مسایلو ټول اړخونه په دغه کتاب کې خپرل شوي دي او لوستل یې
پیر گټور دي . په درناوي - د کتاب خپرونکي مؤسسه

پوهاند ډاکټر محمد حسن کاکړ

کانکورډ - امریکا - سېپتمبر ۲۰۰۰

يو نظر

په دې نژدې وختونو کې د فکر او قلم خاوند افغانانو دوطن ، جامعي او تاريخ د
بيلو بيلو اړخونو په اړه خپل تجارب ، افکار او نظريات درسالو او کتابونو په بڼه
وړاندي کړي دي دغومره پير آثار چې په دغې مودې کې ددوی له دماغونو نه راوتلي
دي ، په بلې ورته دوره کې په دغومره شمير راوتلي نه دي . په نتيجه کې زموږ
هڅوب يا فرهنگ پير شتمن شوی دی .

ددغسې آثارو په لړ کې يو هم د محترم عبدالغفار فراهي دی په نامه د افغانستان
دديموکراسي او جمهوريت په کلونو کې . ما دغه اثر پخوا له دې چې خپور شوې وي
ولوست . په لوستلو کې يې راته څرگنده شوه چې دا يو پير مهم اثر دی . غټ اهميت
يې په دې کې دې چې هغه يو رښتینی اثر دی . په هغه کې پېښي يا د پېښو هغې برخې
بيان شوي چې د مؤلف په نظر رښتيا او مهمې دي . ده په دې ډول خپل اثر دباور وړ
او ارزښناک گرزولې دی . په دغه اثر کې په عمده ډول په ولسي جرگې کې يعني چيرته
چې دې وکيل و دده تجارب بيان شوي - يعني هغې پېښې چې ده په خپله حس کړي
يا يې له خپلو همکارانو نه اورېدلي دي او ده دغه پېښې په احتياط سره بيان کړي دي او
خپل ځان يې پکې غټ او مهم ښوولې نه دي ، سره له دې چې ده په ولسي جرگې کې
د يوه مخکښ وکيل په شان رول لوبولې دې . ليکونکې په خپل اثر کې په دې باندي لنگر
اچوي چې پېښې داسې بيان کړي چې لوستونکي هغسې پرې پوه شي لکه چې خپله دی
پرې پوهيږي . دغه اثر که څه هم د مؤلف له نظره بيان شوي ، په هغه باندي نه څرخي

. څرنگه چې لیکونکې په ولسي جرگې کې د فراه د بالابلوک وکیل و ، او څنگه چې ده هلته مخکښه رول لوبولې . او څنگه چې دی یو تعلیم کړې شخص او وطن او جهان له جریاناتو سره علاقمند و او پخوا تر هغه یې ددولتي مامور په حیث دننه په هیواد او دباندې وظایف تر سره کړي دي هغه د خپلې موضوع په اړه مهم معلومات راغونډ کړي او هغه یې په دغې مجموعې کې په روانه ، طبیعي او محاوره یې پښتو کې لوستونکو ته وړاندې کړي دي . په دی ډول دغه لیکنه هر هغه پښتو لوستونکې د هغې لوستلو ته هڅولی شي چې له افغانستان ، افغانانو او د هغو له تاریخ سره علاقه لري . په دغسې روانه پښتو کې او ددغسې مهمې موضوع په اړه دا لومړنې اثر دې چې ما لوستې دی .

ددغه اثر بل لوی اهمیت د هغه په موضوع کې یعنی د قانوني پاچایي په اړه دی . د قانون د حکومت له نظره د پاچا محمد ظاهر شاه قانوني پاچایي دوره د پاچا امان الله او د پنځوسمې لسيزې لنډې دموکراسي نه وروسته پیره مهمه دوره ده . په دغې دورې کې ولسي جرگه او په مجموع کې مقننه قوه تر اجرائیوي قوې یا حکومت نه د بنیادي لواړو په ایستلو کې دمخه وه . پیر شمیر قانوني لایحې یې وایستلې چې د ښاروالیولایحه او د سیاسي گوندونو لایحه یې د نوي نظم د لا دموکرات کیدو او اغیزمن کیدو د پاره بنیادي لایحې دي . خو پاچا د خپلو حکومتي مشاورینو په شپارښتنه د هغو له لاسلیک کولو نه پډه وکړه . دوی ویریدل چې که دغې لایحې قانوني شي ددوی قدرت به کم شي . داسې ښکاري چې پاچا او د هغه مشاورین د هغه اساسي قانون په باب چې په خپله د پاچا په نویست ایستل شوې و ، رښتني نه وو قانوني حکومت ته د دوی نه رښتین توب د نورو عواملو په ډله کې یو عامل شو چې دموکراسي ورو ورو د انارشې په لور روانه شي . د انارشې د پیدا کیدو بل عمده عامل د ځینو حکومتونو هغه ناتواني وه چې ویې نه شوه کولې نویو مسایلو او نویو غوښتنو ته اغیزمن ځوابونه ورکړي کومې چې د قانوني حکومت ، دموکراسي او آزادې له برکته پیدا کیدلې او غیر قانوني مگر پیژندل شویو فعالو گوندونو په تیره افراطی گوندونو هغه په زیاتیدونکې ډول غټولي . له همدې امله حکومتونو تر آخره پورې کومه

هغه انارشي جي په تعليمي مؤسيسو په تيره په پوهنتون کي پيدا شوې وه بي انگيزي کولی ونه شوه . صدر اعظم محمد هاشم ميوندوال ته موقع ورکړه نه شوه چي دا او دغسي نوري اساسي کشالي هواري کړي او موسي شفيق ته هغه وخت د صدارت مقام ورکړ شو ، چي وخت له وخت نه تير و . دوی دواړو د خپل اقتدار په لنډو دورونو کي وښودله چي د غڼو مسابلو د حل کولو د پاره کفايت او د هيواد او د نظام د آينده لپاره بنيادي فکرونه لري . البته پخواني پاچا به چي په دغي دوري کي په دولتي چارو کي له خپل واک نه پوره کار اخسته ، د خان د پاره دلايل ولري ، خودی چي هر څومره دلايل هم ولري له دي نه انکار نه شي کيدلې چي ده سلطنت له حکومت نه هغسي چي په اساسي قانون کي منسجل شوی و ، بيل نه کړ . حتي په خپله يي د ولسي جرگي په چارو کي ، چي په دغه اثر کي په کراتو راغلی ، لاسوهني وکړي . او په دي ډول يي خپل خان ته او د خپل سلطنت مقام ته مسؤوليتونه او شکونه متوجه کړل . زه به دلته د بيلگي په ډول د ژبو د پيشنهاد په هکله چي په ۱۹۷۱ کال کي يي د شپږوو مياشتو له پاره ولسي جرگه دوه ځايه کړي وه ، دغسي لاسوهني ته اشاره وکړم . مؤلف ليکي ((دولت او حکومت ... د تالار وکيلان هم دي ته نه پرېښودل چي خپل نصاب تکميل کړي او دغه موضوع يکجانبه په تصويب ورسوي)) خو هغه وخت چي پاچا او نوي صدر اعظم غوښتل له ايران سره د هلمند د اوبو په اړه دولسي جرگي موافقت تر لاسه کړي د پخوا پر خلاف يي کونښن وکړ ، د ژبو موضوع په اتفاق سره حل شي دلته نو ((پاچا او صدر اعظم دواړو د ژبو د پيشنهاد مخالفو وکيلانو ته سپارښتنه وکړه چي د ولسي جرگي عمومي غونډي ته حاضر شي . دوی تر شپږ مياشتو اعتصاب نه وروسته غونډي ته حاضر شول .... او دغه پيشنهاد درايو په اتفاق په تصويب ورسيدی .)) ليري ليدونکي او رښتني واکمنان او لويان قوانين نه ماتوي په تيره چي په خپله يي ايستي وي . که واکمنان او چارواکي قوانين رعایت نه کړي نور په تيره مخالفان يي هيڅکله رعایت نه کوي . په دغسي فضا کي د قانون حکومت بيخ نه نيسي او جامعه نه مدني کيږي .

لکه چي دمخه مي وويل دغه اثر د هغه چادې چي دولسي جرگي په جرياناتو باندې

پوه ، له خپلي وظيفي سره علاقمند او په پارلماني طرز باندې معتقد و . په دې حال کې دا طبعي ده چې ولسي جرگه به دلته په ښه رڼا کې کتل شوي وي ، يعني د هغې او د وکیلانو په اجراءاتو او فعاليتونو باندې به لنگر اچول شوې وي ، او په نيمگړو خواوو باندې به يې څه نه وي لیکل شوي ، خو لیکونکې چې په دې اړه څه لیکي پير مهم دي . د مثال په ډول دده په فعالې برخې اخستلو سره نږدې څلوېښتو وکیلانو د ملي مسايلو په برابر کې گډ دريځ ښولې وو دې لیکي ، ((دا يوه سياسي ډله نه وه . دوی کومه رهبري نه درلوده . د هیواد د هيڅ حزب يا ټولني سره يې اړيکې نه درلودلې . دوی د سلطنت يا بل مقام څخه الهام نه اخستې . دوی په کوم ء واحد ء قوم يا سمت پورې تړلي هم نه وو . بلکه دا دريځ د افغانستان د اکثر وولایتونو د وکیلانو د مشترک تفاهم څخه جوړ شوې و . دوی یو د بل سره تحریري يا شفاهي تعهد نه درلود . د تصاميمو په وخت کې ددوی شمير ثابت هم نه و په حقيقت کې دا د وکیلانو داسې ټولنه وه چې د تصاميمو په وخت کې به يې ملي گټې په نظر کې نيولي .)) دغه حرکت چې د وکیلانو په خپل نوبت منځ ته راغلی ، او د لیکونکي په وينا مخ په قوي کېدو ، څرگندوي چې ولسي جرگه د چارواکو له لاسوهنو او نورو نيمگړتياوو سره سره په ملي قوت باندې بدلیده او قانوني او پارلماني طرز نضج نیوه . دغه حرکت داسې ښيي چې ملي پيوستون په پارلمان کې مخ په ټينگېدو وو . ددغه حرکت او تمايل يو مظهر شخص مؤلف هم دی . دی وايي چې پخوا له دې چې د وکالت د گټلو د پاره د خپلي سيمې په خلکو وگرزي هغوي دومره ښه نه پيژندل لکه چې تر هغه وروسته يې و پيژندل . د لیکونکي دغه اعتراف څرگندوي چې يو څوک د وکیل په حيث نظر دپته چې د هغه محل خان يا ملک يا مشر او يا تعليميافته متنفذ دولتي مامور وي ، د خپل محل خلگ لا ښه پيژني او په اړتياوو او غوښتنو او دود دستور باندې يې لا ښه پوهيږي . ټول يا زياتره وکیلان به هم همدغسې وي . نو د انتخابي اوردو مبارزو په نتيجه کې وکیل کيدل ، او بيا په شورا کې په ملي مسايلو کې له همفکره وکیلانو سره گډ دريځ نيول هم د ملي پيوستون تمايل ښيي او هم دغسې وکیلان د ملت او حکومت تر منځ د ښي پوهاوي او نژدې والي واسطه کېدلای شي دغه حال دا هم ښيي چې په افغانستان

کي پارلماني طرز عملي او مطلوب دی . خو چي حکومتي چارواکي ددغه تمایل له قوي کيدلو سره مرسته وکړي . که دوی دغسي وکړي ملي پيوستون او قانوني او پارلماني طرز به رېښي وغزوي او ورو ورو به د کلتور برخه وگرزي . خو حکومتي چارواکي دغسي سلوک غوره نه کړ . په نتيجه کي گډ دريځه وکيلان د نورو وکيلانو په شان هغسي ناکام شول لکه چي په پنځوسمي لسيزي کي وکيلان او دويښ زلميانو حرکت چي هغه ته ورته گوندي معتدل ملي حرکت و ناکام شول ، او ددوی په ناکامي سره قانوني حکومت او داسي هم اعتداليون له اعتباره ولويدل او بر عکس د قانوني طرز مخالفان او افراطيان لا فعال شول . ددغو او هم داراز د نورو عواملو له امله قانوني پاچايي د محمد داود په کودتا سره نسکوره شوه او جمهوري نظام يي پر خای ودرول شو ، چي هغه هم په دغه اثر کي په لنډ ډول بيان شوی دی .

تاسي دي تصادف ته وگورئ چي په معاصر افغانستان کي د عصري کيدو اصلاحي دورې دري ځله په قوت سره راغلي او هر يوه يي له لسو کلونو وروسته ختمه شوه . په دي تفاوت چي د امير شير علي خان دوره د انگرزانو په يرغل سره ختمه شوه ، او د پاچا امان الله خان او پاچا محمد ظاهر شاه قانوني دوره په خپله د افغانانو له خوا ختمه شوه .

په پای کي وایم چي په دغه اثر سره د قانوني پاچايي لس کلنه دوره نوره هم واضحه شوه ، له دي امله يي لوستل د ټولو هغو کسانو د باره ضروري دي چي غواړي ددغي مهم دورې په واقعيتونو باندي ښه پوه شي . څومره به ښه وي چي که د مؤلف د ولسي جرگي همکاران او داسي هم د وخت د حکومتونو متصديان ، د هغه په شان خپل تجارب او معلومات را ټول او خپاره کړي . پخواني وکیل محترم محمد علم فيض زاد لا دمخه د جرگه های بزرگ ملي افغانستان په نامه يو غټ اثر کښلي ، داسي هم نوميالي ژورنالیست محترم صباح الدين کشککي دده قانون اساسي په نامه يو کتاب ليکلي . ددغو او نورو وړو ليکونو له برکته مور اوس هم ددغي مهمي دورې په اړه يو څه پوهیږو . خو مور دپته اړيو چي د هغي په ټولو اړخونو باندي په تفصيل سره پوه شو ، تر څو وويلي شو چي څوک ، څنگه ، ولي او چيرته خطا وتل او قانوني پاچايي ولي

له انكشاف نه ولويده او ختمه شوه . د محترم فراهي دغه اثر په دغي برخي كي له
لوستونكو سره مرسته كوي ، له دي امله بي هم د لوستلو سپارښتنه كوم .

پاى

اهدا

دا کتاب خپل محترم پلار
ارواښاد دين محمد خان
ته اهدا كوم

مننه

لاندي دوستانو او زما د فا ميل غرو ددغه كتاب د تكميلولو په برخي كي زما سره مؤثري مرستي كړي دي چي زه دلته ددوي څخه د زړه له كومي مننه كوم .

- بناغلي غلام محي الدين زرمالوال ، پوهاند پاكټر محمد حسن كاكړ او كانديد اكادميسن ظا هر افق دغه كتاب تر خپریدلو دمخه لوستی دی او ماته يي پيريښي مشوري راکړي دي .

- د پاكټر ضا من مومند او نورو دوستانو د كتابخانو څخه مي استفاده كړې ده .

- زما ورور عبدالواحد فراهي ، زما لور گلالي فراهي د كتاب د ليكلو په ټولو مراحلو كي زما سره لازمي مرستي كړي دي .

- زما زامنو عبدالجبار فراهي ، بريالي فراهي ، زما لور تورپيكي فراهي او د ورجينيا د سنټرويل د عامه كتابخاني غړي Eric Timpson د كمپيوټر او د كتاب د عكسونو په برخي كي زما سره مرسته كړي ده .

فراهي

د مطالبو فهرست

مخ	عنوان
۱	سريزه
۶	يادونه
	لومړې برخه
	لومړې فصل
۱۴	الف - هغه مسايل چي په شلمي پيړي كې د افغانستان په برخه وو
۱۵	۱ - هغه سيمي چي د افغانستان څخه بيلي شوي دي
۲۲	۲ - د پيورنډ د كرنبي موافقتنامه
۲۶	۳ - افغانانو د پيورنډ كرنبه نه ده منلي
۳۰	۴ - د نړۍ د هيوادونو سره د افغانستان سياسي مناسبات
۳۴	۵ - د پښتونستان موضوع
۴۳	۶ - د نظا مي اتحاديو په وجه افغانستان تر نور فشار لاندي راغی
۴۵	۷ - د عدم انسلاک نهضت
	دوهم فصل
۵۱	ب - د محمد داود خان د صدارت دوره
۵۲	۱ - د محمد داود خان حكومت
۶۱	۲ - د صدارت څخه د محمد داود خان استعفا
۶۴	۳ - د محمد داود خان تر استعفا وروسته د پاچا سره دده مناسبات
	دوهمه برخه
	درېم فصل
۶۹	ج - ديموکراسي دوره
۷۰	۱ - د ديموکراسي دوري پيل
۷۰	۲ - اساسي قانون

مخ	عنوان
۷۶	۴ - مطبوعات
۷۹	۵ - سيا سي گوندونه
۸۷	۶ - د پاکټر محمد يوسف حکومت
۹۱	۷ - د عقرب دريمي پېښه
۹۲	۸ - د محمد هاشم ميوندوال حکومت
۹۸	۹ - د نور احمد اعتمادي حکومت
۱۰۲	۱۰ - د پل خشتي په مسجد کي د ديني علماو غونډي
۱۰۵	۱۱ - پاکټر عبدالظا هر د يوه عبوري حکومت مشر و
۱۰۹	۱۲ - محمد موسي شفيق څنگه صدر اعظم سو؟
۱۱۵	۱۳ - پاکټر عبدالصمد حا مد ولي صدر اعظم نه سو؟
۱۱۷	۱۴ - د محمد موسي شفيق حکومت
۱۲۱	۱۵ - د محمد موسي شفيق د حکومت اجراءات
۱۲۴	۱۶ - ديموکراسي دورې ته يوه کتنه دريمه برخه څلورم فصل
۱۳۲	د - تقنينيه
۱۳۳	۱ - د ديموکراسي دورې شورا
۱۳۴	۲ - دولسمه تقينيه دوره
۱۳۷	۳ - د ديارلسمي تقينيه دورې ولسي جرگه
۱۴۰	۴ - زه څرنگه وکيل سوم
۱۴۴	۵ - د پاچا سره د وکيلانو دوي کتني
۱۴۷	۶ - د وکيلانو گډه دريځ

۱۵۱	۷ - د نور احمد اعتمادي سره کتنه
۱۵۳	۸ - د ولسي جرگي اداري هيأت
مخ	عنوان
۱۵۵	۹ - د صنعتي بانک د قانون سره د وکيلانو مخالفت
۱۶۱	۱۰ - حکومت د احزابو د قانون سره مخالف و
۱۶۳	۱۱ - حکومت د وکيلانو د مصونيت حدود ټا کل
۱۶۵	۱۲ - د سر آهنگ يوه خبره
۱۶۷	۱۳ - د اطلاعاتو او کلتور وزير ته د نه اعتماد رايه
۱۶۹	۱۴ - د نور احمد اعتمادي حکومت ته د نه اعتماد رايه
۱۷۰	۱۵ - د ډاکټر عبدالظاهر سره د وکيلانو کتنه
۱۷۲	۱۶ - زما پارلماني وينا
۱۷۵	۱۷ - د محمد موسي شفيق يوه ټوکه
۱۷۷	۱۸ - د معارف او عالي تحصيلاتو قانون
۱۸۰	۱۹ - حکومت د وکيلانو په بدنا مولو کي لاس درلود
۱۸۴	۲۰ - وکيلانو ته د حج سهمي
۱۸۵	۲۱ - د ژبو مسأله پر ولسي جرگي تحميل سوی وه
۱۹۴	۲۲ - د وچ کالي په وخت کي ولسي جرگي نصاب نه درلود
۱۹۶	۲۳ - د محمد داود خان سره کتنه
۱۹۸	۲۴ - حکومت د وکيلانو په حاضریدلو خوشحاله نه و
۲۰۰	۲۵ - د ولسي جرگي په ارتباط يوه ټوکه
۲۰۲	۲۶ - د سپين ږرو جليبانو موضوع
۲۰۴	۲۷ - د محمد موسي شفيق سره کتنه
۲۰۷	۲۸ - د سيستان د سيمي او د هلمند د اوبو تاريخي سوابق
۲۱۰	۲۹ - د هلمند د اوبو معاهده په ولسي جرگي کي

- ۲۱۳ - ۳۰ - زما وینا
- ۲۱۶ - ۳۱ - د هلمند داوبو د معا هدي په باب څو خبري
- ۲۱۷ - ۳۲ - د هلمند د اوبو د معاهدي په هکله د میوندوال وینا

څلورمه برخه

مخ	عنوان
	پنځم فصل
۲۲۰	۵ - د جمهوریت دوره
۲۲۱	۱ - د محمد داود خان کودتا
۲۲۵	۲ - د شورا منحل کیدل
۲۲۵	۳ - پاچا ژر استعفا وکړه
۲۲۷	۴ - آیا سلطنتي کورني د کودتا کونکو په هويت خبر وو؟
۲۲۸	۵ - مرکزي کمیټه
۲۳۱	۶ - د جمهوري نظام مؤثر اشخا ص
۲۳۶	۷ - د محمد هاشم میوندوال د کودتا اتهام
۲۳۹	۸ - د محمد هاشم میوندوال په باب څو نوري خبري
۲۴۲	۹ - د جمهوري دولت اصلاحي پروگرام
۲۴۴	۱۰ - اساسي قانون
۲۴۵	۱۱ - لویه جرگه
۲۴۶	۱۲ - د ملي انقلاب گوند
۲۵۰	۱۳ - په ایران کي افغاني کارگران
۲۵۲	۱۴ - پر جمهوري نظام ولي کودتا وسوه؟
۲۵۳	۱۵ - کورني ستونزي
۲۵۵	۱۶ - د ایران سره د افغانستان منا سبات
۲۶۰	۱۷ - د محمد داودخان او برژنيف لفظي ټکر

۲۶۴	۱۸ - د عدم انسلاک د نهضت څخه د کیوبا د ایستلو پیشنهاد
۲۶۷	۱۹ - د پاکستان سره د افغانستان مناسبات
۲۷۰	د پای خبري
	ضمیمي
مخ	عنوان
۲۷۸	۱ - مهمي نیټي
۲۸۵	۲ - د دیارلسمي تقنیني دورې منتخب وکیلان
۲۹۴	۳ - د گډ دریځ وکیلان
۲۹۵	۴ - د دیارلسمي تقنیني دورې سناتوران
۲۹۷	۵ - د ډیورنډ د موافقتنامې انگریزي متن
۳۰۰	۶ - د ډیورنډ د موافقتنامې ژباړه
۳۰۳	۷ - مأخذونه په پښتو او دري
۳۰۴	۸ - د عکسونو او نورو اسنادو پیژندنه
۳۰۶	۹ - مأخذونه په انگریزي
۳۰۷	۱۰ - تر لومړي چاپ وروسته ځیني څرگندونې

بسم الله الرحمن الرحيم

سريزه

زه د پير وخت څخه په دې فکر کي وم که ما ته يو وخت ميسر سي چې زه د خپلو سترگو ليدلي حالات د مخه تر هغه چې د ذهن او حافظې په ذهنول اخته سم د کاغذ پر مخ وليکم . ولي زه په دې نه پوهيدلم چې د حالاتو دغه ليکنه د کوم ځای څخه پيل کړم .

پير خلگ د خپلو سترگو ليدلي حالات د خپلو خاطراتو تر عنوان لاندې د وړکتوب د مرحلي څخه پيل کوي خو ما دا کار په دې دليل و نه کولای سو چې زه د وړکتوب څخه داسې خاطرات نه لرم چې نورو ته يې د لوستلو له پاره وړاندي کړم په دې ارتباط صرف دومره ليکلای سم چې زه د فراه د نورزو د قوم په يوې مخورې او مړې کورنې کي زيږيدلی او لوی شوی يم . تر لومړنيو زده کړو وروسته مي په خپل لگښت په کابل کي د حبيبي لېسه او د حقوقو پوهنځی لوستی دی ، تر تحصيل وروسته مي د خارجه چارو په وزارت کي د سياسي مدير ، د ايران په مشهد کي جنرال قونسل او په واشنگتن کي دافغاني شارژدافير په توگه کار کړی دی، د ۱۹۶۹ کال څخه بيا تر ۱۹۷۳ کال پوري د ديارلسمي تقنيني دوري په ولسي جرگي کي وکیل وم او په ۱۹۸۸ کال کي ديوه کال له پاره د راستنيدونکو چارو وزير هم وم .

د سېه سالار شاه محمود خان د صدارت د دورې ديمو کراسي ، د محصيلينو اتحاديې او د اوومي دورې شورا زما په ياد نه دي چې پر هغو باندې څه مطالب و ليکم ما خپله ليکنه د ۱۹۵۳ کال د محمد داود خان د صدارت د وخت څخه پيل کړې ده چې په دغه کال کي ما د حبيبي د لېسي په اتم ټولگي کي زده کړه کوله . ولي په حقيقت کي د ديمو کراسي او جمهوريت دوري د دې کتاب اصلي موضوع تشکيلوي . څوک چې د افغانستان د ديموکراسي او جمهوريت پر دغه پنځلس کلن

سیاسي تاریخ باندې لیکنه کوي ، دې مجبور دې چې د محمد داود خان د صدارت دوره هم تشریح کړي ، په دې دلیل چې د دغو دواړو دوروو ریښې د محمد داود خان د صدارت په دورې کې ښخې شوي دي .

د دغې لیکنې په سر کې ځنې هغه مطالب چې د افغانستان سرنوشت په هغو پورې تړلی دی لکه د پيورنډ کرښه ، د پښتونستان موضوع د عدم انسلاک نهضت او داسې نور مطالب په پیر اختصار سره لیکل سوي دي .

ددغه کتاب پیل د محمد داود خان د صدارت دوره او پای یې د محمد داود خان د جمهوریت دوره ده ، چې دغو دواړو مرحلو ته د محمد داود خان د حکومت کولو دورې ویل کېدای سي .

د محمد داود خان د صدارت د دورې کارونه چې د افغانانو د ملي هیلو سره یې مطابقت درلود او په هغې دورې کې د افغانستان بین المللي حیثیت پیر لوړ سو او افغانستان د لویو ناپیلو هیوادونو په پلي کې ودریدی . په دغې دورې کې پیري خارجي مرستې افغانستان ته جذب سوي ، چې د دغو مرستو په وسیله په هیواد کې پیري اقتصادي او صنعتي پروژې په کار ولويدلې . په هیواد کې اجتماعي نهضتونه پیل سوه ، افغانستان د پر مختیا پر لوري وړاندې ولاړ چې د پيرو وطنوالو په نظرد دغې دورې پر مختگونو محمد داود خان د هیواد د لویو مشرانو لکه زمان شاه دراني او اعليحضرت امان الله خان په قطار کې ودرې . ولي د محمد داود خان دوهم حکومت چې د یوې بې وختې او بې لزمې کودتا په وسیله قدرت ته ورسیدی او پیر ژر د خپلو ملگرو او نورو هیواد والو او خارجي هیوادونو مخصوصاً شوروي اتحاد سره په مشکلاتو اخته سو ، چې د دغو مشکلاتو په نتیجه کې د خلق او پرچم پلو کودتا وکړه او محمد داود خان د خپلې کورنې د اوولسو غړو سره په شهادت ورسیدی او زموږ هیواد د لویو مصیبتونو سره مخامخ سو .

د محمد داود خان د حکومت کولو د دواړو دورو په منځ کې د دیموکراسي لس کلنه دوره راځي که څه هم په دغو لسو کلونو کې په افغانستان کې پنځه

مختلف حكومتونه چور سوۍ او له منځه تللي دي ، ولي په حقيقت كې دغه لس كلنه دوره په هيواد كې د محمد ظاهر شاه د كار كولو دوره ده چې د دغه كتاب لويه برخه تشكيلوي . د كتاب په دغې برخې كې پير مطالب د ديارلسمې تقينې دورې د ولسي جرگې پر اجراء تو ليكل سوي دي چې په دغو پاڼو كې ولسي جرگې ته د پاچا لارښوونه په څرگند ډول ليدله كيږي .

په دې كې شك نسته چې د پخواني پاچا او محمد داود خان دحكومت كولو دورو مثبت او منفي ټكي درلودل چې ډيرو ليكوالانو هغه څيړلي دي او ځينو ليكوالانو پر دغو دورو باندي پنډ كتابونه ليكلي دي ، زه په خپل وار سره پر دغه پنځلسو كلونو باندي خپل مشاهدات ليكم او په حاضر كتاب كې يې هيواد والو ته وړاندي كوم او هيله من يم چې د دوی د توجه وړ به و گرځي .

دلته د دې خبرې ليكل ضروري بولم چې گران لوستونكي په دې پوه سي چې زه دواړو شخصيتونو ارواښاد محمد داود خان او محمد ظا هر شاه ته په درنه سترگه گورم او په دې عقیده يم (څوك چې كلي په نامه لري نو يو خوی تر نورو ښه لري) څرنگه چې دوی دواړو د هيواد په پيري مشكلي او حساسي تاريخي مرحلي كې زموږ د لرغوني هيواد افغانستان رهبري پر غاړې درلوده ، نو ځكه د ديموكراسي او جمهوريت د تطبيق په وخت كې ددوی څخه ځيني اشتباه گاني سوي دي چې هغه مطالب په دغه حاضر كتاب كې څيړل شوي دي .

دغه كتاب چې د ۱۹۶۳ كال څخه بيا تر ۱۹۷۸ كال پوري د افغانستان پر پنځلس كلني تاريخي دورې باندي رڼا اچوي دغه لاندي خصوصيات لري :

- د افغانستان دغه پنځلس كلن سياسي تاريخ چې د هيواد د ورستيو ډيرو پيښو او حوادثو منشأ ده ، تر هغو پوري چې څوك په دغو دورو سم پوه نه سي ، زما په عقیده د افغانستان په اوسنيو غمجنو حالاتو ښه نه سي پوهيدلای .

- په دغو دورو كې افغانستان د انزوا خارجي سياست بري ايښې و او په جهاني مسايلو كې يې دآزاد قضاوت لاره غوره كړې وه .

- په دغو دورو كې په افغانستان كې ديموكراسي راغلي او په هيواد كې سياسي

احزابو پير سرع رشد كړې وو او يو د بل ضد خارجي مفكورو افغاني جا معي ته لاره پيدا كړي وه .

- د افغانستان په تاريخ كې د اول وار له پاره په دغو دورو كې په هيواد كې دورې كودتا گاني سوي دي .

- په دغه كتاب كې ما د افغانستان د ديارلسمي تقيني دورې د ولسي جرگې هغه پيښي څيړلي دي چې تر اوسه كوم بل ليكوال پر دغو پيښو باندي څه نه دي ليكلي .
- كله چې ځيني گران لوستونكي په دغه كتاب كې د ديارلسمي تقيني دورې د ولسي جرگې برخه لولي دوى به حتما دا تصور وكړي چې ما د دغې دورې د وكيانو دفاع كړې ده ، ولي چې د دغې دورې وكيان په افغاني جامعي كې په قاچاقبرې او رشوت خورې مشهوره سوي وو ، او ځينو افغانانو به ويل چې وكيان خپلو ملي مسؤوليتونو ته توجه نه كوي او د دوى مجلس ته د نه حاضرېدلو په وجه به ولسي جرگي نصاب نه درلود ، ولي زه په اطمينان سره دا ليكم چې د ولسي جرگې د ټولو وكيانو په برخه كې د با زار او كوڅو پورته اتهامات حقيقت نه لري ، ما د ديارلسمي تقيني دورې د ولسي جرگې په ارتباط پير مطالب په دغه كتاب كې څيړلي دي او زه هيله كوم چې هغه مطالب په يوڅه دقت سره ولوستل سي .

ته شا هډ د ښو او بدو د جهان بي

څه چې گوري كه بي نه وايي سزا سته (۱)

- ما په دغې ليكنې كې تر خپله وسه كوښښ كړې دې چې د هيواد د پيښو دغې دورې په پيري بي طرفي او پوره امانت دارې سره وڅيړم .
- په دغه كتاب كې نه چا ته بد ويل سوي دي او نه هم د چا بي خايه ستاينه سوي ده ، هغو وطنوالو چې د دغو دورو په پيښو كې برخه درلوده د دوى نومونه په پيري امانت دارې سره ذكر سوي دي .

دلته دامطلب د يادولو وړ بولم چې په دغو پنځلسو كلونو كې د افغانستان په حكومت او شورا كې پيري پيښي تيري سوي دي چې پر هغو باندي څو كتابونه ليكل كيداى سي ، ولي دلته ما پيري هغه پيښي را اخستي دي چې زما په مخ كې تيري سوي

دي او يا زه د هغو په واقعيت خبر سوئ وم ، نو که په دغو پاڼو کې (زما) کلمه پوره راغلي وي ، هيله من یم چې هغه زما خود خواهي يا خود ستايي تعبير نه کړي ، بلکه هغه د يوه راوي او عيني شاهد خاطرات و بولئ چې د هيواد د سياسي تاريخ پر يوي حساسي مرحلي باندي يې دخپلو سترگو ليدلي حالات دلته ثبت او وړاندي کړي دي دلته دامطلب هم د يادولو وړ بولم چې دغه کتاب څکه په طبعي ، رواني او محاوره يي پښتو ليکل سوې دې چې زه نه غواړم چې په خپلي ليکني کې داسي کلمات استعمال کړم چې عام لوستونکي په هغو ونه پوهيږي . بي خايه به نه وي که په دغه ارتباط دلته خپله يوه مشاهده وليکم :

د افغانستان د خارجه چارو وزارت ، افغاني سفارتونو او سياسي نماينده گيو ته دوه قسمه خپروني ليرلي چې يوه عادي او بله محرم يا سري خپرونه وه . دديموکراسي دورې په وروستيو کلونو کې د خارجه چارو وزارت د محرم د کلمي پر خای د بهير کلمه انتخاب کړې وه . څرنگه چې د خارجه وزارت ډير مامورين ددغي کلمي په معنا نه پوهيدل ، ما د خارجه وزارت د معين سيد وحيد عبدالله په غوښتنه د پښتو ټولني د رئيس ارواښاد محمد صديق روهي څخه پوښتنه وکړه چې آیا د بهير کلمه د محرم خپروني له پاره مناسبه کلمه ده او که په ؟ ده زما په جواب کې وويل چې بهير يو محلي لغات دې چې په هيڅ صورت د محرم په معنا نه استعماليږي . تر دغي مشوري وروسته د خارجه چارو وزارت د بهير کلمه د محرم خپروني څخه حذف کړه . د کتاب د دريم چاپ لوی خصوصيت دادی چې ډير نوي مطالب چې ما وروسته پيدا کړي او د کتاب په بيلو برخو کې مي پر پخوانيو مطالبو علاوه کړي دي ، چې د کتاب په بيل کې نوي څرگندوني ، د هلمند د اوبو د معاهدي په ارتباط د محمد هاشم ميوندوال وينا ، د شورا تاريخچه ، د ولسي جرگې په باب نوري خبري او د محمد داود خان د کورنی د شهيدانو نمونه د ياد شوو مهمو مطالبو څخه دي .

په پای کې زه د ټولو لوستونکو او مخصوصا د ديارلسمي تقنيني دورې د ولسي جرگې د وکيلانو څخه چې دا ليکنه لولي صميمانه هيله کوم چې که د پېښو په تفصيل کې څه لږوالي يا زياتوالي د دوی په فکر راغلي وي ، زه خوشحاليږم چې که ما په هغو

ټکو خبر کړې . په درناوي عبدالغفار فراهي
ورجینیا - امریکا - د ۲۰۰۱ کال د جنوري میاشت

یادونه

الف : ځني افغانان په دي عقیده دي چي که محمد داود خان د کودتا لاره نه وای پرانستلي او په افغانستان کي يي نظامي کودتا نه وای کړې نو د خلق او پر چم پلو به د ثور په کودتا لاس نه وای پوري کړې او زموږ هیواد به په اوسنیو مصیبتونو نه وای اخته سوې . ولي یو لږ نور افغانان په دي عقیده دي چې که د دیموکراسي د لسو کلو نو په دورې کي د اساسي قانون متمدن قوانین لکه د سیاسي احزابو ، اجتماعاتو او داسي نور قوانین نافذ سوې وای او د افراطي چپو او بنیو گوندونو پر ځای د معتدلو ملي گوندونو د رشد او تکامل له پاره زمینه برابره سوې وای نو بیا به محمد داود خان ته هم گرانه وای چي په افغانستان کي يي کودتا کړې وای .

گران لوستونکي په دي پوهیږي چې په ۱۹۷۹ کال کي زموږ په گا ونډي هیواد، ایران کي آیت الله خميني قدرت ته ورسید او تر هغه یو کال د مخه په ۱۹۷۸ کال کي په افغانستان کي خلق او پر چم کودتا کړې وه ، چې دا دواړي پېښي تصادفي نه وې بلکه دواړو پېښو عمده تاریخي عوامل درلودل چې په افغانستان او ایران کي د دغو تاریخي عواملو څو ټکي دلته د مثال په توگه وړاندي کيږي :

۱ - په ایران کي : کله چې د ۱۹۵۱ کال د می په میاشت کي پاکټر محمد اقبال مصدق د متحدي جبهې او د تودي د حزب په مرسته په ایران کي صدر اعظم سو ده د خپل دوو کالونو او دوو میاشتو د صدارت په دوران کي د ایران د تیلو صنعت ملي کړ او د پارلمان له لاري څخه يي د ایران د پاچا محمد رضا پهلوي صلاحیتونه پیر محدود کړه ، څو په آخر کي د ایران پاچا مجبور سو چي د ایران سلطنت پرېږدي او بغداد ته ولاړ سي . ولې څو ورځي وروسته د ۱۹۵۳ کال داگست د میاشتي پر ۱۹ نیټي جنرال زاهدي د CIA په رهبري د ایران د پاچا په گټه کودتا وکړه د دغي

کودتا په نتیجه کې د ایران پاچا بیرته قدرت ته ورسید (۲)

په ایران کې دغه کودتا د CIA د نماینده Kermit Roosevelt له خوا رهبري کیدله ، د دغې کودتا فلم همیشه د امریکا په تلویزیون کې بنسول کېږي . په دغه تلویزیوني فلم کې (کرمیت روزولت) وایي ((ما د کرج د کوچني ښار څخه په لاریو کې پیر خلگ چې د ایران د پاچا په گټه یې شعارونه ورکول د تهران ښار ته را انتقال کړه او وروسته مې په نظامي عملیاتو لاس پورې کړ .))

دلته دا مطلب د لیکلو وړ بولم چې د سي . آی . آی . دغه نماینده ، پخوا په جنوبي امریکا کې څو نوري کودتا گاني هم رهبري کړي وي .

د ایران پاچا د خپل سلطنت په پاته کلونو کې په پیر شدت سره د چپو قوتونو په ترټولو او کمزوره کولو اخته و ، چې د ایران د پاچا د دغه عمل په نتیجه کې د تودې د گوند پیر غړي د ایران څخه و وتل او پیر نور یې وژل سوه او ځیني نور یې بندیان سوه چې په پای کې د تودې گوند پر پیرو کوچنیو پلو و ویشل سو . (۳)

د ایران پاچا د ایران په جا معي کې د تودې د گوند تصفي او محوه کولو ته دومره متوجه و چې دوه ویشت کاله وروسته کله چې په ۱۹۷۵ کال کې ده د رستا خیز د حزب د جوړولو اقدام وکړ ، ده په هغه محفل کې چې د رستاخیز د حزب د رسمي تاسیس په ارتباط جوړ شوی و داسي و ویل ((د تودې پله بي وطنه ده او تردي وروسته په ایران کې د دوی ځای به محبس وي او یا به پاسپورتونه اخلي او د ایران څخه به وزی))

د چپو عناصرو او مخصوصا د تودې د حزب د غړو په مقابل کې د ایران د پاچا د دغه شدید عمل په نتیجه کې د ایران ځیني چپ او دیمو کرات عناصر مجبور سوه چې ریري پریردي او دیني مدرسو ته مخه کړي او د آیت الله تالقاني او نورو مذهبي مشرانو سره ملگري سي . د ایران په مطبوعاتو کې به دغو اشخاصو ته اسلامي ما ر کسيستان ویل کیدل،

د ایران د پاچا د دغه یو اړخیز عمل په نتیجه کې د ایران مذهبي حلقو د ایران په تحصیل یا فته او منورو قشرونو کې داسي نفوذ وکړ څو چې د ایران سلطنت ته یې

پير لوی خطر متوجه ڪړ . د مثال په توگه ، د ايران په ډيرو ښارونو کي د پوهنتونونو او ښوونځيو ځوانو شاگردانو د رستاخيز د حزب او د ايران د پا چا د سپين انقلاب او په ايراني جامعي کي د فساد په مقابل کي پراخه مبارزه پيل کړه . ايراني ځوانانو په سر کي پر سينما گانو ، بانکونو او د شراب خرڅولو پر مغازو باندې بريدونه کول

او ددغو ځايونو بنسټي به يي په کا ڼوو ويشتلي . د مشهد په ښار کي افغاني جنرال قونسلگرې ته مخا مخ د شراب خر څولو يوه مغازه وه چي په ۱۹۷۷ کال کي د يوې ډلي ځوانو شاگر دانو له خوا دغه مغازه په ډبرو و ويشته سوه چي دمغازي ټولي بنسټي يي ور ماتي کړې او پير ژر دغه شاگر دان دامنيتي قوو له خوا محاصره سول څو شاگردان و نيول سوه اما پير شا گر دان د افغاني جنرال قونسلگرۍ د باغچي د لاري څخه په نورو کو څو کي خپاره سوه . په ۱۹۷۸ کال کي د عامو خلکو او شاگردانو مظا هرو په ايران کي شدت پيدا کړ او شپاړس مياشتي وروسته د ايران پاچا مجبور سو چي د ايران خاوره پريردي او مصرته ولاړ سي . د ۱۹۷۹ کال د فبروري په مياشت کي آيت الله خميني قدرت ته ورسيد . (۴)

۲- په افغانستان کي : زموږ په هيواد افغانستان کي د ۱۹۱۹ کال د فبروري د مياشتي پر ۲۲ نيټي اعليحضرت امان الله خان د افغانستان پاچا سو چي د ۱۹۲۹ کال د جنوري د مياشتي تر څورلسمي نيټي پوري يي په افغانستان کي سلطنت و کړ . د ده د سلطنت په وخت کي وروسته تر هغه چي افغانستان خپل استقلال واخست ، ده په هيواد کي د معارفو ، مطبوعاتو ، عمراني چارو او د افغاني جامعي په نورو چارو کي اصلاحي ريفور مونه پيل کړه ، د ده د اصلاحاتو لمرې مرحله چي د ۱۹۱۹ کال څخه بيا تر ۱۹۲۳ کال پوري رسيري پيره بريالي وه ، ولي د ده د اصلاحي پروگرامونو په دوهمي مرحلي کي د خارجي هيوادونو په لمسونه ، ارتجاعي قوتونو په هيواد کي عکس العملونه ايجاد کړه څو چي وروسته خبره دي ځای ته ورسیده چي حبيب الله کلکاني د خپلو دريو سوو ملگرو په مرسته د هيواد پای تخت ونيوی او اعليحضرت امان الله خان د کند هار د لاري څخه د افغانستان پرېښوولو ته مجبور

سو . د دغي پېښې په نتيجه كې تر ډيره وخته په افغانستان كې تنويري چاري او اجتماعي نهضتونه خا موشه سوه .

د اعحضرت محمد ظاهر شاه د سلطنت په دور كې بيرته په هيواد كې تنويري او اجتماعي چارو ته توجه وسوه ولي د دغو پروگرامونو په تطبيق كې ډيري اشتباهگاني سوي دي ، د مثال په توگه :

- د ۱۹۵۹ كال د آگست د مياشتې پر يو ديرشمي نيټې د محمد داود خان د صدارت په وخت كې د بنځو مخ لځې اعلان سو چي په كندهار كې د دغه اجتماعي نهضت په مقابل كې قيام وسو ، چي د هغه وخت حكومت د برچي په زور د كندهار د خلكو د دغه مخالفت مخه ونيوله .

- د افغانستان د ديمو كراسي په دورې كې په ۱۹۶۸ كال كې د اصلاح په ورځ پاڼي كې د (مرد نه زنه) تر عنوان لاندي يو كاريكاتور خپور سو چي د ډيرو افغانانو په فكر د دغه كاريكا تور هدف حضرت پيغمبر ء ص ء ته اشاره وه .

- په همدغه كال كې د پرچم په جريدې كې پر لينين درود ويل سوې و ، د پورته ناوړه اعمالو په نتيجه كې په ۱۹۷۰ كال كې د هيواد د ډيرو برخو علماوو د درو څلويښتو ورځو له پاره د پل خشتي په مسجد كې را غونډ سوي وو چي په هيواد كې د چپو افكارو او د دولت د نشراتي پاليسي پر ضد يې خطابي وركولي .
د افغانستان په دولتي او حكومتي حلقو كې د ديني علماوو دغه عمل د امان الله خان د وخت د حالت سره مشابه بلل كيدى . دوى د ديني علماوو دغه حركت يو ارتجاعى عمل او هغه يې د خارجي هيوادونو په لمسونه با له .

د افغانستان دولت او حكومت د ديني علماوو غوښتنې و نه منلي او د دوى پر ضد يې د ډير شدت څخه كار واخستى او د شپې له خوا څخه يې ټول علما په زوره د مسجد څخه و ايستل او دوى يې په عسكري لاريو كې واچول او مربوطه ولايتونو ته يې ورسول او په ولاياتو كې يې د ټولو څخه داسي تعهدنامي واخستي چي ، وروسته تر دي به دوى په داسي اجتماعاتو كې برخه نه اخلي .

د ديني علماو پر ضد د حكومت د دغه شديد عمل څخه د هيواد چپو احزابو

پیره گڼه پورته کړه ، څرنگه چې د هیواد چپو احزابو د دیمو کراسې په دورې کې پیر
رشد کړې و او د پوهنتون او لیسو په شاگردانو کې یې پیر پلویان درلودل ، نو پیر
ژر دغه چپ احزاب د افغانستان اردو ته متوجه سوه او په اردو کې یې هم پیر ژر
نفوذ وکړ چې په لږ وخت کې یعنی په ۱۹۷۸ کال کې خلق او پرچم پلو د اردو په
مرسته کودتا وکړه چې د دغې کودتا په نتیجه کې افغانان یو د بل سره په جنگ اخته
سوه ، او زموږ هیواد د لوي تبا هې سره مخامخ سو .

پورته مثالونه دا ثابتوي چې که د افغانستان او ایران دولتي مشرانو په افغانستان
او ایران کې د دواړو هیوادونو د عیني شرایطو سره سم یو متوازن ملي سیاست غوره
کړې وای ، د دې امکان موجود و چې په دغو دواړو هیوادونو کې به د کین او بښې اړخ
د تحولاتو مخه نیوله سوې وای او دواړو هیوادونو به سالمه وده کړې وای .

که افراط دې که تفریط یو د بل سر خوري

هر یو بل ته قبر کن د بل اجل دې (۵)

ب : د تاریخ په اوږدو کې افغانستان د خپل تاریخي موقعیت په وجه همیشه د خپل
شمالي او جنوبي گاونډیانو د منافعو قرباني سوې دی . په تیرو دوو پېړیو کې د
افغانستان په برخه کې د انگریزانو پالسي داوه چې روسان او بیا وروسته شورویان
باید د افغانستان د لاري ددوی مستعمیري یعنی هند ته داخل نه سي . نو ځکه دوی د
افغانستان څخه د یوې حایلي او متروکي منطقي په حیث استفاده کوله او د خپلي دغې
پالسي د تحقق له پاره یې پیري سیمي د افغانستان څخه بېلي کړي ، د دیورند او
گندمک معاهدي یې پر افغانستان باندې تحميلي کړي . تر دوهم جهاني جنگ وروسته
چې زموږ په سیمو کې د انگریزانو ځای امریکایانو ونیوی ، نو پخوانی پالسی تغیر و
موندی ، په سر کې د نظامي اتحادیو د لاري د افغانستان د گاونډیانو په وسیله ، د
شوروي اتحاد محاصره پیل سوه ، ولي د ثور د ۷ تر کودتا وروسته یې افغانستان د
تلکي په حیث استعمال کړ او قطبي خرس یې په دغې تلکي کې داسي راشکیل کړ
چې په هغه هیواد کې مسلط سوسیالستي نظام یې د ابد له پاره د تاریخ په کندي کې
واچوی . ولي په اوسنی پېړۍ کې غربی نړۍ د منځني آسیا د تیلو او گازو سرشارو

ذخيرو ته د رسيدلو له پاره د افغانستان په شمالي گاونډيو ملكونو کي پراخي هڅي پيل کړي دي چي ددغو ذخيرو پايب لايونونه به د افغانستان د لاري بحر ته غزول کيږي ولي اوس هم جنگ خپلي او بيدفاع افغانان په خپل راتلونکي هيڅ نه پوهيږي او د نامعلوم سرنوشت په انتظار کي دي (٦)

ج : په ١٩٦٣ کال کي هغه وخت چي د ايران د پا چا محمد رضا پهلوي په منځگړيتوب د افغانستان او پاکستان سيا سي منا سبات بيرته عادي سوه نو په هغي افغاني پلي کي چي د تورخم له لاري څخه بي پيښور ته سفر وکړ زه هم شامل وم دغو دولتي ما مورينو په پيښور کي افغاني قونسلگري پرانستله ، د افغانستان او پاکستان تر منځ بي تجارتي او ترانزيتي منا سبات بيرته عادي کړه .

کله چي زه د اول وار له پاره په پيښور کي مقيم سوم او د صوبه سرحد ځيني سيمي مي وليدلې چي په هر کلي کي بريښناوه ، د چينلو صحي اوبه هر چا ته مهيا وې ، هلته سپرکان پاخه وو او د اورگاډي پټلې د هغه ولايت هر کنج ته غزول سوي وو د کرنې طريقه بي هم پيره پر مخ تللې وه ، د هغه ولايت په ټولو سيمو کي د غلو او ميوو پيره پرېمانې وه ، ډير لوی پوهنتون او نوري تعليمي مؤ سيسي د خوا نانو د زده کړي له پاره جوړي سوي وې ، په ښارو نو کي آزاد اخبارونه خپرېدل او په مختلفو وختو نو کي د پيښور په ښار کي سيا سي اجتماعات کيدل چي دا ټول د پرمختگ او د تمدن نښي زما له پاره ډيري نوې او جالبې وې .

ما يوه ورځ يوه پيښوري دوست ته چي د طب ډاکټر و په حسادت سره و ويل چي دلته ستاسئ د ژوند کولو له پاره ډير عصري وسايل برابر سوي دي ولې زموږ په هيواد کي ډير کار نه دې سوې ، نو په دغه وجه موږ د ژوند کولو ډير وسايل په لاس کي نه لرو .

دغه ډاکټر زما پر خبرو د تبصرې کولو په وخت کي زما څخه داسي پوښتنه وکړه ((آيا افغانان د خپل اوسني ژوند څخه خوښ دي او که عصيان يي کړئ دې او په خپل هيواد کي بي امنيتي راوړي ده ؟))

ما ده ته په جواب کي و ويل چې زموږ په هیواد کي د غلو او داږه ما رانو شمیر پیر لږ دې . افغانان د خپل هیواد هري سیمي ته په پیر اطمینان سره سفر کوي ، نارینه او ښځي خارجي سیلا نیان ، زموږ په ټول هیواد کي خپاره دي ولې د دغو بهرني اتیاعو سر او مال ته څوک تاوان نه رسوي ، او حتی میلمه پالنه یې هم کیږي ، زما تر خبرو وروسته دغه پاکټر ما ته وویل ((ستا د خبرو څخه داسي ښکاري چې ستا سي د هیواد خلگ په خپل اوسني ژوند خوشحاله دي)) ده زیاته کړه ((زه تاسو افغانانو ته یوه مشوره در کوم او هغه دا چې تا سي باید پام وکړې چې په خپل هیواد کي بي ځایه لاسونه و نه وهی او پریردې چې ستا سي هیواد په کراره سره آباد سي او په راتلونکو کلونو کي به د هو سا ژوند خا وندان سی))

زه چې اوس د خپل هیواد او سني بده ورځ وینم ، نو ما ته هر وخت د هغه پاکټر پورته حکیمانه مشوره را په یاد سي ، او په دي فکر کي سم چې آیا ولې مور افغانان پخوا په دي خبره نه پو هیدلو چې په خپل هیواد کي بي ځایه لاسونه و نه وهو !

په تیرو دیرشو کلونو کي زموږ په هیواد کي هر راز لاسونه و وهل سوو ، هلته نیمگړې دیمو کراسي راغله ، وروسته له هغه د سرطان د ۲۶ او دثور د ۷ کودتاگاني و سوي ، چې د وروستي کودتا په نتیجه کي د شوروي سري لښکري زموږ په پاک هیواد ور ننوتلي او د افغانستان خپل وا کي د منځه ولاړه . د شوروي تر نظامي اشغال وروسته زموږ هیواد د شرق او غرب د نړې د لویو قوتونو د حرب میدان وگرزیدې ، د لسو کلو نو تر جنگ وروسته ، د افغانانو په سر بنسندنه او جهاد په افغانستان کي شوروي ما ته و خوړله او په کښته سترگو زموږ د هیواد څخه و ووت .

ولي د تا سف ځای دادې چې په افغانستان کي یوه جهاني اشغا لگر قوت ماته و خوړله او د هغه رقیب بل جها ني قوت خپل هدف ته ورسیدې چې د شوروي تر ماتي او ټو ټي کیدلو وروسته ، د خیر پر غونډی کښینا ست او د یو سیل بین حیثیت یې غوره کړ ، د جنگ خپلي افغانستان مقدرات اوس د سیمي د هیوادونو په لاس کي دي او اوس عرب او عجم زموږ په هیواد کي لاسونه وهي او د ژوند کولو هر څه یې د

افغانانو څخه واخستل چې د شوروي اتحاد د ناروا تجاوز په نتیجه کې ، په لکونو افغانان مړه یا ټپیان سول او زموږ هیواد د خاورو سره برا برسو . په میلیونونو افغانانو خپل هیواد پرې ایښې دې او په پرديو هیوادونو کې یې سروته پناه کړې دي او د خپل هیواد له پاره هیڅ نه سي کولای .

چا یې پلو لیدلې نه وو اوس د جمروډ پر لوري ځي سر تور سروته (۷)
زما په عقیده اوس مور ټولو او مخصوصا چیز فهمو افغانانو ته په کار دي چې په خپلو کې سره متحد سو او د پرديو هیوادونو د لاس وهني مخه و نیسو او د یوه واحد او سر لوري افغانستان په فکر کې سو .

د دې برخې یادداشتونه

- ۱ - الفت ، گل پاچا ، د الفت مرغلري ، مخ ۲۷
- ۲ - ابراهیمان ، اروند ، ایران د دوو انقلابو نو تر منځ ، مخ ۲۷۹
- ۳ - همدا اثر ، مخ ۲۴
- ۴ - زما مشاهدات
- ۵ - د الفت مرغلري ، مخ ۳۸۶
- ۶ - زما مشاهدات
- ۷ - د مجاهد ولس مختلفي گڼي

لومړي برخه

لومړی فصل

الف : هغه مسایل چې په شلمې پېړۍ کې

د افغانستان په برخه شوي وو

۱ - هغې سیمې چې د افغانستان څخه بیلې سوي دي

زموږ لرغونې هیواد افغانستان چې د مختلفو مدنیتونو او کلتورونو لکه د منځني ختیز ، منځنۍ آسیا ، د هند د نیمې وچې ، لیري ختیز او د پا میر له لارې څخه د چین د سنکیانگ د ایا لت سره په ارتباط کې واقع سوی دی او پیر مهم ستراتیژیک موقعیت یې لرلی دی ، نو ځکه د تاریخ په اوږدو کې همیشه د مختلفو لښکرکښیو او فتوحاتو په وجه ، متأثر شوی هم دی .

د اتلسمې پېړۍ په پیل کې د افغانستان سرحد د هرات څخه تر کشمیره ، او د آمو د رودڅخه تر عربي بحیرې پورې رسیدی . ولې د افغانستان اوسني سرحدات د نولسمې پېړۍ په وروستي لسيزې او یا د شلمې پېړۍ په پیل کې جوړ سوي دي (۱)

د افغانستان په څنگ کې انگریزانو چې د هند په نیمه وچه کې د یوه استعماري

هيواد په بڼه ، خپلي منگلي بنځي کړي وي او د هند پر طلايي مستعمرې باندي تود راغلي وو او نه يي غوښتل چي بل استعماري هيواد د دوی سره په دغه ثروت کي شريک سي . نو دوی د دروو خواو څخه هند ته د ننوتلو لاري تړلي وي ، د هند د شمال خوا ته د هماليا غر هم هند ته د مهاجمينو د دخول مانع و . چي په وچه کي يوازي يوه لاره د هند دمداخل په حيث په شمال لويديز کي موجوده وه چي هغه لاره د افغانستان په لاس کي وه .

د تاريخ په اوږدو کي په استثنا د عربو او انگريزانو نور ټول د نړې مهاجمين د افغانو نستان له لاري څخه ، هند ته ورننوتلي دي . د بلي خوا څخه کله چي انگريزانو د (پاني پت) په جنگ کي د افغانو نستان نظامي قوت او په هند کي د افغانانو معنوي نفوذ وليدی نو دوی دي نتيجي ته ورسيدل چي په را تلونکي کي په خپله افغانستان د انگريزانو د منافعو له پاره لوی خطر وي . (۲)

کله چي انگريزانو په پنجاب کي د زمان شاه نظامي حرکات او د افغانانو سره د هنديانو د مرستي تما يلات وليدل نو د دوی حدس او گمان په يقين بدل سو او انگريزانو خپل ټول قوت افغانو نستان ته متوجه کړ .

په سرکي انگريزانو د افغانو نستان په باره کي (تدا فعي سياست) غوره کړ او هند ته يي د افغانو نستان د ورننوتلو مخه ونيوله ، وروسته د انگريزانو دا پالسي په (تعرضي سياست) واوښتله چي دوی خپل دغه وروستي سياست په مختلفو شکلونو په افغانو نستان کي عملي کړی دی .

لنډه يي دا چي په افغانستان کي د انگريزانو سياست دا وو چي افغانو نستان با يد تجزيه او ټوټي کړل سي ، افغانان په خپلو کي په نفاق او کورني جنگ اخته سي ، او افغانو نستان د انگريزانو د لاس پوځو حا کمانو تر کنترول او اداري لاندي راوستل سي ، او د ضرورت په وخت کي افغانو نستان د دوی له خوا نظامي اشغال کړل سي .

د انگريزانو اصلي هدف دا و چي افغانو نستان يو کمزوره ، محتاجه او د دنيا څخه منزوي او يوه متروک هيواد په څير و ساتل سي او په افغانو نستان کي د نوي فرهنگ او تمدن د را تلولو مخه و نيوله سي ، انگريزا نو ، خپله پورتنی طرحه د اتلسمي پيړي په

وروستي نمايي کي (د زمان شاه دوره) او بيا د شلمې پېړۍ تر منځنيو پوري (د دوهم جهاني جنگ تر پا يه) په مختلفو شکلونو په افغانستان کي تطبيق کړي وه ۳

انگريزانو د افغانستان د کمزوره کولو په غرض خپل تدا فعي سيا ست داسي پيل کړ ، دوی دخپلو نمايندگانو John Malcolm او Sir Harford Jones په وسيله پيري نظامي او مالي مرستي د ايران پا چا فتح علي شاه ته وړا ندي کړي. انگريزي معلمين او مهندسين يي د ايران په اردو کي و گمارل ، ايراني قاجاري دولت يي دي ته تشويق کړ چي افغاني د خراسان ولايت اشغال کړي .

د انگريزانو د دغو اقداماتو په نتيجه کي د ايران قاجاري دولت د فرانسې د دولت سيا سي هيات د ايران څخه و شاړه ، انگريزانو د ايران د دولت څخه وغوښتل چي د ايران د لاري څخه ، هند ته د هر اروپايي هيواد د لښکرو مخه ونيسي . ايرانيان بايد افغان لښکري پري نږدي چي پر هند باندي حمله وکړي ، که چيري د افغانستان پا چا زمان شاه پر هند باندي د حملي اراده وکړي ، بايد د ايران قاجاري دولت د افغانستان پر خاوري تجاوز وکړي او د خراسان ولايت ونيسي ، انگريزان د خپلي جاسوسي دستگاه په وسيله په افغانستان کي دننه په دي بريالي سول چي د افغانستان دولت مات کړي او د افغانستان پاچا له منځه يوسي ، د زمان شاه رقيب ياغي شاهزاده محمود د ايرانيانو له خوا تجهيز او افغانستان ته و ليږل سو ، د انگريزانو د دغه فعليت په نتيجه کي زمان شاه و ژل سو او د افغانستان مرکزي دولت د منځه ولاړ ، په افغانستان کي سيا سي او اداري خلا ايجاد سوه ، په هيواد کي داخلي جنگونه پيل سوه او د ايران قاجاري دولت د خراسان ولايت ونيوې ، وروسته بيا انگريزانو خپله تعرضي نقشه چي د افغانستان د تجزيي او ټوټي کولو له پاره جوړه سوې وه عملي کړه . (۴)

د پنجاب مها را جا (رنجت سنگه) چي په ۱۷۹۹ کال کي د زمان شاه له خوا د پنجاب د والي په حيث مقرر سوې و د زمان شاه تر پاچاهي وروسته چي افغانستان په کورني جگړه اخته سو ، رنجت سنگه د انگريزانو په تحريک او حمايه ، پنجاب د يوه خپلواک هيواد په حيث اعلان کړ .

په ۱۸۱۲ کال کې د اټک کلا ، د پنجاب سیکانو و نیوله

په ۱۸۱۸ کال کې د ملتان ولایت د سیکانو واکدارانو و نیوې

په ۱۸۱۸ کال کې د کشمیر ولایت د سیکانو له خوا اشغال سو

په ۱۸۲۱ کال کې دیره غازي خان او دیره اسماعیل خان د سیکانو حکومت و نیوې .

په ۱۸۳۳ کال کې د پېښور ولایت د سیکانو د حکومت له خوا اشغال سو .

پورتنې سیمې چې د افغانو د خاوري برخې وې او د پنجاب مهارا جا رنجت سنگ له خوا نیولې شوي وې . په ۱۸۳۲ کال کې د هغه تړون له مخې چې په

شکار پور کې د افغانو د مخلوع پاچا شاه شجاع او رنجت سنگ تر منځ عقد شوې و ، دغې سیمې په پنجاب پورې و تړلې شوې .

په ۱۸۴۳ کال کې د سند ولایت د افغانو د خټه جلا او د انگریزانو حکومت و نیوې .

د بلوچستان ولایت د ۱۸۵۴ کال څخه بیا تر ۱۸۷۶ کال پورې په تدریج سره انگریزانو اشغال کړ .

په ۱۸۸۴ کال کې د (مرو) ولایت د تزاری روس له خوا و نیول سو .

په ۱۸۷۹ کال د می د میاشتي پر ۲۶ د گندمک د معاهدي مطابق د (فوشنج) څخه تر (کورک) پورې ، (کرم) او (لنډې کوتل) د امیر محمد یعقوب خان له خوا انگریزانو ته ور کړل سول .

په ۱۸۸۵ کال کې د (پنجه) سیمه تزاری روسیې و نیوله .

په ۱۸۷۲ کال کې د سیستان د ولایت یوه برخه د انگریزي حکم له خوا د ایران دولت ته ورکړه سوه (۵)

په اتلسمې پیړۍ کې هغه دولت چې په افغانو د ابدالیانو د کورنۍ له خوا جوړ سوې و ، او دغه دولت خپله خارجي پالسي د افغانو د طبعي حدودو مطابق تثبیته کړې وه ، ولې په نولسمې پیړۍ کې چې ابدالي دولت د منځه ولاړ او د هغه پر ځای د محمد زوو حکومت منځ ته راغی ، د هیواد ساحه د هرې خوا څخه مخصوصا

د ختيز او جنوب له خوا غوڅه سوه تر څو چې اوسنۍ شکل يې اختيار کړ او افغانستان د سند د رود د بحري غاړې څخه پر شا و تمبول شو او په وچه کې يو محصور هيواد سو . (۶)

لومړني تبصره : د افغانستان جنوبي او جنوب شرقي سرحد چې (۱۵۱۰) ميله دې په ۱۸۹۳ کال کې د پورنډ د کرښې په وسيله تثبیت شو

د افغانستان شما لي سرحد چې ۱۴۸۱ ميله کيږي ، لويه برخه يې په ۱۸۹۶ کال کې د پخواني روسي دولت سره تثبیت شو .

د افغانستان غربي سرحد چې (۵۵۰) ميله کيږي ، په ۱۹۳۵ کال کې د ايران د دولت سره تثبیت سوې دې .

د افغانستان په شمال شرق کې د واخان په سيمي کې د افغانستان سرحد چې (۵۰) ميله دې په ۱۹۶۴ کال کې د چين د هيواد سره تثبیت شو .

دوهمه تبصره : روسانو د ۱۸۸۵ کال د مارچ د مياشتې پر ۳۰ نېټې په يوې خونړۍ جگړې کې چې په هغې کې (۸۰۰) افغانان په شهادت ورسيدل ، د پنځه علاقه و نيوله . د پورنډ د بيو گرافي کتاب دغه پېښه داسې تشریح کوي .

روسان په ۱۸۸۴ کال کې د (مرو) په اشغال سره د افغانستان سرحد ته نور هم نژدې سول ، کله چې روسانو د مرکزي آسيا ريلوي اعمار کړه او بخارا ، سمرقند او تاشکند د دغې امپراتورې يوه برخه سوه نو انگريزان دې نتيجه ته ورسيدل چې اوس روسان په پېرې آسانې سره د مځکې او د بحر له لارې څخه پېر نطا مي قطعيات د افغانستان شمال غربي سرحد ته راورلاي سي ، او برتانوي هند تر لوی خطر لاندي راځي ، نو انگريزانو روسانو ته پيشنهاده وکړ چې بايد د افغانستان شمال غربي سرحد چې (۲۲۶) ميله کيږي ، بيا د سره څخه تثبیت کړل سي ، چې د دغه کار له پاره د انگريزانو له خوا د ميچر جنرال Sir Peter Lamsden په مشري يو لوی او مجهز هیأت د کوټې ، نوشکي ، هلمند او فراه له لارې څخه د ۱۸۸۴ کال د نومبر په مياشت کې د هرات د ولايت د کوهسان ولسوالي ته ورسيدې . او د روسانو له

خوا جنرال Zeienoi د هغه هیواد د هیات مشري پر غاړه درلودله ، انگریزانو او روسانو پخوا دا منلي وه چې په دغي سرحدی سیمي کي هره ساحه چي د هر هیواد په لاس کي وي ، هغه ساحه به د هغه هیواد د خاوري یوه برخه وي . چي د پنځده علاقه د افغانستان په تصرف کي وه او د انگریزي هیات مشر لمزدن پخپله پنځده ته ورغلې و او ده داموضوع تا مئید کړي وه ، په دغي منطقي کي د افغانانو او روسانو پیر نظامي قوتونه خای پر خای سوي وو او دواړو خواو پر دغي منطقي با ندي جنگ ته آماده کي نیوله ، د افغانانو نظامي قوت چي (۸۰۰) سپاره او (۱۲۰۰) پلي عسکر وو په دي لاندی ډول د جنگ په محاذ کي خای پر خای سوي وو .

الف : د جبهی په کیني خوا کي د جنرال غوث الدین خان تر قو ماندي لاندی د هرات د سپرو قوه وه چي یو توپ یی هم درلود .

ب : د جبهی په منځ کي د نایب سالار عبد الرحیم په مشرې د پیا ده عسکرو قوه وه

ج : د جبهی بڼی خوا ته د کرنیل شاه مراد خان په مشرې د پیا ده عسکرو قوه وه .

د : په آفتیبه کي د خا صه دارانو ډله ، او دوه توپو نه تعبیبه سوي وو .

ه : پنځه خیف توپونه د پل خستی په شمال شرقي خوا کي خای پر خای سوي وو .

د افغانانو اسلحه (دهن پوره) توپک وو چي اکثر دغه توپک د با ران د اوریدلو په وجه د کاره لویدلي وو . ولي روسانو پیر لوي او مجهز نظامي قوت د افغانانو په مقابل کي درولې و . د افغانانو او روسانو د نظامي قوتونو موقعیت په هغي نقشی کي څرگندیږي چي د دغه کتاب په ضمیمه پاڼو کي راغلي ده .

روسان د ما رچ د میا شتی پر ۳۰ نیټی پر پل خستی باندي د کشک د رود

څخه تیر سول او په زوره یی پنځده اشغال کړه . په دغي جگړی کي د کرنیل شاه

مراخان په شمول اته سوه افغانان په شهادت ورسیدل .

د ډیورنډ د بیوگرافي په کتاب کي دا هم لیکل سوي دي چي د جنگ د محاذ

افغانانو به ویل چي انگریزانو غوښتل چي افغانان او روسان سره وجنگوي ، او دوی

افغانان د جنگ له پاره پیر تشویقول ، ولي دوی هیڅ راز مرسته د افغانانو سره

نه ده کړې .

د پنځده د حادثې په وخت کې امير عبدالرحمن خان د برتانوي هند د ويسرا (لارې دوفرين) په بلنه په راولپنډې کې و . د ډيو رنډ د قوله په دغه کتاب کې ليکل سوي دي چې ((مور ته د پنځده د حادثې خبر د شپې له خوا ناوخته راورسيد او زه په هغه شپه امير عبدالرحمن خان ته ورغلم او ده ته مي د پنځده په جنگ کې د افغا نانو د ظالمانه وژل کيدلو او مخصوصا د افغاني جنرالانو د وژل کيدلو خبر ور کړ . ولي امير عبدالرحمن خان د دغې پېښې سره علاقه ونه ښووله او ما ته يې په جواب کې و ويل چې ما ته تکليف مه راکوه . او دا يې هم و ويل چې د دوو سوو يا درو زروو افغا نانو وژل کيدل اهميت نه لري او ديوه يا دوو جنرالانو وژل کيدل تر هغه لا هم يې اهميته دي په دي چې افغا نستان ډير جنرالان لري.))

د پنځده حادثې انگريزان او روسان د جنگ سرحد ته نژدې کړل چې په پای کې د ۱۸۸۵ کال د دسمبر د مياشتې پر ۱۰ نېټې د (لارې سلسبري) او د روس د سفير له خوا په لندن کې يوه معا هده لاس ليک سوه چې د دغې معا هدې پر اساس د پنځده سيمه روسانو ته ورکړه سوه او د ذوالفقار تنگي د افغا نستان د خاوري يوه برخه سوه (د ډيورنډ د بيوگرافي کتاب مخونه ۱۳۳ تر ۱۵۰)

دريمه تبصره - د گندمک معا هده : وروسته تر هغه چې امير شير علي خان د کابل څخه مزار شريف ته ولاړ، او د ۱۸۷۹ کال د فبروري د مياشتې پر ۲۱ نېټې په مزار شريف کې وفات سو ، د ده زوی محمد يعقوب خان خان په کابل کې د افغانستان د امير په حيث اعلان کړ . چې وروسته ده د انگريزانو سره يوه معا هده لاس ليک کړه . دغه معا هده د امير محمد يعقوب خان او د انگريز (لوويس کيوناري) تر منځ د جلال آباد د ښار په ۲۹ ميلۍ کې د کندمک په کلي کې لاس ليک سوي ده . (۷)

د دغې معا هدي په وجه د افغا نستان ملي حا کميت او د خاوري تما ميت ته لويه صدمه ورسيدله .

۲ - د ډيورنډ د کرښې موافقتنامه

د ۱۸۹۳ کال د نومبر د میاشتې ۱۲ نیټه

د برتانوي هند د خارجه چارو وزیر Henry Mortimer Durand د یوه هیأت په مشرۍ د ۱۸۹۳ کال د اکتوبر د میاشتې پر دوهمې نیټې کابل ته ورسید . انگریزانو د مخه تر هغه چې د ډيورنډ د موافقتنا مي په باب د افغا ني مقا ماتو سره خبرې وکړي دوی د افغانستان په سرحداتو کې وضعه په خپله گټه مغشوشه کړه ، دوی په سرحدي سیمو کې د اقوامو تر منځ خونړې جگړې پېښې کړې ، انگریزانو د توري د قوم یوه قبيله ، دې ته تشویق کړه چې د نورو اقوامو په مخکو کې د (پتاله) په نامه یوه نوې واله و کارې چې دغه کار د هغه ځای د اقوامو تر منځ لوی اختلاف را پیدا کړ . چې مقا بل لورې دخپل حق د دفاع له پاره راو پاڅیدل او یو لوي خونړې جنگ ومبښت .

په ختیځو سیمو کې انگریزانو اعلانونه خپاره کړه او په دغو اعلانونو کې دوی خپلو سرحدي معاش خورو ته لیکل وو چې ، د هغه چا معاش به دوه برابره سي څوک چې د انگریزانو دولت ته یو اطاعت لیک وړاندې کړي . هغه وخت چې امیر عبدالرحمن خان دغه اعلانونه ولوستل ، نو یې خپل سپاه سالار غلام حیدر خان ته و لیکل ((که د انگریزانو هیله او فریب او د پیسو پا شل په مسلما نانو کې نه وای ، دوی نه سوای کولای چې د هند اسلامي هیواد و نیسي ، بیا د سند د رود څخه چې د افغانستان طبعي سرحد دی را تیر سي پېښور ، دیره جات او د سند سیمه ونیسي او د افغانستان خاوره د افغانستان د دولت سره و ویشي)) (۸)

د ننگرهار په سرحد کې هم انگریزانو خلگ تحریک کړه چې د (مچني) په سیمې کې یوه واله و کارې او د هغه ځای د خلگو تر منځ دښمني ایجاد کړې . انگریزانو همیشه هڅه کوله چې د خپلو اجیرانو په وسیله د ډيورنډ د کرښې په دواړو غاړو کې بې امنیتي جوړه کړي او امیر عبدالرحمن خان دې ته مجبور کړي چې د یوې

جناح دفاع وکړي . د مثال په توگه : کله چې د شينوارو او اتمانزو تر منځ جنگ پيښ سو . امير عبدالرحمن خان د سرحد د پوري خوا پر متجاوزينو باندې هجوم وړ وړ . د ډيورنډ هيات څلويښت ورځي په کابل کې پاته سو ، خبري ډيري سړي او په کراره پر مخ تللي . انگریزانو سرحد ته نژدې نڅا مي قوتونه د تيار سې په حالت کې درولي وو . امير عبدالرحمن خان ته د انگریزانو پيشنهاده داو چې د دوی جوړه سوي موافقتنامه او نقشه بايد لاس ليک کړي چې د نه امضا په صورت کې به د دواړو هيوادونو سيا سي مناسبات پرې سي . دريم حالت موجود نه و . امير عبدالرحمن خان د خان د بقا له پاره دغه موافقتنه مه لاس ليک کړه . ده د افغانستان د خلگو سره مشوره نه ده کړي . امير عبدالرحمن خان حتي خپل د دربار ما مورين په دغه موضوع نه دي خبر کړي . ده وړه يا لويه جرگه چې د افغانستان د خلگو نما بنده گي وکړي نه وه را غوښتي (۹)

د ډيورنډ د کرښي د موافقتنامې څخه د انگریزانو اصلي هدف داو چې که روسان د افغانستان د لاري څخه د هند د نيولو اراده وکړي او يا د امير عبدالرحمن خان تر مرگ وروسته په افغانستان کې د انگریزانو پر ضد ملي مبارزي پيل سي نو دوی به په ډير سرعت سره د کابل ، غزني او کند هار سترا تيژيکي لاري تر خپل کنترول لاندې وروړي (۱۰)

ډيورنډ د خپلو خا طراتو په کتاب کې ليکي چې د هند برتانوي هيات وظيفه درلوده چې امير عبدالرحمن خان دي ته تشويق کړي چې خپل عسکر د (روشان) او (شغنان) د سيمو څخه چې د بخارا يوه برخه ده او په ۱۸۷۳ کال کې روسانو ته ورکړه سوې ده ، ويا سي . او هم دي هيات وظيفه درلوده چې د امير عبدالرحمن خان د خوابدي چې د کورک د غره د تونل او په نوي چمن کې د ريلوې پر جوړولو بي ښکاره کړي وه له منځه يوسي . د انگریزي هيات اصلي او مهم هدف د هند د شمال غربي سرحد يعني د ډيورنډ د کرښي تثبيت و .

ډيورنډ د خپل سفر په ارتباط ليکي ((مور د ۱۸۹۳ کال د سېتمبر د مياشتي په نيمايي کې د پيښور څخه حرکت وکړ او زمور هيات په لنډۍ کوتل کې د سپه سالار

غلام حیدر خان له خوا پذیرایي سو ، د جلال آباد ، جگدک او لته بند د لاري څخه کابل ته ورسیدو او په اندکي ء کي چي د بابر د مقبري او د چهل ستون د قصر تر منځ واقع و ، خای پر خای سوو. په کابل کي د اوسیدو په وخت کي زمور تشویش دا و چي که په دغه وخت کي امیر عبدالرحمن خان مړ سي او یا و وژل سي نو یقینا مور به د کیونا ري او د ده د ملگرو په سر نوشت گرفتار سو)) دې ليکي ((په کابل کي مذاکرات پیر بطي وو د امیر د اسلحه جوړولو ما هر MR. Pyne چې امیر ته پیر نژدې و ، زمور سره پیره مرسته و کړه . ده به همیشه امیر ته مشوره ورکوله چي دی با بد د انگریزي هیأت خبري و مني)) دی اضافه کوي ((یوه ورځ ما د مستر بن څخه پوښتنه وکړه چي ولي امیر د سرحد پر موافقتنا مې باندي ژر تصمیم نه نیسي ؟ ده زما په جواب کي و ویل چي امیر پیر عمده تصامیم د یکشنبو په ورځو کي نیسي . د مستر بن خبره رښتیاوه چي پيري ورځي وروسته امیر په یوي یکشنبی کي د موافقتنا مې منلو ته تیار سو)) (۱۱)

د پيو رنډ د کرښي موافقتنا مه د ۱۸۹۳ کال د نومبر د میا شتي پر ۱۲ نیټي امضا سوه دغه موافقتنا مه اوه مادي او یوه نقشه لري . دا موافقتنا مه د واخان څخه بیا د ایران تر سرحد پوري چي (۱۵۱۰) میله یا (۲۲۵۵) کیلو متره کیږي د افغانستان ختیز او جنوبي حدود داسي تشریح کوي (۱۲)

د پيو رنډ کرښه د واخان څخه پیل کیږي چي (اسما ر) او پورته وادي تر (چنگ) پورې به د امیر عبدالرحمن خان تر ادارې لاندي وي ، ولي امیر به په (دیر) ، (سوات) ، (باجوړ) ، (چترال) او (با شگل) په سیمو کي هیڅکله مداخله نه کوي په وزیرستان کي د (برمل) سیمه امیر ته ورکوله کیږي ولي امیر باید د (وزیرو) او (دوړو) په نورو سیمو کي مداخله ونه کړي . په بلوچستان کي د (چاغی) پر اوبه لرونکي سیمي باندي چي امیر ادعا درلوده ، امیر د خپل ادعا څخه تیریري او دغه مهمه سیمه انگریزانو ته پریردي . د چمن په سیمي کي پر (نوي چوڼی) باندي چي امیر ادعا درلوده ، دې د خپلي ادعا څخه تیریري ، او د (سرکي تیلري) په اوبو کي به امیر خپله برخه به په پیسو رانیسي .

په دغې سیمې کې به د سرحد کرښه داسې وي چې کرښه به د ۰ خواجه عمران ۰ د غره پر سر تیره سي ۰ او دا کرښه به د (پشا کوتل) سره نژدې چې د انگریزانو خاوره ده تیریري ۰ وروسته دغه کرښه په هغه استقامت څي چې (مرغه چمن) او د (شیرو اوبه) چینه افغانستان ته پریردي ۰ وروسته دا کرښه د نوي چمن او افغاني تانې (لښکرو) تر منځ تیریري ۰ دا کرښه بیا د ریلوي سټیشن ته څي او د هغو تپو څخه تیریري چې اصلي بولدک بلل کیږي ، او د دغه ځای څخه د جنوب خوا ته داسې کیږي څو بیرته د خواجه عمران د غرونو سلسلې ته ورننوزي ۰ دا کرښه د انگریزانو د (گواشه) سیمې اود هغه افغاني سړک تر منځ اوردیږي چې بسوراوک ته څي ۰

د پورنې په موافقتا مي کي دا هم لیکل سوي دي ۰

۱ - وروسته تردې به انگریزان د هغو حربې مهماتو د ورود ممانعت نه کوي چې افغانستان ته ورل کیږي (۱۳)

۲ - انگریزان به پر پخوانیو ۱۲ لکو کلدارو امداد چې هر کال به یې امیر ته ورکولي ، شپږ لکه نورې کلدارې اضافه کوي (۱۴)

امیر عبدالرحمن خان د دغې موافقتا مي په لاس لیک سره څو میلیونه افغانان د افغانستان څخه بیل کړه ، امیر عبدالرحمن خان هغه موافقتنامه لاس لیک کړه کومه چې انگریزانو جوړه کړې وه ، چې امیر حتی یوه جمله هم پر دغې جوړې سوي موافقتا مي باندې علاوه نه کړه (۱۵)

ځني مؤرخین لیکي چې امیر عبدالرحمن خان دغه موافقتا مه د دي له پاره امضا کړه چې دا کرښه دبرتانوي هند د سرحد په حیث نه بلکه د امیر د جنوبي او جنوب شرقي ساحي حدود تثبیتول (۱۶)

امیر عبدالرحمن خان د پورنې د کرښې موافقتا مه امضا کړه ولي ده د موافقتنامې ضمیمه نقشه ځکه نه ده امضا کړې په دي چې دی د هغې نقشي د ځینو ټکو سره موافق نه و ۰

تبصره : د پورنې د موافقتا مي متن چې د کتاب په ضمیمه پاڼو کي سته د

پوهاند محمد حسن کا کر د نا چا په یوه اثر څخه اخستل شوي ده .

۳ - افغانانو د پيورنډ کربسه نه ده منلي

کله چې د افغانو نستان خلگ د پيورنډ د موافقتنا مي د لاس ليک څخه خبر سول دوی د د دغي موافقتنا مي سره خپل مخالفت خرگند کړ . د آزاد سرحد خلگو د انگریزانو پر ضد خپلو مبارزاتو ته تر هغه وخته ادامه ورکړه تر څوچي انگریزان د هند د نيمې وچي څخه و وتل . دوی د دغي موافقتنا مي منلو ته حاضر نه سول . د افغانستان خلگ د دغي موافقتنا مي څخه نفرت لري (۱۷)

د وزيرستان خلگو چې د افغانستان او انگریزانو په دريم جنگ کي د دښمن ملا ماته کړي وه ، کله چې دوی د پيورنډ د موافقتنا مي په لاس ليک خبر سول ، دوی په پکتيا کي د امير والي سردار گل احمد خان ته د خپل نماينده د وازي خوا د (کشور خان) نومي سړي په لاس يو ليک وليږي چې په هغه ليک کي داسي ليکل سوي و :

په وزيرستان کي د انگریزانو هوا خواهان وايي چې امير عبدالرحمن خان د انگریزانو د نماينده پيورنډ سره يوه موافقتنامه لاس ليک کړي ده چې د پيورنډ په خوبښه بي د (واپه) سيمه د انگریزانو دولت ته ورکړي ده . که دا خبره رښتياوي نو مور تا په دي خبر وو چې د وزيرو قوم د انگریزانو د دولت اطاعت نه کوي ، دوی د سردار څخه هيله و کړه چې د دغي موضوع رښتيا او درواغ دوی ته و وايي ، چې وروسته هره فيصله چې د وزيرو قوم لازمه و باله هغه به عملي کړي . سردار گل احمد خان د وزيرو د قوم په جواب کي و ليکل چې ، ده ته د ويش د کربښي د تثبيت اطلاع نه ده ورکړه سوي او که د دواړو هيوادونو تر منځ د ويش د ليکي تصفيه راغلي وي نو دا خلگ چې تا سي ته کوم مطلب وايي دوی بايد د خپل قول د اثبات له پاره مهر سوې سند په لاس کي ولري . که دوی مهر سوې سند و نه لري ، تا سي د دوی خبرې په ذهن کي مه ساتی او ددوی خبري رښتيا مه بولي .

هغه وخت چې امير عبدالرحمن خان د وزيرو د قوم او خپل والي په مکاتباتو

خبر سو ، ده خپل والي او خپل د واقعاتو ليکونکي خليفه نور محمد ته و ويل چې د

وزيرو قوم ته و وایا ست چي بيله د (مرغه) او (برمل) د سيمو څخه چي د وزيرو او مسعودو سيمي دي ، نور ټول وزيرستان تر دي وروسته په انگريزانو پوري تعلق لري . په دي چي په دا تيرو څوارلسو کلونو کي تا سي زه پير په تکليف کړې يم او هر څومره نصيحت چي به مي تا سي ته کاوه ، گڼه يي نه کوله او په آخر کي زه مجبور سوم چي ستا سي سيمه انگريزانو ته ورکړم (۱۸)

انگريزانو چي د موافقتنا مي پر ضد د آزاد سرحد د خلگو مقاومت وليد ، نو يي د امير عبدالرحمن خان څخه غوښتنه و کړه چي د سرحد د کرښي يوه نقشه د امير له خوا ټولو سرحدي سيمو ته واستوله سي څو د پيورنډ د کرښي دواړو خواوو اوسيدونکي په واقعيت خبرسي . امير د انگريزانو دا غوښتنه و منله او په سرحدي ټولو سيمو کي يي اعلانونه خپاره کړه چي متن يي داسي دې :

د انگريزانو يو هيات د هند د خارخه وزير هنري مارټيمر پيورنډ په مشرۍ کابل ته راغلې و ، زمور تر منځ داسي يوه موافقتنا مه لاس ليک سوه :

د (درواز) ، (روشان) ، (شغنان) او (واخان) په سيمو کي به د سرحد کرښه د ۱۸۷۳ کال د موافقتنا مي مطابق وي ، د واخان څخه به دغه کرښه کافرستان او چترال ته ځي وروسته به د (سنډک) څخه تيريري ، د هغه ځايه څخه به کرښه د مومندو په غرونو کي چي د مومندو او باجوړو تر منځ پراته دي تيريري . وروسته د سرحد کرښه د (لواړگي کوتل) او (اشکار علي) ته رسيږي . دا کرښه وروسته سپين غره ته ځيږي چي د افریدو او شينووارو اقوام سره جلا کوي . د سکپام په نامه د سپين غره پر لور په څوکه به علامه نصبيري . بيا دا کرښه (ځاځيو) ، (چمکنيو) (خوستيو) او (باتورو) ته ور ځي . وروسته د سرحد کرښه د (خوست) او (دور) پولو ته رسيږي او د هغه ځايه څخه (برملو) او (وزيرو) ته ځي چي برمله افغانستان ته پريږدي . کرښه د هغه ځای څخه (تروه) او (کا کرستان) او د هغه ځای غرونو ته چي سليمان خيل ، کا کړاو وزير سره بيلوي رسيږي ، وروسته د سرحد کرښه د (تره کو) ، (اندرو) او (توخو) اقوامو سيموته ور ننوزي او د هغه ځای غرونو ته چي د دغو درو قومونو او کا کرستان ویش دې رسيږي . تر دغه ځای وروسته د

سرحد کرښه په بلوچستان کې نوي چمن ، نوشکي ، چاغي او تر ملک سپاه کوه پوري ځي .

د امير عبدالرحمن خان ټولي خوارې او اعلاميې د خلگو په کرارولو کې مؤثر واقع نه سوې . د سرحد د خلگو مبارزو ادامه پيدا کړه . د موافقتنا مي د لاس ليک کولو په دوهم کال کې د مسعودو قوم په وانه کې د انگریزانو پر لښکرو باندي برید وکړ او د انگریزانو يو ټولې عسکر يې و وژل او د انگریزانو چوپي ته يې اور واچاوه . ۱۵۰ ميله توپک يې په غنيمت يووړل . انگریزان پير وار خطا سوه چې خپل د حفاظت له پاره يې د اټک څخه څلور غونډه مجهز عسکر راوستل . د مسعودو قوم د ملا پيونده په مشرۍ څو واره پر انگریزانو حملي وکړې او دوی ته يې پير تاوانونه ورسول انگریزان پر شا ولاړل . د هند ويسرا په خپله پيښور ته ورغې سرحدي سيمي او لنډې کوتل يې وليدل انگریزانو د مومندو په سيمو کې اشتهارات خپله کړه او په هغو کې يې خلگو ته د پيسو پيشنهاده وکړ ، خلگو د ملا قدیم په مشرۍ د انگریزانو غوښتنه و نه منله او په ء موسي خيلو ، ء گدا خيلو او ء عيسي خيلو ء کې يې د انگریزانو د هوا خواهانو کورونو ته اورونه واچول . انگریزانو ، ء حلیمزو ، ء ترنگزو ، ء عيسي خيلو او نورو اقوامو ته اطلاع ورکړه چې د مومندو غرنې سيمه په انگریزانو پوري تړلې سوي ده او وروسته تر دې بايد ددغو ځايونو خلگ د افغانستان سره خپلي اړيکي و شکوي . حلیم زو د هډي ملا نجم الدين ته مراجعه وکړه ، ده د سعيد محمد خان اوسلطان محمد خان په وسيله د انگریزانو پر ضد تبليغات پيل کړه ، ملايان او قومي مشران د خلگو سره يو ځای سوه ملا نجم الدين چې په آزادو مومندو کې مرکز نيولی و په ټول سرحد کې يې د انگریزانو پر ضد جهاد اعلان کړ . خلگو په پيښور او ديره جاتو کې د انگریزانو پر ځايونو حملي پيل کړې . انگریزانو ملا نجم الدين ته پيشنهاده وکړ چې که دې د انگریزانو پر ضد د خپلي مبارزې څخه لاس واخلي او د مومندو قوم انگریزانو ته تابع کړي ، دوی به د مومندو د ټولو سيمو مالیه ده ته ورکړي . ملا نجم الدين د انگریزانو دا پيشنهاده رد کړ او په پښتني نورو سيمو کې لکه يوسفزي ، سوات تر کاکړستان پوري ټول خلگ يې د انگریزانو پر ضد و پارول .

امير عبدالرحمن خان چي د پيورنو د موافقتنا مي پر خلاف د خلگو مبارزي وليدي ، وروسته دی هم د دغي موافقتنا مي سره مخالف سو او د موافقتنا مي پر ضد يي مخالفت پيل کړ. ده د سرحد د مجا هدينو سره مرستي کولي ، هغوي ته به يي پيسي او اسلحه ورکوله او د پيرو سيمو خلگ يي د انگريزانو پر ضد و پا رول امير د انگريزانو پر ضد جهادي پاني خپرې کړي چي د امير عبدالرحمن خان دا وروستي دريځ د سرحد په مجا هدينو کي مؤثر واقع سو او امير د سرحد مجا هدينو ته نژدي سو . ده مشهور مجا هدين لکه د هډي ملا نجم الدين او ملا پيونده وزيرې او داسي نور کابل ته ور و بلل او په کابل کي يي دوی پير و نا زول .

داوي د امير عبدالرحمن خان په زمانه کي د پيورنو د کرښي پر ضد د سرحد د خلگو مبارزي چي په اختصار سره و ليکل سوي .

د دي مبحث په پای کي دا مطلب د يادولو وړ دې چي په وچه کي د محصور افغانستان له پاره بحر ته يوه لاره هميشه د افغانستان د پاچاهانو آرزو وه چي په مختلفو وختونو کي د غو پاچاهانو د تجارت او ترانزيتي مشکلاتو په وخت کي دغه آرزومندي ښکاره کړي ده . د مثال په توگه :

په ۱۸۸۲ کال کله چي امير عبدالرحمن خان د انگريزانو د يوه هيات منلو ته حاضر نه سو نو سمدلاسه د هند انگريزي ويسرا افغانستان ته د نظامي تجهيزاتو پر راوړلو باندي بنديزونه وضع کړل (۱۹)

امير عبدالرحمن خان په تاج التواريخ کي په دغه ارتباط ليکلي دي چي ((په هند کي انگريزي حکومت زما هغه توپونه چي په خپلو پيسو مي په هند کي رانيولي دي افغانستان ته د راوړلو اجازه نه راکوي او هم انگريزانو د افغاني تاجرانو د ځينو مالونو لکه وسپنه ، فولاد او مسو د راوړلو مخه هم نيولي ده . دوی وايي چي کيدلای سي چي د دغو اجنا سو څخه په حربي تجهيزاتو کي کار واخستل سي . انگريزان وايي چي تر هغو پوري چي د افغانستان سره پر خپلي دوستی مطمئن نه سي ، افغانستان ته به د داسي اموالو د وړلو اجازه ور نه کړي)) (۲۰)

٤ - د نړۍ د هیوادونو سره د افغانستان مناسبات

د ١٩١٩ کال د مارچ د میاشتې پر دریمه نیټه اعلیحضرت امان الله خان د افغانستان استقلال اعلان کړ. تر استقلال یوه میاشت وروسته د امان الله خان په لارښوونه د افغانستان یو هیأت د محمد ولي خان په مشرۍ شوروي اتحاد، اروپایي هیوادونو او امریکا ته سفر وکړ. دغه هیأت دنده درلوده چې د نړۍ د لویو هیوادونو سره د مستقل افغانستان سیاستی مناسبات ټینګ کړي او د هغو هیوادونو سره تجارتی او فرهنګي قرار دادونه لاس لیک کړي. هغه وخت چې افغاني هیأت مسکو ته ورسید د شوروي اتحاد مشر لینن او د شوروي د خا رجه امورو کمیسار گورګي وچرین د افغاني هیأت سره ولیدل او سمدلاسه یې د افغانستان توی خپلواک هیواد په رسمیت وپیژندی وروسته د ١٩١٩ کال د مارچ د میاشتې پر ٢٧ نیټې د افغانستان او شوروي تر منځ د دوستې د تړون د خبرو له پاره د شوروي یو هیأت کابل ته سفر وکړ. په دغه وخت کې د برتانوي هند یو هیأت هم د افغانستان سره د مشروطی سولې د تړون د مذاکراتو له پاره کابل ته رسیدلې و. د افغانستان خپلواک هیواد خپل د یوه بل گاونډی هیواد ایران سره هم د ښو مناسباتو غوښتونکی و. ولې په دغه وخت کې د ایران سره د سیاستی اړیکو د ټینګولو امکان په دې دلیل موجود نه و چې ایران د انگریزانو تر مستقیم نظامی اشغال لاندې و. افغانستان د ایران سره خپل د سیاسي مناسباتو ټینګیدل یوه بل وخت ته وځنډول (٢١)

افغاني هیات د فرانسې، ایټالیا او جرمني د هیوادونو له خوا ښه استقبال سو، دوی د دغو هیوادونو سره څو قرار دادونه هم لاس لیک کړل. د ترکیې دولت د افغانستان خپلواک هیواد په رسمیت وپیژندی په نظامی، ښوونې او روزنې او صحې چارو کې یې د افغانستان سره مرستې پیل کړې.

د افغانستان په برخه کې د برتانوي هند او لندن تر منځ د نظریاتو اختلاف و. برتانوي هند د افغانستان د خپل واکې سره موافقه درلوده په داسې حال کې چې د لندن نظر دا و چې افغانستان باید د انگریزانو د نفوذ په ساحه کې پاته سي او د

شوروي د نفوذ څخه ليري و ساتل سي . انگريزانو دخپلي دغي مفكورې مطابق په نړيواله سطحې دپيلوماتيك اقدامات پيل كړل او د نړې د هيوادونو څخه يې غوښتنه وكړه تر څو چې د افغانستان او انگريزانو تر منځ د سولي تړون لاس ليك نه سي د نړۍ هيوادونه بايد د افغانستان دولت په رسميت و نه پيژني (۲۲)

كله چې افغاني هيات په ايتاليا كي و ، انگريزان مطلع سول چې د ايتاليا دولت تصميم نيولې دې چې د افغانستان خپل واك دولت په رسميت و پيژني او د افغانستان سره قونسلې او تجارتي عهد نا مي لاس ليك كړي . انگريزانو د ايتاليا پر حكومت سمدلاسه احتجاج وكړ . په لندن كي افغاني هيات د انگريزانو د سا ره استقبال سره مخامخ سو . د انگريزانو خارجه وزير Lord Curzon د محمد ولي خان په غوښتنه د افغاني هيات سره وليدل ، ولي دې د افغاني هيات سره د خبرو كولو له پاره حاضر نه سو او د محمد ولي خان دا غوښتنه يې و نه منله چې دى به د امان الله خان ليك د انگريزانو پا چا King George ته وړاندي كړي . محمد ولي خان ته و ويل سوه چې د امان الله خان ليك بايد په لندن كي د برتانوي هند دفتر ته و سپاري . چې په دغه ارتباط په كابل كي د افغانستان خارجه وزير محمود طرزي د انگريزانو پر خارجه وزير هنري دابز باندي چې په دغه وخت كي په كابل كي و احتجاج و كړ . وروسته افغاني هيات د لندن څخه پاريس ته ولاړ . او هلته يې د امريكا د سفير ء كمبل والاس ء سره وليدل . دوى د امريكا سفير ته و ويل ((مور د افغانستان د خارجه وزير له خوا د امريكا د خارجه وزير په نامه يو ليك د خانه سره راوړې دې او غواړو چې واشنگتن ته سفر وكړو چې دا ليك د امريكا خارجه وزير ته وړاندي كړو . او افغاني هيات غواړي چې د افغانستان د خپلواكې رغ په واشنگتن كي د امريكا دولت ته ورسوي او د امريكا د دولت څخه د دواړو هيوادونو تر منځ ددوستانه مناسباتو د ټينگولو غوښتنه وكړي))

د امريكا سفير دمخه تر هغه چې د افغاني هيات سره و گوري ، په پاريس كي د انگريزانو سفير Lord Hardinge ته د افغاني هيات د غوښتنې اطلاع وركړه او پر دغي موضوع باندي يې د انگريزانو د نظر غوښتنه وكړه . دانگريزانو سفيرد امريكا سفارت ته په يوه ليك كي داسي و ليكل .

په پاریس کې افغاني هیأت د فرانسې د جمهور رئیس او خارجه وزیر ام. بریند سره لیدلي دي ، نو په دغه لحاظ تاسې نه سې کولای چې د افغاني هیأت سره و نه گورې ، ولي د انگریزانو حکومت نه غواړي چې د نړې هیوادونه د افغاني هیأت سره قراردادونه لاس لیک کړي. د انگریزانو سفیر په خپل لیک کې زیاته کړې وه چې د انگریزانو په نظر افغانستان واقعي آزادي نه لري او تر اوسه د انگریزانو تر سیاسي نفوذ لاندې دی ولي پیر ژر به انگریزان او افغانان د سولي موافقي ته ورسیري . د امریکا سفیر پورتنې مطلب و اشننگن ته مخابره کړ چې د امریکا د سفیر دغه لارښوونه په امریکا کې د افغاني هیأت د سړې پذیرایي موجبات برابر کړل .

کله چې افغاني هیأت د ۱۹۲۱ کال د جولای د میاشتي پر ۲ ۱ نېټې نیویارک ته ورسیدې ، نو یې په هغه بندري ښار کې د گمرکي مقاماتو له خوا پذیرایي و سوه. افغاني هیات د جولای د میاشتي پر ۲۰ د امریکا د خارجه وزیر چارل ایون هگز سره وکتل او په همدغه ورځ یې د امریکا د جمهور رئیس Harding سره هم کتنه و کړه . د امریکا خارجه وزیر ، جمهور رئیس ته په پاریس کې د امریکا د سفارت رالیبرل سوي مطالب ټول ويلي وو . ده جمهور رئیس ته دا هم ويلي و چې افغانستان د روس د بلشویک نظام سره دوستانه اړیکې ټینګې کړي دي او شورویانو د افغانستان سره د یوه ملیون طلايي روبلو مرسته کړې ده . افغاني هیات د امان الله خان لیک د امریکا جمهور رئیس ته او د محمد طرزي لیک د امریکا خارجه وزیر ته وړاندي کړل . افغاني هیأت دواړو ته و ويل چې د افغانستان نوې خپل واک هیواد د امریکا د دولت سره د ښو سیاسي اړیکو او تجارتي معاملاتو غوښتونکې دې . د امریکا جمهور رئیس او خارجه وزیر دواړو افغاني هیأت ته ښه راغلی و وایه او زیاته یې کړه چې د امریکا د دولت سره د سیاسي مناسباتو ټینګیدل د امریکا د کانګرس په تصمیم پورې اړه لري او د امریکا حکومت په دغه برخه کې هیڅ نه سي کولای (۲۳)

افغاني هیأت د امریکا او اروپا تر سفر وروسته بیرته کابل ته ورستون سو . امریکا ته د افغاني هیأت د سفر د نتایجو په باب ، د هیأت د غړو تر منځ د نظر اختلاف موجود و . د هیات ځینو غړو دا یو کامیابه سفر باله ولي د هیات پيرو غړو

چي د هغو په جمله کي فيض محمد خان ذکر يا هم شامل و د افغاني هيات دا سفر يي يو نا کامه سفر و باله ۰ فيض محمد خان ذکر يا د ترکيي په Vakit نومي اخبار کي داسي ليکلي و چي ((د امريکا دولت د افغانستان سياسي پيژندنه په نيويارک کي د عيسويانو د اتحاديي د مرکزي دفتر په غوښتنه رد کړې ده))

Poulada ليکي چي ، واقعيت دادې کله چي په پاریس کي د انگریزانو د سفیر نظريات و اشنگتن ته ورسیدل نو د امريکا دولت د افغانستان په برخه کي خپله پالسي داسي عياره کړه چي د انگریزانو دولت د هغه غوښتنه کړې وه . (۲۴)

۵ - د پښتونستان موضوع

د پښتونستان موضوع چي د پورنو د موافقتنا مي او د گندمک د تړون څخه را پيدا سوې ده ، دغه مسئله هم لکه د کشمير موضوع د انگریزانو د استعمار ميراث دی چي د درو گاونډي هيوادونو تر منځ يي د نقاق تخم پا شلی د ی .

د پښتونستان مسئله چي په تيرو پنځوسو کلونو کي کله د پښتنو د خود اراديت د حق په نا مه او کله د پښتونستان د آزادې په نا مه او کله هم د پښتنو او بلوڅو د سياسي سرنوشت په نومونو د افغانستان په خارجي سياست کي خای درلود ، داسي پيل سوي ده .

په ۱۹۳۰ کال کي د گړدي ميز تر کنفرانس وروسته ، افغانستان پيش بيني و کړه چي په هند کي به يو مسؤل حکومت منځ ته راسي او افغانستان په دي پوهيدی چي انگریزان به قبايلي سيمي او صوبه سرحد بيرته افغانستان ته په دي دليل ورته کړي چي د دوی په دغه اقدام سره به د هند راتلونکې حکومت پيرضعيفه سي . (۲۵)

په دغه ارتباط په ۱۹۴۷ کال کي د پوهني وزير نجيب الله خان په خپلي راديويي وينا کي و ويل ((د افغانستان حکومت د ۱۹۳۱ او ۱۹۳۴ کلونو تر منځ څو واره د انگریزانو حکومت ته و ويل چي د افغانستان ماوراي سرحد سيمي بايد د هند د خاوري يوه برخه و نه شميرله سي)) ده دا هم و ويل ((کله چي انگریزانو هندیانو ته د هند د قدرت ژر انتقال و مانه، دوی زموږ د مراجعاتو په جواب کي و ويل ، چي دا کار

هغه وخت کيدای سي چې په هند کي اساسي تغيرات را منځ ته سي (((٢٦)
په ١٩٤٤ کال کي چې په دوهم عمومي جنگ کي د متحدينو کاميابي يقيني سوه ، نو
د هند څخه د انگريزانو وتل قاطعيت و موند . په دغه وخت کي د افغانستان حکومت
انگريزانوته و ويل چې د پخوانيو اميدواريو پر اساس بايد د افغانستان د حکومت سره
پر مربوطه مسايلو مشوره وسي ، په دي جي هغه تغيرات چې د هند په نيمه وچه کي
پيښيري ، هغه د پيورنډ د کرښي د شرقي او جنوبي سيمو پر اوسيدونکو پښتنو باندي
اثر کوي ، ولي د انگريزانو جواب هيڅکله د قناعت وړ نه و (٢٧)

ځني تبصري په هغه وخت کي د هند د وروستي ويسرا Lord Mountbatten له
خوا شوي دي ، ده په ويل چې ((د افغانستان غوښتونو ته هغه وخت توجه کيري چې
هند آزادي ته ورسيري)) (٢٨)

د افغانستان حکومت پر ديپلوماتيکو اقداماتو علاوه ، د قبائلي مشرانو او د خدايي
خدمتگارانو د تحريک سره هم تماس نيولې و . په ١٩٤٢ کال کي چې په جهاني
جنگ کي انگريزان پير زېل سوي وو ، او د هند نيمه وچه د جاپان له خوا تر تهديد
لاندي وه په دغه وخت کي يوه افغاني هيات د چار سدي د فيض آباد کلي ته چې د
ترونگزو د حاجي (فضل واحد) کلي و ، ورسيدې . افغاني هيات د نژدي د يرشو
پښتني مشرانو سره خبري وکړي ، د دوی د خبرو موضوع داوه چې که انگريزان په
جنگ کي مغلوب سي نو څه به پيښه سي ؟ هلته دا فيصله هم وسوه چې انگريزانو ته
بايد و ويل سي چې وروسته تر دي پښتانه په خپله ، خپله دفاع کولای سي . هلته د
پښتنو د اتحاد په برخه کي هم يوه فيصله و سوه (٢٩) په ١٩٤٦ کال کي خان
عبدالغفار خان د انگريزانو د کابيني د دي فيصلي سره ، چې صوبه سرحد به د پنجاب
يوه برخه وي ، کله مخالفت و کړ . (٣٠)

د خان عبدالغفار خان ورور ډاکټر خان ، صوبه سرحد ته (د لارډ بيتن) د
مسافرت په وخت کي و ويل چې د هند د تقسيم په صورت کي به صوبه سرحد ، د
پاکستان يوه برخه نه وي . (٣١)

د صوبه سرحد يوه وزير قاضي عطا الله خان د اول وار له پاره د پښتونستان موضوع

په علني ډول ياده كړې ده ، ده ويلي و چې پښتانه بايد يو مستقل هيواد و لري (۳۲)
د ۱۹۴۷ كال د جون په مياشت كې (مهاتما گاندي) د هند ويسرا ته په خپل يوه

ليك كې د (پټانستان) موضوع تائيد كړې وه . (۳۳)

د ۱۹۴۷ كال د فبروري د مياشتې پر ۲۰ نېټې د انگرېزانو صدراعظم Attlee د
يوي ابلاغيي په ترڅ كې و ويل چې، هند به د ۱۹۴۸ كال د جون په مياشت كې آزادي ته
ورسيږي . (۳۴)

د كانگرس او مسلم ليگ احزابو او د هند ويسرا موافقه وكړه چې د هند نيمه وچه
به تجزيه كيږي . د ۱۹۴۷ كال د جون د مياشتې پر دريمي نېټې د برتانيي پارلمان د
هند د تجزيي موضوع ومنله . د صوبه سرحد په ارتباط داسې فيصله و سوه چې
صوبه سرحد به د رفرنډ له لارې ، په هند يا پاكستان پورې تړل كيږي (۳۵)

خرنگه چې انگرېزانو د خدايي خدمتگارانو غوښتنه و نه منله ، نو دوى په رفرنډ
كې برخه وانه خسته . د رفرنډ انتخابات د ۱۹۴۷ كال د جولای د مياشتې پر
شپږمي نېټې پيل او د لسو ورځو له پاره يې ادامه و مونده . دا رفرنډ د دين پر
اساس وسو چې د يوه سندوخ په څنگ كې قرآن شريف او د بل سندوخ په څنگ كې
Granth ايسيوډل سوې و .

رفرنډم يوازي د صوبه سرحد په اداري ساحو پورې منحصر و چې په سلو كې
يې نه څلويښت د هغو سيمو اوسيدونكو ، په دغه رفرنډ كې برخه وانه خسته . د آزاد
سرحد او بلوچستان په سيمو كې رفرنډم و نه سو .

د رفرنډم نتايج داسې وو

د صوبه سرحد ټولي رايي ۵۷۲۷۹۸

د پاكستان د الحاق په گټه ۲۸۹۲۴۴ رايي

د هند د الحاق په گټه ۲۸۷۴ رايي

د ټولو رايي وركونكو شمير ۲۹۲۱۱۸

د نه گډون كونكو شمير ۲۸۰۶۸۰

په سلو كې يو پنځوس څلگو په رفرنډم كې برخه اخستي وه (۳۶)

پاکستان او هند د ۱۹۴۷ کال د آگست په میاشت کې آزادي ته ورسیدل، د رفرندم د نتایجو پر اساس د صوبه سرحد د پښتنو سیمې د پاکستان یوه برخه سوه، او د پښتنو مساله د افغانستان او نو ظهوره پاکستان د اختلافاتو، بارز ټکې سو چې دا پیر کلونه کیري چې ادامه لري.

د هند او پاکستان تر آزادي وروسته د سردار محمد هاشم خان د صدارت په وخت کې د پیورنو د کرښې پوري خوا اوسیدونکو پښتنو د سر نوشت د تعیین غوښتنه د انگریزانو د دولت څخه شوې ده خو انگریزانو د افغانستان دغي غوښتنې ته مثبت جواب نه دی ورکړی. وروسته چې دغه غوښتنه د پاکستان د دولت څخه وسوه، پاکستانيانو د افغانستان دغه غوښتنه په خپل کورنې چارو کې مداخله و بلله . په هغه حساس وخت کې چې په جهاني جنگ کې د افغانستان حکومت دبیطرفي موقف غوره کړې و ، تر جنگ وروسته افغانستان د هغو هیوادوالو د سر نوشت په ارتباط چې په ورستیو کلونو کې د افغانستان څخه بیل کړه شوي وو ، مؤثر تدابیر

ونیول . د ۱۹۴۴ کال د نومبر په میاشت کې د وزیرانو د مجلس یوې غونډې د خارجه وزارت یو پېشنهاد تصویب کړ . په دغه پېشنهاد کې لیکل سوي و چې کوم تغییرات چې تر جهاني جنگ وروسته په هند کې پېښیږي ، د دقت وړدي . او په پېشنهاد کې دا هم لیکل سوي و چې ، د سبا ورځي د هند په هیواد کې ، د سرحد د پښتنو د مدغم کیدلو مخه باید و نیوله سي ، او د انگریزانو حکومت باید دا لاندې ټکو ته توجه و کړي . (۳۷)

۱ - د انگریزانو حکومت باید تعهد وکړي چې د هند د آزادي په وخت کې په آزاد سرحد کې د پراختیا هڅې و نه کړي .

۲ - د انگریزانو د حکومت څخه دي تعهد واخستل سي چې د سرحدې قبایلو د امنیت له پاره دي د افغانستان د دولت سره نظامي او مالي مرستې و کړي او د بلوچستان په سیمې کې دي یو بندر افغانسان ته ورکړي .

۳ - د افغانستان او انگریزانو دولتونه دي تعهد وکړي چې د سرحدې خلگو د

- آرامي ، پرمختيا او مدنيت په برخه كې به يو د بل سره صميمانه همكاري كوي .
- ۴ - د افغانستان او انگريزانو حكومتونه دي يو پر بل باندي د نه تعرض يو لس كلن تړون لاس ليك كړي او دواړه هيوادونه بايد په هره برخه كې خپل روابط او همكاري ، روښانه كړي .
- ۵ - كله چې هند آزادي ته ورسيري افغانستان ته دي د افغانانو پخوانې سيمي د هغو سيمو د اوسيدونكو په خوښه بيرته وركړه سي .
- دغه پيشنهاد په كابل كې د انگريزانو مختاروزير Sir Giles Sevre ته وركړه سو . ده يو كال وروسته د ۱۹۴۵ كال د سېپتمبر د مياشتي پر ۱۹ نېټي ، د افغانستان پيشنهاد ته داسي جواب ليكلي و :
- ۱ - په هغه تړن كې چې په ۱۸۹۳ كال كې د انگريزانو د حكومت او امير عبدالرحمن تر منځ لاسليك سوې و ، د پيورنډ د كرښي ختيزي برخي د آزاد سرحد په شمول په برتانوي هند پوري تړل سوي دي . اوس د انگريزانو حكومت مجبور نه دي چې پر خپلي سيمي باندي د نه حا كميت اطمينان يوه بل هيواد ته وركړي . او د داسي ابلاغيي نشريدل د پيورنډ د تړون اهميت له منځه وړي .
- ۲ - د نړي نوي انكشافات د سيمي پر هيوادونو باندي تاثير كوي ، انگريزان په پرنسيپ كې موافقه لري چې د افغانستان د دولت سره دي نظا مي او مالي مرستي و سي .
- ۳ - نظا مي اتحاديي او د نه تجاوز تړونونه د نړي په عمومي سولي پوري اړه لري چې دا ما مول د هيوادونو په سيمه ايزو تعهداتو سره نه سي تا مينيدلاي .
- ۴ - د بلوچستان په سواحلو كې داسي بندر نه سته چې هغه افغانستان ته وركړه سي كوم بندر چې اوس هلته سته هغه د بلوچستان د امنيت له پا ره جوړ سوې دي .
- ۵ - ولي انگريزانو په دي برخه كې چې د هند د آزادي په صورت كې بايد هغه سيمي چې پخوا د افغانستان څخه جلا كړل سوي دي بيرته افغانستان ته وركړه سي څه نه وو ليكلي .
- په وروستيو مذاكراتو كې چې د ۱۹۴۷ كال د جون په مياشت كې په لندن كې د

افغانستان د مختار وزير سردار محمد نعيم خان او د انگريزانو د صدر اعظم ارنست بيون سره و سوي ، بيون ويلي و چي ، د سرحد موضوع د هند دموضوع يوه برخه ده چي بايد پر دغي موضوع باندي د هندي مقاماتو سره خبري و سي . سردار محمد نعيم خان ده ته ويلي و چي د رايو وركولو هغه طريقه چي انگريزان په سرحدي سيمو كي عملي كوي د افغانستان نه ده خوښه ولي چي په داراز رايو وركولو كي د سرحد خلك مجبور دي چي په پاكستان يا هند پوري و تړل سي . دوى نه سي كولاى چي خپل مستقل هيواد و لري ، او دوى نه سي كولاى چي په افغانستان پوري و تړل سي . (۳۸)

صدر اعظم سپه سالار شاه محمود خان ، د امريكا د سفر څخه د راتلو په وخت كي په لندن كي توقف و كړ . ده د ۱۹۴۷ كال د جون د مياشتي پر ۳۰ نيټي په يوه ملاقات كي د انگريزانو صدر اعظم ارنست بيون ته و ويل چي په پاكستان پوري د صوبه سرحد پر الحاق باندي افغانان خواهيني سوي دي . افغانستان د هند په نيمه وچه كي د دوو دومينيونوسره مخالف نه دې ولي د آزادي په مجوزه پلان كي پښتنو ته د خپلي خوښي د حكومت جوړولو حق نه دې وركړه سوې . ده ته په جواب كي ارنست بيون ويلي و چي هغه وخت چي د پاكستان دومينيون په كار پيل وكړي افغانستان او پاكستان كولاى سي چي د صوبه سرحد موضوع په دوستانه ډول سره حل كړي .

د ۱۹۴۷ كال د سبتمبر په مياشت كي د پاكستان د گورنر جنرال خاص نماينده نواب زاده سعدالله خان كابل ته سفر وكړ . افغاني مقاماتو غوښتل چي د انگريزانو د صدر اعظم د توصيي پر اساس د صوبه سرحد پر موضوع د ده سره خبري وكړي . ده افغاني مقاماتو ته و ويل چي ده ته د داسي خبرو اجازه نه ده وركړه سوي او ده صرف د لاندې اهدافو د تحقق په غرض كابل ته سفر كړې دې .

۱ - د انگريزانو د سفارت څخه هغه اسناد او اموال واخلي چي په پاكستان پوري اړه لري .

۲ - د پاكستان سفارت په كابل كي پرانيزي .

نواب زاده سعدالله خان دا هم و ويل چي د پاکستان دولت خان د انگيزانو د دولت وارث بولي . هغه تړون چي په ۱۹۲۱ کال کي د افغانستان او انگريزانو تر منځ لاس ليک سوی دی ، په هغه تړون کي د ډيورنډ کرښه تائيد سوي ده ، پاکستان دغه تړون د افغانستان او پاکستان تر منځ مرعي الاجرا بولي . افغاني مقاماتو ده ته په جواب کي ويلي و چي پخواني تړونونه افغانستان د انگريزانوسره لاس ليک کړي و ، اوس بايد د پاکستان سره نوي تړونونه لاس ليک سي . په پای کي پر ځينو ټکو موافقه وسوه او افغانستان لازمه و بلل چي دمخه تر هغه چي د دواړو هيوادونوتر منځ سياسي مناسبات ټينگ سي افغانستان بايد خپل نماينده د خبرو له پاره کراچي ته و ليري .

افغانستان نجيب الله خان د خبرو له پاره کراچي ته واستاوه . ده د ۱۹۴۷ کال د نومبر د مياشتي پر ۱۷ نيټي په کراچي کي د پاکستاني مقاماتو سره خبري پيل کړي ده په کراچي کي د امريکا د شا رټ دافير مستر لوويس سره هم وليدل او هغه ته يي

د سرحد پر موضوع باندي د افغانستان دريځ تشریح کړ . نجيب الله خان د پاکستان د سکرترجنرال اکرام الله سره د خبرو په وخت کي و ويل چي افغانستان آرزو نه لري چي د سرحد پښتانه د پاکستان څخه بيل کړي ، بلکه افغانستان غواړي چي پښتانه د ننه په پاکستان کي يوه مشخصه صوبه او داخلي آزادي و لري څو خپل سياسي وحدت او قومي هوويت له لاسه ور نه کړي او د پاکستان په نوروو صوبو کي ورک نه سي . د پاکستان سکرتر جنرال ، نجيب الله خان ته و ويل چي پاکستان غواړي چي د افغانستان په مرسته د سرحد د موضوع له پاره د حل يوه لاره پيدا کړي .

په ۱۹۴۹ کال کي د پاکستان گورنر جنرال خواجه ناظم الدين په پېښور کي و ويل چي آزاد سرحد د پاکستان نه بيليدونکي برخه ده . د خواجه ناظم الدين دغي وينا د افغانستان او پاکستان د مناسباتو په تاريخ کي يو نوی باب خلاص کړ ، چي تر دغي وينا وروسته د دواړو هيوادونوتر منځ ، سوپر جنگ پيل سو . (۳۹)

د ډيورنډ د کرښي د پوري خوا پښتنو سره د افغانستان د خواخوږۍ څو ټکي

دلته راپرل کيږي :

- د امير حبيب الله خان د سلطنت په وخت کي د آزاد سرحد د پښتنو سره د خون شريکي او ورور گلوي علايقو پر بنا دوستانه او د خپلوې مناسبات پالل کيدل او په مهمو سياسي تصاميمو کي د سرحد د خلگو سره مشوره کيده . لکه چي په کال ۱۹۱۵ کي د سرحد پښتانه هم هغي لويي جرگي ته رابلل سوي وو چي په لومړي جهاني جنگ کي يي د افغانستان بي طرفي تثبيت کړه .

- د اعليحضرت امان الله خان د سلطنت په وخت کي د سرحدي قبایلو سره د افغانستان سياسي او فرهنگي علايق ورځ په ورځ ټينگيدل او د آسيا په دغه سيمه کي يي د مسلمانانو د آزادي او ملي خپلواکي جنده پورته کړي وه .

- د محمد نادرشاه د سلطنت په وخت کي د سرحدي اقواموسره دوستانه علايق پالل کيدل ، محمد نادر شاه په (۱۹۳۱) د ۱۳۱۰ هـ ش کال د سرطان په مياشت کي د ملي شورا په افتتاحيه وينا کي و ويل ((۰۰۰ کولای سو و وايو چي سرحدي اقوام او مور د مذهب او قوميت په لحاظ يو شي يو . نسا يي چي انگريزانو به د افغانستان سره د سرحدي اقوامو همدري او د دوی سره د افغانانو ورور گلوي د پير و پخوانيو کلونو څخه ليدلي او تجربه کړي وي . مور د دغي همدري څخه انکار نه سو کولای . د سرحدي اقوامو آرامي هروخت زموږ هيله ده)) (۴۰)

- اعليحضرت محمد ظاهر شاه د ۱۳۲۶ هـ ش کال (۱۹۴۷) افغانستان د خپلواکي د جشن په وينا کي په دي ارتباط و ويل ((... مور د آزادو قبایلو د سرنوشت څخه بיעلاقي پاته کيدلای نه سو، دوی ته باید بي له قيد او شرطونو څخه د خپل سرنوشت د ټاکلو حق ورکړه سي))

پاکستان په ۱۹۴۹ کال دجون په مياشت کي خان عبدالغفار خان او د پښتنو نور مشران بنديان کړه ، په قبایلي ايجنسيو کي يي خپل عسکري قوتونه تقويه کړه ، او د افغانستان او پاکستان تر منځ د سولي د خبرو امکانات د منځه ولاړه .

افغانستان د ماوراي سرحد د پښتنو د حقوقو په ارتباط خپلي پالسي ته تغيير ورکړ چي د افغانستان په نوي پالسي کي د پښتنو د خپلي خوښي د آزادي د حق

غوښتنه تانید کړه سوه .

په ۱۹۴۹ کال د اګست د میاشتي پر ۱۲ نیټې د افریدو د قوم په مرکز یعنی تیرا کي د قبایلي اقوامو له خوا یوه جرګه جوړه سوه ، په دغې جرګې کي نه یوازي د پښتونستان رغ پورته سو بلکه د پښتونستان نوم او بیرغ په دغې جرګې کي تثبیت سو دافغانستان دولت د قبایلي اقوامو د دغې فیصلي ملاتړ و کړ . تر دغې جرګې وروسته هر کال د اګست د میاشتي ۱۲ نیټه د پښتونستان د ورځي په نامه په ټول افغانستان کي نماځله کیده .

د قبایلي اقوامودغه جرګه د پاکستان د عکس العمل موجب سوه . پاکستان پر مغلګي باندي چي د افغانستان خاوره ده ، بمباري وکړه .

په ۱۹۴۹ کال د اګست د میاشتي پر ۱۲ نیټې دافغانستان حکومت لویه جرګه راوغوښته دغې جرګې د ۱۸۹۳ کال د ډیورنډ موافقتنامه د ۱۹۰۵ کال د امیر حبيب الله خان سره د انګریزانو عهد نامه ، د ۱۹۱۹ کال د راولپنډي د سولي معاهده ، د ۱۹۲۱ کال د افغانستان او انګریزانو تر منځ عهد نامه ، لغوه کړي . دا ټول تړونونه په هغو سیمو پوري اړه لري چي د افغانستان او پاکستان تر منځ د نزاع موجب سوي دي . دغې لويې جرګې د پښتونستان د موضوع ملاتړ و کړ ، د افغانستان حکومت ته بي توصیه وکړه چي دغی ملي موضوع ته خاصه توجه و کړي .

وروسته د ۱۹۵۵ کال لويې جرګې د افغانستان حکومت ته واک ورکړ چي د سینتو د نظامي اتحادیې د احتمالي حملي د مخنوي په خاطر دي د افغانستان له پاره وسله برابره کړي ، په دغه اساس د افغانستان حکومت د شوروي اتحاد او چکوسلواکیا څخه د نظامي مرستو غوښتنه و کړه . (۱۴)

د پښتونستان موضوع د افغانستان د راتلونکو حکومتونو د خارجي سیاست اساس و ګرځیدې د افغانستان د دغه سیاست په مقابل کي د پاکستان د حکومت له خوا په وچه کي محصور افغانستان د ترانزیتی اموالو د نقل او انتقال په لاري کي ، رنگارنگ مشکلات ایجاد سوه چي افغانستان د خپل خارجي تجارت او انکشافی پروژو د سامان آلاتو د راوړلو له پاره مجبور سو چي یو بل همسایه هیواد شوروي

٦ - د نظامي اتحاديو په وجه افغانستان تر فشار لاندې راغی

تر دوهم جهاني جنگ وروسته په آسيا کې لاندې دوي نظامي اتحاديې جوړې سوي چې هدف يې په دغې سيمې کې د شوروي اتحاد د نفوذ مخنيوی و . د افغانستان دوه گاونډي هيوادونه لکه پاکستان او ايران د دغو اتحاديو غړي وو . دواړو نظامي اتحاديو په وجه کې محصور افغانستان له پاره پيري سياسي او اقتصادي ستونزي پيدا کړې او د افغانستان د خارجي سياست په تغيير کې يې مؤثر رول ولوباوه .

١ - د CENTO نظامي اتحاديې : په ١٩٥٥ کال کې د عراق او ترکيې تر منځ يو نظامي تړون لاس ليک سو ، چې د بغداد د اتحاديې په نامه يې شهرت درلود . يو کال وروسته پاکستان ، ايران او انگرېزان په دغې اتحاديې کې شامل سوه . امريکا د مشاهد غړي په توگه د دغې اتحاديې سره همکاري کوله . په ١٩٥٨ کال په عراق کې نظامي کودتا و سوه په ١٩٥٩ کال کې عراق د دغې اتحاديې څخه و وت او د اتحاديې مرکز انقرې ته انتقال سو ، چې وروسته د سينتو يا مرکزي اتحاديې په نامه ياديدی . حسنين هيکل ليکي ، په هغه وخت کې چې په عراق کې کودتا وسوه جمال عبدالناصر په يوگوسلاويا کې و . دغې کودتا د سيمي حالات پير بحراني کړه او ددې امکان موجود و چې امريکايان او انگرېزان به خپلې قواوې په بيروت او عمان کې پلي کړي . د حالاتو سره د مقابلي په غرض جمال عبدالناصر سمدلاسه مسکو ته سفر وکړ . ده په مسکو کې د خرسچف د يوي پوښتنې په جواب کې وويل چې ((مور د عراق په کودتا خبروو او اوس د سينتو د اتحاديې ټول اسناد د مصر لاس ته ورغلي دي)) شورويانو غوښتل چې دغه اسناد دوی ته ورکړه سي ولي جمال عبدالناصر ونه منله . (٤٣)

امريکايانو غوښتل چې افغانستان هم د دغې اتحاديې غړی سي ، خو افغانستان د ايران او پاکستان سره په مناسباتو کې ستونزي در لودلي . ايران د هلمند د رود د

اوبو څخه پيري اوبه غوښتي په داسي حال كې چې افغانستان د ايران دا غوښتنه نه سوه پر ځای كولاى . پاكستان د پښتونستان پر موضوع باندي د افغانستان سره خبرو ته نه حاضرېدې .

د افغانستان سياسي موقف داو تر څو چې د ايران او پاكستان سره اوسني مشكلات موجود وي ، افغانستان نه سي كولاى چې د دغو هيوادونو سره په اتحاديو كې شامل سي او افغانستان نه سي كولاى چې د يوه جهاني قوت يعني شوروي اتحاد په مقابل كې ودريري چې د هغه سره (۱۴۸۱) ميله اورد سرحد لري .

د سينتو نظامي اتحاديې د معينواهدافو له پاره چې امريكايانو او انگريزانو غوښتل . جوړه سوې وه . خو د اتحاديې نورو غړو د غربي نړي اهداف په نظر كې نه نيول . دوى خپل اقتصادي او تخنيكي ودي ته متوجه وو ، نو ځكه په ۱۹۶۱ كال كې دغه اتحاديې منحلې سوه او پر ځای يې د منطقي انكشاف او همكارې اتحاديې R.C.D. جوړه سوه ، چې غړي يې ايران ، پاكستان او تركيې هيوادونه وو .

په ۱۹۶۳ كال كې افغانستان د ايران څخه د اقتصادي مرستو غوښتنه و كړه . ولي ايرانيانو افغانستان ته و ويل تر هغو چې افغانستان په (آر . سي . پي) كې شامل نه سي تر هغو به د افغانستان سره اقتصادي مرستي و نه سي .

۲ - د SEATO سياټو نظامي اتحاديې په ۱۹۵۴ كال كې تاسيس سوه ، دا اتحاديې د آسيا د جنوب ختيز هيوادونو د مجموعي امنيت د پاره جوړه سوې وه . پاكستان ، فلپين ، تايلنډ ، استراليا ، نيوزيلنډ ، امريكا ، انگريزان او فرانسې هيوادونه په دغې اتحاديې كې غړيتوب درلود . ولي د سيمي مهمو هيوادونو لکه هند ، اندونيزيا ، برما او ماليزي په دغې اتحاديې كې نه وو شامل سوي . (۴۴)

د اتحاديې د يوه تړون پر اساس كمبوديا ، لاوس او جنوبي ويتنام ، د اتحاديې تر نظامي چتر لاندي راوړل سوي وو . د ويتنام په جنگ كې د اتحاديې ټولو غړو د جنوبي ويتنام دفاع و نه كړه ، يوازي امريكا ، استراليا ، نيوزيلنډ او فلپين جنوبي ويتنام ته عسکر و ليږل .

پاكستان د سياټو د نظامي اتحاديې څخه پر مستفيد سو ، پاكستان د اتحاديې په

ټولو غړو دا و منله چې د پېورنډ کړنښه د پاکستان بين المللي سرحد دی .
په ۱۹۷۵ کال کې چې جنوبي او شمالي ويتنام سره يوځای سو ه په ۱۹۷۷
کال کې د سياټو اتحاديې منځله سو ه . (۴۵)

۷ - د عدم انسلاک نهضت

د نړې تر استعمار لاندې سيمو کې د مظلومو انسانانو د وحدت او همکاري هڅې
پير اوږد او روښانه تاريخ لري ، چې دلته يې د ليکلو گنجايش نه سته . تر جهاني
دوهم عمومي جنگ وروسته د اندونيزيا په شمول په آسيا او افريقا کې ، پير هيوادونه
آزادی ته ورسيدل . د آزادي په وخت کې د اندونيزيا او هالينډ د لښکرو تر منځ
خونړې جگړه پېښه سو ه .

د ۱۹۴۹ کال د جنوري په مياشت کې پنځلسو آسيایي هيوادونو په نوې ډلې کې
يوه غونډه وکړه . په دغې غونډې کې دغو هيوادونو فيصله وکړه چې د هالينډ په مقابل
کې به واحد دريځ غوره کوي . دغو هيوادونو دا فيصله هم وکړه چې په ملگرو ملتونو
کې به د منځگړو په حيث خپلو همکاريو ته ادامه ورکوي . دغو هيوادونو د نړې د
ستونزو د حل په لاره کې مخصوصا د کوريا د جنگ په ختمولو کې فعاله برخه
واخستله . د هند صدر اعظم جواهر لال نهرو ، د اول وار له پاره د هيوادونو دغې
همکاري ته د مثبتې بې طرفي نوم ورکړ . (۴۶)

د اندونيزيا صدر اعظم Ali Sastromidjojo لومړنې دولتي مشر و چې
په ۱۹۵۳ کال د اگست په مياشت کې د خپل هيواد په پارلمان کې د اسيايي او
افريقاني هيوادونو د بنسټيزې همکاري غوښتنه وکړه . د دغې وينا پر اساس د ۱۹۵۴ کال د
اپريل په مياشت کې د اندونيزيا ، هند ، پاکستان ، سيلون او برما صدر اعظمانو ، د
کولمبو په ښار کې يوه غونډه وکړه . هلته دوی فيصله وکړه چې يوه بله غونډه به د
اندونيزيا د Bogor په ښار کې وکړي .

د بوگور په غونډې کې تصميم و نيول سو چې د باتونگ کنفرانس ته ځني اسيايي
او افريقاني هيوادونه را و بلل سي او لاندې ټکو ته بايد توجه و سي :

د دریمې نړې پر پرابلمونو به خبرې کيږي - پر نژادې توپیر او استعمار باندې به بحث کوي - د آسیایي او افریقایي هیوادونو تر منځ به همکاري جلبوي او د نړې د سولې سره به مرسته کوي .

د ۱۹۵۵ کال د اپریل د میاشتې د ۱۸ تر ۲۴ نیټې پورې د اندونیزیا د Bandung په ښار کې لاندې ۲۷ هیوادونو د باندونگ په تاریخي غونډې کې برخه واخسته .
افغانستان ، برما ، کمبودیا ، سیلون ، چین ، مصر ، حبشه ، گولډ کوسټ ، هند ، اندونیزیا ، ایران ، عراق ، اردون ، لاوس ، لبنان ، لیبیریا ، نیپال ، شمالي ویتنام ، پاکستان ، فلپین ، سعودي عربستان ، سوډان ، سوریه ، تایلند ، ترکیه ، جنوبي ویتنام او یمن . (۴۷)

د باندونگ په کنفرانس کې افغانستان فعاله برخه واخسته په دغه کنفرانس کې د افغاني هیات مشري ، سردار محمد نعیم خان پر غاړه درلوده .
د گډ ژوند پنځه اصلونه چې د باندونگ د کنفرانس له خوا تصویب سوه په لاندې ډول وو :

۱ - یو د بل د خاورې بشپړتیا او ملي حاکمیت ته به احترام کوي

۲ - یو پر بل به تعرض نه کوي

۳ - یو د بل په کورنیو چارو کې به مداخله نه کوي

۴ - یو د بل سره به مرسته کوي

۵ - په سولې کې به ژوند سره کوي

دلته دا خبره د یادولو وړ ده چې پورته اصلونه یو کال پخوا د ۱۹۵۴ کال د اپریل د میاشتې پر ۲۹ نیټې ، د تیبیت په مورد کې د جواهر لال نهرو او جو وین لای له خوا دغه پنځه اصلونه منل سوي وو .

حسنین هیکل په خپل اثر کې لیکي چې ((ټاکل سوي وه چې د ۱۹۵۶ کال د مارچ په میاشت کې د آسیایي او افریقایي هیوادونو د غورځنگ دوهمه غونډه ء دوهم باندونگ ء په الجزایر کې جوړ سي . شورویانو ادعا کوله چې دوی یو آسیایي هیواد دی او باید د الجزایر په غونډې کې برخه واخلي ، ولي چینایانو به ویل چې شوروي

اتحاد يو اروپايي هيواد دی او په دغه کنفرانس کې د گډون حق نه لري ، چې په دغه وجه ددغه غورځنگ غړي پر دوو ډلو وویشل سوه . د چين صدر اعظم چاوان لای په کنفرانس کې د برخي اخستلو له پاره قاهري ته رسيدلې و چې د جون د مياشتې پر ۹ ۱ نيټې هواري بومدين د بن بلا پر ضد په الجزاير کې کودتا وکړه او د آسيایي او افريقايي هيوادونو د غورځنگ دغه غونډه وځنډيدله (((۸ ۴)

شېر کاله وروسته د ۱۹۶۱ کال د سېپتمبر د مياشتې په لومړي ورځ د ناپيلو هيوادونو بل کنفرانس د يوگوسلاويا په مرکز بلگراد کې جوړ سو . په دغه کنفرانس کې د افغاني هيات مشري محمد داود خان پر غاړه درلوده .

د بلگراد کنفرانس د سيمي پر اساس نه بلکه د عدم انسلاک د اصولو پر اساس جوړ سوې و . هغه هيوادونه چې د نظامي اتحاديو غړي وو دغه کنفرانس ته دعوت نه سوه . د افريقا هغه هيوادونه چې د فرانسې سره يې نژدې اړيکي درلودل په دغه کنفرانس کې د اشتراک څخه محروم سوه . پاکستان او ايران دواړه ، کنفرانس ته و نه بلل سوه .

د بلگراد په کنفرانس کې د اشتراک له پاره د استريا ، سوېدن ، آيرلينډ او لاتيني امريکا څلورو هيوادونو ته بلن ليکونه استول سوي وو . د دغو هيوادونو څخه کيوبا يو لوی هيات کنفرانس ته ليرلې و . برازيل ، بولوويا او اکوادور ، د مشاهد غړو په ډول په کنفرانس کې برخه واخسته .

د بلگراد په کنفرانس کې لاندي ۲۴ هيوادونو گډون در لود :

افغانستان ، د الجزائر جلاوطن حکومت ، برما ، کمبوديا ، گيني ، کيوبا ، قبرس ، حبشه ؛ گانا ، گيني ، هند ، اندونيزيا ، عراق ، لبنان ، مالي ، مراکش ، نيبال ، سعودي عربستان ، سوماليه ، سوډان ، تونس ، عربي امارات ، يمن او يوگوسلاويا . (۹ ۴)

اوس دغه کنفرانس ۱۱۳ اصلي او ۱۳ مشاهد او ۲۷ ميلمانه غړي لري اوس د دغه نهضت په کنفرانس کې ۲۴ بين المللي مؤسسي برخه اخلي چې د هغو د جملي څخه ۶ مشاهدي او ۱۸ ميلمني مؤسسي دي . (۵۰)

۸ - د شورا لنډه تاریخچه

د افغانستان لومړي شورا په ۱۹۳۰ کال د سېپتمبر په میاشت کې د محمد نادر خان د سلطنت په وخت کې جوړه سوې وه ، دغې شورا (۱۱۱) غړي درلودل . د شورا ریس عبدالاحد خان مایار د پاچا له خوا انتصاب کړ سو ، پر دغه انتصاب باندي مشهوره ملي مبارز د کندهار وکیل ارواښاد عبدالعزيز خان الکوزي اعتراض وکړ ، او ده د شورا د ریس ټاکل د کیلانو خپل کار بللی و ، چې ددغه اعتراض په وجه بابا عبدالعزيز خان د شورا د غړیتوب څخه و ایستل سو ، په سر کې دی خارجه وزارت ته ولیږل سو او وروسته بندي کړ سو او (۱۳) کاله په محبس کې پاته سو او هلته یې پیري روحي او جسمي شکنجې ولیدلي (۵۱)

د شورا اوومه دوره د افغانستان د پارلماني مبارزاتو په تاریخ کې خانگړی خای لري ددغې دورې د ملي مبارزینو شمیر (۵۰) کسانو ته رسیدی . پوهاند عبدالحی حبیبي میر غلام محمد غبار ، گل پاچا الفت او عبدالرحمن محمودي په دغې دورې کې وکیلان وو . د اوومې دورې ریس عبدالهادي خان داوي و .

د شورا لومړی ۱۱ دورې هره یوه د (۳) کلونو له پاره وه ، تر ۱۹۶۴ کال وروسته د دیموکراسی په دورې کې ، شورا به (ولسي جرگې او مشرانو جرگې) دواړو ته ویل کیدل ، چې (۱۲) او (۱۳) تقنیني دورې به د (۴) کلونو له پاره وي . په دغو دوو تقنیني دورو کې به د ولسي جرگې د غړو شمیر (۲۱۶) وکیلان وو .

د شورا او ولسي جرگو ريسان لاندي کسان وو :

عبدالاحد خان مایار ، عبدالهادي خان داوي ، عبدالرشید خان الکوزی ، محمد نوروز خان ، ډاکټر عبدالظاهر او ډاکټر محمد عمر وردگ .

د شورا دغه ۱۳ تقنیني دورې د محمد داود خان په کودتا سره پای ته ورسیدلي

د لومړي فصل یادداشتونه

۱ - مروت ، فضل الرحيم ، په افغانستان کې د کمونیزم ظهور او تکامل ، د کتاب د

مقدمي څڅه .

- ۲ - غبار ، مير غلام محمد ، افغانستان در مسير تاريخ ، لومړي ټوك، مخ ۴ ۴ ۴
- ۳ - همدا اثر ، مخ ۴ ۴ ۴
- ۴ - همدا اثر ، مخ ۴ ۴ ۶
- ۵ - همدا اثر ، مخ ۷
- ۶ - همدا اثر ، مخ ۴ ۴ ۵
- ۷ - مروت ، پورته ياد شوې اثر، مخونه د ۷ څخه تر ۹ پوري
- ۸ - غبار ، پورته ياد شوې اثر ، مخ ۶ ۸ ۷
- ۹ - همدا اثر ، مخ ۶ ۸ ۸
- ۱۰ - كاكړ ، محمد حسن ، سياسي تاريخ... مخ ۱ ۱ ۱
- ۱۱ - سايكس ، پرسي ، د ډيورنډ بيوگرافي ، مخونه ۲۰۵ څخه تر ۲۱۷
- ۱۲ - مروت ، ذكر شوې اثر ، مخ ۳ ۲
- ۱۳ - غبار ، ذكر شوې اثر ، مخ ۶ ۹ ۲
- ۱۴ - مروت ، ذكر شوې اثر ، مخ ۳ ۱
- ۱۵ - كاكړ ، ذكر شوې اثر ، مخ ۱ ۱ ۲
- ۱۶ - همدا اثر ، مخ ۱ ۶ ۱
- ۱۷ - غبار ، ذكر شوې اثر ، مخ ۶ ۹ ۰
- ۱۸ - همدا اثر ، مخ ۶ ۹ ۶
- ۱۹ - مروت ، ذكر شوې اثر ، مخ ۳ ۱
- ۲۰ - مبارز، عبدالحميد ، تحليل واقعات سياسي افغانستان ، مخ ۲ ۸ ۱
- ۲۱ - پولادا ، افغانستان او امريكا ، مخ ۳ ۶
- ۲۲ - همدا اثر ، مخ ۳ ۸
- ۲۳ - همدا اثر ، مخ ۴ ۰
- ۲۴ - همدا اثر ، مخ ۴ ۱
- ۲۵ - مروت ، ذكر شوې اثر، مخ ۲ ۷ ۰

- ۲۶ - مروت ، همدا اثر ، مخونه د ۲۷۰ څخه تر ۲۷۱
- ۲۷ - همدا اثر ، مخ ۲۷۰
- ۲۸ - همدا اثر ، مخ ۲۷۱
- ۲۹ - همدا اثر ، مخ ۲۷۱
- ۳۰ - همدا اثر ، مخ ۲۷۲
- ۳۱ - همدا اثر ، مخ ۲۷۳
- ۳۲ - همدا اثر ، مخ ۲۷۳
- ۳۳ - همدا اثر ، مخ ۳۰۶
- ۳۴ - همدا اثر ، مخ ۲۷۳
- ۳۵ - همدا اثر ، مخ ۲۷۳
- ۳۶ - همدا اثر ، مخ ۲۷۳
- ۳۷ - نعيم ، محمد عزيز ، د مجاهد ولس د ۱۹۹۶ كال د جولای د مياشتي گڼه
- ۳۸ - نعيم ، د مجاهد ولس د ۱۹۹۶ كال د سپتمبر د مياشتي گڼه
- ۳۹ - همدا اثر .
- ۴۰ - څلمې ، محمد ولي ، د افغانستان او روسيې د سيا سي روابطو لنډه تاريخچه
مخ ۱۸۰
- ۴۱ - غوث ، عبدالصمد ، د افغانستان سقوط ، مخ ۷۳
- ۴۲ - مبارز ، ذڪر شوي اثر مخ ۲۸۱
- ۴۳ - هيكل ، حسنين ، ابوالهول او كميسار ، د محمد آصف اكرام ژباړه په ۱۹۶۷ كال
كي خپور شوي ، مخونه ۹۶ تر ۱۰۰
- ۴۴ - د امريكا دايرت المعارف ، شپږم ټوك ، مخ ۱۸۷
- ۴۵ - همدا اثر ، ټوك ۲۵ مخ ۳۴
- ۴۶ - د مارلين لورانس تصحيح ، بيطرفي او عدم انسلراك ، مخ ۴
- ۴۷ - همدا اثر ، مخ ۲۴۶
- ۴۸ - هيكل ، ذڪر سوي اثر مخ ۱۵۱

۴۹ - د لورانس ذکر شوې اثر ، مخ ۲۴۹

۵۰ - د نانا سفرنا ؛ د خطايي متن ، د عدم اسلاک نهضت ، مخ ۲

۵۱ - غبار - ذکر شوی اثر - مخ ۱۰۴ دوهم ټوک

دوهم فصل

ب : د محمد داود خان د صدارت دوره

۱ - د محمد داود خان حکومت

۱۹۵۳ - ۱۹۶۳

ارواښاد محمد داود خان د سردار محمد عزيز خان زوی دی ، په ۱۹۰۹ کال په کابل کې زېږېدلی دی . ده متوسطه تحصیلات د استقلال په لېسې کې سر ته رسولې دي . په فرانسې کې یې د مهندسي په څانګې کې درس ویلې دي او د کابل په نظامي تعلیمګاه کې یې نظامي زده کړه کړې ده .

دی په ۱۹۳۴ کال د مشرقي د ولایت ، نایب الحکومه سو . په ۱۹۳۵ کال د کندهار د ولایت د نایب الحکومه په حیث مقرر سو ، د ۱۹۳۹ کال څخه تر ۱۹۴۷ کال پورې د مرکزي قواوو قوماندان و . په ۱۹۴۸ کال کې د یوه کال له پاره داخله وزیر سو ، د څه مودې له پاره په پاریس کې افغاني سفیر و . د ۱۹۴۹ کال څخه تر ۱۹۵۳ کال پورې د شاه محمود خان په کابینې کې د دفاع وزیر و .

محمد داود د ۱۹۵۳ کال د سېتمبر پر شپږمې نیټې ، د کابینې په جوړولو مؤظف

کړ سو . دی یو وطن پرست او د عیاشي او رشوت خوري څخه یو میرا افغان و ، صادق مسلمان او پیر باتقوا و . دی د رهبري سوي اقتصاد طرفدار و او په عین حال کې یې زمینداري او خصوصي سرمایه داري هم تقویه کوله . دی د هغو کسانو سره چې امتیازات یې د خان له پاره غوښتل بڼه نه و ، حتی ده د خپل فامیل د امتیازاتو سره مخالفت کاوه ، ده د خپل نامه څخه د والا حضرت لقب رسماً لیري کړی و .

محمد داود خان غوښتل چې د افغانستان څخه یو مترقي ، د سیاسي ، اقتصادي او اجتماعي پلوه پر خپلو پښو ولاړ هیواد جوړ سي . ده غوښتل چې په هیواد کې دې افراط او تفریط ورك سي او د ژوندانه په وسیلو کې د منظمو اقتصادي او سیاسي پلانونو په جوړولو سره تعدیلات منځ ته راسي .

په خارجي سیاست کې ده د افغانستان د گوشه گیرې او عنعنوي منزوي سیاست څخه د نیکمرغه او هوسا ژوند کولو په هڅه مخ واړاوه . (۱)

په دغه وخت کې چې محمد داود خان د افغانستان صدر اعظم سو په نړې او سیمي کې پیر لوی او عظیم تحولات رامنځ ته شوي وو .

د دوهم جهاني جنگ په نتیجه کې المان ، جاپان او ایتالیا ماته و خوړله ، د نړۍ دوه نور استعماري قوتو نه لکه انگریزان او فرانسه په جنگ کې پیر متضرر سوه او خپل مستعمرات یې له لاسه ورکړه . دوو نورو جهاني قوتونو لکه امریکا او شوروي اتحاد په نړۍ کې ظهور و موند .

امریکا چې د جنگ د میدان څخه لیري و ، په جنگ کې پیر متضرر نه سو . امریکا د لویدیزي اروپا د هیوادونو په حمایت او آزادولو کې لویه برخه واخسته . د جاپان د یوریشیما او نگا سا کې پر ښارونو یې اټومي وسله استعمال کړه او جاپان یې د جگړې پرېښوولو ته مجبور کړ . په جنوب ختیځ کې یې تر فلیپین پورې د جاپان متصرفات و نیول .

شوروي اتحاد هم د یوه فاتح هیواد په بڼه پر ختیځي اروپا او نیمايي کوریا باندي مسلط سو . چین چې د شوروي اتحاد متحد و هغه هم په دغه وخت کې خپل انقلاب ثمر ته ورساوه . (۲)

امريکا او شوروي اتحاد چي په دوهم جهاني جنگ کي سره متحد وو تر جنگ وروسته پر جهاني مسايلو يو د بل رقيب سول ، هر يوه غوښتل چي د نړي هيوادونه تر خپل سياسي او اقتصادي نفوذ لاندې ورولي .

د انگرېزانو د دوهم جهاني جنگ د وخت صدر اعظم Wiston Churchill د ۱۹۴۶ کال د مارچ د مياشتي پر پنځمي نېټي ، د امريکا د مزوري ء د اېالت په ويستمنسټر کالج کي په خپل يوي مشهوري وينا کي چي د وسپنيزه پردي په وينا شهرت لري ، د نړي ټول هيوادونه د کمونيزم راتلونکو خطرونو ته متوجه کړه . چې تر دغسې وينا وروسته په نړي کي سور جنگ پيل سو . (۳)

امريکايانو د لويديزي اروپا د بيا ودانولو له پاره د مارشال پلان جوړ کړ ، چي د دغه پلان په وسيله يي په لنډ وخت کي يعني د ۱۹۴۷ کال څخه تر ۱۹۵۲ کال پوري جنگ زپلي لويديزه اروپا پر خپلو پښو و دروله .

امريکايانو د دي له پاره چي په نړي کي د شورويانو د نفوذ او پراختيا مخه و نيسي ، د شوروي اتحاد پر شا او خوا يي د NATO, SEATO, CENTO نظامي اتحاديي جوړي کړي دا اتحاديي د غربي اروپا ، منځني آسيا او د آسيا تر جنوب ختيز پوري د يوه ځنځير په شکل سره تړلي سوي وې ، چي پاکستان او ترکيه د دغه ځنځير د اتصال کړي وې . شورويانو د ناتو د اتحاديي سره د مقابلي له پاره ، د ختيزي اروپا د هيوادونو په گډون د وارسا نظامي اتحاديي جوړه کړه .

د بلي خوا څخه تر جهاني جنگ وروسته ډير آسيابي او افريقايي هيوادونه چي پخوا د اروپايانو تر استعمار لاندې وو ، آزادي ته و رسيدل ، په دغو خپلواکو هيوادونو کي ډير تکړه ملي مبارزين لکه د مصر جمهور رئيس جمال عبدالناصر ، د اندونيزيا جمهور رئيس عبدالرحيم سوکارنو او د هند صدر اعظم جواهر لال نهرو قدرت ته و رسيدل .

نوو آزاد سوو هيوادونو د خپل اقتصادي پرمختيا او ملي حاکميت د خوندي ساتلو له پاره فيصله وکړه چي د ختيز او لويديز قوتونو په نظامي او مفکوروي ډلو تپلو کي نه شامليري . او د خان له پاره يي د عدم انسلاک لاره غوره کړه ، دوی په دي فکر کي

سوه چي آزاد شوي هيوادونه بايد يو د بل سره نژدي سي ، آزاد قضاوت ولري او په جهاني مسايلو کي فعاله برخه واخلي . په دغه اساس د عدم انسلاک د نهضت لومړي غونډه په ۱۹۵۵ کال کي په باندونگ کي جوړه سوه .

په شوروي اتحاد کي چي د ستالين تر مړيني وروسته يو څه تحولات راغلي وو ، دوی نوو آزاد سوو هيوادونو ته د نژديوالي په غرض ، په خپل خارجي سياست کي د گډ ژوند پالسي غوره کړه . څرننگه چي د عدم انسلاک مفکوره د خارجي استعمار او استثمار پر ضد مفکوره وه او په نظامي اتحاديو کي د شمول مخالف و ، نو دا دواړه ټکي د شورويانو د تانيد وړ وو خو غربي هيوادونو دا دواړه ټکي په خپل ضد بلل . شورويانو د ناپيلو هيوادونو سره اقتصادي او فرهنگي مرستي پيل کړي او د دغه نهضت د پياوړي کولو له پاره يي پيري هلي ځلي و کړي .

د دوهم جهاني جنگ په نتيجه کي د هند نيمه وچه هم آزاده سوه ، او د هند او پاکستان هيوادونه هم جوړ سوه . څرننگه چي د نړي په پيرو سيمو کي د انگرېزانو ځای امريکايانو و نيوي نو په دغه اساس پاکستان د امريکا يو متحد هيواد سو .

په دغي مرحلي کي افغانستان د دوو لويو قطبونو تر منځ چي امريکا او شوروي اتحاد وو واقع سو . افغانستان ته پيره مشکله سوه چي يوي خوا ته ولاړ سي او د بل جهاني قوت په مقابل کي و دريري . د پورته ذکر سوو علتونو په وجه ، افغانستان خپل پخواني ځنثي عنعنوي خارجي سياست پرېښووی ، او د نوو آزاد سوو هيوادونو په پله کي و دريد او په ۱۹۵۵ کال کي يي د باندونگ په کنفرانس کي فعاله برخه واخسته .

څرننگه چي په دغه وخت کي د سيمي سياسي او نظامي حالاتو تغيير کړي و ، افغانستان د خپل استقلال ، د خاورې تماميت او ملي امنيت د ساتلو له پاره مجبور سو چي د امريکا څخه د وسلو د رانيولو غوښتنه و کړي ، ولي امريکا ، افغانستان ته د نظامي مرستو د ورکولو څخه ډډه و کړه . دوی افغانستان ته و ويل ، ترهغو چي افغانستان د پاکستان سره مخالف وي ، امريکا د افغانستان سره نظامي مرستي نه سي کولای .

په ۱۹۵۴ کال کې د امریکا د جمهور رئیس مرستیال Richard Nixon افغانستان ته سفر وکړ او د افغانستان سره یې د نظامي مرستو مخالفت اعلام کړ او د امریکا مرستي یوازي د هلمند د ناوي د انکشاف مرستو ته محدودې پاته سوي .

د امریکا د خارجه وزارت مرستیال George Mcghee په خپل کتاب کې لیکلي دي چې ((په ۱۹۵۱ کال کې سردار محمد نعیم خان ما ته و ویل چې زه نن د دي له پاره ستا دفتر ته راغلی یم چې د نظامي مرستو په ارتباط ستاسې سره خبرې وکړم ، چې که امریکا د افغانستان له پاره نظامي مرستو ته حاضر نه سي ، افغانستان مجبوره دې چې د نظامي مرستو له پاره د شورویانو سره خبرې وکړي) دی اضافه کوي چې (ما سمدلاسه خپل سکرتر ته و ویل چې د شوروي اتحاد د سفارت د تلفون نمره پیدا کړي او ما ته یې راکړي ، ده دا کار وکړ . ما د شوروي د سفارت د تلفون نمره پر کاغذ و لیکله او هغه می سردار محمد نعیم خان ته ورکړه)) (۴)

افغانستان د امریکا خځه تر هغه وخته مخ وانه پراوه ، تر څو چې امریکا د افغانستان مخالف هیواد ، پاکستان سره پيري نظامي او نوري مرستي وکړي .

د امریکا خارجه وزیر John Foster Dulles چې د عدم انسلاک د نهضت دبنمن و ، په ۱۹۵۶ کال د جون د میاشتي پر ۹ نیټې په یوگوسلاویا کې وویل ((هر هغه هیواد چې د امریکا ملگرې نه وي هغه هیواد د امریکا دبنمن دی)) دده په قول تر هغو چې افغانستان د سینتو د اتحادیې غړی نه سي ، امریکا افغانستان د خپل ملگرو په لیست کې نه شاملوي .

محمد داود خان په پیره میرانه مقاومت وکړ او د نړي د ناپیلو هیوادونو سره و درید او په دي لاري کې یې لوی گامونه واخستل . دی مجبور سو چې د مرستو له پاره شوروي اتحاد ته مخ وپروي . ده په ۱۹۵۳ کال کې د شوروي اتحاد صدر اعظم بولگانین او د کمونست گوند منشي خرسچف افغانستان ته دعوت کړه . شوروي اتحاد سل ملیونه پالرہ په دوه نیم فیصده تکتانه ، افغانستان ته پور ورکړ . افغانستان لومړنی اقتصادي پلان پیل کړ ، چې په هغه کې د کابل د ښار د سپرکانو قیر ، د ځښلو د اوبو شبکي، د کابل د سیلو اعمار ، د جنگلک فابریکي ، د اوبو بندونه ، د برق

توليدات ، د لويو لارو جوړول، د سالنگ تونل ، د کابل هوايي ميدان او څو نورې پروژې جوړې سوي .

وروسته تر هغه دوهم اقتصادي پلان ته توجه و سوه ، د دغه پلان د تطبيق له پاره د فني پرسونلو او متخصصينو کمبود و . د دغې نقيصې د رفع کولو له پاره د معارف پير فارغان د تحصيل په غرض شوروي اتحاد او د شرقي اروپا نورو هيوادونو ته د تحصيل له پاره واستول سول . او په عين حال کي افغاني محصلين ، هند او غربي اروپا ته هم و ليرل سول . محمد داود خان غوښتل چي د ټولو هيوادونو سره ، ښه مناسبات ولري خو ځني هيوادونه د امريکا تر تاثير لاندي وو ، نو ځکه يي د افغانستان سره لازمي مرستي نه کولي . (۵)

په ۱۹۵۵ کال کي د پاکستان مرکزي حکومت ، په لويديز پاکستان کي يو يونټ اعلان کړ ، په دغه يونټ کي صوبه سرحد او بلوچستان دواړه په پنجاب پوري وتړل سول . په کابل ، جلال آباد او کندهار کي د يو يونټ پر ضد مظاهري و سوي او د مظاهره کونکي د پاکستان په سفارت ورننوتل ، د سفارت ښيښي يي ماتي کړي او د هغه هيواد بيرغ ته يي اور واچاوه .

پاکستان په مقابل عمل لاس پوري کړ ، پاکستانيان په پيښور کي په افغان بيلډنگ ورننوتل او د هغي ودانې په دهليزو نو کي يي د تفنگچي فبرونه وکړه .

دلته دامطلب د ليکلو وړ دې چي په (افغان بيلډنگ) کي د افغاني قونسلگرې او وکالت التجاري دفترونه وو ، د پاکستانيانو تر تجاوز وروسته افغان بيلډنگ بي د مرکز د اجازي څخه په پيښور کي د افغاني مامورينو له خوا رنگ او ترميم کړ سو چي په دغه وجه د تجاوز آثار د منځه ولاړه . په پيښور کي د افغاني مامورينو دغه عمل د خارجه چارو د وزارت د انزجار باعث سو ، خارجه وزارت د عبدالرحمن پښواک په مشري يو هيات پيښور ته وليږي ، د تحقيق په وخت کي قونسل غلام حسن ساپي د ملامتې با ر پر وکيل التجار عبدالرزاق فراهي واچاوه او وکيل التجار د سردار محمد نعيم خان تر پير قهر او غضب لاندي راغي او د کاره څخه ليري کړ سو .

د دغه کال د سېتمبر په مياشت کي د سعودي عربستان ، مصر او عراق د دوستانه

هڅو په نتیجه کې ، په کابل ، جلال آباد او پېښور کې د افغانستان او پاکستان بیرغونه د دواړو هیوادونو د گډ هیات له خوا ، جگ کړل سوه .

په ۱۹۵۵ کال کې په کابل کې یوه لویه جرگه جوړه سوه ، دغې لویې جرگې حکومت ته توصیه وکړه چې د نظامي اتحادیو د احتمالي تجاوز د مخنیوي په خاطر باید د افغانستان اردو تقویه سي . دغې لویې جرگې د افغانستان د خارجي سیاست په تغییر کې مهم رول ولوباوه .

په ۱۹۵۶ کال د اگست د میاشتي پر ۲۵ نیټې د وسلو اخستلو لومړي قرار داد د شوروي اتحاد او چکوسلواکیا سره لاس لیک سو .

په ۱۹۵۶ کال کې د افغانستان او چین تر منځ سیاسي مناسبت ټینگ سوه ، د چین هیواد د افغانستان سره اقتصادي او تخنیکي مؤثري مرستي وکړي .

په ۱۹۵۶ کال کې د افغانستان او امریکا تر منځ د هلمند د ناوي د پراختیا له پاره د یو نیم ملیونودالرو په اندازه د یوه پور قرار داد لاس لیک سو .

په ۱۹۵۸ کال کې غربي المان د افغانستان سره د قدر وړ مرستي وکړي .

په ۱۹۵۸ کال کې صدر اعظم محمد داود خان ، امریکا ته سفر وکړ . ده هیله درلوده چې امریکا به افغانستان ته نظامي مرستي ورکړي ، ولي امریکا پر خپل موقف ټینگ پاته سو او د افغانستان سره یې نظامي مرستي و نه کړي .

په ۱۹۵۹ کال کې افغانستان د فرانسې او جاپان ، او په ۱۹۶۰ کال کې د ایتالیا سره اقتصادي او فرهنگي قرار دادونه لاس لیک کړه .

د ۱۹۵۹ کال د نومبر په میاشت کې د امریکا جمهور رئیس ایزن هاور کابل ته سفر وکړ .

په ۱۹۶۱ کال کې محمد داودخان د ناپیلو هیوادونو په غونډې کې چې په بلگراد کې جوړه شوي وه ، برخه واخستله .

د امریکا په مرستو کې د کابل - کندهار او سپین بولدک د لویو لارو ساختماني چاري ، د کابل - تورخم لویه لاره ، د کابل پوهنتون ودانې او د هلمند د ناوي د پراختیا پروژې شاملې وي .

افغانستان ته د شوروي اتحاد د پورونو اندازه د ۱۹۵۶ کال څخه تر ۱۹۶۵ کال پوري ، يونيم مليارډو ډالرو ته ورسیده . (۶)

په پای کې دا مطلب د ذکر وړ دي چې د افغانستان په دوهم اقتصادي پلان کې د تیلو او گازو تولید ته د اولیت حق ورکړ سو .

د محمد داود خان د حکومت ترکیب

۱۹۶۳-۱۹۵۳	محمد داود خان	صدر اعظم
۱۹۶۳-۱۹۵۳	علي محمد خان	لومړې مرستیال
۱۹۶۳-۱۹۵۳	سردار محمد نعیم	دوهم مرستیال
۱۹۶۳-۱۹۵۳	سردار محمد نعیم	خارجہ وزیر
۱۹۵۴-۱۹۵۳	جنرال محمد عارف	د دفاع وزیر
۱۹۶۳-۱۹۵۴	محمد داود خان	
۱۹۵۵-۱۹۵۳	محمد داود خان	داخله وزیر
۱۹۵۸-۱۹۵۵	عبدال حکیم شاه عالمي	
۱۹۶۳-۱۹۵۸	سید عبدالله خان	
۱۹۵۵-۱۹۵۳	نه و	عدلیه وزیر
۱۹۶۳-۱۹۵۵	سید عبدالله خان	
۱۹۵۷-۱۹۵۳	عبدالملك عبدالرحیمزي	د مالي وزیر
۱۹۶۳-۱۹۵۷	عبدالله ملکيار	
۱۹۵۴-۱۹۵۳	عبدالرؤف حیدر	د تجارت وزیر
۱۹۵۷-۱۹۳۵	عبدالملك عبدالرحیمزي	
۱۹۵۸-۱۹۵۷	عبدالله ملکيار	
۱۹۶۳-۱۹۵۸	غلام محمد شیرزاد	

- ۱۹۵۵-۱۹۵۳   ڊاڪٽر عبدالمجيد خان   د پوهني وزير
- ۱۹۶۳-۱۹۵۵   ڊاڪٽر علي احمد پوپل
- ۱۹۵۵-۱۹۵۳   د فوايد عامي وزير   عبدالحكيم شاه عالمي
- ۱۹۶۳-۱۹۵۵   محمد كبير خان
- ۱۹۵۵-۱۹۵۳   ڊاڪٽر غلام فاروق خان   د روغتيا وزير
- ۱۹۵۸-۱۹۵۵   ڊاڪٽر عبدالظاهر خان
- ۱۹۵۴-۱۹۵۳   د مخابراتو وزير   عبدالحكيم شاه عالمي
- ۱۹۶۳-۱۹۵۴   محمد مريد خان
- ۱۹۶۳-۱۹۵۳   ڊاڪٽر محمد يوسف خان   دڪانو وزير
- ۱۹۵۸-۱۹۵۳   مير محمد يوسف خان   د ڪرني وزير
- ۱۹۶۳-۱۹۵۸   غلام حيدر عدالت
- ۱۹۵۵-۱۹۵۳   د مطبوعاتو مستقل رئيس   صلاح الدين سلجوقي
- ۱۹۵۶-۱۹۵۵   محمد هاشم ميوند وال
- ۱۹۶۰-۱۹۵۸   سيد قاسم رشتيا
- ۱۹۶۳-۱۹۶۰   محمد آصف سهيل
- ۱۹۶۳-۱۹۵۷   محمد داود خان   د پلان وزير
- —   سيد شمس الدين مجروح   د قبائلو مستقل رئيس
- (۷)

۲ - د صدارت څخه د محمد داود خان استعفا

د ۱۹۶۳ کال د مارچ د میاشتي ۷ نیټه

ډیر افغانان د محمد داود خان د استعفا دلیل دا بولي چې د افغانستان د صدارت په چوکي کي د پاچا اکاگان او د اکا زامن په نوبت مقرریدل ، چي تر محمد داود خان وروسته د مارشال شاه ولي خان د زوی ، سردار عبدالولي نوبت و او محمد داود خان نه غوښتل چي سردار عبدالولي د افغانستان صدر اعظم سي ، نو ده پاچا ته پيشنهاده وکړ چې د ۱۹۳۱ کال پر اساسي قانون تجديد نظر وسي ، په هیواد کي دي دیموکراسي راسي او خلگو ته دي د حزب جوړولو اجازه ورکړه سي .

دغه ډله افغانان په دي عقیده هم دي ، چي د دیموکراسي په صورت کي به محمد داود خان يو لوي حزب جوړ کړي وای او د دغي لاري به دي بیرته قدرت ته رسيدلې وای او د يوه ملي قايد په څير به يي د ډير وخت له پاره قدرت انحصار کړي وای . (په ۱۹۵۹ کال کي محمد داود خان د حقوقو د پوهنځي د شاگردانو په يوي ټولني کي چې زه هم هلته حاضر وم ، و ويل چې اوس د دي وخت رارسيدلې دي چي په هیواد کي د اقتصادي تحولاتو تر څنگ ، اجتماعي تحولات هم راورپل سي .)

محمد داود خان د ۱۳۴۱ ه . ش . کال د سرطان د میاشتي پر ۹ نیټي (۱۹۶۲) کال اعلیحضرت محمد ظاهر شاه ته يو پيشنهاده وړاندي کړ ، ده پر اساسي قانون داسي تجديد نظر پيشنهاده کړي و :

۱ - د قانون پوهانو يوه ټولنه دي جوړه سي ، چي د مشروطه شاهي پر اساس ، پر اساسي قانون باندي د سره کتنه وکړي او د اساسي قانون نوي مسوده دي ، حکومت ته وړاندي کړي .

۲ - د انتخاباتو او اساسي قانون نور متممه قوانين دي جوړ سي او حکومت ته دي

و سپارل سي .

۳ - د قوانينو د تصويب له پاره دي لويه جرگه راوغوښتله سي .

۴ - د قوانينو تر تصويب وروسته به په هيواد كې انتخابات كيږي .

۵ - نوي شورا به د يوه يا دوو احزابو پر اساس جوړيږي . د نوي شورا تر پرانستلو وروسته به اوسنۍ حكومت استعفا كوي او نوي حكومت به د چارو واك په لاس كې اخلي .

پاچا د ۱۳۴۱ هـ ش كال د سنبلې د مياشتې پر ۱۲ مي نيټې د محمد داود خان پيشنهاد ته داسې جواب و ليكي ((زه په پرنسيب كې د ديموكراسي د راتلو سره موافقه لرم په دې چې دا كار زما د پلار محمد نادر خان د آرزوگانو څخه و)) پاچا د دغه كار عملي كيدل په بل وخت كې او د نورو كسانو په وسيله ممكن بللې و .
محمد داود خان د ۱۳۴۱ كال د جدي د مياشتې پر ۲۴ مي نيټې ، د پاچا ليك ته په دې مفهوم جواب ليكلي و :

۱ - د افغانستان شاهي به مشروطه وي ، حكومت به پارلماني وي ، په هيواد كې به ديموكراسي راځي .

۲ - په اساسي قانون كې به د سلطنتي كورني حدود تثبيتيږي .

۳ - په اساسي قانون كې به فردي آزادي او شخصي ملكيت تضمينيږي .

۴ - په اساسي قانون كې به د دوو احزابو موجوديت پيشبيني كيږي . په پارلمان كې به د اكثريت حزب مشر ، د پاچا له خوا د حكومت په جوړولو ماموريت مومي .

۵ - دولت پر تقينه ، قضايه او اجرائيه قواوو ویشل كيږي .

۶ - يو شمير پوهان به د اساسي قانون د تسويد له پاره توظيف كيږي .

۷ - د اساسي قانون د تصويب له پاره به لويه جرگه راوغوښتله كيږي .

۸ - سياسي احزابو ته به د فعاليت اجازه ورکوله كيږي .

پاچا د محمد داود خان وروستي ليك ته جواب و نه وايه او محمد داود خان د ۱۹۶۳ كال د مارچ د مياشتې پر دريمي نيټې ، خپله استعفا پاچا ته وړاندې كړه او پاچا د ده استعفا و منله او د ده استعفا يې د دغه كال د مارچ د مياشتې پر ۷ نيټې

اعلام کړه . او د ده پر ځای پاکټر محمد يوسف خان د افغانستان د صدر اعظم په حیث و ټاکل سو . (۸)

پاکټر محمد يوسف په ۱۹۸۸ کال کې په یوې مصاحبې کې داسې ويلي دي ((د سلطنتي کورني د زورورو اشخاصو له خوا په دغې کورني کې بې اتفاقي راغلي وه)) دی وايي ((پاچا غوښتل چې په کراره ، خان د اکاگانو او د اکا د زامنو د تاثیر څخه وباسي او په اصطلاح ء تشخص ء و کړي)) دې رياتوي ((د کورني بل غړې ، سردار عبدالولي هم غوښتل چې څه کارونه ده ته ور و سپارل سي . محمد داود خان غوښتل چې حزب جوړ کي او د حزب له لاري څخه بېرته قدرت ته و رسيږي)) دی زياتوي ((محمد داود خان د ديموکراسي په ارتباط پاچا ته يو پيشنهاد وړاندي کړ محمد داود خان ما ته و ويل چې پاچا زما پيشنهاد د خانه سره جلال آباد ته وړي دي او ما ته يې جواب نه دي راکړي او ما پرون استعفا وکړه)) دی دا هم وايي چې ((پاچا غوښتل چې محمد داود خان په خپله استعفا وکړي او په دغه طريقه خان د ده د شړه څخه خلاص کړي)) (۹)

۳- تر استعفا وروسته د محمد داود او پاچا مناسبات

دالاندي ټکي د ديموکراسي پر راولو باندي د پاچا او محمد داود موافقه نسي .
- پاکټر محمد يوسف د خپل صدارت د وخت په لومړۍ وينا کې ويلي دي چې د ده حکومت هغه اهداف په نظر کې نيسي چې محمد داود خان يې پيشنهاد کړې و (۱۰)
- محمد داود خان د صدارت ماني ته ورغی او د پاکټر محمد يوسف حکومت ته يې مبارکي و ويله . (۱۱)

- محمد داود خان په هغې وداعيه ميلمسټيا کې گډون وکړ چې د ده په وياړ جوړه سوې وه . (۱۲)

- محمد داود خان او سردار محمد نعيم خان ، د شهزاده محمد نادر د واده په مراسمو کې برخه اخستي وه . د دغو مراسمو عکس په دولتي ورځ پاڼو کې خپور سوی دی . (۱۳)

- د پل چرخي د نظامي تاسيساتو ځيني نقشي محمد داود خان ترتيب کړي وي چي تر استعفا وروسته محمد داود خان په خپله د دغو نقشو د تطبيق څارنه کوله .

- په قرغه کي د سپورمي د رستورانټ نقشه محمد داود خان جوړه کړي ده او تر استعفا وروسته ده د دغي نقشي د تطبيق مراقبت کړی دی .

د ديموکراسي په وخت کي د پاچا او محمد داود خان مناسبات پير ژر داسي خراب سوه چي وروسته دوی يو د بل سره شخصي مراده هم نه درلوده .

زما د وکالت په وخت کي په ۱۹۷۰ کال کي پاچا د يو صحبت په ضمن کي ما ته و ويل ((د محمد داود سره زما فاميلي روابط پري سوي دي او دا څلور کاله کيږي چي ما خپله خور چي د محمد داود ميرمن ده ، نه ده ليدلي))

د ديموکراسي د تطبيق په وخت کي د پاچا او حکومت ځينو اجراآتو محمد داود خان خوابدې کړي و . د مثال په توگه :

- د ډاکټر محمد يوسف حکومت د بنديانو د احوال معلومولو له پاره يو هيات وټاکي ، د دغه هيات خبر په مطبوعاتو کي خپور سو . دا خبر داسي تعبير سو چي گواکي د محمد داود خان حکومت پير خلگ غير قانوني بنديان کړي دي .

- تر استعفا وروسته محمد داود خان ، يوه ورځ د خان عبدالغفار خان د ليدلو له پاره د صدارت د گلخاني ماڼي ته ورغلی و . د هغه ځای مؤظفو اشخاصو محمد داود خان ته د قصر د ننوتلو اجازه نه وه ورکړي . خو پښتونستاني حباب خان چي هلته حاضر و دوی ته محمد داود خان معرفي کړی و . دوی په جواب کي ويلي و چي ((مور ته امر شوی دی چي هيجا ته د ننوتلو اجازه ور نه کړو)) وروسته خان عبدالغفار خان د عذر غوښتلو له پاره د محمد داود خان کور ته ورغلی و . (١٤)

- رشتيا ليکي ، کله چي پاچا د محمد داود خان پيشنهاده سید شمس الدين مجروح ته ورکړه ، نو ده ته بي ويلي و چي د محمد داود خان پيشنهاده د نورو اسنادو په جمله کي تر غور لاندې و نيسي . پاچا دا هم ويلي وه چي د اساسي قانون د تسويد کميته ، بايد هيڅ خاص پيشنهاده په نظر کي و نه نيسي ، دغه کميته چي هرڅه د نن او سبا افغانستان له پاره لازم بولي په نوي اساسي قانون کي دي درج کړي ه

- د ١٩٦٣ کال د مارچ په میاشت کې ، کله چې د اساسي قانون د تسويد د کميټي غړي اعلان سوه ، د هغو په جمله کې حتي د محمد داود خان يوه ملگري ته هم خای نه و ورکړه شوی او په دې کميټي کې څو داسي اشخاص تعين سوي وو چې محمد داود خان هغوي ته په ښه سترگه نه کتل .

- د تسويد او مشورتي کمیټو له خوا د اساسي قانون د متن جوړول د ١٩٦٤ کال د مې د میاشتي په لومړۍ ورځ پای ته ورسیدل . ډاکټر محمد يوسف د اساسي قانون مسوده د يوه ليک په ضميمه د ډاکټر علي احمد پوپل په وسيله محمد داود خان ته وړاندي کړه . (١٦)

محمد داود خان چې د دغې مسودې پير مواد د خپل پخواني پيشنهاده سره موافق بلل هغه ټول يې تانید کړه . يوازي پر دوو ټکو باندې يې خپل نظر په دې مفهوم صدر اعظم ته وليکې :

١ - د مسودې د ٨٩ مادې په ارتباط محمد داود خان ليکلي وو ((په ولسي جرگې کې د اکثريت حزب مشر ، د پاچا له خوا د حکومت په جوړولو مامور کيږي))
٢ - د مسودې د ٢٤ مې مادې په ارتباط ، محمد داود خان ليکلي وه ((د پاچا د اکا زامن د سلطنتي کورني غړي نه دي . د پاچا خور تر هغه وخته د سلطنتي کورني غړی ده چې واده يې نه وي کړی)) (١٧)

- په نوي اساسي قانون کې د محمد داود خان دواړه پيشنهادونه و نه منل سوه . د ٢٤ مې مادې په لومړۍ فقرې کې د پاچا د اکا زامن ، د سلطنتي کورني غړي و بلل سوه ، د همدغې مادې په دريمي فقرې کې و ليکل سوه چې د سلطنتي کورني غړې په سياسي احزابو کې برخه نه سي اخستلای ، صدر اعظم يا وزير نه سي کيدلای ، د شورا او ستري محکمي غړيتوب نه سي تر لاسه کولای .

د اساسي قانون مسوده د ١٩٦٤ کال د سپتمبر د میاشتي پر نهمې نيټې ، لوي جرگې ته وړاندي سوه . په لويې جرگې کې د محمد داودخان د مخالفينو په تحريک ، پر ٢٤ مې مادې يو بل داسي قيد علاوه سو چې ((د سلطنتي کورني غړې د تل له پاره

د دي كورني غړی دی)) دا قيد د هغو شایعاتو په نتیجه کي پر ۲۴ مي مادي علاوه سو چي ځينو اشخاصو تبلیغ کاوه چي که محمد داود و نه غواړي چي د سلطنتي کورني غړی وي ، دی کولای سي چي خان د دغي کورنی څخه و باسي (۱۸)

د اساسي قانون تر تصویب وروسته محمد داود خان متیقن سو چي د ده پر ضد په دولت کي دسیسي کیږی ، نو دې د سلطنتي نظام دښمن سو .

په هغه وخت کي محمد داود خان نه غوښتل چي د افغانستان پاچا سي ده ارزو درلوده چي د سياسي حزب د جوړولو له لاري څخه ، لکه هر يو بل افغان د خپل هیواد په چارو کي برخه واخلي .

دلته دا پوښتني مطرح کیدای سي :

- دا چا ته معلومه ده چي هغه حزب چي محمد داود خان جوړاوه ، هغه حزب به حتما د افغانستان په شورا کي اکثریت چوکې گټلي وای ؟

- سلطنت ولي ټینگار کاوه چي حتما محمد داود خان د ده د آرزو پر خلاف ، د سلطنتي کورني غړی وي ؟

- که محمد داود ته اجازه ورکړه سوي وای چي د خپل هیواد په سياسي چارو کي يي برخه اخستي وای آیا ده به کودتا کړي وای ؟

- که د افغانستان ټولو اتباعو ته د محمد داود خان په شمول د سياسي فعالیت اجازه ورکړه سوې وای او ټولو افغانانو د سياسي مبارزو له لاري څخه د خپل هیواد په چارو کي برخه اخستي وای ، دا یوه سمه لاره وه او امکان لري چي په هغه صورت کي به په افغانستان کي د وروستیو بدو حادثاتو مخه هم نیوله سوی وای .

داو تر استعفا وروسته د محمد داود خان او محمد ظاهر شاه تر منځ د مناسباتو داستان چي په پورته تفصیل وړاندي سو .

یوه ټوکه :

کله چي ډاکټر محمد يوسف صدر اعظم سو ، دی د خپلي کابيني د غړو سره د

يولسمي تقنيني دوري د شورا عمومي غونډې ته ورغی . په دغې غونډې کې د پلخمرې وکیل سردار عبدالرشید خان چې د مارشال شاه ولي خان نژدې دوست و ، د محمد داود خان د حکومت پر وزیرانو باندې انتقادونه وکړل ، په دغه سبب د شورا غونډه متشنجه شوه د شورا رئیس ډاکټر عبدالظاهر د شلو دقیقو له پاره تفریح اعلان کړه. د تفریح په وخت کې ، یوه وزیر چې عسکري جنرال و ، ډاکټر عبدالظاهر خان ته و ویل ((ډاکټر صاحب ! ستاسې شورا پیره بې نظمه ده)) ډاکټر عبدالظاهر خان چې ظریف او حاضر جوابه سړې و ده ته یې په جواب کې و ویل ((بلي جنرال صاحب ! په رښتیا چې هیڅ عسکري قشله داسې بې نظمه نه وي)) (۱۸)

د دوهم فصل یاد داشتونه

- ۱- ځلمې ، ذکر شوې اثر ، مخ ۱۷۲
- ۲ - فرهنگ ، میر محمد صدیق ، افغانستان در پنج قرن اخیر ، مخ ۴۷
- ۳ - د چرچل وینا چې په ۱۹۴۶ کال د مارچ پر ۵ د امریکا د موزوري د ایالت د ویسټمنیسټر په کالج کې کړې وه .
- ۴ - پولادا ، ذکر شوې اثر ، مخ ۱۴۸
- ۵ - مبارز ، ذکر شوې اثر ، مخ ۱۸۹
- ۶ - مبارز ، ذکر شوې اثر ، مخ ۱۹۶
- ۷ - فرهنگ ، ذکر شوې اثر ، مخ ۴۷۷
- ۸ - حق شناس ، شیر احمد نصري ، دسایس و جنايات روس در افغانستان ، مخونه ۱۳۳ او ۱۴۳
- ۹ - مجله خراسان ، مخ ۲۲
- ۱۰ - کشکي ، صباح الدین ، دهه قانون اساسي ، مخ ۱۵
- ۱۱ - خاطرات سياسي سيد قاسم رشتيا ، مخ ۱۵۱

- ۱۲ - کشککي، ذکر شوې اثر، مخ ۱۲
- ۱۳ - همدا اثر، مخ ۱۴
- ۱۴ - زما مشاهدات
- ۱۵ - رشتيا، ذکر شوې اثر، مخ ۱۵۶
- ۱۶ - همدا اثر، مخ ۱۷۷
- ۱۷ - د اساسي قانون مسوده چي محمد داود خان ترتيب کړي وه .
- ۱۸ - د يوه وکیل په قول

دوهمه برخه

دریم فصل

ج : د دیموکراسي دوره

۱ - د دیموکراسي دورې پیل

په افغانستان کې دیموکراسي دوره د صدارت څخه د محمد داود خان تر استعفا وروسته د ۱۹۶۴ کال د اساسي قانون په انفاذ سره پیل سوه چې د لسو کلونو له پاره یې ادامه ومندله .

تر دې دمخه د شاه محمود خان د صدارت په وخت کې هم په هیواد کې ، دیموکراسي راغلی وه ، چې هغه دیموکراسي د صدر اعظم په شفاهي امر راغله او د ده په شفاهي امر له منځه ولاړه .

د دیموکراسي دغه نوی نهضت په افغاني جامعي کې د راز راز عکس العملونو سره مخامخ سو . پدېرو افغانانو مخصوصا ځوان نسل د هغه نښه استقبال وکړ . د

هيواد په لويو ښارونو كې مظاهري كيدلي ، په كابل كې آزادي جريدې خپرېدې ،
د پيرسياسي جمعيتونه جوړ سوه او دولت پر دروو مستقلو قوو لکه اجرائيه، تقنينيه او
قضائيه و ویشل سو .

د دولسمې او ديارلسمې تقينې دورو د شورا له پاره ، په هيواد كې آزاد انتخابات
وسوه چې د افغانستان خلگو خپل نماينده گان شورا ته واستول . په دغې دورې كې
پنځه حكومتونو د ولسي جرگې څخه د اعتماد رايه واخسته .

د دغې دورې لويه نقيصه دا وه چې د اساسي قانون متميم قوانين لکه د احزابو
اوجتماعاتواو داسې نور قوانين چې تفصيل يې د كتاب په بلي برخې كې ليكل سوی
دی ، د ديموکراسي دورې تر پایه ، توشیح او نافذ نه سوه .

دغه دوره د محمد داود خان په کودتا سره پای ته ورسیده .

۲ - اساسي قانون

دري هفتي وروسته تر هغه چې صدر اعظم ډاکټر محمد يوسف په کار پيل وکړ
د ده په پيشنهاده د پاچا له خوا اوه کسيزه کمیته د نوي اساسي قانون د تسويد له پاره
و ټاکله سوه چې نومونه يې دادي :

سيد شمس الدين مجروح د مشر په توگه ، ډاکټر مير نجم الدين انصاري ،
ډاکټر عبدالصمد حامد ، محمد موسي شفيق ، سيد قاسم رشتيا ، مير محمد صديق
فرهنگ او حميدالله علي .

د تسويد د کميټې لومړې غونډه د ۱۹۶۳ کال د مارچ د مياشتې پر ۱۳ نيټې د
عدليې په وزارت کې جوړه سوه . کميټې د اساسي قانون د تسويد کار د ۱۹۶۴ کال د
فبروري په مياشت کې پای ته ورساوه او د تصويب له پاره يې د وزيرانو مجلس ته
وړاندي کړ . د وزيرانو مجلس فيصله وکړه چې دغه مسوده دي ، مشورتي کميټې ته
وړاندي سي .

مشورتي کمیته د ۲۸ غړو څخه جوړه سوې وه چې نومونه يې دا دي :

عبدالهادي داوی ، صلاح الدين سلجوقي ، عبدالمجيد خان زابلي ، خليل الله
خليلي نور احمد اعتمادی، پوهاند محمد اصغر خان ، ډاکټر محمد آصف سهيل

، محمد قدیر تره کی ، میر غلام محمد غبار ، پاکټر عبدالقیوم رسول ، احمد علی کهزاد ، عبدالرشید لطیفی ، امیرالدین شنسب ، صدیق الله رشتین ، غلام سرور رحیمی ، میرمن معصومه عصمتی ، پیغله کبرا نورزایی ، محمد هاشم مجددي ، محمد کریم نزیهي ، محمد ابراهم عقیفی ، محمد شاه ارشاد ، مولوي عبدالرب ، لعل محمد کاکړ ، مولوي غلام نبي کاموي ، پاکټر عبدالواحد سرايي ، عبدالکریم احراري ، محمد ظاهر ځدران ، پاکټر خلیل احمد ابوي .

مشورتي کمیټي د ۱۹۶۴ کال د مارچ د میاشتي په لومړي ورځ په کار پیل وکړ او په یوې میاشتي کې یې خپل کار پای ته ورساوه .

دواړو کمیټو د لوي جرگي د راغوبستلو وخت ، د ۱۹۶۴ کال د دوبي موسم ، تثبیت کړ . دوی د لوي جرگي د غړو پر ترکیب هم یوه فیصله وکړه . دوی د افغانستان د عنعنوي لوي جرگي ، ترکیب او ماهیت ته تغییر ورکړ . دوی د لوي جرگي د غړو ترکیب او شمیر په لاندې ډول تثبیت کړ :

- د یولسمې تقنیني دورې د شورا غړي ۱۷۶
- د هري انتخابي حوزي څخه به یو یو انتخابیږي ۱۷۶
- د اعیانو د مجلس غړي ۱۹
- د تمیز غړي ۵
- د حکومت غړي ۱۴
- د تسوید د کمیټي غړي ۷
- د مشورتي کمیټي غړي ۲۵
- د پاچا له خوا انتصاب شوي غړي ۳۴
- د ټولو شمیر ۴۵۶

د اگست د میاشتي پر ۱۴ نیټې د اساسي قانون مسوده په ورځ پاڼو کې خپره سوه او د ۱۹۶۴ کال د سبتمبر د میاشتي پر نهمې نیټې لویه جرگه د پاچا له خوا د سلامخاني په ماڼي کې پرانسته سوه . نوې اساسي قانون د دغه کال د سبتمبر د میاشتي پر ۲۰ مه د لويي جرگي له خوا تصویب سو او د اکتوبر د میاشتي پر لسمې

نيټي د پاچا له خوا توشيح او نافذ سو .

مير غلام محمد غبار ، استاد صلاح الدين سلجوقي او ډاکټر محمد آصف سهيل ، د مشورتي کميټي په غونډو کي ، برخه وانه خسته .

سيد قاسم رشتيا ليکي ((زه د مير غلام محمد غبار کور ته د دي له پاره ورغلی وم چې دده څخه غوښتنه وکړم چې د مشورتي کميټي په غونډو کي برخه واخلي)) رشتيا زياتوي چې ((غبار زما په جواب کي و ويل چې زه د دغه جريان په حقيقت او د هغو کسانو په صداقت اطمینان نه لرم چې دغه جريان يي منځ ته راوړی دی)) غبار زياته کړه چې ((زما په فکر داهم لکه د شاه محمود خان د وخت يو عوام فريبانه لويه ده چې زه نه غواړم چې د دغي صحنې لوبغاړی وه سم))

رشتيا زياتوي چې ((زه نه پوهيرم چې دا کلمات د مير غلام محمد غبار فکر تمثيولي او که د ده عدم رضانيت ، زما او د فرهنگ په مورد کي ښکاره کوي چې داسي يو مهم ابتکار مو په لاس کي اخستی دی)) (۱)

۳ - د تسويد کميټي لويي جرگي ته تغير ورکړی دی

د ۱۹۶۴ کال د اساسي قانون د تسويد کميټي د افغانستان عنعنوي لويي جرگي ته په ښه سترگه نه دي کتلي ، دوی د لويي جرگي اصالت ته لويه صدمه رسولي ده . د نړي ټول هيوادونه په خپلو تاريخي اثارو وياړي او هغو ته په درنه سترگه گوري او ځکه چې ژوندي قومونه خپل تاريخ نه خرابوي . د مصر ، يونان او ايټاليا او د نړي نور هيوادونه ، خپل تاريخي آثار په پخواني شکل ساتي . انگريزان خپل د اساسي قوانينو عنعنه ساتي ، په چين کي زاړه ديوالونه ، خپل د عظمت نښه بولي . د نړي هيڅ هيواد داسي نه دي کړي چې خپل تاريخي افتخارات وران کړي او دليل دا راوړي چې د عصر دايجاباتو سره برابر نه وو .

محمد علم فيض زاد په خپل اثر کي ليکلي دي چې ((د اساسي قانون د ۷ ۸ مادې په وسيله د افغانستان عنعنوي لويه جرگه د منځه وړل سوی ده دی زياتوي چې) دوی د دي له پاره چې د هيواد په چارو کي اوږد لاس ولري ، په لويي جرگي کي يي د ملت د نماينده گانو برخه لږه کړي ده)) (۲)

صباح الدين كښككي ليکي چي ((لويه جرگه يوه افغاني بديده ده چي د نړۍ په نورو ټولنوکي د هغي مثال نه دی ليدل سوی)) دې زياتوي چي ((د ۱۹۶۴ کال په اساسي قانون کي د لويي جرگي ماهيت او د غړو ترکيب ته تغيير ورکړه سوی دې)) دې دا هم ليکي چي (دوی په حقيقت کي ، د نوي سيستم په اساسي قانون کي ، خان د هغي مؤسيسي د شره څخه خلاص کړی دی ، چي د هغي غړي د افغاني جامعي مخور او بانفوزه خلگ وو)) (۳)

د افغانستان په معاصر تاريخ کي دا لاندي لويي جرگي او مهمي قومي جرگي د پام وړ دي :

- په ۱۷۰۹ کال کي د کندهار د کوکران مهمه قومي جرگه وه چي د هغي جرگي غړو ميرويس نيکه د خپل مشر په حيث و ټا کی . چي د هغه وخت د امنيتي شرايطو په وجه دا جرگه په پټه جوړه سوه .

- په ۱۷۴۷ کال کي د کندهار د شير سرخ په مزار کي يوه لويه جرگه جوړه سوه چي په دغي جرگي کي احمد شاه ابدالي د افغانستان د پاچا په حيث و ټا کل سو او صابر شاه ملنگ د تاج پر خای د غنمو وړی د ده پر بگړی نصب کړ .

- د ۱۸۴۱ کال د نومبر د مياشتي په لومړی ورځ د کابل په ښار کي يوه مهمه قومي جرگه جوړه سوه، دا جرگه د افغان او انگليس د لومړي جنگ په وخت کي جوړه سوه چي دغي جرگي سردار نواب خان د مجاهدينو د رئيس او نائب امين الله خان لوگري د ده د مرستيال په توگه و ټا کل .

- په ۱۹۱۵ کال کي د امير حبيب الله خان په وخت کي يوه لويه جرگه جوړه سوه دغي جرگي په لومړي جهاني جنگ کي د افغانستان بي طرفي تصويب کړه . په دغي جرگي کي ۵۴۰ نمايندگانو برخه درلوده .

- په ۱۳۰۱ ه ش کال کي (۱۹۲۲) د امان الله خان په وخت کي په جلال آباد کي يوه لويه جرگه جوړه سوه . په دغي لوي جرگي کي د هغه وخت ځيني قوانين په تصويب ورسيدل . د جوي شرايطو له کبله د هيواد د ځينو سيمو نمايندگانو په دغي لويي جرگي کي برخه نه وه اخستي .

- په ۱۹۲۴ کال کې د امان الله خان په وخت کې په کابل کې یوه لویه جرگه جوړه سوه ۰ په دغې جرگې کې د امان الله خان د وخت اساسي نظام نامه تصویب سوه ۰

- په ۱۹۲۸ کال کې د امان الله خان په وخت کې په پغمان کې بله لویه جرگه جوړه سوه ۰ په دغې جرگې کې د هغه وخت د اصلاحاتو پروگرام تصویب سو ۰ په دغې جرگې کې د هیواد ۱۱۰۰ نمایندگانو برخه اخستي وه ۰

- په ۱۹۳۱ کال کې د محمد نادر خان په وخت کې یوه لویه جرگه جوړه سوه ۰ په دغې جرگې کې ، د محمد نادر خان سلطنت او د هغه وخت اساسي اصول تصویب سول ۰

- په ۱۹۴۱ کال کې د محمد ظاهر شاه د سلطنت په وخت کې یوه لویه جرگه جوړه سوه ۰ دغې لویې جرگې ، په جهاني جنگ کې د افغانستان بې طرفي تصویب کړه ۰

- په ۱۹۴۹ کال د اگست د میاشتي پر ۱۲ د پښتنو د خود ارادیت د حق د تائید په غرض ، په کابل کې یوه لویه جرگه جوړه سوه ۰ په دغې تاریخي لویې جرگې کې د ۱۸۹۳ کال د پپورنډ موافقتنامه ، د ۱۹۰۵ کال د مارچ د میاشتي د ۲۱ نېټې د امیر حبیب الله خان سره د انگریزانو عهد نامه ، د ۱۹۱۹ کال د راولپنډي د سولي تړون او د افغانستان سره د انگریزانو د ۱۹۲۱ کال معاهده، لغوه سوي ۰ دغه ټولو اسنادو په هغو سیمو پورې اړه درلودلې چې د افغانستان او پاکستان تر منځ د اختلافونو موجب سوي دي . (۴)

- د ۱۹۵۵ کال لویې جرگې حکومت ته واک ورکړ چې د افغانستان اردو تقویه کړي او د نړي د هر هیواد څخه چې بې لازم و بولي وسله تر لاسه کړي ، چې په دغه اساس د افغانستان حکومت د شوروي اتحاد او چکوسلواکیا څخه د نظامي مرستو غوښتنه وکړه ۰

۴ - مطبوعات

په ۱۹۵۱ کال کې د شاه محمود خان د صدارت په وخت کې د اوومي دورې دشورا له خوا د مطبوعاتو قانون په تصویب ورسید ۰ د دغه قانون پر اساس څو ملي

جریدي لکه انگار ، ولس ، وطن ، نداي خلق ، نیلاب او آقیني په نشراتو پیل وکړ .
پنځلس کاله وروسته د افغانستان د دوهمي دیموکراسي په دورې کې په ۱۹۶۴ کال
کې د ډاکټر محمد يوسف د انتقالي حکومت په وخت کې د مطبوعاتو قانون په تقنیني
فرمان نافذ سو . ددغه قانون پر اساس په کابل کې ، نژدې دیرشوو جریدو په نشراتو
پیل و کړ چې دځینو مشهورو جریدو نومونه په لاندې ډول دي :

۱ - د افغان جریده : دا یوه مستقلة جریده وه چې په خپلو نشراتو کې یې ملي
مسایلو ته پوره توجه کوله او په هیواد کې یې ډیر لوستونکي درلودل . د دغې جریدې
مسؤول مدیر او د امتیاز خاوند محمد حسن ولسمل و . د افغان جریدې د ۱۹۷۱ کال
د سبتمبر د میاشتې پر ۶ نیټې په نشراتو پیل و کړ . په ۱۹۷۳ کال کې دري ورځي
دمخه ترهغه چې د ایران صدر اعظم امیر عباس هویدا د هلمند د اوبو د معاهدې د
لاس لیک له پاره کابل ته سفر کړې و ، و ترله سوه .

۲ - د مساوات جریده : دا جریده د محمد هاشم میوندوال د مترقي دیموکرات د
جمعیت نشراتي اورگان و . دې جریدې ډیرې علمي او تحقیقي مقالې خپرولي . دا
جریده د نور احمد اعتمادي د حکومت په مخالف قطب کې واقع سوه . د دغې جریدې
د امتیاز خاوند ، په سر کې عبدالشکور رشاد او وروسته محمد شریف ایوبی و . د
جریدې مسؤول مدیر ، په اول کې محمد رحیم الهام او تر ده وروسته عبدالغني
میوندي و . دغې جریدې د ۱۹۶۶ کال د جون د میاشتې پر ۲۴ مه په نشراتو پیل وکړ
او د ۱۹۷۱ کال د سبتمبر پر ۲۶ مې نیټې و ترله سوه .

۳ - د روزگار جریده : دا یوه مستقلة جریده وه چې نښې اقتصادي مقالې یې
خپرولي دغې جریدې په خپلې څلور کلني نشراتي مودې کې همیشه ، ملي مسایلو ته
توجه درلوده . د دې جریدې د امتیاز خاوند او مسؤول مدیر محمد يوسف فرند و .
دغې جریدې د ۱۹۶۹ کال د اکتوبر د میاشتې پر ۲۸ مې په نشراتو پیل وکړ او په
۱۹۷۳ کال کې و ترله سوه .

۴ - د افغان ملت جریده : دا جریده د افغان ټولنپال ولس واک د جمعیت ، نشراتي
اورگان و . دې جریدې د افغانستان په پښتني سیمو کې ډیر لوستونکي درلودل . د

- دغي جريدي د امتياز خاوند ، انجينيرغلام محمد فرهاد ، او مسؤول مدير قدرت الله حداد و . دې جريدي د ۱۹۶۶ کال د اپريل د مياشتي پر پنځمي نېټي په نشراتو پيل وکړ او د ۱۹۶۷ کال د مې د مياشتي پر ۱۲ نېټي يې په کابل کي نشرات بند سول اوس دا جريده په اروپا کي خپريري .
- ۵ - د ملت جريده : د دغي جريدي د امتياز خاوند فدا محمد فدایي و ، (فدا محمد فدایي او دده ملگري د افغان ملت د گوند څخه جلا شوي وو) د ملت جريدي د ۱۹۷۱ کال د سېتمبر د مياشتي پر ۲۶ مې په نشراتو پيل وکړ او د ۱۹۷۲ کال د جون د مياشتي پر ۱۰ مه و تړله سوه .
- ۶ - د کاروان ورځپاڼه : د دغي ورځپاڼي د امتياز خاوند صباح الدين کشکي او مسؤول مدير عبدالحق واله و . دا يوه مشهوره ورځپاڼه وه چې هره ورځ به يې خبرونه او تازه اطلاعات خپرول . دې ورځپاڼي په کابل کي پير لوستونکي درلودل . د کاروان ورځپاڼي د ۱۹۶۸ کال د سېتمبر د مياشتي پر ۲۴ مه په نشراتو پيل وکړ .
- ۷ - د خلق جريده : د دغي جريدي د امتياز خاوند نور محمد تره کي او مسؤول مدير بارق شفيعي و . دا جريده د ديموکريتيک خلق د جمعيت نشراتي اورگان و دغي جريدي د ۱۹۶۶ کال د اپريل د مياشتي پر ۱۱ مه په نشراتو پيل وکړ، د ۱۹۶۶ کال د مې د مياشتي پر ۱۶ مه و تړله سوه .
- ۸ - د پرچم جريده : د دغي جريدي د امتياز خاوند سليمان لايق او مسؤول مدير په سر کي سليمان لايق او وروسته مير اکبر خيبر و . دا جريده د پرچم د اړخ نشراتي اورگان و د ۱۹۶۸ کال د مارچ د مياشتي پر ۱۴ مه يې په نشراتو پيل وکړ او د ۱۹۶۹ کال د جولای د مياشتي پر ۱۵ مه و تړله سوه .
- ۹ - د شعله جاويد جريده : د دې جريدي د امتياز خاوند او مسؤول مدير پاکتر عبدالرحيم محمودي و . دا جريده د ديموکرا سي نوين د جمعيت نشراتي اورگان و چې د ۱۹۶۶ کال د جولای د مياشتي پر ۱۰ مه يې په نشراتو پيل وکړ او د ۱۹۶۸ کال د اپريل د مياشتي پر ۴ مه و تړله سوه .
- ۱۰ - د پيام وجدان جريده : د دغي جريدي د امتياز خاوند او مسؤول مدير

عبدالرؤف ترکمني و ۰ دا جریده ایران ته متمایله مذهبی جریده وه ، د ۱۹۶۶ کال د جولای د میاشتی پر ۲۴ می نیټی یی په نشراتو پیل وکړ .

۱۱ - د گهځ جریده : د دغی جریدی د امتیاز خاوند او مسؤل مدیر منہاج الدین گهځ و ۰ دا د کمونیزم ضد یوه مذهبی جریده وه چي د ۱۹۶۸ کال د جولای د میاشتی پر ۱۳ مه یی په نشراتو پیل وکړ .

۱۲ - د ترجمان جریده : د دغی جریدی د امتیاز خاوند ډاکټر عبدالرحیم نوین او مسؤل مدیر علي اصغر بشیر و ۰ دا یوه انتقادی بی طرفه جریده وه چي ډیر لوستونکي یی درلودل ، دي جریدی د ۱۹۶۸ کال د اپریل د میاشتی پر ۱۸ می نیټی په نشراتو پیل وکړ .

۱۳ - د مردم جریده : د دغی جریدی د امتیاز خاوند سید مقدس نگاه او مسؤل مدیر غلام محي الدين تفویض و ۰ د ۱۹۶۶ کال د می د میاشتی پر ۱۱ نیټی یی په نشراتو پیل وکړ او د دغه کال د جون د میاشتی پر ۱۵ مه و ترله سوه .

۱۴ - د ملي اتحاد جریده : د دغی جریدی د امتیاز خاوند او مسؤل مدیر عبدالحکیم مژده و ۰ دي جریدی د ۱۹۶۹ کال د جولای د میاشتی پر ۱۵ می نیټی په نشراتو پیل وکړ .

۱۵ - د ملي جبهی جریده : د دغی جریدی د امتیاز خاوند او مسؤل مدیر عبدالرب اخلاص و ۰ دي جریدی د ۱۹۶۸ کال د سبتمبر د میاشتی پر ۳۰ مه په نشراتو پیل وکړ او د ۱۹۶۹ کال د جون د میاشتی پر ۱۵ مه و ترله سوه .

۱۶ - د صدای عوام جریده : د دغی جریدی د امتیاز خاوند ډاکټر عبدالکریم فرزنان او مسؤل مدیر، محمد عارف حنیفی و چي د ۱۹۶۸ کال د مارچ د میاشتی پر ۲۷ نیټی یی په نشراتو پیل وکړ او د ۱۹۶۹ کال د جون د میاشتی پر ۲۰ مه و ترله سوه (۵)

۵ - سیاسي ډلي

بی ځایه به نه وي که د دي مبحث په سر کي د شاه محمود خان د صدارت په

دوران کي سياسي احزابو ته يوه لنډه کتنه و سي .

په دغي دوري کي په کابل ، کندهار او ننگرهار کي ، ځينو منورينو څو سياسي احزاب جوړ کړل ، پير چيز فهمه افغانان دغو احزابو ته ورغله . څرنگه چي په دغه زمانه کي خارجي يو د بل ضد مفکورو افغاني جامعي ته لاره نه وه پيدا کړي او په هيواد کي يوازي پر افغاني معيارونو سياسي احزاب جوړيدل ، نو دغه ټول احزاب که څه چي يو د بل څخه جلا وو ، ولي دغو ټولو احزابو مشترک اهداف تعقيبول . دوی په عمومي ډول د سياسي آزاديو ، اجتماعي عدالت ، ملي حکومتونو او پارلماني حقوقو غوښتنه کوله .

د افغانستان د هغه وخت حکومت په افغاني سياسي احزابو کي د خارجي اجيرانو د نفوذ کلکه څارنه کوله ، او د هر سياسي حزب د صالحو او ملي اشخاصو ستاينه به يي هم کوله . د مثال په توگه :

د وينسو ځلميانو د حزب يو غړې ښاغلی غلام محي الدين زرمالواي وايي چي په ۱۹۴۸ کال کي محمد داود خان چي په هغه وخت کي داخله وزير و ، د وينسو ځلميانو د حزب څو غړي خپل دفتر ته ور و بلل . ده د دغه حزب غړو ته و ويل چي ((دوی بايد په خپل حزب کي خارجي اجيرانو ته ځای ور نه کړي)) ده زياته کړي وه چي ((زه باور لرم چي د وينسو ځلميانو نور غړي لکه گل پاچا الفت ، که يو پک توپک د ده په لاس کي وي او ده دا پک توپک زما پر خوا نيولې هم وي زه اطمینان لرم چي دی پر ما باندي ټک نه کوي))

د دغي دوري سياسي احزاب په لاندي ډول دي :

۱ - د وينسو ځلميانو حزب : دغه حزب په ۱۹۴۷ کال کي جوړ سوې دې . لاندي اشخاص په کندهار ، ننگرهار او کابل کي د دغه حزب مهم غړي دي :

پوهاند عبدالحی حبيبي ، گل پاچا الفت ، عبدالرؤف بينوا ، فيض محمد انگار ، غلام محي الدين زرمالوا ، محمد رسول پښتون ، عبدالهادي توخي ، محمد انور اڅکزی ، عبدالشکور رشاد ، قيام الدين خادم ، قاضي بهرام ، غلام جيلاني ، محمد ابراهم خواخوږي ، نور احمد شاکر ؛ عبدالرزاق فراهي ، محمد علم بڅرکی ، عبيدالله ساپی ،

آغا محمد کرزی ، عبدالصمد ویسا ، غلام حسن ساپی ، نور محمد تره کی ، فتح محمد خټگر او داسي نور .

د ویسټو ځلمیانو د حزب منشي په سر کي عبدالرؤف بینوا و ، تر ده وروسته عبدالرزاق فراهي د دغه حزب منشي سو . د دي حزب نشراتي اورگان د انگار جریده وه چي فیض محمد انگار یي د امتیاز خاوند و . د انگار جریدي د ۱۹۵۱ کال د مارچ په میاشت کي په نشراتو پیل و کړ او د دغه کال په اپریل کي و ترله سوه ټول یوه میاشت او ۲۲ ورځي خپریدله . وروسته د ولس جریده د دغه حزب نشراتي اورگان شو چي گل پاچا الفت یي د امتیاز خاوند و . د ولس جریده د ۱۹۵۱ کال څخه بیا تر ۱۹۵۳ کال پوري خپریدله . (۶)

۲ - د وطن حزب : دغه حزب په ۱۹۵۰ کال کي په کابل کي تاسیس سوی دی او مؤسس غړي یي دادي :

میر غلام محمد غبار ، سرور جويا ، میر محمد صدیق فرهنگ ، فتح محمد میرزا نورالحق هیرمند ، برات علي تاج او عبدالحی عزیز . میر غلام محمد غبار د دغه حزب رئیس او عمومي منشي و . د دغه حزب مشهور غړي په لاندې ډول دي :

محمد اکبر پامیر ، علي احمد نعیمی ، عبدالحلیم عاطفي ، میر علي احمد شامل ، محمد آصف آهنگ ، ډاکټر ابوبکر ، ډاکټر عبدالقیوم رسول ، ډاکټر غلام فاروق ، غلام حیدر پنجشیري ، علي محمد خروش او داسي نور .

د دغه حزب نشراتي اورگان د وطن جریده وه چي په ۱۹۵۱ کال کي یي په نشراتو پیل وکړ . د دغي جریدي د امتیاز خاوند میر غلام محمد غبار او مسؤل مدیر په لومړي سر کي علي محمد خروش او وروسته میر محمد صدیق فرهنگ و ، دا جریده د ۱۹۵۲ کال د فبروري په میاشت کي و ترله سوه . (۷)

۳ - د خلق حزب : دغه حزب په ۱۹۵۰ کال کي د ډاکټر عبدالرحمن محمودي په مشرې په کابل کي جوړ سو ، د حزب منشي محمد نعیم شایان و . د دي حزب مشهور غړي په لاندې ډول دي :

مولوي خال محمد خسته ، مولوي فضل الرب ، عبدالحمید مبارز ، محمد یوسف

آيينه ، نور علم مظلوميان ، غلام احمد رحمانی ، ماگه رحمانی ، محمد طاهر محسنی ، ولي محمد عطايي او داسي نور .

د دغه حزب نشراتي اورگان د ندای خلق جريده وه چې د امتياز خاوند بي ډاکټر عبدالرحمن محمودي ، او مسؤول مدير يي ولي محمد عطاني و . دې جريدي د ۱۹۵۱ کال د اپريل په مياشت کي په نشراتو پيل وکړ او د دغه کال د جولای په مياشت کي وټرله سوه . (۸)

۴ - ملي ديموکرات حزب : دغه حزب په ۱۹۵۰ کال کي په کابل کي جوړ سوې دې . د دي حزب رهبري د محمد داود خان په لاس کي وه . د حزب منشي ډاکټر عبدالقيوم او په بل روايت محمد هاشم ميوندوال و . دغه حزب په افغاني جا معي کي د ملي کلوپ په نا مه شهرت درلود دملي ديموکرات د حزب مشهور غړي ، عبدالمجيد خان زابلي ، فيض محمد زکريا ، علي محمد خان او داسي نور لوړ رتبه مامورين وو . دغه حزب نشراتي اورگان نه درلود ، کله چې په ۱۹۵۳ کال محمد داود خان د افغانستان صدر اعظم سو ، نو دغه حزب له منځه ولاړ . (۹)

يوه ټوکه :

ما اوريدلي وه چې د ملي ديموکرات د حزب غونډو ته د هيواد مشهوره رياضيدان ډاکټر عبدالغفار کا کړ ، چې د سيا ست سره يي علاقه نه درلوده هم بلل سوې و . ده په ټوکی د غونډي د غړو څخه پوښتنه کړي وه چې ، د دغو غونډو شاملينو ته ، حق الزحمه ورکوله کيږي او که به ؟ ده ته په جواب کي ويل سوې و چې ، دا يو ملي خدمت دی او دلته هېچا ته حق الزحمه نه ورکوله کيږي . پوهاند کاکړ دوی ته ويلي و چې ((زه يو معلم یم او په هغه ځای کي چې چا ته اجرت نه ورکول کيږي زه هغه ځای ته نه ورځم)) وروسته ده د دغه حزب په نورو غونډو کي برخه نه وه اخستي .

د ديموکراسي دوري مشهوره سياسي جمعيتونه په لاندې ډول وو :

۱ - د مترقي ديموکرات سياسي جمعيت : دغه ساسي جريان په ۱۹۶۶ کال د آگست په مياشت کي د محمد هاشم ميوندوال په ابتکار جوړ سو . د مترقي ديموکرات ډلي ، په خپلي مرامنا مي کي اسلام ، مشروطه شاهي ، ديموکراسي او د

افغانستان د شرایطو سره سم د یوه سوسیالستي نظام تايید کاوه . افغاني مشهور سياسي مبارزين لکه د کندهار د وینسو خلمیانو پله د دغه جریان سره ملگري سوه ، دولت پير لوړ رتبه مامورين هم دغه جريان ته ورغله ، د ديموکرات مترقي مرامنامه د خارجه چارو په وزارت کي تايپ سوي او د وزیرانو په غونډي کي په تصویب رسيدلي وه . ولي څه موده وروسته د صدارت مرستیال نور احمد اعتمادي او څو نورو وزیرانو د دغه جريان سره مخالفت پیل کړ .

په ۱۹۷۵ کال کي ما د نور احمد اعتمادي څخه چي په دغه وخت کي په مسکو کي افغاني سفير و پوښتنه وکړه چي ، تاسي ولي په آخر کي د مترقي ديموکرات د جريان سره مخالفت پیل کړ ؟ ده زما د پوښتنې په جواب کي و ويل ((هغه وخت چي د وزیرانو غونډي د مترقي ديموکرات مرامنامه په تصویب ورسوله د وزیرانو غونډي دا فيصله هم کړي وه چي دغه مرامنامه دي د حکومت د کړنلاري په توگه ولسي جرگي ته وړاندي سي . ولي محمد هاشم میوندوال د شورا د تعطیل په وخت کي دغه تصویب سوې متن د يوې حزبي مرامنامي په شکل په کابل راډيو کي ولوست ، چي په دغه دليل مور د نوموړي سياسي جريان څخه بيل سوو))

کله چي محمد هاشم میوند وال د صدارت د وظيفي څخه استعفا وکړه د

مترقي ديموکرات د گوند پير غړي د دغه جريان څخه و وتل .

۲ - د افغان ټولنپال ولسواک سياسي جريان يا (جمعیت) : دغه سياسي پله په افغاني جامعي کي د افغان ملت په نامه شهرت لري . دا سياسي پله په ۱۹۶۶ کال د مارچ د میاشتي پر اتمې نيټې د ډیپلوم انجینر غلام محمد خان فرهاد تر مشري لاندې جوړه شوی ده . د افغان ملت سياسي جريان د افغانستان پخواني عظمت ته په درنه سترگه گوري او د هیواد د ملي دودونو د ساتلو کلک ملاتړ کوي . د دغه جريان نشراتي اورگان د افغان ملت په نامه یادیږي .

د افغان ملت گوند اوس هم فعال دې چي تر انجینر فرهاد وروسته ډاکټر محمد امين واکمن د دغه گوند رئیس سو ، په ۱۹۹۶ کال کي ډاکټر انورالحق احدي د افغان ملت د کنگري له خوا د دغه گوند د رئیس په حیث و ټاکل سو، چي اوس هم د

نوموړي گوند رهبري پر غاړه لري .

د افغان ملت گوند د هیواد په پیرو سیمو ، مخصوصا په ننگرهار ، کندهار ، پکتیا او د وردگو په ولایتونو کې پیر پلویان لري .

۳ - د اسلامي ځوانانو سیاسي جریان : دا جریان په ۱۹۶۵ کال کې د استاد غلام محمد نیازی په مشرۍ په کابل پوهنتون کې جوړ سو ، چې پیر ژر په هیواد کې خپور سو . انجینر گلبدین حکمتیار او استاد برهان الدین رباني او داسې نور د دغه جریان غړي وو .

دغه اسلامي جمعیت د کابل پوهنتون او د هیواد په ښارونو کې د اسلام پلوي کوله ، د کمونیزم او الحاد سره یې مبارزه پیل کړې وه . دغه جمعیت د افغانستان د جهاد په وخت کې ، د شوروي اتحاد د اشغال په مقابل کې ، د افغاني مجاهدینو رهبري پر غاړه درلوده . (۱۰)

۴ - د خلق دیموکراتیک جریان : د دغه سیاسي جریان لومړۍ کانګرس چې ۲۷ غړي یې درلودل ، د ۱۹۶۵ کال د جنوري د میاشتې په لومړي ورځ په کابل کې غونډه وکړه او د دغه جریان د مرکزي کمیټې اوه اصلي او څلور علي البدل غړي یې و ټاکل . مرکزي کمیټې نور محمد تره کې د دغه جریان د عمومي منشي او ببرک کارمل یې د منشي په حیث و ټاکل . دغه سیاسي جریان د مسکو د خط د کمونیزم ملاتړ کاوه . دغه جریان په ۱۹۶۷ کال کې د خلق او پرچم پر ټلو و ویشل شو . یو کال وروسته د سازا په نامه بله ټله د طاهر بدخشي په مشرۍ د خلق د جناح څخه بېله سوه . ظاهر افق د خپلو ټاکلو افکارو او عقایدو پر اساس پیر ژر د خلق د جریان څخه جلا سو . په ۱۹۷۷ کال کې خلق او پرچم بیرته سره یو ځای سول . په ۱۹۷۸ کال کې د کودتا د لارې څخه قدرت ته ورسیدل .

۵ - د دیموکرات نوین سیاسي ټله : دغه جریان په هیواد کې د خپل نشراتي اورگان ، شعله جاوید په نامه شهرت درلود . دې جریان د چین د خط د کمونیزم پیروي کوله . د دیموکرات نوین ټلي ، مشخصه رهبري نه درلودله ولي ټاکټر عبدالرحیم محمودي ، انجینر محمد عثمان او صادق یاري د دغه سیاسي جریان

مشران بلل كيدل .

۶ - د صدای عوام سیا سي جريان يا (جمعیت) : دغه ډله په ۱۹۶۵ کال کي د هرات د ولایت د زنده جان د ولسوالي د وکیل ډاکټر عبدالکریم فرزانه له خوا جوړه سوي ده . د دي جريان مشهور غړي ميرمن معصومه عصمتي ، ذبيح الله عصمتي او داسي نور کسان وو .

۷ - د ملي جبهې ډله : دغه سياسي ډله د خليل الله خليلي له خوا جوړه سوي ده دا يوه معتدله سياسي ډله وه ، چې د دولت پير لوړ رتبه مامورين دغي ډلي ته ورغلي وو . د خليل الله خليلي په شمول د دغه جريان څو غړي ، د دولسمي تقنيني دوري د ولسي جرگې وکیلان وو . په ولسي جرگې کي حکومت ته د اعتماد د رايې په وخت کي د دغه جريان او د منتخب صدر اعظم ډاکټر محمد يوسف تر منځ لفظي مشاجره پيښه شوې ده .

کله چې خليل الله خليلي په جدي کي سفير سو ، تر ده وروسته د دغه جريان رهبري پوهاند محمد اصغر او عبدالحميد مبارز کوله .

۸ - د ملي اتحاد ډله : دا يوه معتدله سياسي ډله وه چې په هيواد کي يې د ديموکراسي او مشروطه شاهي حمايه کوله . دغي ډلي په سرکي د مردم او وروسته د ملي اتحاد په نامه نشراتي اورگان درلود . د دغه سياسي جريان مشران محمد اسحق عثمان او ډاکټر امان الله رسول وو .

۹ - د اساسي قانون ډله : دا ډله رسماً نه وه اعلان سوي ولي دي ډلي سياسي فعاليت درلود . د دغه جريان په مقدماتي غونډې کي ډاکټر عبدالظاهر ، سيد شمس الدين مجروح ، ډاکټر عبدالقيوم او سيد قاسم رشتيا او نورو برخه درلوده رشتيا ليکي چې ده ته ډاکټر محمد يوسف د دغي غونډې په ارتباط داسي ويلي وه چې (اوس د حزب جوړولو موضوع خصوصي جنبه لري او بايد د هغه محرميت و ساتل سي) (۱۱) کله چې ډاکټر محمد يوسف مستعفي شو ، دغي ډلي ، خپل سيا سي فعاليت متوقف کړ .

په ۱۹۶۸ کال کي دغي ډلي د (مفاهمي) په نامه د مير محمد صديق فرهنگ په

مشرې د ده په کور کې څو غونډې و کړې ، يو تعداد تعليم يافته گانو په دغو غونډو کې برخه اخستي وه . په کابل کې داسې ويل کېدل چې د اساسي قانون د تسويد د کميټې ټول غړي د دغه جريان ملگري دي . غلام محي الدين زرمالوال ، محمد ولي ځلمي او ما ته ، دغه جريان ته د شموليت بلنه راکړه سوې وه چې مور درې واړه د مفاهمي غونډو نه نه يو ورغلي . په هغو ورځو کې زه د ولسي جرگې د وکالت له پاره کانديد وم او د مفاهمي د جريان د غونډو په ټولې دورې کې په فراه کې وم . کله چې شپږ مياشتې وروسته زه بيرته کابل ته راغلم دغه جريان منحل سوې و .

د محمد موسي شفيق په حکومت کې د مفاهمي د غونډو څو غړي د معينانو په حيث مقرر سول چې د شفيق دا مقررې بنسټي چې دې هم د دغه جريان ملگري و .

دې اساسي پوښتونو ته تر اوسه هېچا سم جواب نه دی ورکړی چې آیا د ۱۹۶۴ کال د اساسي قانون د تسويد کميټې ولي د اجتماعاتو قانون تسويد نه کړ ؟ يا د سياسي احزابو قانون چې په ۱۹۷۰ کال کې د شورا د مختلط کمسيو له خوا و منل سو ولي پاچا توشيح نه کړ ؟ يا په هيواد کې جوړو سوو جريانونو ولي په دولتي اداراتو او پوهنتون کې په خلاس لاس جلب او جذب کاوه ، او ددوی ممانعت نه کېدی ؟

د ۱۹۶۴ کال د اساسي قانون ۳۲ مه ماده په دې برخه کې داسې حکم کوي :

لومړې فقره : د افغانستان اتباع د جايزو او سوليزو مقاصدو د تامين له پاره چې د ځانه سره وسله ونه لري ، د قانون د احکامو مطابق دولت د قبلي اجازي څخه پرته د اجتماع حق لري .

دوهمه فقره : د افغانستان اتباع حق لري چې د مادي او معنوي مقاصدو د تامين له پاره د قانون د احکامو مطابق جمعيتونه جوړ کړي .

درېمه فقره : د افغانستان اتباع حق لري چې د قانون د احکامو مطابق سياسي احزاب جوړ کړي په دې شرط چې :

۱ - د حزب د بنيادي فعاليتونو اهداف او مفکوري بايد د اساسي قانون د مندرجاتو سره تناقض و نه لري .

۲ - د حزب تشکيلات او مالي منابع بايد علني وي .

د ديمو کراسي دورې باخبره اشخاص د ډاکټر عبدالصمد حامد په شمول په دې عقیده دي چې که پاچا د احزابو قانون توشیح کړی وای ، د افراطي بنسټ او کين اړخ د مفکورو خاوندانو د قانون مطابق نه سو کولای چې په هیواد کې د سياسي فعالیت اجازه تر لاسه کړي . داسې ښکاري چې د هیواد کين او بنسټي احزابو د حزب د جوړولو په برخه کې د اساسي قانون د ۳۲ مې مادې د دریمې فقرې پر ځای ، د دوهمې فقرې د حکم څخه استفاده کړي وه او د افغانستان دولت په آگاهانه ډول نژدې لس کاله ددغې قانوني حیلې مخه نه وه نیولې ، ولي دولت غوښتل چې د محمد موسي شفیق په وسیله ددغه عمل ممانعت وکړي ولي دا پیر نا وخت سوی و په دې چې د افغانستان اکثر ځوانان په بنسټي او کين احزابو کې متعهد سوي وو چې د حکومت د هر اقدام په مقابل کې یې شدید عکس العمل ښکاره کاوه . ځني افغانان په دې عقیده دي چې که محمد داود خان کودتا نه وای کړي ، ددې احتمال موجود وو چې د شفیق د حکومت په مقابل کې به ديموکراتیک خلق یا بلي سياسي ډلې په کودتا لاس پوري کړی وای .

د سياسي جمعیتونو په ارتباط د افغانستان عامو خلکو داسې فکر کاوه چې ، دغې سياسي ډلې د سلطنتي کورنې سره تړلې دي او د ضرورت په وخت کې دا ډلې تر کنترول لاندې راتلای سي . دوی استدلال کاوه چې ، کين اړخ ډلې د محمد داود خان او سردار محمد نعیم سره ارتباط لري او د بنسټي اړخ ډلې د مارشال شاه ولي خان او سردار عبدالولي سره نژدې اړیکې لري او د افغانستان پاچا د دغو بنسټو او کينو ډلو تر منځ ، بې غرضه ناست دې او د خاموش اکثریت اراده تمثیلوي .

څرنگه چې په عمل کې ثابته شوه د عامو خلکو دغو خبرو او شایعاتو حقیقت نه درلود ، او څرنگه چې وروستیو پېښو و ښووله ، پر دغو ټولو ډلو باندي سلطنتي کورنې کنترول نه درلود او یا وروسته یې خپل کنترول د لاسه ورکړې وي ، او په عمل کې هرې سياسي ډلې د خپل بین المللي تمایلاتو او عقیدې پیروي کوله چې د ثور کودتا او وروستیو حادثاتو دغه مطلب په اثبات ورساوه . (۱۲)

۶- د ډاکټر محمد يوسف حکومت

۱۹۶۳ - ۱۹۶۵

ډاکټر محمد يوسف خان د محمد حسن زوی ، په ۱۹۱۴ کال کې په کابل کې زېږېدلی دی . دی د امانې لېسې څخه فارغ التحصيل شوی او د فزیک په څانګه کې يې د المان څخه دکتورا اخستې ده . تر څه مودې معلمي وروسته دی د ساینس د پوهنځي رئیس سو ، د پوهنې په وزارت کې يې د مسلکي تدریساتو د رئیس او معین دنده هم تر سره کړې ده . د محمد داود خان په کابینې کې د کاندو د وزارت وزیر و . ډاکټر محمد يوسف د ۱۹۶۳ کال د مارچ د میاشتې پر ۱۳ مې نیټې د اعلیحضرت محمد ظاهر شاه له خوا د حکومت په جوړولو مؤظف کړه شو ، په دغه وخت کې دی ۴۹ کلن و .

د ډاکټر محمد يوسف خان د حکومت اساسي دنده د افغانستان د ۱۹۳۱ کال پر اساسي قانون باندې نوی کتنه او د افغانستان او پاکستان د سیاسي روابطو بیا ټینګیدل وو .

د پاکستان سره د مناسباتو په برخه کې د ایران پاچا محمد رضا شاه پهلوي د محمد داود خان تر استعفا د مخه د افغانستان او پاکستان تر منځ ، د منځګړیتوب پېشنهاد کړی و . د ډاکټر محمد يوسف د حکومت په پیل کې یو افغاني هیات د سید قاسم رشتیا په مشرې چې نور احمد اعتمادي هم د دغه هیات مهم غړی و ، تهران ته سفر و کړ . د پاکستان له خوا هم یو هیات د ذوالفقار علي بوتو په مشرې تهران ته رسیدلې و .

په تهران کې د دواړو هیاتونو تر منځ مذاکرات پیل سول . په دغو مذاکراتو کې فیصله و سوه چې د افغانستان او پاکستان تر منځ دې سیاسي مناسبات بیرته ټینګ سي ، تجارتي او ترانزیتی فعالیتونه دې د سره ونيول سي . ولي د اختلاف پر اصلي ټکي چې د پښتونستان موضوع وه هیڅ خبرې و نه سوي ، د پښتونستان پر موضوع باندې د دواړو هیوادونو اختلافات پر خپل ځای پاته سوه . په عمل کې وروسته د افغانستان په حکومتي نشراتو کې د سیا سي پالسي تغیر راغی . د پښتونستان پر

موضوع باندې پخوانې تاريخي موقف چي د هغه ځای د پښتنو له پاره د خود اراديت د حق غوښتنه وه ، بيرته راژوندي کړه سوه .

د ډاکټر محمد يوسف انتقالي حکومت

د نوي اساسي قانون مطابق د انتقالي حکومت دوره يو کال او ۱۳ ورځي تثبيت سوی وه چي د ۱۳۴۴ ه ش کال د میزان د مياشتي پر ۲۲ نيټي (۱۹۶۵) چي د اعليحضرت محمد ظاهر شاه د تولد ورځ وه ، دغه دوره پای ته رسیده .
د اساسي قانون د ۱۲۶ مي مادي د حکم مطابق ، انتقالي حکومت دغه وظائف سر ته ورسول .

- د انتخاباتو ، اساسي تشکيلاتو ، مطبوعاتو او قضايي تشکيلاتو او صلاحيتونو قوانين يي ترتيب کړه ، او د پاچا تر توشيح وروسته نافذ سول .
- د احزابو او ولايتي جرگو قوانين يي ترتيب کړه او د تصويب له پاره يي د دولسمي دوري د شورا ، ولسي جرگي ته وړاندي کړه .

د ډاکټر محمد يوسف دريم حکومت

په ۱۹۶۵ کال کي ډاکټر محمد يوسف بيا د پاچا له خوا د حکومت په جوړولو مامور کړ سو . ده ولسي جرگي ته د اعتماد د رايو اخستلو له پاره مراجعه وکړه ، په ولسي جرگي کي د ډاکټر محمد يوسف حکومت ته د راي وړکولو په لاري کي خنډونه پيښ سول ، ولي د ده حکومت د عقرب د مياشتي پر دريمه ورځ د ولسي جرگي څخه د اعتماد رايه واخسته . په دغه ورځ په کابل کي د عقرب د دريمي حادثه پيښه سوه ، د دغي حادثي په نتيجه کي دري ورځي وروسته د ډاکټر محمد يوسف حکومت مستعفي شو او د ده پر ځای محمد هاشم ميوند وال د حکومت په جوړولو مؤظف کړه سو .

ډاکټر محمد يوسف په خپلي يوی مصاحبي کي ويلي دي ((وروسته تر هغه چي د صدارت څخه د محمد داود خان استعفي پاچا ومنله ، نو ده غوښتل چي ما د افغانستان د صدر اعظم په حيث وټاکي ، کله چي ده دغه غوښتنه زما څخه وکړه ، ما په جواب کي پاچا ته وويل چي تر محمد داود خان وروسته په افغانستان کي حکومت

کول آسانه کار نه دی ، ځکه نو ما ته د صدارت د مقام مکمل صلاحیتونه باید راکړه سي ، څرنگه چي په هغه وخت کي پاچا پر ما باندي پير اعتماد درلود ، نو ده زما دغه غوښتنه و منله او د صدارت د وظيفي ټول صلاحیتونه يي ما ته راکړه ، ولي وروسته تر هغه چي ما احساس کړه چي د صدارت صلاحیتونه زما څخه سلب سوي دي ، پر هغه سربيره چي ما د عقرب د میاشتي په دريمه ورځ د ولسي جرگي څخه د اعتماد رایه اخستي هم وه ، بیا هم ما استعفي وکړه)) (د خراسان مجله د ۱۹۸۸ کال د کتوبر د میاشتي ۶)

د ډاکټر محمد يوسف د حکومت ترکیب

۱۹۶۵-۱۹۶۳	ډاکټر محمد يوسف	صدر اعظم
۱۹۶۴-۱۹۶۳	عبدالله ملکيار	لومړي مرستيال
۱۹۶۴-۱۹۶۳	ډاکټر علي احمد پوپل	دوهم مرستيال
۱۹۶۵-۱۹۶۴	ډاکټر عبدالظاهر	د صدر اعظم مرستيال
۱۹۶۵-۱۹۶۳	جنرال خان محمد خان	د دفاع وزير
۱۹۶۵-۱۹۶۳	ډاکټر محمد يوسف	خارجي وزير
۱۹۶۳-۱۹۶۳	سيد عبدالله	داخلي وزير
۱۹۶۵-۱۹۶۳	ډاکټر عبدالقيوم	
۱۹۶۴-۱۹۶۳	عبدالله ملکيار	د ماليي وزير
۱۹۶۵-۱۹۶۴	سيد قاسم رشتيا	
۱۹۶۵-۱۹۶۳	سيد شمس الدين مجروح	د عدليي وزير
۱۹۶۳-۱۹۶۳	ډاکټر محمد يوسف	د کانو وزير
۱۹۶۵-۱۹۶۳	انجنير محمد حسين مسا	
۱۹۶۵-۱۹۶۳	ډاکټر محمد ناصر کشاورز	د کرني وزير
۱۹۶۵-۱۹۶۳	جنرال محمد عظيم	د فوايد عامي وزير
۱۹۶۴-۱۹۶۳	ډاکټر علي احمد پوپل	د پوهني وزير

۱۹۶۵-۱۹۶۴	ڊاڪٽر محمد انس	
۱۹۶۴-۱۹۶۳	سيد قاسم رشتيا	د مطبوعاتو وزير
۱۹۶۵-۱۹۶۴	محمد هاشم ميوندوال	
۱۹۶۵-۱۹۶۳	محمد سرور عمر	د تجارت وزير
۱۹۶۳-۱۹۶۳	عبدالحي عزيز	د پلان وزير
۱۹۶۵-۱۹۶۳	عبدالله يفتلي	
۱۹۶۴-۱۹۶۳	ڊاڪٽر عبدالرحيم	د روغتيا وزير
۱۹۶۵-۱۹۶۴	ڊاڪٽر عبدالظاهر	
۱۹۶۳-۱۹۶۳	ڊاڪٽر عبدالقيوم	د مخابراتو وزير
۱۹۶۵-۱۹۶۳	ڊاڪٽر محمد حيدر	
۱۹۶۳-۱۹۶۳	سيد شمس الدين مجروح	د قبائلو مستقل رئيس
۱۹۶۵-۱۹۶۳	گل پاچا الفت	

(۱۳)

۷- د عقرب د دريمي حادثه

په ۱۹۶۵ کال کي ڊاڪٽر محمد يوسف د دوهم وار له پاره د پاچا له خوا د حڪومت په جوړولو مامور ڪر سو ۰ ده ولسي جرگي ته د اعتماد د رايي له پاره مراجعه وکړه د ولسي جرگي ډيرو وکيلانو د خليل الله خليلي د ملگرو په شمول د ده د حڪومت سره موافقه نه درلوده . د عقرب په دوهمه ورځ د حقوقو د پوهنځي شاگردان ولسي جرگي ته ورغله او د هغي جرگي د تالار ټولي چوکي بي و نيولي ، ځينو شاگردانو د ولسي جرگي په تالار کي ڊاڪٽر محمد يوسف ته چکچکي هم وکړي ، په حقيقت کي ڊاڪٽر محمد يوسف غوښتل چي د شاگردانو د فشار له لاري څخه د ولسي جرگي څخه د اعتماد رايه واخلي . (۱۴)

په دغه ورځ حڪومت ته د اعتماد د رايي تصميم و نه نيول سو ، ولسي جرگي د

اعتماد رایه بلي ورځي ته وځنډوله . په دغه ورځ ولسي جرگي فيصله وکړه چې د سبا ورځي د اعتماد درايو غونډه به سري وي ، او سا معينو ته د ولسي جرگي تالار ته د نوتولو اجازا نه ورکوله کيږي .

د ۱۹۶۵ کال د اکتوبر د مياشتي ۲۵ مه د عقرب د مياشتي دريمه ورځ وه ، د شورا د ماهي په مخ کي ډير محصلين ور ټول سوي وو . دوی ته په لوډ سپيکر کي وويل سول چې د ولسي جرگي د نن ورځي غونډه سري ده او تاسي د ولسي جرگي تالار ته نه سي داخلیدلای . (۱۵)

تر دوو زرو ډيرو شاگردانو د ولسي جرگي د سري غونډي پر ضد احتجاج وکړ . د سهار پر نهو بجو چې ډاکټر محمد يوسف د خپل کور څخه صدارت ته تي ، د ده موټر د يوې ډلي شاگردانو له خوا و درول سو ، ده ته يي د ولسي جرگي د سري غونډي شکايت وکړ . وروسته شاگردانو د حبيبيي د ليسي هنداري ماتي کړي ، د ډاکټر يوسف کور ته نژدي عسکرو پر شاگردانو فيرونه وکړه چې څه نا څه دري کسان هلته و وژل سوه . د دغي سيمي د امنيت واک د سردار عبدالولي په لاس کي و ، ډيرو افغانانو دې د نوموړي حادثي مسؤل وبله .

۸ - د محمد هاشم ميوندوال حکومت

۱۹۶۷ - ۱۹۶۵

محمد هاشم ميوندوال د ملا عبدالحليم زوی دې چې په ۱۲۹۸ ه ش کال (۱۹۱۹) کي د مقر په ولسوالي کي زيږيدلی دی . په ۱۳۲۱ ه ش کال (۱۹۴۲) کي د حبيبيي د ليسي څخه فارغ التحصيل سو ، وروسته د هرات د اتفاق اسلام د جريدي مدير سو ، په دغه وخت کي محمد هاشم ميوندوال پرديس تخلص کاوه .

محمد هاشم ميوندوال د خارق العاده استعداد خاوند و ، ده د افغانستان په دولت کي په مهمو چوکيو کي کار کړی دی . دی دري واره د مطبوعاتو مستقل رئيس يا وزير مقرر سوی دی ، او دوه واره په کراچي کي افغاني سفير و ، په واشنگتن کي يي د مستشار او لوی سفير په حيث کار کړی دی ، په خارجه وزارت کي معين و ، د څه

وخت له پاره د پاچا مطبوعاتي مشاور هم و . محمد هاشم ميوندوال د ۱۹۶۵ کال د اکتوبر د مياشتې پر ۳۰ نېټې د پاچا له خوا د حکومت په جوړولو مؤظف کړ سو ۱۶ محمد هاشم ميوندوال خپله کابينه او د حکومت کړنلاره د نومبر د مياشتې پر دوهمه ورځ ولسي جرگې ته وړاندي کړه ، او د ولسي جرگې څخه يې د اعتماد رايه واخسته . څرنگه چې په دغه وخت کې د عقرب د دريمي حادثه پېښه سوې وه ، محمد هاشم ميوندوال په خپله د شورا د يو شمير وکيلانو سره د کابل پوهنتون ته ولاړ او د پوهنتون په اديتوريم کې يې د وژل سوو وطنوالو روح ته دعا وکړه او د پوهنتون محصلينو ته يې وعده ورکړه چې د عقرب د دريمي د پېښې عاملينو ته به سزا ورکړي د دغې واقعي بنديان به خوشي کړي ، محصلينو ته به د اتحاديې د جوړولو اجازه ورکړي .

په دغه تعهد سره د محمد هاشم ميوندوال څخه د پوهنتون ټول شاگردان خوشحاله سول او دی يې په چکچکو استقبال کړ . څرنگه چې د عقرب د حادثې تر شا لويو لاسونو کار کاوه ، نو محمد هاشم ميوندوال خپله وعده تر سره نه کړه . (۱۷) د ۱۹۶۵ کال د نومبر د مياشتې پر ۱۴ نېټې د شوروي اتحاد يو هيات د هغه هيواد د صدر اعظم د مرستيال په مشرې د کشک ، تورغوندي ، هرات او کندهار د لويې لارې د پرانستلو له پاره کابل ته سفر وکړ . د ۱۳۴۴ ه ش کال د جدي د مياشتې پر ۲۴ نېټې (۱۹۶۵) د شوروي اتحاد صدر اعظم کاسيگين د هند څخه د بيرته راتلو په وخت کې په کابل کې تم سو ، ده د پاچا او محمد هاشم ميوندوال سره وليدل او ميوندوال يې هغه هيواد ته دعوت کړ . محمد هاشم ميوندوال د ۱۹۶۶ کال د فبروري د مياشتې پر اوله نيټه شوروي اتحاد ته سفر وکړ . د ۱۳۴۵ ه ش کال د عقرب د مياشتې پر ۲۲ نېټې (۱۹۶۶) د شير خان بندر او دوشي د سړک د قير اچولو کار چې ۲۱۴ کيلو متره وو ، پای ته ورسيدی او رسما پرانستل سو .

د ميوندوال د حکومت په وخت کې د امريکايانو سره يو شمير اقتصادي او تعليمي تړونونه لاس ليک سوه . د کابل او کندهار د سړک د جوړولو چارې يې چټکې کړې . د ۱۳۴۵ ه ش کال د سرطان په مياشت (۱۹۶۶) کې د کابل او کندهار سړک چې د

امريکايي انجینرانو له خوا ، تسطیح او اسفلت سوی و په رسمي توگه پرانستل سو محمد هاشم میوندوال د ۱۹۶۷ کال د مارچ د میاشتي پر ۲۳ نیټې ، امریکا ته رسمي سفر وکړ او د دریم اقتصادي پلان له پاره یې د امریکا څخه د مرستو غوښتنه و کړه د ۱۹۶۷ کال د اگست د میاشتي پر څلورمې نیټې ، امریکا د ارغنداب او هلمند د ناوي د کرنې د پروژو له پاره د څلور نیمو ملیونو پالرو مرستي وعده وکړه .

محمد هاشم میوندوال د خپل صدارت په وخت کې د مترقي دیموکرات په نامه یو گوند جوړ کړ چې د مساوات جریده د دغه گوند نشراتي اورگان و (۱۸) د میوندوال د صدارت په وخت کې د هیواد د پوونو (کوچیانو) په گټه د څارویو محصول معاف کړ سو . څرنګه چې پوونو د کال په سر او پای کې خپلي میني بدلولي نو په ځینو سیمو کې دوی مجبوره کیدل چې څو واره د خپلو څارویو محصول ورکړي ، چې د میوندوال دغه ابتکار دوی د لوی مشکل څخه خلاص کړه .

د میر غلام محد غبار مشهور اثر (افغانستان در مسیر تاریخ) د محمد هاشم میوندوال د صدارت په وخت کې چې عبدالرؤف بینوا د مطبوعاتو وزیر و ، په دولتي مطبعي کې چاپ کړ سو . کتاب د مطبعي څخه لا نه و وتلی چې محمد هاشم میوندوال مستعفي سو او دده پر ځای نور احمد اعتمادی صدر اعظم سو ، د نوي حکومت په امر دغه کتاب په مطبعي کې قید کړه سو ، ولي حشمت خلیل غبار د کتاب څلویښت ټوکه د مطبعي څخه وه ایستل چې یو ټوک یې ما ته هم راکړ . ددغه کتاب دري زرو ټوکو ته د نور محمد تره کې په وخت کې د مطبعي څخه د وتلو اجازه ورکړه سوه . د محمد هاشم میوندوال له پاره د Ramparts په نامه د یوې امریکايي مجلي یوه مضمون سیاسي مشکلات پیدا کړه . دغې مجلي د زراعت په څانګې کې د یوه افغاني محصل عبداللطیف هوتکي د قوله لیکلي و چې ((زه په ۱۹۶۱ کال کې د افغاني محصلینو د اتحادیې د مشر ضیا همایون نورزوی او د سي.آی.آی . اې د یوه ایجنټ له خوا داسې تشویق کړه سوم ، چې کله افغانستان ته ولاړ سم هلته د دغې ادارې له پاره کار و کړم)) هوتکي دا ادعا هم کړي وه چې ((د ماليې د وزارت د خزاینو اوسنې رئیس ضیا همایون نورزوی او د افغانستان د دولت یو گڼ شمیر کلیدي مامورین چې

په امریکا کې یې تحصیل کړی دې د سي . آی . ای له خوا تربیه یا تلقین سوي دي ، چې ځني دغه مامورین د کابینې په سطحه کې دي) (۱۹)

د محمد هاشم میوندوال مخالفینو لکه د اساسي قانون پلي او ځینو چپو جریانونو د رامپارټس د مجلي دغه مضمون د محمد هاشم میوندوال پر ضد پیر تبلیغ کړ، تر څو چې محمد هاشم میوندوال او د ده ملگري مجبور سول چې د رامپارټس د مجلي دغه مضمون ترجمه او د مساوات په جریدې کې یې نشر کړي . دوی یوه لویه اشتباهه وکړه ، هغه اشتباهه دا وه چې دوی د رامپارټس د مجلي د مضمون هغه برخه نشر نه کړه چې د افغانستان د دولت په مامورینو پورې یې اړه درلوده . دغې اشتباهه د محمد هاشم میوندوال له پاره جدي ستونزې راپیدا کړې . د میوندوال مخالفینو د رامپارټس د مجلي دغه گڼه پیدا کړی وه او دوی په دې ښه پوهیدل چې د مساوات جریدې د دغه مضمون یوه برخه نه ده نشر کړې . دوی ادعا کوله چې د مساوات جریدې د محمد هاشم میوندوال نوم ، د مضمون د ترجمې څخه حذف کړی دی ، په داسې حال کې چې د میوندوال د مخالفینو دغې ادعا حقیقت نه درلود ، په دې چې د محمد هاشم میوندوال نوم په دغه مضمون کې نه و لیکل سوی .

په ۱۳۴۶ هـ ش کال (۱۹۶۷) کې د محمد هاشم میوندوال حکومت د سیاسي او اقتصادي مشکلاتو سره مخامخ سو . د پوهنتون او ښوونځیو شاگردانو او یو شمیر د فابریکو کارگرانو په خپلو مظاهرو سره ، د ورځي عادي چاري مختلي کړې . په ولسي جرگې کې د محمد هاشم میوندوال مخالفو وکیلانو ، د ده د حکومت پر اجراتو انتقادونه وکړه . د محمد هاشم میوندوال صحي حالت هم پیر خراب و ، ده د کولمو د انسداد د ناروغې ، دري واړه عملیات کړي وو چې څلورم عملیات ته هم ضرورت و چې د ۱۹۶۷ کال د اکتوبر د میاشتې پر ۱۱ نیټې مستعفي سو (۲۰)

تبصره : د رامپارټس سیاسي مجله د ۱۹۶۲ کال څخه بیا تر ۱۹۷۵ پوري د امریکا د شمالي کلفورنیا د برکلی په ښار کې خپریده . دغې مجلي د ۱۹۶۷ کال د اپریل د میاشتې د گڼې په ۲۳ او ۲۴ مخونو کې د دغې مجلي د محرر له خوا تر دې عنوان

لاندې چې (څرنگه سي.آی.ای د خارجي شاگردانو څخه ځاینان جوړوي) په یوه مخصوص راپور کې چې درې برخې یې درلودلې ، د یوه افغاني محصل عبداللطیف هوتکي له قوله پورته مطالب لیکلي دي . ما د امریکا د ورجینیا دایالت د جورج میسن د پوهنتون په کتابخاني کې دغه مضمون د مکرو فلم څخه لوستی دی . دلته دا مطلب د لیکلو وړ بولم چې د رامپارتس د مجلې په دغه مضمون کې یوازې د ضیا همایون نوزوی نوم لیکل سوی دی ، د بل افغاني مامور نوم په دغه مضمون کې نه دی ذکر سوی . که څوک د رامپارتس د مجلې دغه مضمون و لولي ، په دې به متیقین سي چې عبداللطیف هوتکي دغه مضمون د محمد هاشم میوندوال په ارتباط نه دی لیکلی ، او نه هم محمد هاشم میوندوال په امریکا کې درس لوستی دی . د مضمون د متن څخه داسې ښکاري چې په خپله هوتکي د امریکا د ویزې د دفتر سره مشکلات درلودل او دی د امریکا د حکومت څخه شاکی دی چې پورته ټول مطالب په دغه مضمون کې تشریح سوي دي . د رامپارتس د مجلې د دغه مضمون هغه برخه چې د افغانانو په ارتباط لیکل سوی ده د کتاب په ضمیمه پاڼو کې لوستلای سی .

د محمد هاشم میوندوال د حکومت ترکیب

۱۹۶۷-۱۹۶۵	محمد هاشم میوندوال	صدر اعظم
۱۹۶۷-۱۹۶۵	نور احمد اعتمادي	لومړئ مرستیال
۱۹۶۶-۱۹۶۵	عبدالستار شاليزي	دوهم مرستیال
۱۹۶۷-۱۹۶۵	جنرال خان محمد	د دفاع وزیر
۱۹۶۷-۱۹۶۵	نور احمد اعتمادي	خارجې وزیر
۱۹۶۶-۱۹۶۵	عبدالستار شاليزي	داخله وزیر
۱۹۶۷-۱۹۶۶	انجنیر احمدالله	
۱۹۶۷-۱۹۶۵	عبدالله یفتلي	د ماليې وزیر
۱۹۶۷-۱۹۶۷	عبدالکریم حکيمي	

۱۹۶۶-۱۹۶۵	عبدالحكيم طبيبي	د عدلي وزير
۱۹۶۷-۱۹۶۶	ډاکټر محمد حيدر	
۱۹۶۷-۱۹۶۷	ډاکټر محمد احسان تره کي	
۱۹۶۵-۱۹۶۵	محمد هاشم ميوندوال	د پوهني وزير
۱۹۶۷-۱۹۶۵	ډاکټر محمد عثمان انوري	
۱۹۶۶-۱۹۶۵	انجينر احمدالله	د فوايد عامي وزير
۱۹۶۷-۱۹۶۶	انجينر محمد حسين مسا	
۱۹۶۵-۱۹۶۵	انجينر عبدالصمد سليم	د کانو وزير
۱۹۶۵-۱۹۶۵	انجينر محمد اکبر رضا	د کرني وزير
۱۹۶۵-۱۹۶۵	محمد هاشم ميوندوال	د مطبوعاتو وزير
۱۹۶۷-۱۹۶۵	محمد عثمان صدقي	
۱۹۶۷-۱۹۶۷	عبدالرؤف بينوا	
۱۹۶۷-۱۹۶۵	ډاکټر نور علي	د تجارت وزير
۱۹۶۷-۱۹۶۶	ډاکټر عبدالحكيم ضيايي	د پلان وزير
۱۹۶۷-۱۹۶۷	عبدالله يفتلي	
۱۹۶۵-۱۹۶۵	محمد عثمان انوري	د روغتيا وزير
۱۹۶۷-۱۹۶۵	پيغله کبرا نورزايي	د روغتيا وزيره
۱۹۶۶-۱۹۶۵	ډاکټر محمد حيدر	د مخابراتو وزير
۱۹۶۷-۱۹۶۶	عبدالکريم حکيمي	
۱۹۶۷-۱۹۶۷	ډاکټر محمد انس	مشاور وزير
۱۹۶۷-۱۹۶۷	عبدالله يفتلي	مشاور وزير
۱۹۶۷-۱۹۶۵	محمد خالد روښان	د قبايلو مستقل رئيس

(۲۱)

۹ - د نور احمد اعتمادي حکومت

نور احمد اعتمادي د سردار غلام محمد خان زوی او د سردار عبدالقدوس خان اعتمادالدوله لمسی دی . هغه وخت چې د ده نيکه په کندهار کې د هيواد د خپلواکي د بيرته اخستلو د جبهې د لوی قوماندان په حيث ، کارکاوه په ۱۲۹۹ هـ ش کال (۱۹۲۰) کې په کندهار کې زيږيدلی دی . دی يو شريف افغان و چې د ظلم او بي عدالتي څخه يې ښه نه راتله .

نور احمد اعتمادي د استقلال په ليسي کې زده کړه کړې وه ، د پوهني په وزارت کې يې په کار پيل کړی دی ، وروسته د خارجه وزارت مامور سو ، په خارجه وزارت کې يې په مهمو چوکيو کې کار کړې دې . ده په کراچي ، اسلام آباد ، روم او مسکو کې د افغانستان د سفير په حيث وظيفه اجرا کړې وه . دی يو ورزيده ديپلومات و او د محمد هاشم ميوندوال په حکومت کې ، د صدر اعظم مرستيال او خارجه وزير و . نور احمد اعتمادي د ۱۹۶۷ کال د نومبر د مياشتې پر لومړی نېټې د پاچا له خوا د کابينې په جوړولو مامور کړ سو ، د ده لومړي حکومت د ۱۹۶۷ کال د نومبر په مياشت کې د دولسمې تقينې دورې د ولسي جرگې څخه د اعتماد رايه واخسته . د دوهم حکومت په ۱۹۶۹ کال کې د ديارلسمې تقينې دورې د ولسي جرگې څخه د اعتماد رايه واخسته .

نور احمد اعتمادي د ديموکراسي په وخت کې تر هر بل صدر اعظم پير اوږد حکومت کړی دی . د ديموکراسي دوره لس کاله او څلور مياشتې وه ، د دغې دورې څخه ، يوازي نور احمد اعتمادي ، دري کاله او اته مياشتې د افغانستان صدر اعظم و . د نور احمد اعتمادي حکومت په هيواد کې د دغو مشکلاتو سره مخامخ سو :

- د پوهنتون او معارف د شاگردانو ، مظاهري او اعتصابونه
- د پل خشتي په مسجد کې ، د مذهبي علماو اعتراضيه احتجاج
- دولسي جرگې سره ، نه تفاهم او عدم همکاري
- د محمد هاشم ميوندوال او مترقي ديموکرات د گوند سره مجادله
- د مترقي ديموکرات د گوند يوه غړي د موسي کلا وکيل عبدالرؤف بينوا ، د نور احمد اعتمادي د دوهم حکومت د اعتماد درايې په غونډې کې ، د ده د حکومت پر

اجراآتو نیوکي وکړي کله چي بینوا د خپل پارلماني وینا یوه برخه د پښتو څخه دري ته را اړوله ، نو ده په کتایي سره نور احمد اعتمادي ته داسي و ویل :

با یار قدیم غم کهن باید گفتم

لابد به زبان او سخن باید گفتم

پورته څلور عمده معضلي وي چي د نور احمد اعتمادي حکومت يي مشغوله وساتۍ او د ده د مثبتو کارونو مانع سو . د نور احمد اعتمادي د حکومت ټوله دوره په مجادلي او نااراميو سره تیره سوه ، تر څو چي د ده حکومت په ولسي جرگي کي د نه اعتماد درايي سره مخامخ سو . او د ۱۹۷۱ کال د مې په میاشت کي مستعفي سو او د ده پر ځای ډاکټر عبدالظاهر د افغانستان صدر اعظم سو . (۲۲)

یوه ټوکه

د نور احمد اعتمادي د لومړي حکومت په دواړو کلونو کي د دولتي پروژو یوازي مطالعه کیدله . حکومتی اخبارونو به په دغه ارتباط لیکل چي حکومت د پروژو په برخه کي اول فکر کوي او بیا وروسته عمل کوي .

د نور احمد اعتمادي د دوهم حکومت په پیل کي د پکتیا د صبریو او احمدزو تر منځ خونړي جگړه پیښه سوه ، چي په کابل کي ویل کیدل چي حکومت به دغو جگړو کي لاس لري . یوه ورځ د گل پاچا الفت څخه چا پوښتنه و کړه چي حکومت ولي دغه کار کوي ؟ الفت په ټوکه ده ته و ویل چي ((حکومت دوه کاله فکر کاوه او کار يي نه کاوه ، اوس کار کوي خو فکر نه کوي))

د نور احمد اعتمادي د لومړي حکومت ترکیب

۱۹۶۹-۱۹۶۷	نور احمد اعتمادي	صدر اعظم
۱۹۶۹-۱۹۶۷	ډاکټر علي احمد پوپل	لومړې مرستیال
۱۹۶۹-۱۹۶۷	عبدالله یفتلي	دوهم مرستیال
۱۹۶۹-۱۹۶۷	جنرال خان محمد	د دفاع وزیر
۱۹۶۹-۱۹۶۷	نور احمد اعتمادي	خارجہ وزیر

۱۹۶۹-۱۹۶۷	ډاکټر محمد عمر وردک	داخله وزير
۱۹۶۹-۱۹۶۷	محمد انور ضيايي	د ماليي وزير
۱۹۶۹-۱۹۶۷	ډاکټر محمد اصغر	د عدليي وزير
۱۹۶۸-۱۹۶۷	انجينر عبدالصمد سليم	د کانو وزير
۱۹۶۹-۱۹۶۸	انجينر محمد حسين مسا	
۱۹۶۹-۱۹۶۷	انجينر محمد اکبر رضا	د کرني وزير
۱۹۶۸-۱۹۶۷	انجينر محمد حسين مسا	د فواید عامي وزير
۱۹۶۹-۱۹۶۷	ډاکټر علي احمد پوپل	د پوهني وزير
۱۹۶۹-۱۹۶۹	ډاکټر محمد اکرم	
۱۹۶۹-۱۹۶۷	ډاکټر محمد انس	د اطلاعاتو او کلتور وزير
۱۹۶۹-۱۹۶۷	ډاکټر نور علي	د تجارت وزير
۱۹۶۹-۱۹۶۷	ډاکټر عبدالصمد حامد	د پلان وزير
۱۹۶۹-۱۹۶۷	بيغله کبرا نورزايي	د روغتيا وزيره
۱۹۶۹-۱۹۶۷	انجينر محمد عظيم گران	د مخابراتو وزير
۱۹۶۹-۱۹۶۷	ډاکټر عبدالواحد سرابي	مشاور وزير
۱۹۶۹-۱۹۶۷	سيد مسعود پوهنيار	د قبايلو مستقل رئيس

د نور احمد اعتمادي د دوهم حکومت ترکیب

۱۹۷۱-۱۹۶۹	نور احمد اعتمادي	صدر اعظم
۱۹۷۱-۱۹۶۹	عبدالله يفتلي	لومړې مرستيال
۱۹۷۱-۱۹۶۹	ډاکټر عبدالقيوم	دوهم مرستيال
۱۹۷۱-۱۹۶۹	جنرال خان محمد	د دفاع وزير
۱۹۷۱-۱۹۶۹	نور احمد اعتمادي	خارجه وزير

۱۹۷۱-۱۹۶۹	انجينر محمد بشير لودين	داخله وزير
۱۹۷۱-۱۹۶۹	ډاکټر محمد امان	د ماليي وزير
۱۹۷۱-۱۹۶۹	عبدالستار سيرت	د عدليي وزير
۱۹۷۱-۱۹۶۹	امان الله منصوري	د کانو او صنايعو وزير
۱۹۷۱-۱۹۶۹	ډاکټر عبدالقيوم	د پوهني وزير
۱۹۷۱-۱۹۶۹	عبدالکيم	د کرني وزير
۱۹۷۱-۱۹۶۹	انجينر محمد يعقوب لعلي	د فوايد عامي وزير
۱۹۷۱-۱۹۶۹	ډاکټر محمود حبيبي	د اطلاعاتو او کلتور وزير
۱۹۷۱-۱۹۶۹	ډاکټر محمد اکبر عمر	د تجارت وزير
۱۹۷۱-۱۹۶۹	ډاکټر عبدالواحد سرايي	د پلان وزير
۱۹۷۱-۱۹۶۹	ډاکټر محمد ابراهيم مجيد سراج	د روغتيا وزير
۱۹۷۱-۱۹۶۹	انجينر محمد عظيم گران	د مخابراتو وزير
۱۹۷۱-۱۹۶۹	غلام علي آئين	مشاور وزير
۱۹۷۱-۱۹۶۹	ميرمن شفيقه ضيايي	مشاوره وزيره
۱۹۷۱-۱۹۶۹	سيد مسعود پوهنيار	د قبایلو مستقل رئيس

(۲۳)

۱۰ - د پل خشتي په مسجد کي د ديني علماوو غونډي د تاريخ په اوږدوکي د افغانستان پاچاهانو خلگو ته دا حق نه وو ورکړی چي د حکومت پر اجرائو انتقادونه وکړي چي په نتيجه کي عامو خلگو به هميشه ويل چي ((دا د سرکار کار دی او په مور پوري اړه نه لري))

کله چي په ۱۹۶۴ کال کي د پاچا په اراده د پاسه څخه د افغانستان خلگو ته د

دیموکراسي حق ورکړ سو، خو د افغانستان خلگ په دي نه پوهیدل چي د دیموکراسي څخه څنگه استفاده وکړي ؟ د افغانستان دولت او حکومت د دیموکراسي د سالم رشد له پاره لازم تدابیر و نه نیول او حتي دوی د اساسي قانون متمم قوانین هم نافذ نه کړه . چي په پای کي ځینو اشخاصو او پلو د دغي سياسي خلا څخه ناوړه استفاده وکړه او خبره دي ځای ته ورسیده چي د افغانستان ملي او اسلامي مقدساتو ته د دیموکراسي تر نامه لاندې ، سپکاوی پیل سو . د مثال په توگه :

- په ۱۹۶۸ کال کي د صدر اعظم نور احمد اعتمادي څخه د استیضاح په غونډي کي چي زه هم د سامع په حیث حاضر وم ، د بادغیس د مرغاب د ولسوالې وکیل غلام رباني شملزي صدر اعظم ته و ویل چي په مسکو کي د غلام سخي غیرت په نامه یوه افغاني محصل قرآن شریف ته اهانت کړی دی او حکومت باید د دغي موضوع تحقیق وکړي خو حکومت د دغي موضوع پوښتنه و نه کړه .

- په ۱۹۶۸ کال کي د اصلاح په حکومتی ورځپاڼي کي د (مرد نه زنه) تر عنوان لاندې یو کاریکاتور خپور سو ، چي ځینو خلگو به ویل چي د دغه کاریکاتور هدف حضرت پېغمبر ء ص ء دې . د اصلاح د ورځپاڼي دغه کاریکاتو د غربي المان د مطبوعاتو څخه اخستل شوې و چي دغه کاریکاتو ، په اول کي د اسرایلو په مطبوعاتو کي خپور شوی و .

- د کابل په سینماگانو کي د حضرت یوسف په نامه یو فلم په نمایش ایښودل شوی و چي د دغه فلم ځیني برخي د اسلام پر ضد وې .
- د پرچم په جریدي کي پر لینن درود ویل سوی و .

د پورتنی اسلام ضد نشراتو او پیښو خبرونه ، د افغانستان شورا او د هیواد عامو خلگو ته و رسیدل . د ۱۹۷۰ کال د اپریل او می په میاشتو کي د هیواد د پيرو سیمو مایان او طالبان د پل خشتي په مسجد کي د ۳ ۶ ورځو له پاره سره یو ځای سوه ، دوی په دغه مسجد کي د دولت او حکومت پر ضد خطابي ورکولي او د دغو علماوو یو مشر مولوي فیضاني و چي هلته یي اسلامي احکام بیانول . په مسجد کي د علماوو

او عامو خلگو شمیر مخ پر زیاتیدو و ، د کابل ښاریانو د دیني علماو سره پیره همدردی و ښووله ، سوداگرو او عاموخلگو به هره ورځ پخه پوږي مسجد ته وروړه . حکومت په غیر مستقیم طور د دیني علماوو د ځینو مشرانو سره خبري وکړي ، ولي دغه خبري ناکامي سوي . په دي دلیل چي د دیني علماو غوښتني ، هره ورځ پیریدلي خو په پای کي دوی پيري پراخي غوښتني وړاندي کړي . دوی په هیواد کي د اسلامي شریعت او حنفي مذهب ، د کا مل تطبیق غوښتنه کوله . دوی د پوهني د وزارت د تعلیمي نصاب او د نجونو د تحصیل موضوع او د اسلامي حجاب مساله هم مطرح کړه .

د افغانستان دولت او حکومت د دیني علماوو دغه اعتصاب او غوښتني د امان الله خان د وخت د حالاتو سره مشابهه و بللي نو د دوی غوښتني بي و نه منلي . حکومت فیصله وکړه چي د علماوو دغه حرکت ، د برچي په زور خاموشه کړه سي . د شپي له خوا کله چي علما بیده وو ، عسکري منظم ټولگي د پل څښتي په مسجد ورننوتل او دوی بي په زوره په عسکري لاریو کي واچول او مربوطه ولایاتو ته بي ورسول په ولایاتو کي د دوی څخه په دي مفهوم تعهد نامي واخستل سوي چي (تردي وروسته به د خپل ولایت څخه بل ولایت ته سفر نه کوي او په اعتصابونو کي به برخه نه اخلي)

د افغانستان پاچا محمد ظاهر شاه ، د دي له پاره چي د دیني علماوو پر ضد د حکومت دغه شدید عمل په شورا کي بد انعکاس و نه کړي ، ده په خپله د شورا د ټولو غړو سره ولیدل . زه هم د فراه او نیمروز د وکیلانو په ډلي کي د پاچا حضور ته ورغلی وم ، پاچا د دیني علماوو د دغه اعتصاب او پراخو غوښتنو غندنه وکړه . پاچا وکیلانو او سناتورانوته توصیه وکړه ، چي که په شورا کي د دغي موضوع په ارتباط څوک ناوړه اقدامات کوي د شورا غړي باید د هغه مخه و نیسي . د پاچا تر فرمایشاتو وروسته د نیمروز د ولایت سناتور متقاعد ډگروال شیر محمدخان د نورو په نمایندگي پاچا ته ډاډ گیرنه ورکړه .

د پل څښتي په مسجد کي د دیني علماو د تحصن په برخه کي د کابل په محافلو کي راز راز تبصری کیدی .

- ځينوبه استدلال کاوه چي په وروستيو کلونو کي په هيواد کي پيره بي بندوباري راغلي ده ، اوس د دي وخت رارسيدلي دي چي د دغه آفت مخه بايد و نيوله سي .

- ځيني کسان په دي عقیده وو چي د ديموکراسي په دوري کي په پوهنتون او دولتي اداراتو کي د چيو پلو د نفوذ له پاره پيره زمينه برابره سوی ده ، د شوروي اتحاد او نورو سوسيالستي هيوادونو سره د افغانستان اقتصادي او کلتوري اړيکي پيري پراخي شوي دي او افغانستان د نړي د نورو هيوادونو څخه ليري کيږي ، چي د هيواد دغه پالسي د افغانستان د عدم انسلاک د موقف سره برابره نه ده .

- ځينو اشخاصوبه ويل چي د علماوو په صفوفو کي خارجي عناصرو نفوذ کړی دی ، چي د هغو په لمسونه دوی غواړي چي په افغانستان کي د ټولو نهضتونو مخه و نيسي ، او بيرته توره ارتجاع په هيواد کي مسلطه کړي ، چي د امريکا په شمول د څو هيوادونو نومونه به ياديډل چي دوی د دغو اعتصابتو و شا ته ولاړدي .

يوه ټوکه : د ديني علماوو د اعتصاب په وخت کي يوه شپه د امريکا په سفارت کي د دغه هيواد د سفير ء نيومن ء له خوا يوه ميلمستيا شوی وه ، دغي ميلمستيا ته بناغلی عبدالستار شاليزي هم بلل سوی و . د خبرو په ترڅ کي د امريکا سفير عبدالستار شاليزي ته ويلي و ((ږيره دي پري ايښي ده ، لکه چي د ملايانو څخه بيريدلی بي !)) عبدالستار شاليزي چي ظريف او حاضر جوابه سپری دی ، ده ته په جواب کي ويلي و ((زه د ملايانو څخه نه يم بيريدلی ، بلکه په کابل کي خلگ وايي چي هر هغه څوک چي ږيره ولري تاسي هغه ته پيسي ورکوی)) د امريکا سفير په جواب کي ويلي و ((مور پيسي نه لرو)) عبدالستار شاليزي ده ته ويلي و ((که ستاسي وروستې خبره چي تاسي پيسي نه لری ، رښتيا وي نو ما خپله خبره بيرته واخسته)) وروسته دوی دواړو خندلي وو . (٢٤)

١١ - د ډاکټر عبدالظاهر حکومت

١٩٧١ — ١٩٧٢

ډاکټر عبدالظاهر د عبدالقادر ابراهم خیل زوی دی ، په ۱۲۸۹ هـ ش کال (۱۹۱۰) کې د لغمان په ولایت کې زیږیدلی دی ، په ۱۳۱۰ هـ ش کال (۱۹۳۱) کې د حبیبي د لیسې څخه فارغ التحصیل سو او په ۱۳۱۸ هـ ش کال (۱۹۳۹) کې د امریکا د کولمبیا د پوهنتون څخه دوکتورا واخسته ، ده د دولت په لویو چوکيو کې کار کړی دی . په ۱۳۳۴ هـ ش کال (۱۹۵۵) کې دی د روغتیا د وزارت د کفیل په حیث مقر سو . ډاکټر عبدالظاهر په کراچي او روم کې د افغاني سفیر په حیث هم کار کړی دی . دی د شورا د یوولسمې او دوولسمې دورو د ولسي جرگو رئیس و . دی د ۱۹۶۴ کال د لوی جرگې رئیس هم و ، چې په دغې جرگې کې د دیموکراسي دورې اساسي قانون تصویب شوی دی . ډاکټر عبدالظاهر یو مؤدب ، خوش طبعه او د بدو څخه بیزاره افغان و (۲۵)

ډاکټر عبدالظاهر د ۱۹۷۱ کال د جون د میاشتي پر ۸ مې نېټې د پاچا له خوا د حکومت په جوړولو مامور کړ سو . د ده حکومت د دغه کال د جولای د میاشتي پر شپږمې نېټې د ولسي جرگې څخه د اعتماد رایه واخسته ، چې د ۱۹۷۲ کال د سېپتمبر د میاشتي تر ۲۴ مې نېټې پورې صدر اعظم و . د ده د ځوارلسو میاشتو صدارت په حقیقت کې یو داسې عبوري حکومت و ، چې د حکومت پر صلاحیتونه د صدارت د مرستیال ډاکټر عبدالصمد حامد او خارجه وزیر محمد موسي شفیق په واک کې وو .

دی په دغې لنډې مودې کې د لاندې ستونزو سره مخامخ و :

- د پوهنتون شاگردانو او استادانو ، د ده د حکومت څخه د نویو قوانینو د انفاذ غوښتنه کوله چې دغه معضله ده ته د نور احمد اعتمادي د حکومت څخه ور پاته سوې وه . د دې موضوع تفصیل د کتاب په بلي برخې کې لیکل سوې دی .
- د ژبو موضوع چې د کتاب په بل ځای کې تشریح سوې ده .
- د وچ کالي په وخت کې د لوري او قحطي موضوع .

د غلي د قحطي وړانونکي حادثه چې د طبیعت د ناسازگاریو او حکومت د عدم رسیدگیو له کبله زمور د هیواد د غور ، بادغیس ، او نورو سیمو پر خلگ د لوري له

لاسه مړه سول ، دوی خپل اولادونه خرڅ کړه ، پېرو خلگو د خپلو مینو څخه کپي وکړي او د هیواد نورو سیمو ته مهاجر سوه .

حکومت د صدارت په چوکاټ کي د کار په مقابل کي د غنمو د ویش یوه اداره د مشاور وزیر عبدالستار سیرت تر مشرې لاندې جوړه کړه ، چي له دغي لاري څخه حکومت غوښتل چي د لوري د ملي فاجعي سره مبارزه وکړي .

پاچا او حکومت ته راپورونه ورسیدل چي د هیواد په ځینو سیمو کي مخصوصا د بادغیس او غور په ولایتونو کي پېر خلگ د لوري څخه مړه سوی دي او د دغو سیمو پېرو خلگو د هیواد نورو سیمو ته هجرت پیل کړی دی .

د حقایقو د معلومولو له پاره ډاکټر عبدالصمد حامد د یوه لوی هیات په مشرې د هرات ، بادغیس او غور ولایتونو ته سفر وکړ . هغه وخت چي دولتي هیات د هرات ښار ته ورسید په زرگونو وري خلگ د بادغیس د ولایت او د هرات د ولسوالیو څخه د هرات ښار ته مهاجر سوي وو . د دغه هیات یوه غړي د دغي موضوع جریان ما ته داسي ويلي دي . (۲۶) :

په زرگونو خلگ د بادغیس او نورو سیمو څخه د هرات ښار ته ورغلي وو ، د هرات ښاریانو پر دغو ورو مهاجرو باندي پخه پوږې و ویشله ، خو هراتیانود حکومت څخه دا غوښتنه هم کوله چي دغه مهاجر پېر ژر د هرات د ښار څخه و باسي که نه نو د ښار امنیت به خراب کړي . په هغه شپه د کابل څخه راغلي هیات د ډاکټر عبدالصمد حامد په مشرې غونډه وکړه ، او دا فیصله یي وکړه ، چي دغه وري خلگ دي د عسکري لاریو په وسیله فراه او هلمند ته ورسول سي ، چي هلته په (توتانو) ځانونه تغذیه کړي .

ډاکټر حامد د هرات د والي اجرائت و غندل ، بله ورځ دغه هیات د بادغیس ولایت ته ولاړ . په دغه ولایت کي پېر خلگ د لوري څخه مړه سوي وو ، د پېرو خلگو مړي د قلعه نو د ښار په کوڅو کي پراته وو چي ډاکټر حامد او ورسره هیات په خپلو سترگو لیدلي دي . ډاکټر حامد د بادغیس والي ، سرمامور او د زراعت مدیر د دغه ملي فاجعي مسنول و بلل ، او د دوی برطرفي یي د مرکز څخه و غوښتله . په هغه شپه

کابل راډیو د سرمامور عبدالصیر او د زراعت د مدیر برطرفي اعلان کړه .
 بله ورځ دغه هیات د غور ولایت ته ولاړ ، دوی د ولایت په مرکز ، چغچران کي د
 خلگو د لوي مظاهري سره مخامخ سول . هلته دوی په ډبرو و ویشتل سول ، چي
 ځيني خلگ ټپيان سول او د ولایت د ماڼي بنیښي بي ماتي کړي . پاکټر حامد دغور
 والي د غور د ولایت د فاجعي مسؤول و باله او د مرکز څخه بي د هغه د برطرفي
 غوښتنه هم وکړه . څرنگه چي د کابل راډیو د والیانوبرطرفي اعلان نه کړه نو پاکټر
 عبدالصمد حامد خپل د هیات وظیفه ختمه و بلله او کابل ته را ستون شو . هیات
 تصمیم نیولې و چي بله ورځ سهار به د صدارت په ماڼي کي یوه غونډه کوي خو دغه
 غونډه و نه سوه ، پاکټر عبدالصمد حامد خپله وظیفه پرېښووله او څو ورځي وروسته
 د تداوي په پلمه اروپا ته ولاړ .

حکومت دبادغیس ، غور او د افغانستان د نورو سیمو د ورو خلگو سره لازمي
 اقتصادي مرستي و نه کړي چي د حکومت د غفلت په وجه د دغو سیمو خلگ پیر
 تاواني سول .

صدر اعظم پاکټر عبدالظاهر چي د یوه لنډ عبوري حکومت مشر و دی په دغي
 لنډي مودي کي د ډیرو مشکلاتو سره مخامخ سو . ده د ۱۹۷۲ کال د دسمبر د
 میاشتي پر ۲۴ مي نيټي استعفا وکړه او د ده پر ځای محمد موسي شفيق د
 افغانستان صدر اعظم سو .

د پاکټر عبدالظاهر د حکومت ترکیب

۱۹۷۲-۱۹۷۱	پاکټر عبدالظاهر	صدر اعظم
۱۹۷۲-۱۹۷۱	پاکټر عبدالصمد حامد	مرستیال
۱۹۷۲-۱۹۷۱	جنرال خان محمد	د دفاع وزیر
۱۹۷۲-۱۹۷۱	محمد موسي شفيق	خارجه وزیر
۱۹۷۲-۱۹۷۱	امان الله منصوري	داخله وزیر

۱۹۷۲-۱۹۷۱	غلام حيدر داور	د ماليي وزير
۱۹۷۲-۱۹۷۱	محمد عارف غوثي	د تجارت وزير
۱۹۷۲-۱۹۷۱	ډاکټر عبدالواحد سرابي	د پلان وزير
۱۹۷۲-۱۹۷۱	محمد انور ارغنديوال	د عدليي وزير
۱۹۷۲-۱۹۷۱	محمد ابراهيم عباسي	د اطلاعاتو او کلتور وزير
۱۹۷۲-۱۹۷۱	حميدالله عنایت سراج	د پوهني وزير
۱۹۷۲-۱۹۷۱	ډاکټر محمد ابراهيم مجيد سراج	د روغتيا وزير
۱۹۷۲-۱۹۷۱	جنرال خوازيک زلمي	د فوایدعامي وزير
۱۹۷۲-۱۹۷۱	محمد يعقوب لعلی	د کانو او صنايعو وزير
۱۹۷۲-۱۹۷۱	عبدالحکيم	د کرني وزير
۱۹۷۲-۱۹۷۱	نصرت الله ملکيار	د مخابراتو وزير
۱۹۷۲-۱۹۷۱	ميرمن شفيقه ضيايي	مشاوره وزيره
۱۹۷۲-۱۹۷۱	ډاکټر عبدالوکيل	مشاور وزير
۱۹۷۲-۱۹۷۱	عبدالستار سيرت	مشاور وزير
۱۹۷۲-۱۹۷۱	محمد ايوب عزيز	د قبایلو مستقل رئيس

(۲۷)

۱۲ - محمد موسي شفيق څنگه صدر اعظم سو ؟

په ۱۹۷۱ کال کي د نور احمد اعتمادي د حکومت په آخرو مياشتي کي پاچا اراده وکړه چي تر اته کلونو عملي تجربي وروسته بايد پر افغاني ديموکراسي باندي د سره کتنه وسي . پاچا غوښتل چي د اساسي قانون ځيني مادي تعديل کړه سي ، پر سياسي پلو او د شاگردانو پر اجتماعاتو باندي يو څه قيود وضع سي ، د شورا

انتخابات د څه مودې له پاره وخنډول سې او په افغانستان کې د يوه قوي او باثباته حکومت د راتلو له پاره لاره هواره کړه سې . د موضوع د روښانولو له پاره د دغه مبحث په سر کې د يوي مقدمې په شکل پر ديموکراسې ، د دولت پر ثلاثه قواوو او د پاچا پر لومړۍ درجه مشاورينو باندې د لاندې مطالبو ليکل ضروري بلل کيږي .

- د ديموکراسې په کلونو کې د حکومت د کمزوره کولو ، د ثلاثه قواوو د تفکيک او د سياسي ديموکراسې د تعميم له پاره کافي هلې ځلې و شوي . ولي په خارجي سياست کې د محمد داود خان د وخت خارجي سياست ، چې د هغه عصر د ايجاباتو پر اساس جوړ سوی و ، يعنې د شوروي اتحاد سره د نژدېوالي سياست و ، کوم تغيير رانه غی بلکه د ديموکراسې په دورې کې تر پخوا لا په پراخه اندازه تعقيب کړه سو .
- په دولسمې تقنيني دورې کې د ډاکټر عبدالظاهر تر رهبرۍ لاندې د ولسي جرگې د نظم او دسپلين په برخه کې څه اقدامات وسوه ، څرنگه چې دغه اقدامات پير جدي نه وو نو مؤثر واقع نه سول ، وکيلانو د مصونيت تر نا مه لاندې ، هر هغه څه چې بي غوښتل هغه به يې کوله . د مثال په توگه :

- په ۱۹۶۶ کال کې ځينو اروپايي هيوادونو د افغانستان د ولسي جرگې يوه هيات ته بلنه ورکړه چې د هغه هيوادونو د پارلمانونو څخه ليدنه ورکړي ، د شورا درخصتيو په ورځو کې ، د ولسي جرگې رئيس ډاکټر عبدالظاهر ، د کندهار د ښار د وکيل عبدالرحيم هاتف په شمول څو وکيلان د دغه سفر له پاره و ټاکل ، ولي نورو وکيلانو د ولسي جرگې د رقيس ددغه تصميم سره مخالفت وکړ ، او په ورستيو لفظو کې يې ددغه هيات د سفر ممانعت وکړ . په همدغې دورې کې يوي پلي وکيلانو داخپل حق باله چې غازي ستديم ته په زوره ورننوزي او بيله تکت څخه د لويو ننداره وکړي ، چې هلته څو وکيلان ووهل سوه . د پوهني وزير ډاکټر پوپل دغه موضوع حل کړه .

- په ديارلسمې تقنيني دورې کې ، دولت غوښتل چې يوه وکيل ته په جزا ورکولو سره د وکيلانو د مصونيت حدود تثبيت کړي . څرنگه چې د حکومت د دغه کار سره پير وکيلان مخالف وو نو دغه اقدام هم مثبتېه نتيجه ور نه کړه (د دي موضوع تفصيل د کتاب په بلي برخې کې راغلی دی)

- د ستري محکمي رنيس قاضي القضاات ډاکټر عبدالحکيم ضيايي او د دارالانشا آمر ډاکټر وليد حقوقي و ، په عمل کي د دغي محکمي واک د ډاکټر حقوقي په لاس کي و په دغي محکمي کي ورزيده کدرونه ځای پر ځای سوي وو ، ستري محکمي د يوي مستقلې قوي په څير په افغاني ټولني کي تبارز وکړ . ډاکټر وليد حقوقي چي د پاچا نژدي مشاور و ، پاچا غوښتل چي دی پير ژر د افغانستان صدر اعظم سي .

د اساسي قانون ۱۰۵ ماده د دي مانع وه چي ډاکټر وليد حقوقي ته په حکومت کي کومه دنده وسپارله سي ، پاچا ته مشوره ورکړه سوه تر څو چي په اساسي قانون کي تعديلات راځي ، کيدای سي چي په فرعي قوانينو کي د شورا په وسيله ډاکټر وليد حقوقي ته په حکومت کي د کار کولو زمينه برابره سي .

پاچا د افغانستان د آينده يوه قوي حکومت د جوړولو له پاره ډاکټر عبدالظاهر د کابيني په جوړولو مامور کړ ، په دغه عبوري حکومت کي د پاچا دري عمده مشاورين د صدارت د مرستيالانو په حيث په نظر کي نيول سوي وو . چي تر ډاکټر عبدالظاهر وروسته به يو د دغو مشاورينو څخه ، صدر اعظم کيږي او دوه نور به د مرستيالانو په توگه په دغه حکومت کي شا مليري . د پاچا پلان داسي و :

- ډاکټر عبدالصمد حامد د صدر اعظم لومړی مرستيال او د پلان وزير

- محمد موسي شفيق د صدر اعظم دوهم مرستيال او دخارجه چارو وزير

- ډاکټر وليد حقوقي د صدر اعظم دريم مرستيال او داخله وزير (۲۸)

د پاچا دغه خيالي پلان د لاندي مشکلاتو له کبله عملي نه سو :

- د پاچا دري واړه مشاورين يو د بل رقيبان وو ، د دوی څخه يوه هم نه غوښتل چي

د دوو نورو سره په يوه حکومت کي کار وکړي . ولي پاچا په دغه حقيقت نه و څير .

- د پاچا نوموړي مشاورين د مختلفو سليقو خاوندان وو چي په راتلونکي حکومت

کي ددوی مئمره همکاري يو نا ممکن کار و .

- د پاچا دغه مشاورين قانون پوهان وو ، خو پاچا په خارجي سياست ، پوهني ،

اقتصاد او اجتماعي ريفورمونو کي مجرب مشاورين نه درلودل .

- د پاچا دغه مشاورينو ، هريو د صدارت تر چوکي په کښته مقام کي کار کولو ته

حاضر نه و او هریوه خان د افغانستان راتلونکې صدر اعظم باله . د مثال په توگه :
- ما او ریډلي دي چې د ډاکټر عبدالظاهر د حکومت یوه مهم غړي د وزارتونو ټول
پیشنهادونه د دی له پاره په خپل دفتر کې قید کړي وو چې دې متیقین و چې تر ډاکټر
عبدالظاهر وروسته دی د افغانستان صدر اعظم دی او دغه پیشنهادونه به د خپل
صدارت په وخت کې تر اجرا لاندې و نیسي .

- ما د ډاکټر عبدالظاهر د حکومت د یوه بل مهم غړي په ارتباط اوریدلي دي چې د
ده په لارښوونه په ولسي جرگې کې د ژبو موضوع د دي له پاره راپورته سوه چې په
دولت کې تشنج راسي او د ډاکټر عبدالظاهر بي واکه حکومت استعفا کولو ته
مجبورسي او دی ژر د افغانستان صدر اعظم سي .

- ما د ډاکټر ولید حقوقي په برخه کې داسې اوریدلي دي چې ده قاضي القضاة
ډاکټر عبدالحکیم ضیایي ته ويلي وو ((زما زړه نه غواړي چې په راډیو او ورځپاڼو کې
زما نوم ستاسې تر نامه دمخه یاد سي)) ده په نورو الفاظو ډاکټر ضیایي ته تفهیم
کړي وه چې دی د افغانستان راتلونکې صدر اعظم دی . په دي چې په دولتي نشراتو
کې د صدر اعظم نوم تر قاضي القضاة دمخه اخستل کیږي .

د پاچا د دغه پلان د عملي کولو له پاره داسې اقدامات و سول :

د اساسي قانون ۱۰۵ مه ماده داسې حکم کوي ((کله چې د قاضي القضاة او د
ستري محکمې د غړو وظيفه پای ته ورسېږي دوی نه سي کولای چې صدر اعظم ،
وزیر یا د شورا غړې سي)) ولي په اساسي قانون کې د قاضي القضاة یا ستري
محکمې د غړي د استعفا په ارتباط څه نه دي لیکل سوي . د دي له پاره چې ډاکټر
ولید حقوقي حکومت ته راوړي دولت د اساسي قانون د دغې قانوني خلا څخه استفاده
وکړه او تصمیم یې ونیو چې په یوه فرعي قانون کې یوه داسې ماده په ولسي جرگې
کې تصویب کړي چې د هغې پر اساس د ستري محکمې غړي د خپلي وظيفي څخه
استعفا وکولای سي او تر استعفا وروسته ، بیرته د صدر اعظم یا وزیر په حیث
تعییندلای سي .

ستري محکمې د ولسي جرگې د تقنین د کمسیون څخه چې زه هم د دغه کمسیون

غڙي وم ، غوڻتنه وکڙه ڇي د قضايي تشکيلاتو او صلاحيتونو پر قانون باندې د سره کتنه وکڙي د تقنين کمسيون د ستري محکمي دغه غوڻتنه و منله او دغه قانون يي تر بحث لاندي و نيوی ، د دغه قانون څو مادي يي تصويب کړي . کله ڇي دستر محکمي د غڙي د استعفا او په حکومت کي د ده د برخي اخستلو په ارتباط يوه وکیل کمسيون ته يو پيشنهاد وړاندي کړ ، ما هغه وخت د کمسيون غږو ته و ويل ڇي پر اساسي قانون باندې د مباحثاتو مجموعه ما لوستي ده ، په دغي مجموعي کي د يوه مقنن له قوله ليکل سوي دي ڇي ((د ستري محکمي غږي تر استعفا وروسته په حکومت کي کار نه سي کولای)) نو ښه به داوي ڇي د عدليي د وزارت څخه دغه مجموعه راوغوښتله سي څو د دغي مجموعي تر مطالعي وروسته به په دغه مورد کي تصميم و نيول سي . د تقنين کمسيون دغه پيشنهاد و مانه او د يوه استعلام په وسيله يي د عدليي د وزارت څخه نوموړي مجموعه و روغوښتله .

کله ڇي د ولسي جرگي استعلام د عدليي وزارت ته ورسيد ، حکومت د اساسي قانون د مباحثاتو مجموعه ولوستله ، دوی په دي پوه سوه ڇي پر دغي مشخصي موضوع باندې ډاکټر عبدالصمد حامد اوردي خبري کړي دي . ده ويلي و ((که د ستري محکمي يو غږي داسي ناروغه سي ڇي د کارکولو توان و نه لري ، دی حق لري ڇي استعفا و کږي خو تر استعفا وروسته بايد ده ته په حکومت کي د کار کولو اجازه ور نه کږه سي)) ده داهم ويلي و ((په راتلونکو کلونو کي د دي امکان موجود دی ڇي يو حزب د ستري محکمي د يوه غږي سره په پټه سازش و کږي او د ده په مرسته خپل رقيب حزب منحل کږي ، او دغه حزب د دغه خدمت په بدل کي ده ته د وزارت چوکي ورکږي ، ڇي د دغسي يوي احتمالي دسيسي د مخنيوي له پاره د ستري محکمي د غږو د استعفا مخه بايد و نيوله سي))

دغه موضوع په دولت کي ډيره غټه سوه . د پاچا سرباور جنرال محمد عمر خان ما ته و ويل ڇي د کندهار يوه وکیل پاچا ته اطلاع ورکږه ڇي فراهي د اساسي قانون د مباحثاتو مجموعه لوستي او ده په کمسيون کي ويلي دي ڇي ډاکټر عبدالصمد حامد د اساسي قانون د جوړولو په وخت کي د ستري محکمي د غږي د استعفا سره مخالفت

کړی دی . پاچا سمدلاسه ډاکټر عبدالصمد حامد خپل حضور ته وپاله او په کلکو الفاظو یې د ده څخه د ده د وینا پوښتنه کړې وه . ډاکټر حامد پاچا ته په جواب کې ويلي و چې ((زما د هغه وخت خبرې د قانون متن نه دی بلکه د یوه شخص خبرې دي اوس شورا کولای سي چې د ستري محکمي د غړي د استعفا په برخه کې په قانون کې کومي مادې ته ځای ورکړي)) (۲۹) ما په هغو ورځو کې ډاکټر عبدالصمد حامد په جلال آباد کې ولید ، ده د گيلې په شکل ما ته و ويل ((تا د ستري محکمي د غړي د استعفا پر موضوع باندي زه د پاچا سره مواجه کړم)) چې البته دغه کار ما نه و کړی . د ډاکټر عبدالصمد حامد تشویش داو چې د ولسي جرگې د دغه جریان څخه پاچا داسې انتباه نه وي اخستي چې گواکې ډاکټر حامد ، حکومت ته د ډاکټر ولید حقوقي د راتلو مخالف دی او اوس ده وکیلان دغې موضوع ته متوجه کړي دي .

د تاسف ځای دادې چې حکومت د اساسي قانون د مباحثاتو مجموعه ولسي جرگې ته د لوستلو له پاره ور نه کړه ، د هغه پر ځای حکومت د کمسیون د غړو تر منځ نفاق واچاوه . حکومت د کمسیون دایمي غیر حاضر غړي حاضر کړه او د دوی په وسیله یې کمسیون ته داسې پیشنهاد وړاند کړ چې ((حکومت باید د اساسي قانون د مباحثاتو مجموعه ولسي جرگې ته راوانه ستوي)) د دغه حرکت رهبري د پکتیا د یوه وکیل پر غاړه وه . (۳۰)

د حکومت د دغه ناوړه اقدام په مقابل کې زما په شمول د کمسیون اکثر و غړو د تقنین د کمسیون څخه استعفا وکړه . د وکیلانو د استعفا په نتیجه کې د تقنین کمسیون د منځه ولاړ او د ډاکټر ولید حقوقي له پاره حکومت ته د ورتلو لاره خلاصه نه سوه . څرنگه چې وروسته معلومه سوه ، د تقنین په کمسیون کې د تشنج په راورلو کې د یوه مهم وزیر لاس و .

دلته دا خبره هم د یادولو وړ بولم چې د اساسي قانون د مباحثاتو مجموعه ما ته د لوستلو له پاره د هغه وخت د عدليي وزیر عبدالستار سیرت راکړې وه .

اوس به راسو دي موضوع ته چې محمد موسي شفیق څرنگه صدر اعظم سو ؟
په روم کې د افغاني سفارت یوه ما مور ماته و ويل چې په ۱۹۷۲ کال کې پاچا ،

ډاکټر عبدالصمد حامد او محمد موسي شفيق په افغاني سفارت کي د دي له پاره سره يوځای کړل چي د راتلونکي حکومت په ارتباط ددوی نظريات واورې . په دغي غونډي کي حتي افغاني سفیر نور احمد اعتمادي برخه نه درلودله .

پاچا لومړې د ډاکټر حامد څخه پوښتنه وکړه چي ((تردي وروسته په افغانستان کي څه کارونه بايد و سي ؟)) ډاکټر حامد وويل ((افغانستان په خطر کي دی او بايد ژر په هيواد کي اضطراري حالت اعلام سي ، چي په دغه حالت کي به د شورا صلاحيتونه د منځه ولاړه سي ، د ملي جرايدو نشرات به متوقف سي ، پر سياسي ډلو به قيود وضع سي ، تر هغه وروسته به په اساسي قانون کي تعديلات راسي ، د ديموکراسي اساسات به په تدريجي ډول په هيواد کي تر اجرا لاندي و نيول سي))

محمد موسي شفيق د ډاکټر عبدالصمد حامد پورته نظريات په دي ډول رد کړي وو. ده ويلي وو ((هغه حالات چي د اساسي قانون په ۱۱۳ مادي کي د اضطراري حالت د اعلامولو له پاره ذکر سوي دي په افغانستان کي نه دي راغلي ، د اضطراري حالت په اعلامولو سره هنگامي ايجاديري ، خو د افغانستان اوسني ستونزي د نورو مؤثرو لاروڅخه په ښه توگه حل کيدلای سي)) ده د شورا په ارتباط ويلي و ((دشورا د اوسني دورې وروستي کال دی چي دغه تقينې دوره څو مياشتي وروسته پای ته رسيري ، حکومت کولای سي چي د شورا نوي انتخابات د څه مودې له پاره و ځنډوي په دي ترتيب چي ستره محکمه به د انتخاباتو د نظارت څخه استنکاف وکړي او پاچا به د ستري محکمي دغه غوښتنه و مني . د پاچا په فرمان به د انتخاباتو کمشنر و ټاکل سي . دغه مراحل چي هرڅومره حکومت و غواړي اورډولای سي))

ده د ملي جرايدو په ارتباط ويلي و ((حکومت به د موجوده جرايدو د امتياز خاوندان په حکومتي چارو کي مقرر کړي او نوو جرايدو ته به د امتياز حق ور نه کړي))

ده د سياسي ډلو په ارتباط ويلي و ((د ټولو سياسي ډلو غړي د پوهنتون يا ښوونځيو شاگردان يا هم د دولت ما مورين دي . حکومت به د دوی د مشرانو سره خبري وکړي او دوی ته به اخطار ورکړي چي تر دي وروسته دوی بايد په دولتي چارو

کي ګوتي و نه وهي . دوی ته به و ويل سي چي د تخلف په صورت کي به د دوی غږي د مربوطه ځايونو څخه و ایستل سي)) ده ويلې وه ((زه تعهد کوم چي د دغي لاري څخه سياسي ډلي تر کنترول لاندي راتلاي سي)) . پاچا په دغي غونډي کي محمد موسي شفيق ته ويلي و چي ته د افغانستان راتلونکي صدر اعظم يي او ډاکټر حامد په دغي غونډي کي پاچا ته څرګنده کړه چي دی په راتلونکي حکومت کي د محمد موسي شفيق سره کار نه کوي . پاچا ډاکټر حامد او شفيق ددي له پاره يوه پارک ته ليرلي وو چي ډاکټر حامد په دي قانع کړه سي چي په راتلونکي حکومت کي د شفيق سره کاري وکړي ، تر خبرو وروسته شفيق پاچا ته ويلي و چي ډاکټر حامد وعده راکړي ده چي شپږ مياشتي وروسته به همکاري راسره وکړي ، او ډاکټر حامد پاچا ته ويلي و چي شفيق بايد واده وکړي په دي چي يو صدر اعظم بايد ميرمنه ولري .

۱۳ - ډاکټر عبدالصمد حامد ولي صدر اعظم نه سو ؟

ډاکټر عبدالصمد حامد چي يو حقوقدان دې د ۱۹۶۴ کال د اساسي قانون د تسويد د کميټي مهم غړی و ، دی د ديموکراسي په حکومتونو کي د پوهنتون رئيس ، د پروان والي ، د پلان وزير او د صدارت مرستيال و ، ده د ډاکټر عبدالظاهر د حکومت په وخت کي د بادغيس او غور د واليانو د سبکدوشي پر موضوع ، خپله وظيفه پيښووله ، ده د افغانستان د جهاد په وخت کي د مولوي محمد يونس خالص د اسلامي حزب سره نژدي همکاري درلودله ، ښايي دده دغه همکاري به د جهاد د پياوړي کيدلو په خاطر وه ، په دي چي مولوي خالص په افغانستان کي ديموکراسي او آزادو انتخاباتو سره موافقه نه درلودله . (۳۱)

دلته دامطلب د ليکلو وړ بولم چي په دغه وخت کي د کابل په سياسي حلقو کي ويل کيدل ، کوم حکومت چي د ډاکټر عبدالظاهر تر حکومت وروسته په هيواد کي راځي بايد لاندي عمده وظيفي سر ته ورسوي :

- ددغه حکومت په وسيله افغانستان د شوروي اتحاد څخه بايد فاصله و نيسي او غږي نږي ته ور نژدي سي .

- د پښتونستان موضوع ، د پيورنډ کرښه او د هلمند د اوبو معضله د پاکستان او

ایران د حکومتونو سره د دوستانه لارو څخه حل کړه سي .

- د خلیج د مړو هیوادونو په مرسته په هیواد کي اقتصادي پروژ په کار واچولي سي .

- په هیواد کي د سیاسي او ایډیولوژیکي بي نظمیو د مخنیوي په خاطر باید د احزابو قانون پیر ژر تر اجرا لاندي ونيول سي . د اجتماعاتو ، معارف او لوړو تحصیلاتو حساس قوانین په تقنیني فرامینو ژر نافذ کړه سي .

د پورته عمده اهدافو د سرته رسولو د پاره په هیواد کي د اضطراري حالت اعلامول یو لازمي کار و . د روم په غونډي کي هغه نظریات چي پاکتر عبدالصمد حامد ، پاچا ته وړاندي کړي وو ، هغه نظریات پیر پر ځای وو ، چي د ده د پیشنهاد په فوري تطبیق سره ممکنه وه چي د محمد داود خان د کودتا مخه هم نیوله شوي وای خو پاچا په لاندي دلایلو نه غوښتل چي په دغي مرحلي کي پاکتر عبدالصمدحامد د افغانستان صدر اعظم سي :

- پاکتر عبدالصمد حامد په خټه محمدزي دي ، پاچا لازمه نه بلله چي د نور احمد اعتمادي تر اورده حکومت او د پاکتر عبدالظاهر تر لنډ حکومت وروسته ، بیا یو محمدزي د اوردي مودي له پاره د افغانستان صدر اعظم سي .

- پاکتر عبدالصمد حامد د مسایلو د حل په لاره کي انعطاف پذیره نه دي ، بنیایي د پاچا کورني مشاورینو لکه سردار عبدالولي او سلطان محمود غازي د پاکتر حامد د صدر اعظم کیدلو سره موافقه نه وي کړي . د پاچا راتلونکي پلان سوی حکومت چي په هغه کي به د پاچا لومړي درجه مشاورینو برخه اخستي وای ، لکه چي دمخه یي یادونه وسوه ، د پاچا د مشاورینو له خوا تخریب کړل سو . زه په دي نه یم خبر چي په خپله پاچا په دغه مطلب پوهیدلې و او که یه ؟ ولي پیر نور افغانان په دغه موضوع پوهیدل چي په ځینو ملي اخبارونو کي په دغه ارتباط لیکني هم سوي دي .

١٤ - د محمد موسي شفیق حکومت

١٩٧٢ — ١٩٧٣

محمد موسي شفیق د مولوي محمد ابراهم کاموي زوی دی او په ١٩٣١ کال کي په

کابل کې زیږیدلی دی . ده د کابل د عربي دارالعلومو مدرسه لوستي ده او وروسته یې په اسلامي حقوقو کې په قاهره کې د الازهر د پوهنتون څخه لیسانس اخستی دی . ده د امریکا د کولمبیا د پوهنتون څخه هم په بین المللي حقوقو کې لیسانس تر لاسه کړی دی . ده د عدلیې په وزارت کې په کار پیل وکړ او د حقوقو په پوهنځي کې یې استادي کړي ده . په عدلیه وزارت کې معین او بیا د خارجې چارو په وزارت کې مشاور و . په قاهره کې افغاني سفیر او د پاکېز عبدالظاهر په حکومت کې خارجه وزیر هم و .

محمد موسي شفيق چې پير زيرك او د دربار په رمز آگاه سپړی و ، په اسلامي علومو پوهیدى ، شاعر او ليكوال هم و . پښتو ، دري ، عربي ، انگريزي او فرانسوي ژبې يې زده وي ، نو په دغه وجه دی پير ژر پاچا ته نژدې سو او د پاچا لومړی درجه مشاور سو . دی د ۱۹۷۲ کال د دسمبر د میاشتې په ۲۴ نیټې د پاچا له خوا د کابینې په جوړولو مامور کړه سو . (۳۲)

محمد موسي شفيق په تجمل پرستې کې پير افراط کاوه ، ده د خان له پاره یو موټر د فراسي څخه په الوتکې کې راوغوښت . د جمهوریت په وخت کې دغه موټر د افغاني سفیر زلمي محمود غازي د استفادې له پاره تهران ته ولیږل سو . د ده دريشي په خارج کې جوړیدلي ، ده په جلال آباد کې د هېي فارم ته نژدې د خان له پاره یو افسانوي کور جوړاوه ، د قرغي بند ته نژدې یې پر یوې تېي باندي د کوچیانو کیري ودروله ، چې هلته یې هم د یوه داسې مجل کور جوړول په نظر کې نیولي و چې د خپل کور څخه به د اوبو پند ته په برقي لیفت کې کښته کیدی او په یوې کښتۍ کې به یې سیر او ننداره کولای .

د محمد موسي شفيق په هکله څو نورې خبرې

- په ۱۹۷۰ کال کې کله چې محمد موسي شفيق په قاهرې کې افغاني سفیر و په هغه وخت کې د ایران یو عالی رتبه هیأت د هلمند د اوبو د مذاکراتو له پاره کابل ته سفر کاوه . محمد موسي شفيق ، صدر اعظم نور احمد اعتمادي ته اطلاع ورکړه چې دی غواړي چې د ایراني هیأت د لیدلو له پاره کابل ته سفر وکړي . نور احمد اعتمادي

ده ته په جواب کي ويلي و ((کابل ته ستاسي د راتگ ضرورت نه سته)) خو محمد موسي شفيق د صدر اعظم د مخالفت سره سره کابل ته سفر وکړ او د ايراني هيات سره يي په مذاکراتو کي برخه واخسته . (۳ ۳) شايد چي د ايراني هيات مشر به اردشير زاهدي و چي افغانستان ته يي سفر کړی و او نور احمد اعتمادي د محمد موسي شفيق او اردشير زاهدي په ښو مناسباتو خبر نه و .

اردشير زاهدي چي د جنرال زاهدي زوی او د ايران د پاچا زوم دی ، ده د پيک پارسيان د اخبار د ۲۰۰۲ کال د می د مياشتي د ۱۷ نيټي په گڼي کي په خپلي يوي مصاحبي کي ويلي دي چي ((د هلمند د اوبو موضوع ما د خپل خارجه وزارت په وخت کي د افغانستان د پاچا محمد ظاهر شاه سره حل کړي ده)) دی داهم وايي چي ((زه د محمد موسي شفيق سره دده دسفارت په وخت کي په قاهرې کي دوست سوی وم او د افغانستان پاچا زمور په ښو مناسباتو خبر و . کله چي د افغانستان پاچا ايتاليا ته په رسمي سفر بلل سوی و ، ده ما ته بلنه راکړه چي روم ته ورسم او محمد موسي شفيق په دې قانع کړم چي د افغانستان د صدارت وظيفه و مني))

- پاچا ته نژدي د خارجه وزارت يوه ما مور ويلي و چي ((پاچا د دولت د پيرو مامورينو قدر کوي ، ولي محمد موسي شفيق ، د عشق تر سرحده پر پاچا باندي گران دی)) (۳ ۴)

- د دربار پخواني وزير علي محمد خان ويلي و ((زه په دربار کي لوی سوی يم خو د محمد موسي شفيق په اندازه د دربار په رمز نه پوهيرم)) (۳ ۵)

- د خارجه وزارت يوه مامور و ويل چي په ۱۹۷۱ کال کي کله چي پاچا مسکو ته رسمي سفر درلود، خارجه وزير محمد موسي شفيق هم دپاچا د دغه سفر ملگرې و . شفيق د مسکو څخه يوه بل اروپايي هيواد ته تې ، دی د پاچا سره تر خدای امانې وروسته نژدي شل گا مه ددي له پاره پر شا تی چي مخ يي د پاچا و خوا ته وي ۳ ۶ - په ۱۹۷۱ کال کي د ولسي جرگي د بين المللي روابطو کمسيون ، خارجه وزير محمد موسي شفيق د پښتونستان د قضيي په ارتباط نوموړي کمسيون ته غوښتي و ، زه او څو نور وکيلان هم د مباحثاتو د اوريدلو له پاره هغه کمسيون ته ورغلي وو . نور

وزیران معمولاً د یوې ډلې مامورینو سره یو ځای ولسي جرگې ته راتلل ، ولي خارجه وزیر محمد موسي شفيق یوازې کمیسیون ته حاضر سو ، حفيظ الله امين او ببرک کارمل هم ددغه کمیسیون غړي وو . د آجندا مطابق د کمیسیون منشي محمد شاه رحمتیان د ده څخه د پښتونستان پر موضوع باندې توضیحات و غوښتل .

محمد موسي شفيق په سپړه سینه ، په څو لنډو او سنجیده جملو کې دوی ته داسې و ویل ((هغه توضیحات چې نن یې تاسې زما څخه غواړې زه هم د داسې توضیحاتو اوریدلو ته ضرورت لرم)) ده زیاته کړه ((کله چې زه خارجه وزارت ته ورغلم نو ما د مربوطه څانگې څخه د پښتونستان د موضوع سوابق و غوښتل ، دغې څانگې ما ته وویل چې پر دغې موضوع باندې همیشه د خارجه وزارت څخه دباندي تصمیم نیول کیږي او د دغې موضوع ټول سوابق په ارگ یا د خلگو په کورونو کې دي)) ده دا هم وویل ((اوس ما فیصله کړې ده چې د خارجه وزارت ټول وظایف په دغه وزارت کې متمرکز کړم ، او د پښتونستان د موضوع ټول سوابق پیدا کړم او په یوه ځای کې یې راغونډ کړم . اوس د وکیلانو خوښه ده چې هغه مختصر معلومات چې زه یې د پښتونستان پر موضوع باندې لرم هغه تاسې ته و وایم او که ما ته فرصت راکوې چې زه د دغې موضوع سوابق پیدا کړم او وروسته بیا یو جامع معلومات تاسې ته وړاندې کړم)) د بین المللي روابطو کمیسیون د رابو په اتفاق دا ومنله چې خارجه وزیر محمد موسي شفيق ته دې فرصت ورکړه سې چې پر دغې موضوع باندې دې اساسي او عمده مطالب راټول کړي او د کمیسیون په بلې غونډې کې دې کمیسیون ته وړاندې کړي . څو شیبې وروسته محمد موسي شفيق د کمیسیون څخه و وت او بیا هیڅ وخت ده د دغه کمیسیون په غونډې کې پرڅه وانه خسته . (۳۶)

- محمد موسي شفيق چې د ډاکټر عبدالظاهر په حکومت کې دخارجه چارو وزیر و ده امر وکړ چې د خارجه وزارت ټول مامورین باید سهار پر معین وخت خپلو وظایفو ته حاضر سې او د مامورینو د حاضري په کتاب کې لاس لیکونه وکړي . خو د ده د امر باوجود ، د سلطنتي کورنۍ ځنې غړي پر ټاکلي وخت خپلو وظایفو ته نه راتلل او ده دغه مامورین نه غیر حاضر کول ، بلکه دی به سهار په خپله د دغو مامورینو

کورونا ته ورته او دوی به یې د خانه سره د خارجه چارو وزارت ته راوستل . (۳۷)

د محمد موسي شفيق د حکومت ترکیب

۱۹۷۳ - ۱۹۷۲	محمد موسي شفيق	صدر اعظم
۱۹۷۳ - ۱۹۷۲	جنرال خان محمد	د دفاع وزير
۱۹۷۳ - ۱۹۷۲	محمد موسي شفيق	خارجه وزير
۱۹۷۳ - ۱۹۷۲	نعمت الله پژواک	داخله وزير
۱۹۷۳ - ۱۹۷۲	محمد خان جلالر	د ماليي وزير
۱۹۷۳ - ۱۹۷۲	ډاکټر محمد ياسين عظيم	د پوهني وزير
۱۹۷۳ - ۱۹۷۲	نصرت الله ملکيار	د مخابراتو وزير
۱۹۷۳ - ۱۹۷۲	جنرال خوازک زلمي	د فوايد عامي وزير
۱۹۷۳ - ۱۹۷۲	غلام دستگير عزيزي	د کانو او صنايعو وزير
۱۹۷۳ - ۱۹۷۲	ډاکټر عبدالوکیل	د کرني وزير
۱۹۷۳ - ۱۹۷۲	ډاکټر عبدالواحد سرابي	د پلان وزير
۱۹۷۳ - ۱۹۷۲	صباح الدين کشکي	د اطلاعاتو او کلتور وزير

(۳۸)

۱۵ - د محمد موسي شفيق د حکومت اجراءات

وروسته تر هغه چي په شورا کي د هلمند د اوبو معاهده تصويب سوه محمد

موسي شفيق خپله توجه د حکومت اساسي کارونو ته واړوله .

- په سر کي ده د راتلونکي شورا د انتخاباتو موضوع ته توجه وکړه . د پخواني

فيصلي پر اساس ، ستري محکمي په انتخاباتو کي د نظارت څخه د استنکاف

پيشنهاد ، پاچا ته وړاندي کړ . د پاچا په امر د حکومت او ستري محکمي څخه يو گډ

هيأت جوړ سو چي د راتلونکو انتخاباتو له پاره د انتخاباتو د کمشنري موضوع تر

غور لاندې و نيسي . (۳۹)

- محمد موسي شفيق د حکومت پارلماني رياست د تجارت د وزارت ودانې ته چي

د شورا تر څنگ و انتقال کړ او ده په خپله د پارلماني ریاست دنده پر غاړه واخسته ده د شورا د پیرو غړو سره خبرې و کړې او دوی یې په دې قانع کړل چې د شورا انتخابات به د څه مودې له پاره ځنډیږي . ده به د شورا ځینو غړو ته په راتلونکو انتخاباتو کې د مرستې وعده هم ورکوله . محمد موسی شفیق د راتلونکې شورا د غړو د اهلېت پر موضوع او زما پر آینده همکارۍ باندي زما سره هم اوردې خبرې کړې دي . په دې دلیل چې زما خود ستایي تعبیر نه سي ، نولیکل یې دلته لازم نه بولم .

- محمد موسی شفیق د ملي جرایدو ځینې چلونکي په حکومتي کارونو کې مقرر کړل چې په دغه اقدام سره دځو مهمو جرایدو نشرات متوقف سوه .

- د محمد موسی شفیق په حکومت کې د (مفاهمي) د پلې څو غړي د معینانو په حیث مقرر سول چې دغه معینان به پیر ژر د وزیرانو په حیث ټاکل کیدل .

- د عالي تحصیلاتو د وزارت اساس نامه د پوهني په وزارت کې جوړه سوه، د ادبیاتو د پوهنځي د یوه استاد د تقرر فرمان د همدغه وزارت د معین په حیث اخستل شوې و .

- د مذهبي ډلو د خوشحالولو له پاره په کابل رادیو کې آذانونه پیل سوه ، محمد موسی شفیق د شیر پور مسجد ته مخامخ د شهر غلغله په نامه رستورانټ د چپه کولو امر ورکړ . د ده په امر په دارالامان کې د کلیسا تعمیر و نړول سو .

- محمد موسی شفیق د هیواد ټولو سیاسي ډلو ته خبر ورکړ چې تر دې وروسته باید دوی د حکومت پر ضد د مې د لومړي ورځي د مظاهراتو څخه پږه وکړي (٤٠)

- د پرچم د پلې د یوي باخبري منبع په قول ((شفیق د خلق او پرچم د مشرانو سره اوري خبرې کړې وي او ظاهراً یې په مهارت ښه فضا جوړه کړې وه او غالباً همدایي د مرگ عامل وگرځیدى ، بېرک کارمل حتی ده ته د اعتماد د رایي ورکول هم مطرح کړى و چې د میر اکبر خیبر د جدي مخالفت په اثر ممکن نه شو)) د اعتماد د رایي په غونډې کې بېرک کارمل د محمد موسی شفیق حکومت ته مخالفه رایه ورکړه ، ولي د غونډې په پای کې ده زمور سره یو ځای شفیق ته مبارکي وويله . حفیظ الله

امین د اعتماد د رایې په وخت کې په غونډې کې حاضر نه و ، دی تر غونډې وروسته ولسي جرگې ته راغی (۵۲)

- د محمد موسي شفيق حکومت د اجتماعاتو د قانون مسوده جوړه کړه ، او د کابینې پر غړو یې و ویشله ، خو یوه میاشت وروسته حکومت د خپل تصمیم څخه منصرف سو او د هغه پر ځای یې د اجتماعاتو مقررې جوړه کړه او د وزیرانو په مجلس کې یې تر بحث لاندې و نیوله . (۴۱)

داسې ښکاري چې په سر کې محمد موسي شفيق غوښتل چې د اجتماعاتو د قانون مسوده شورا ته وړاندې کړي ، خو وروسته دې د دغه کار څخه په دې دلیل پښیمانه سوې دې چې که د اجتماعاتو د قانون مسوده شورا ته وړاندې سي د دې احتمال سته چې په دغه وخت کې به د پوهنتون شاگردان د شورا په مخ کې مظاهره و کړي او د عقرب د دریمې حادثه به بیا تکرار سي .

- محمد موسي شفيق د شورا د آخري اجلاس د وروستې نېټې رارسیدلو ته چې د اسد د میاشتي ۲۲ نېټه ده ، منتظر و . ده په دغه ورځ د خپل حکومت د خط مشي تفصیل او د خپل حکومت اصلاحي پروگرام د عا مو خلگو په اطلاع رساوه خو ده د همدغه کار فرصت پیدا نه کړ .

- صباح الدین کشکي په خپل اثر کې لیکي چې محمد موسي شفيق غوښتل چې په حکومت کې د سلطنتي کورنۍ د غړو د مداخلاتو مخه و نیسي . (۴۲)

د دې امکان سته چې محمد موسي شفيق ته به وظيفه ورکړه سوي وي چې په هیواد کې د محمد داود خان پر حرکتو باندې قیود وضع کړي ، ځکه چې د کابل په سیاسي حلقو کې ویل کیدل چې محمد داود خان د ځینو سیاسي ډلو تر شا ولاړ دی . که دغه حدس حقیقت ولري نو په قوي احتمال د محمد موسي شفيق اقداماتو به د سرطان د ۲۶ کودتا تسریع کړي وي .

د اوضاع د مطالعې څخه داسې معلومیږي چې محمد موسي شفيق د دیموکراسي په لسو کلونو کې پاچا ته خپل د استادې چمونه نه و وربښولي ، دی په دې پوهیدي چې یو وخت به دی د افغانستان صدر اعظم سي او په دغو استادې چمونو به افغاني

ديموکراسي په نوې مجرا کې واچوي. د ده دغه اقدام (تراختر وروسته نکريزي) سوي په دي چې محمد داود خان کودتا وکړه ، سلطنتي نظام او حکومت دواړو ته يي سقوط ورکړ . ما داسي اوريدلي دي چې د ۱۹۷۳ کال د جولای د مياشتي پر ۱۶ نيټي د مازديگر پر پنځو بجو محمد موسي شفيق د هيواد د کراړې او امنيت راپور په تيلفون کې پاچا ته ورکړې و . خو (نه) ساعته وروسته د هغي شپي پر دوو بجو د محمد داود خان کودتا پيل سوه ، او په پنځو ساعتونو کې يي د سلطنت کمبله ټوله کړه او د سهار پر اوو بجو د محمد داود خان په وينا سره په هيواد کې سلطنتي نظام ړنگ سو او د هغه پر ځای جمهوري نظام ودرول سو .

يوه ټوکه : د هلمند د اوبو د معاهدي تر تصويب يوه نيمه مياشت وروسته ، محمد داود خان کودتا وکړه . په هغه وخت کې پيرو افغانانو داسي فکر کاوه چې دغه کودتا د هلمند د اوبو د معاهدي د مخنيوي له پاره شوی ده . د کودتا په ورځ محمد موسي شفيق بندي سو دده په ارتباط په کابل کې داسي يوه ټوکه شايع سوه : محمد موسي شفيق چې خيالور ويښتيان (ځوني) درلودلي ، وايي چې جمهوري دولت د ده دويښتيانو د خريلو امر کړې و . ولي ده د خپلو ويښتيانو تر خريلو دمخه د هغو لنديدل ددوی څخه غوښتي و ، خو ده ته په جواب کې وويل سوه چې اوبه نسته ، په دي چې ټولي اوبه تا ايران ته ورکړي دي .

ديموکراسي دورې ته يوه کتنه

د ۱۹۶۴ کال د اساسي قانون د ۱۲۶ مادي دحکم پر اساس ، انتقالي حکومت د انتخاباتو ، اساسي تشکيلاتو ، مطبوعاتو او قضايي تشکيلاتو او صلاحيتونو قوانين جوړ او نافذ کړه . دغه حکومت د احزابو او ولايتي جرگو قوانين تسويد او دولسمي تقنيني دورې ته يي د تصويب له پاره وړاندي کړه . ولي دغه حکومت د اجتماعاتو د قانون په برخه کې هيڅ اجراءات و نه کړه . څرنگه چې د احزابو ، ولايتي جرگو او اجتماعاتو قوانين د ديموکراسي په ټولي دورې کې په هيواد کې نافذ نه سوه ، دغه کار افغاني ديموکراسي پيره تاواني کړه .

د اجتماعاتو قانون : د ملي امنیت او د دیموکراسي د سالم رشد له پاره په هریوه هیواد کي د اجتماعاتو د قانون موجودیت ضروري شمیرل کیږي . د مثال په توگه د امریکا هیواد، د اجتماعاتو د تنظیم له پاره قاطع قوانین لري ، په دغه هیواد کي تر هغو چي څوک د اجتماع دقیق وخت ، د اجتماع هدف ، ځای او خط السیر وه امنیتي مقاماتو ته څرگند نه کړي او د پولیسو د دفتر څخه لیکل شوي اجازه نامه وانخلي ، حتی د درو کسانو اجتماع د قانون خلاف ده او اجتماع کونکي تر قانوني تعقیب لاندې راځي . ولي په افغانستان کي به سیاسي ډلو د امنیتي مقاماتو د اجازي پرته دوامداري مظاهري کولي خو امنیتي مقامات په دي نه پوهیدل چي څه وکړي ؟

دولایتي جرگو قانون : د اساسي قانون د ۴۵ مې مادې د حکم مطابق ، د مشرانو جرگي دریمه برخه سناتوران ، د ولایتي جرگو څخه د مشرانو جرگي ته ورتلل چي د هر ولایت ، ولایتي جرگه یو سناتور مشرانو جرگي ته وراستوي . ولي د دیموکراسي په ټولي دورې کي ، ولایتي جرگي جوړې نه سوي او دریمه برخه سناتوران مشرانو جرگي ته معرفي نه سول او د مشرانو جرگي د غونډو نصاب پوره نه و ، نو ځکه د مشرانو جرگي ټول تصویبونه باید قانوني هم نه وي .

د دیموکراسي په ټولي دورې کي د ولایتي جرگو موضوع په شورا ، جرایدو او سیاسي حلقو کي د بحث او انتقاد موضوع وه . گل پاچا الفت د ډاکټر عبدالظاهر حکومت ته د اعتماد رايې دغونډو د ویناگانو څخه د هغو وکیلانو نومونه چي د ولایتي جرگو د جوړیدلو غوښتنه یې کړې وه ، په یوي مقالې کي د انیس په ورځپاڼي کي خپاره کړل . ددغي احصائې له مخي دولسي جرگي اکثر وکیلانو د ولایتي جرگو جوړیدل غوښتي وو ، خو د افغانستان دولت ددغي موضوع ته توجه و نه کړه (۳)

د سیاسي احزابو قانون : په نړې کي داسي هیواد نسته چي دیموکراسي نظام ولري ، ولي هلته د احزابو قانون موجود نه وي . د افغانستان پاچا او حکومت په نامعلوم دلیل په هیواد کي د احزابو د قانون د انفاذ سره مخالفت کاوه . ولي پيري سیاسي ډلي لکه مترقي دیموکرات ، افغان ملت ، جمعیت اسلامي ، خلق او پرچم ، شعله جاوید او داسي نورې ډلي عملاجوړي سوي وي دغو ډلو خپلي حزبي مرامنامي

نشر کړې ، هري پلي نشراتي اورگان درلود ، د پلي هر غړي به خپل حزب ته حق العضويت ورکاوه . دوی په مظاهراتو کي فعاله برخه اخسته ، ځينو پلو په پارلمان کي نمايندگان درلودل ، چي گواکي د قانون تر توشیح دمخه نوموړي پلي منظم حزبونه وو . د دغه حزبونو له پاره حکومت يو کار نه و کړې ، هغه داچي د احزابو د مرامنامود ثبت له پاره کومه اداره نه وه جوړه شوي ، چي البته دغه کار د پيرو احزابو په گټه و .

د افغانستان دولت داسي فکر کاوه چي که دولت د احزابو قانون نافذ نه کړي ، نو په هيواد کي به احزاب موجود نه وي . د دولت دغه تصور د فراه د خلگو هغي ټوکي ته ورته دې چي وايي د چا خورجين غلو وړی و ، دی په دي خوشحاله و چي د خورجين کيلي د ده سره ده . په ۱۹۷۰ کال کي ببرک کارمل د ولسي جرگي په عمومي غونډي کي و ويل چي ، تردي وروسته به د خلق ديموکراتيک جريان ته د خلق ديموکراتيک حزب ويل کيږي ده دغه مطلب په دري او ماتي گوډي انگريزي ژبو و وايه چي د ده وينا د ولسي جرگي په جريدي کي ثبت شوي ده . څرنگه چي ده د قانون تر انفاذ دمخه خپله پله د حزب په حيث اعلان کړه ، پيرو وکيلانو داسي فکر کاوه چي دی به د دغه مشهود جرم په وجه تر عدلي او قانوني تعقيب لاندې راسي خو حکومت دغي موضوع ته توجه و نه کړه . (۴۴)

د افغانستان په غير حزبي شورا کي ، د افغانستان دولت او حکومت د لاندې ستونزو سره مخامخ وو :

- د دولسمي تقينني دوري په وروستي کال کي چي وکيلان ولسي جرگي ته منظم نه ورتلل نو د دولت د بوديجي د تصويب پاڼه ، د ستري محکمي د دارلانشا د امر پاکړ وليد حقوقي د دفتر پر ميز پرته وه ، او هر وکيل به هلته ورتې او د بوديجي پاڼه به يي امضا کوله .

- په ديارلسمي تقينني دوري کي د صنعتي بانکونو قانون د پاچا په مستقم خواهش وکيلانو و مانه .

- په ديارلسمي تقينني دوري کي ، د نور احمد اعتمادي دوهم حکومت ته د اعتماد د رايي په وخت کي ، حکومت مجبور و چي د ۲۱۶ وکيلانو څخه د اعتماد د رايي

غوښتنه وکړي . په دغه اړتیا ط د حکومت مشاور وزیر چي د وکیلانو د اعتماد د رایو شمیرل یې پر غاړه و ، په ټوکه ویلي و چي هر وکیل چي به حکومت ته درايي وعده ورکوله ، دغه وکیل به د ځونورو وکیلانو د رایي نډه هم پر غاړي اخستله ، څو په پای کي د وکیلانو د رایي شمیر (۱۲۰۰) رایو ته ورسید . (۵ ۴)

- ولسي جرگه چي د منفردو وکیلانو څخه جوړه سوی وه ، ځینو وکیلانو به په ټوکه ویل چي په ولسي جرگي کي (۲۱۶) جزبونه غړیتوب لري .

- د اساسي قانون د تسوید د کمیټي رئیس سید شمس الدین مجروح ویلي و چي افغاني دیموکراسي داسي یوه موټر ته ورته ده چي اشتريټنگ ونه لري .

نه پوهیږم دا ډول دیموکراسي چي په هغي کي به حزبونه نه وي د کوم هیواد څخه به اخستل سوي وي ؟ زموږ په گاونډیو هیوادونو ، هند او پاکستان کي د انگریز د استعمار په وخت کي د کانگرس ، مسلم لیگ ، عوامي لیگ او داسي نور حزبونه جوړ سوي وو . د افغانستان په یوه بل گاونډي هیواد ، ایران کي چي د دیموکراسي ادعایي هم نه کوله ، پیر پخوا (ایران نوین) ، (مردم) او داسي نور حزبونه موجود وو .

- د دیموکراسي په پیل کي د افغانستان پاچا غوښتل چي په هیواد کي معتدل سیاسي جریانونه لکه د اساسي قانون ، مترقي دیموکرات ، ملي جبهه او ملي اتحاد ډلي جوړي سي . چي په پارلمان کي پیري چوکي و گټي او په راتلونکو کلونو کي به د پاچا له خوا د حکومت په جوړولو مامور کړه سي ، خو د پاچا دغه آرزو سر ته ځکه و نه رسیدله چي حتي د افغانستان د دیموکراسي د معمارانو ډلي ، په هیواد کي د احزابو د جوړولو سره مخالفت کاوه ، لکه چي سید قاسم رشتیا لیکي ((ما او پاکټر محمد یوسف دواړو پاچا ته شکایت وکړ چي خلیل الله خلیلي حزب جوړوي)) (۴ ۶)

د ښاروالیو قانون : تر دیموکراسي دمخه په افغانستان کي د ښاروالیو له پاره انتخابات کیدل . ولي د دیموکراسي په دوري کي دغه حق د خلگو څخه واخستل سو ځکه چي د دیموکراسي په دوري کي د هیواد ښاروالان د داخلي د وزارت له خوا ټاکل کیدل . رشتیا لیکي چي ده ته صدر اعظم نور احمد اعتمادي ویلي و چي که د ښاروالیو قانون نافذ سي ، نو انجنیر غلام محمد فرهاد به په کابل کي د ښاروالې د چوکي له پاره

خان کاندید کړي ، چي د رشتيا په قول نور احمد اعتمادي د انجينر غلام محمد فرهاد د ښاروال کيدلو سره موافق نه و (٤٧)

د پاچا صلاحيتونه : د ١٩٦٤ کال د اساسي قانون د ١٥ مې مادې په لومړې فقرې کي پاچا ته ((غير مسؤول او واجب الاحترام)) ويل سوی دی . دغه مطلب د امان الله خان د ١٩٢٤ کال په اساسي نظام نامي يا د محمد نادر خان د ١٩٢٩ کال په اساسي اصولو کي ، نه دې راغلې . په دغه ارتباط به په کابل کي د سلطنت مخالفينو ويل ((په پخوانيو قوانينو کي به پاچا ته د خدای سيورې ويل کيدې ، ولي د ديموکراسي په اساسي قانون کي پاچا ته العياذ بالله د خدای صفات قابل شوي دي)) .

- د افغانستان پاچا محمد ظاهر شاه ، د خپل پلار محمد نادر خان تر مړيني وروسته د ١٩ کلونو په عمر سلطنت ته ورسيد . په دغه وخت کي د ده اکا سردار محمد هاشم خان د افغانستان صدر اعظم و، چي د حکومت ټولي چاري د ده په واک کي وي . تر ده وروسته د پاچا بل اکا شاه محمود خان د افغانستان صدر اعظم سوچي ده هم د حکومت چاري په خپله اجراکولي ، تر شاه محمود خان وروسته محمد داود خان د افغانستان صدر اعظم سوچي ده هم د حکومت په کارو کي د پاچا مداخله نه منله . په ځينو مواردو کي به محمد داود خان د پاچا سفارش هم نه اجرا کاوه د مثال په توگه : پاچا د محمد داود خان څخه غوښتنه کړي وه چي د ده د کاريزمير باور پگروال عبدالعلي اڅکزي ته چي د ترفيع مستحق و د جنرالي ترفيع ورکړي خو محمد داود خان د پاچا دغه غوښتنه و نه منله او پاچا ته يي ويلي و چي پگروال عبدالعلي په اردو کي وظيفه نه ده اجرا کړي ، نو په دغه لحاظ ده ته د جنرالي رتبه نه سي ورکولای ، کله چي محمد داود خان استعفا وکړه د جنرالي لمړي فرمان چي د پاچا له خوا توشيح سوی و هغه د عبدالعلي اڅکزي د ترفيع فرمان و . (٤٨)

د پاچا د اجراآتو ځيني نموني :

- ډاکټر محمد يوسف په خپلي بوي مصاحبي کي ويلي و ((کله چي زه د افغانستان صدر اعظم سوم ماهيله درلوده چي پاچا به د حکومت په کارونو کي مداخله و نه کړي خو پاچا د سلطنت مقام دومره کښته کړ چي د حکومت په ټولو کارونو کي

بي مداخله كوله .)) (٤٩)

- رشتيا ليكي چي صدر اعظم ډاکټر محمد يوسف پاچا ته ويلي و چي ستاسي سرمنشي خليل الله خليلي حزب جوړوي او دې د سلطنت د تخت د شا څخه پر حکومت باندې ټکان کوي . (٥٠)

- ډاکټر محمد يوسف په خپلي يوي مصاحبي کي ويلي دي چي ((د ١٩٦٤ کال د اساسي قانون يوه اشتباه دا وه چي په دغه قانون کي ډير صلاحيتونه مقننه او قضاييه قواوو ته ورکړه سوي وو چي په نتيجه کي حکومت ډير کمزوری سو)) د دغي اشتباه پر اساس د ديموکراسي دوري څلورو حکومتونو ونه کولای سو چي هغه انارشي چي په تعليمي مؤسيسو په تيره بيا په پوهنتون کي پيدا سوي وي ، دمنځه يوسي .

- صدر اعظم محمد هاشم ميوندوال د پوهنتون شاگردانو ته وعده ورکړه چي د

عقرب د دريمي د پيښي عاملين به پيدا کوي او دوی ته به جزا ورکوي . خو پاچا

محمد هاشم ميوندوال ته اجازه ور نه کړه چي د دغي پيښي تحقيق وکړي .

- د ديموکراسي دوري ټولو حکومتونو يو د بل سره مخالفت کاوه .

کله چي محمد هاشم ميوندوال د ډاکټر محمد يوسف پر ځای ، صدر اعظم

سو نو د ډاکټر محمد يوسف ملگري ، په شورا او حکومت کي د محمد هاشم

ميوندوال د حکومت په فوري نسکورولو بوخت سول . دوی به د محمد هاشم

ميوندوال او ديموکرات مترقي پر ضد ، ډير تبليغات کول . دوی به ويل چي محمد

هاشم ميوندوال پنځه متضاد اصولونه (اسلام ، مشروطه شاهي ، ديموکراسي ،

سوسياليزم او سرمايه داري) په خپلي حزبي مرامنامي کي ځای کړي دي . دوی

داهم ويل چي د ديموکرات مترقي مرام نامه د ((خاک شير)) د دانو سره شباغت

لري چي د هري ناروغي له پاره دوا ده . کله به دوی د مترقي ديموکرات د جريان

مرام نامي ته ((شتر گاو پلنگ)) هم وايه . د محمد هاشم ميوندوال ملگرو به

د ديموکراسي دوري اساسي قانون ((د شيطان کتابچه)) بلله .

- د محمد هاشم ميوندوال پر ځای نور احمد اعتمادي د افغانستان صدر اعظم سو

د نور احمد اعتمادي او محمد هاشم ميوندوال مخالفت ، د نور احمد اعتمادي د

حکومت تر پایه ادامه درلوده. چي د دغي موضوع تفصيل د کتاب په بلي برخي کي راغلي دي .

- د افغانستان پاچا ولي د افغاني ديموکراسي د سالم رشد او په هيواد کي د ديموکراسي د مؤثريت په برخه کي لازم اقدامات و نه کړل ؟ آيا پاچا د سره څخه په افغانستان کي د کالمي ديموکراسي غوښتونکي نه و ، او که دي وروسته د ديموکراسي پر راولو باندي پښيماڼه سوې و .

پرستش د يوه تن بت پرستي ده

د قانون پيروي لويه آزادي ده

په کوم ځای کي چي يو فکر کړي کارونه

هلته خوشي مهمل لفظ ديموکراسي ده

(۵۱)

د دريم فصل يادداشتونه

- ۱ - رشتيا ، ذکر شوې اثر ، مخونه ۱۸۲ ، ۱۸۳
- ۲ - فيض زاد ، محمد علم ، جرگه هاي بزرگ افغانستان ، مخ ۲۸۲
- ۳ - کشککي ، ذکر شوې اثر ، مخ ۳۳
- ۴ - همدا اثر ، مخ ۳۲
- ۵ - دوپري ، لوويس ، افغانستان ، مخونه ۶۰۲ ، ۶۰۷
- ۶ - غبار ، ذکر شوې اثر ، دوهم ټوک مخونه ۲۳۹ ، ۲۴۰
- ۷ - همدا اثر مخونه ۲۴۴ تر ۲۵۴
- ۸ - همدا اثر ، مخونه ۲۵۴ تر ۲۵۸
- ۹ - همدا اثر ، مخونه ۲۴۱ تر ۲۴۳
- ۱۰ - فرهنگ ، ذکر شوې اثر ، ټوک لومړي ، مخ
- ۱۱ - رشتيا ، ذکر شوې اثر ، مخ ۲۹۰

- ۱۲ - زما مشاهدات
- ۱۳ - فرهنگ ، ذکر شوې اثر ، ټوك لومړۍ ، مخ ۵۰۰
- ۱۴ - مبارز ، ذکر شوې اثر ، مخ ۲۷۳
- ۱۵ - مبارز ، ذکر شوې اثر مخ ۲۷۳
- ۱۶ - خلمې ، ذکر شوی اثر، مخ ۲۰۵
- ۱۷ - همدا اثر ، مخ ۱۹۵
- ۱۸ - همدا اثر ، مخ ۱۹۶
- ۱۹ - د رامپارت مجله ، مخونه ۲۳ ، ۲۴
- ۲۰ - خلمې ، ذکر شوې اثر ، مخ ۲۰۳
- ۲۱ - فرهنگ ، ذکر شوې اثر ، مخ ۵۱۲
- ۲۲ - خلمې ، ذکر شوې اثر ، مخ ۲۳۶
- ۲۳ - فرهنگ ، ذکر شوې اثر ، مخ ۵۱۶
- ۲۴ - زما مشاهدات
- ۲۵ - خلمې ، ذکر شوې اثر ، مخ ۲۳۷
- ۲۶ - د نامه د ليكلو اجازه يي نه لرم
- ۲۷ - فرهنگ ، ذکر شوې اثر ، مخ ۵۲۲
- ۲۸ - زما مشاهدات
- ۲۹ - سرباوري محمد عمر خان
- ۳۰ - د نامه ليكل يي لازم نه بولم
- ۳۱ - خالص ، مولوي محمد يونس ، د افغانستان د مسلمان ملت په سرنوشت لويي نه دي په كار ، مخونه ۹ تر ۱۰
- ۳۲ - خلمې ، ذکر شوې اثر ، مخ ۲۴۶
- ۳۳ - د عبدالهادي مكممل په قول
- ۳۴ د نامه د ليكلو اجازه يي نه لرم
- ۳۵ - د نامه د ليكلو اجازه يي نه لرم

- ۳۶ - زما مشاهدات
- ۳۷ - زما مشاهدات
- ۳۸ - فرهنگ ، ذکر شوې اثر، مخ ۵۲۵
- ۳۹ - کشککي ، ذکر شوې اثر ، مخ ۸۲
- ۴۰ - همدا اثر ، مخونه ۸۰ تر ۸۲
- ۴۱ - د نعمت الله پژواک په قول
- ۴۲ - کشککي ، ذکر شوې اثر ، مخ ۸۱
- ۴۳ - زما مشاهدات
- ۴۴ - زما مشاهدات
- ۴۵ - د نامه د ليکلو اجازه يي نه لرم
- ۴۶ - رشتيا ، ذکر شوي اثر ، مخ ۲۸۰
- ۴۷ - همدا اثر ، مخ ۳۰۶
- ۴۸ - د يوه پخواني والي په قول
- ۴۹ - د خراسان مجله ، مخونه ۲۱ ، ۲۲
- ۵۰ - رشتيا ، ذکر شوې اثر، مخ ۲۸۰
- ۵۱ - د گل پاچا الفت شعر
- ۵۲ - د نامه د ليکلو اجازه يي نه لرم

دریمه برخه

څلورم فصل

د : مقننه

۱ - د دیموکراسي دورې شورا

د ۱۹۶۴ کال د اساسي قانون مطابق د لومړي وار له پاره په دوو تقينني دورو
کي د غربي دیموکراسيو د اصولو پر اساس په هیواد کي عام ، سري او مستقیم
انتخابات و سول او د افغانستان په ۲۱۶ انتخاباتي حوزو کي چي به هر کانديد شخص

تر نورو کانديدانو پيره رايه اخستي وه ، هغه به د خپلي حوزی د وکیل په حیث ټاکل کېدې . د ۱۹۶۴ کال په اساسي قانون کي ، ولسي جرگي ته پير صلاحیتونه ورکړه سوي وو . چي ولسي جرگي د دغو صلاحیتونو څخه په استفادي سره ، دغي جرگي يو لړ اجراءات کړي دي چي د دغو اجراءاتو يوه برخه په دغه کتاب کي راغلي ده زه د دوولسمي تقنيني دورې په پيرو اجراءاتو خبر نه يم ، څه محدود معلومات چي د دغي دورې په ارتباط ما اوريدلي دي هغه مي دلته ليکلي دي . ولي په ديارلسمي تقنيني دورې کي چي زه د شورا غړې وم او د دغي دورې د ولسي جرگي په پيرو فيصلو کي مي برخه درلوده ما خپل مشاهدات د کتاب په دغي برخي کي په تفصيل وړاندي کړي دي . څرنگه چي د شورا پر دغي دورې باندي هيڅ ليکوال تر اوسه کوم اثر نه دی ليکلي يا ما کوم اثر تر اوسه نه دی ليدلی ، نو په دغه لحاظ د کتاب په دغي برخي کي پيرو ليکلو اسنادو ته د مأخذ په حیث اشاره هم نه ده سوي . په دواړو تقنيني دورو و مخصوصا په ديارلسمي تقنيني دورې کي د وکيلانو پيري غير حاضری د ولسي جرگي حیثيت ته لويه صدمه ورسوله ، لکه چي نازک خياله شاعرگل پاچا الفت وايي :

يو وکیل ته خوی ويل چي ولي پلاره کار ته نه ځي تنخا اخلي له سرکاره هغه ووي چي په کار او په خدمت خو تنخاگاني مزدور اخلي له باداره زه د دوولسمي او ديارلسمي تقنيني دورو دمحرتمو وکيلانو څخه صميمانه هيله کوم چي پر دواړو ولسي جرگو باندي خپل مشاهدات وه ليکي او خپاره يي کړي تر څو چي د دغو تقنيني دورو په اجراءاتو زمونږ هيوادوال ښه خبر سي .

۲ - دولسمه تقنيني دوره

د ديموکراسي دورې د اساسي قانون مطابق د ۱۹۶۵ کال د آگست د مياشتي پر ۲۶ نېټي په ټول هيواد کي د شورا د غړو د ټاکلو له پاره انتخابات پيل سوه چي د هيواد په ټولو انتخاباتي حوزو کي پير شمير خلگو د ولسي جرگي او مشرانو جرگي د

غړيتوب له پاره ځانونه کانديد کړي وو . د دغې تقينې دورې يوه کلکه او مشهوره انتخاباتي مبارزه د لغمان په ولايت کې د ډاکټر عبدالظاهر او غلام حسن ساپي تر منځ شوی ده . دوی دواړو د ميترلام د ښار د اوسيدونکو د رايو د جلبولو له پاره ديرو ، مسجدنو او ښوونځيو ته ورغلل او د خلگو سره يې خبرې وکړې . دوي لاندې ټوکي د دغې انتخاباتي حوزې په برخې کې په هيواد کې خپرې شوي دي :

- غلام حسن خان ساپې چې په خپلې سيمې کې د يوه بډاي سړي په حيث شهرت درلود، ده ته يوه ليکوال ويلي و چې ته سرمايه دار يې . ده په جواب کې د ټوکي په شکل ورته ويلي و ((واقعيت دادې چې ته پير لوڅ يې نو ځکه زه تاته سرمايه دار ښکارم)) (۱)

- د انتخاباتو په جريان کې ډاکټر عبدالظاهر د ميترلام د ښار د ناروغانو صحي معاينه کوله او دوی ته به يې نسخه هم ورکوله . ده به په ټوکه ناروغانو ته ويل ((د درملو پيسې د غلام حسن خان ساپي څخه و غواړې)) (۲)

په هغه وخت کې دروو سياسي ډلو د افغانستان پير تعليم يافته ځوانان جذب کړي وو . ديموکراسي نوين ، ديموکراتيک خلق او اسلامي جمعيت . خو د دغو سياسي ډلو څخه يوازي د ديموکراسي نوين (شعله جاويد) ډلې د افغانستان په انتخاباتو کې برخه وانه خسته .

د ديموکراتيک خلق ډلې فيصله کړې وه چې په انفرادي ډول به په انتخاباتو کې برخه اخلي او د دغې ډلې خو غړي په ځينو انتخاباتي حوزو کې ځانونه کانديد کړل . نور محمد تره کې د غزني د ناوې په حوزې کې کانديد سو او د محمد هاشم تره کې له خوا يې ماته و خوړه . ولي د کابل په ښار کې د دغه جريان پيرو غړو د بېرک کارمل او اناهيتا په گټه انتخاباتي مبارزه وکړه او دوی انتخابات وگټل . په کابل کې دا هم ويل کيدل چې د شوروي اتحاد د خوشحالولو له پاره حکومت په انتخاباتو کې د بېرک کارمل او اناهيتا سره مرسته کړې ده . تر انتخاباتو وروسته ، د دغه جريان ځينو غړو نور محمد تره کې په دې خبر کې چې بېرک کامل د دغه جريان پخواني فيصله ماته کړې ده ، او د دغه جريان د غړو د فعاليت په نتيجه کې يې انتخابات گټلي

دي. د دغه جريان د انشعاب اساس د دغه خايه څخه اېښوول كېږي (۳)
د ډاكټر محمد يوسف خينو ملگرو دولسي جرگي انتخابات گټلي وو ، كه څه چې د
دوى شمير نه و اعلان شوې خو په كابل كې ويل كيدل چې د دغې ډلې څخه لس يا
دوولس وكيلان په ولسي جرگې كې وو چې گل پاچا الفت او مير محمد صديق فرهنگ
د دغې حلقي مشران وو .

د دغې دورې په ولسي جرگې كې د اسلامي ډلې يو مشر عبدالهادي هدايت و .
ده به د ولسي جرگې د مباحثاتو په وخت كې بېرک كارمل ته هميشه دا خبردارې
وركوله چې دى په خپلو خبرو كې بايد په اسلام تظاهر و نه كړي ، او كه بېرک كارمل
دا كار وكړي نو د ده د ملگرو د شديد عكس العمل سره به مخامخ سي .

په ولسي جرگې كې د ملي جبهې د ډلې مشر خليل الله خليلي و . چې د دغې ډلې
څخه هم لس يا دوولس وكيلان ولسي جرگې ته ورغلي وو . كله چې خليل الله خليلي
په جدي كې سفير سو ، د دغې ډلې فعاليت په ولسي جرگې كې ډير محدود كړ سو

په ولسي جرگې كې د صداى عوام ډله هم فعاله وه . د دغې ډلې مشران ډاكټر
عبدالکریم فرزاد او ميرمن معصومه عصمتي وو .

په ولسي جرگې كې بله ډله د افغانستان د مخورو او خانانو ډله وه ، چې سردار
عبدالرشيد خان يې رهبري كوله .

كله چې محمد هاشم ميوندوال د ډاكټر محمد يوسف پر ځاى صدر اعظم سو ، ده
په ولسي جرگې كې كومه ډله نه درلوده ، د ده سره په شورا كې د ډاكټر محمد
يوسف او بېرک كارمل ملگرو ډير مخالفت كاوه . دى مجبور سو چې په ولسي جرگې
كې د سردار عبدالرشيد خان او خليل الله خليلي پر ملگرو تكيه وكړي (۴)

بېرک كارمل په ولسي جرگې كې څنگه و وهل سو ؟

د ولسي جرگې په عمومي غونډو كې به بېرک كارمل او د ده ملگرو د آجندا پر
ټولو مسايلو باندي اوږد مسلكي بحث كاوه چې د غونډو ډير وخت به يې نيوى ، او د
ډيرو وكيانو به ددوى ددغو خبرو څخه ښه نه راتله او هيشه به د دوى او نورو

وکیلانو تر منځ لفظي مشاجري کیدلي . یوه ورځ ببرک کارمل د ولسي جرگي په تالار کې د سید کرم وکیل سدو خان اصیل ته د پاکستانی خطاب کړی و ، چې د دغه اتهام په واردولو سره دی او د ده ملگري د سردار عبدالرشید د ډلي له خوا و هل سول . دغو وکیلانو د ببرک کارمل او د ده د ملگرو په وهلو کې برخه درلوده :

د سید کرم وکیل سدو خان اصیل، د بالابلوک وکیل عبدالستار خان ، د سپین بولدک وکیل عبدالصمد خان ، د دیراوت وکیل حاجي دوست محمد ، د شاجوی وکیل محمد عمر خان ، د اجرستان وکیل عبدالستار ملاخیل ، د بالا مرغاب وکیل غلام رباني شمولزی او څو نور وکیلان . (۵)

تر وهلو وروسته کارمل د ابن سینا روغتون ته یووړل سو ، په دغه وخت کې ده نور محمد تره کې ته وویل چې سبا دې په کابل کې اعتراضیه مظاهره وسي ، تره کې ده ته وویل چې ته پر خپل شخصي عمل وهل سوی یې او حزب ستا له پاره مظاهره نه سي کولای . په سبا ورځ د کارمل اخلاصمنو په کابل کې مظاهره وکړه او دتره کې ملگرو په دغې مظاهري کې برخه وانه خسته چې د دغې ورځې څخه د دوی تر منځ انشعاب راغې او وروسته ددوی جریان د خلق او پرچم پرېلو وویشل سو . (۶)

پاچا به د سردار عبدالرشید د ډلي سره منظمه کتنه کوله ، خو د ببرک کارمل تر وهلو وروسته پاچا د څه وخت دپاره د دغې ډلي وکیلانو د لیدلو څخه ډډه وکړه ، څو میاشتي وروسته چې پاچا دغه ډله خپل حضورته و منله ، پاچا دوی ته ویلي و ((زه ستاسې څخه د کارمل پر وهلو خوابدې شوې وم ، تاسې پوهیرې چې تاسې څه کړي دي ؟ تاسې پر یوه مچ باندي د توپ ټک کړی دی .)) پاچا په هغه وخت کې دا تصور نه سو کولای چې کارمل به څوارلس کاله وروسته د ده پر ځای کښيني او یو لوې جهاني قدرت شوروي اتحاد به د ده و شا ته و دریري . (۷)

۳ - د دیارلسمې تقنیني دورې ولسي جرگه

د دیارلسمې تقنیني دورې انتخابات د ۱۹۶۹ کال د آگست د میاشتي پر ۲۶ نیټې پیل سو . د انتخاباتو په وخت کې په لاندې څلورو انتخاباتي حوزو کې څه پیښي

شوي وي .

- د غزني د مقر په ولسوالي کې پخواني صدر اعظم محمد هاشم ميوندوال او محمد اکرم خان خانونه کانديد کړي و . حکومت او ستره محکمه په دې متهم دي چې د مقر د ولسوالي په انتخاباتو کې يې د محمد هاشم ميوندوال پر ضد مداخله کړې ده . رشتيا ليکي ((صدر اعظم نور احمد اعتمادي ما ته و ويل چې ده د ميوندوال پر ضد د مقر د ولسوالي په انتخاباتو کې مداخله کړې ده .)) (۸)

د انتخاباتو په نتيجه کې محمد اکرم د مقر دولسوالي و کيل سو ، محمد هاشم ميوندوال د حکومت د مداخلاتو په ارتباط ستري محکمي ته اعتراضيه ليک وړاندي کړ د ستري محکمي د دالانشا آمر د ميوندوال دغه اعتراضيه ليک د پيرو مراجعينو په مخ کې باطله دانې ته اچولې و (۹)

محمد هاشم ميوندوال په انتخاباتو کې د دولت د مداخلاتو په ارتباط د مساوات په جريدي کې يوه مقاله و ليکله ، او د افغانستان د هوايي قوي څخه يې په هغه کې داسې مننه کړې وه چې يوازې دغي قوي د مقر د ولسوالي په انتخاباتو کې مداخله نه ده کړې . (۱۰)

- د هرات په ولايت کې د هرات د هغه وخت والي د محمد شاه رحمتيان پر ضد په انتخاباتو کې مداخله کړې وه ، ولي هراتيانو د والي د مخالفت باوجود ، محمد شاه رحمتيان د خپل وکیل په حيث و ټاکي . (۱۱)

- د کندهار د ولايت د سپين بولدک په ولسوالي کې د نورزو او اخگزو د اقوامو تر منځ د وکالت پر موضوع باندي اختلافات پيدا سوه ، چې په دغي دوري کې د سپين بولدک څخه ولسي جرگې ته وکيل و نه ټاکل سو . ما په هغه وخت کې د سپين بولدک د يوه اوسيدونکي څخه پوښتنه وکړه چې آيا دغه دوه قومونه تر دې حده يو د بل سره مخالف دي چې په دغي دوري کې دوی کاميابه نه سوه چې خپل وکیل ولسي جرگې ته معرفي کړي ؟ ده زما په جواب کې په عاميانه الفاظو وويل چې زموږ په سيمي کې يو مثل دی چې په بولدک کې د نورزو او اخگزو د قومونو موجوديت د موسقي هغو آلاتو ته ورته دی چې يوازې د يوي آلي رغول هيڅ خوند نه لري . خو سپين بولدک ته د

دباندي څخه د غرض لاسون ورسيدل او دغه دوه قومونه يې د دښمني تر سرحده يو د بل په مقابل کي ودرول.

- د ننگرهار د ولايت د هسکي ميني په ولسوالي کي د خلگو د اختلافاتو په وجه د ولسي جرگي انتخابات وځنډيدل چي يو کال وروسته د دغي ولسوالي خلگو د عبدالوهاب په نامه خپل وکيل ولسي جرگي ته و ليري .

د ديارلسمي تقنيني دورې د وکالت له پاره دوو ملي شخصيتونو لکه محمد هاشم ميوندوال او ديپلوم انجينر غلام محمد فرهاد ځانونه کانديد کړي وو . د محمد هاشم ميوندوال د وکالت ممانعت و سو . او انجينر فرهاد د کابل دښاريانو له خوا د وکيل په حيث و ټاکل سو ، ولي ده ژر د وکالت څخه استعفا وکړه .

ديدارلسمي تقنيني دورې شورا د ۱۹۶۹ کال د اکتوبر د مياشتي پر ۱۴ نټي د افغانستان د پاچا له خوا پرانستله سوه .

د دغي دورې ولسي جرگي د نور احمد اعتمادي ، ډاکټر عبدالظاهر او محمد موسي شفيق حکومتونو ته د اعتماد رايه ورکړې ده . دوو لومړنيو حکومتونو ته وکيلانو تر پيرو خبرو او اوردو مباحثاتو وروسته ، د اعتماد د رايي اظهار کړی دی ، خو محمد موسي شفيق د وکيلانو څخه غوښتنه وکړه چي د اعتماد رايي په غونډي کي تر خپلو متحدالمالو خبرو تيرسي او په پټه خوله د اعتماد د رايي اظهار وکړي . وکيلانو د ده غوښتنه و منله او دوی يوازي د لاسونو په پورته کولو سره د اعتماد د رايي اظهار وکړ ، په دغي غونډي کي ما هم د محمد شفيق حکومت ته د اعتماد رايه ورکړې ده .

د ولسي جرگي په عمومي مجلس کي د نور احمد اعتمادي حکومت ته د اعتماد د رايو په غونډي کي يوه وکيل تر لسو دقيقو پيري خبري وکړي ، د ولسي جرگي د طرزالعمل مطابق هر وکيل حق لري چي د دغي جرگي په غونډو کي (حد اکثر) لس دقيقې خبري وکړي چي د طرزالعمل د دغه حکم پر اساس د ولسي جرگي رئيس ډاکټر محمد عمر وردگ دغه وکيل ته و ويل ((ستا وخت پوره سوې دې او ته د نورو خبرو حق نه لري)) د بگراميو د حوزي وکيل ، ډاکټر محمد عمر وردگ پر دغي مداخلي

باندې قانوني اعتراض وکړ ، او ده اشتباها د ولسي جرگې رئيس ته وويل چې د طرز العمل مطابق هر وکیل حق لري چې د دغې جرگې په غونډو کې (حد اقل) لس دقيقې خبرې وکړي ، ده باید حد اکثر ويلي وای (۱۲)

لکه چې د ولسي جرگې رئيس هغه وخت د دغې جرگې طرز العمل ښه نه و لوستې ، په دې چې دی پير ژر دهغه وکیل په دغه اشتباهي او غير واقعي اعتراض قانع سو او د نورو وکیلانو په ویناگانو کې يې مداخله و نه کړه . چې وروسته د لوگر د مرکز وکیل مولوي محمد نبي محمدي ، د اعتماد درايو په غونډې کې دوه ساعته خبرې وکړې او د ولسي جرگې رئيس د ده د خبرو ممانعت و نه کړ .

يوه ټوکه : يوه ورځ د گل پاچا الفت څخه چې د دوولسمې دورې وکیل و ، د ديارلسمې دورې يوه وکیل پوښتنه وکړه چې ((آیا زموږ او ستاسې د دورو تر منځ کوم توپير سته او که نه ؟)) الفت چې ظريف او حاضر جوابه سړې و ، دغه وکیل ته و ويل زموږ او ستا سې د دورو تر منځ پير توپير سته ، په دې چې زموږ (اکثر حد) ستاسې (اقل حد) دی (۱۳)

په ۱۹۷۳ کال کې چې د افغانستان پاچا د سترگو د علاج له پاره اروپا ته سفر کاوه ، ده تر خپل سفر دمخه د شورا د غړو سره خدای امانې وکړه ، د پاچا دغه کار په کابل کې د پيرو شایعاتو باعث سو . د مثال په توگه : کله چې د پاچا په غياب کې محمد داود خان کودتا وکړه ، په کابل کې پيرو خلگو دا تصور کاوه چې محمد داود خان د پاچا په مصلحت کودتا کړې ده . او دغو خلگو به د خپل قول د اثبات له پاره د شورا د غړو سره د پاچا خدای امانې ته اشاره کوله ، ولي د دغو خلگو دغو شایعاتو حقيقت نه درلود په دې هغه وخت د شورا د څلور کلني دورې وروستې ورځې وې او پاچا د پير وخت له پاره په اروپا کې پاته کيدی او ده باید تر خپل سفر دمخه د شورا د غړو سره خدای امانې کړې وای .

٤ - زه څرنگه وکیل سوم

زه چي د افغانستان د خارجه وزارت مسلکي مامور وم د ١٩٦٩ کال د شورا د انتخاباتو په وخت کي په لندن کي د افغاني سفارت د آتشي په حيث مقرر سوې وم. ولي د ځينو دوستانو په جدي غوښتنه زه په لندن کي د خپل ماموريت څخه مستعفي سوم او په خپل پلارني استوگن ځای يعني د فراه د ولايت د بالابلوک په ولسوالي کي د ولسي جرگي د وکالت له پاره کانديد سوم . د نوموړي ولسوالي د وکالت له پاره مور دوه کسان کانديد سوي وو .

د انتخاباتي مبارزو په ورځو کي زه د اول وار له پاره د بالابلوک پر ټولو سيمو وگرزیدم او د هغو سيمو خلگ مي د نژدي څخه وليدل . چي د بالابلوک د ولسوالي د عامو خلگو وفا ، پاکي ، پيرزويني او ميلمه پالني پر ما باندې پير اثر وکړ . دوی په درواغو نه پوهيدل ، دوی د رايو خرڅول نه وو زده، دوی دورنگي نه درلوده ، هر څه چي به يي ويل هغه به يي کول ، پر خپلو خبرو او وعدو پير کلک ولاړ وو ، چي زه به اوس د بالابلوک د غرنې سيمي د دوو کلیو (زمردان) او (ازو) د خلگو سپيڅل توب او ميرانه د مثال په توگه وړاندې کړم :

د (زمردان) د کلي اوسيدونکو د وکالت دوهم کانديد ته د راي ورکولو وعده ورکړي وه . او د (ازو) د کلي خلگو فيصله کړي وه چي ما ته به خپله رايه راکوي. زه چي د هغي سيمي په کليوالي اصولو ښه نه پوهيدم ، نو زه د زمردان کلي ته د رايې غوښتلو له پاره ورغلم او يوه شپه مي د هغه کلي د مشر ملک رستم خان په کور کي تيره کړه ، ولي د دغه کلي خلگ زما سره حتي د خپرو له پاره هم حاضر نه سول او دوی ما ته خبر راکړ چي دوی د وکالت دوهم کانديد ته د رايې وعده ورکړي ده او دوی خپله وعده نه سي ماتولای . د دوی دغي صريح لهجي او بي ریا خبرو زه پير خوشحاله کړم او ما د بالابلوک د ولسوالي په نورو کلیو کي دغه عمل بيا تکرار نه کړ . د (ازو) کلي ته د دوهم کانديد هغه نماينده ورغی چي د کلي د مشر ملک نظام خان سره يي ښه مناسبات درلودل . ولي د دغه کلي خلگ دي ته حاضر نه سول چي

د ده سره د انتخاباتو پر موضوع باندې وړغیرې چې د زمردان او ازو د کلیو خلگ پر خپل موقف ثابت پاته سول او د انتخاباتو په ورځ د زمردان اوسیدونکو د دوهم کاندید سندوخ ته خپلې رایې واچولې او د ازو د کلي خلگو ماته خپلې رایې راکړې .

د بالابلوک ولسوالي د پراخوالي او د اوسیدونکو د شمیر له کبله ، د فراه د ولایت یوه غټه ولسوالي ده . چې پیر اوسیدونکي یې نورزي ، علیزي ، بارکزي ، اڅکزي او اسحق زي دي . دوه کلي (سیدان) هم په دغې ولسوالي کې ژوند کوي ، د بالابلوک په غرنې سیمې کې د (چار ایماق) او (زوریانو) قبیلې هم میشته دي . دغه ولسوالي پیرکوچیان هم لري ، چې دوی په دوبي کې د خپلو پسو د رمو سره یو ځای د غور ولایت ته کډه کوي او په ژمي کې بیرته خپل اصلي ټاټوبي ته راستننږي .

د بالابلوک په ولسوالي کې د شورا د انتخاباتو له پاره دوه مرکزونه ټاکل سوي وو چې په هر مرکز کې به د پنځو ورځو له پاره رایه اخستل کیده . د انتخاباتو په لومړۍ ورځ د هغه ځای خلگو فیصله وکړه چې د تبرک له پاره باید د (عارف آباد) د کلي سیدان تر نورو دمخه ما ته په سندوخ کې خپله رایه واچوي ، دغو روحاني خلگو د سهار لمونځ د (گنج آباد) په کلي کې انتخاباتي مرکز ته نژدې اداکړ، دوی خپله رایه سندوخ ته واچوله چې ځینو مشرانو د زیارتونو خوردې هم د رایو د پاڼو سره یو ځای په سندوخ کې اچولې وې . د انتخاباتو د پیل څخه یو ساعت نه و تیر سوی چې د رایو ورکونکو د منځ څخه یوه ملنگ چې پیر اوردې وینستیان یې درلودل ، په لوړ آواز رخ وکړ چې ((ما تیره شپه خوب لیدلې دې چې د سخي دین محمد خان زوی عبدالغفار وکیل دې)) ده دوکیل کلمه دوه واړه و ویله . چرنگه چې زه په انتخاباتي کارونو مصروف وم نو ددغه ملنگ سره ما کتنه و نه کړه .

په لومړي انتخاباتي مرکز کې ما تر دوهم کاندید پیري رایې یوورې ، په دوهم انتخاباتي مرکز کې چې په (فراه رود) کې و ، هلته هم د سیدانو یو کلي د (تپي) په نامه سته چې د رایو ورکولو په لومړې ورځ د دغې کلي روحاني مشرانو زه د خپلو نیکه گانو زیارتونو ته بوتلم چې تر دعا وروسته زه د دوی سره یو ځای د رایو ورکولو مرکز ته ورغلم او دوی خپلې رایې سندوخ ته واچولې . په دغه انتخاباتي مرکز کې هم

ما پيري رايي واخستلي چي د پټولو رايو د شمير په نتيجه كي زه د بالابلوك وكيل سوم .

د بالابلوك د ولسوالي خلگو بي له كومي مادي گټي څخه ما ته خپله رايه راكړي ده چي زه د دوی دغي پيرزويني ته د تل له پاره په درنه سترگه گورم . ما په كابل كي زده كړه كړي ده او هلته د دولت مامور وم او د بالابلوك پير خلگ ما نه پيژندل . ولي د بالابلوك د خلگو سره زما د پلار ارواښاد دين محمد خان نيك سلوك ، ما ته په انتخاباتو كي پيره گټه ورسوله .

د ديارلسمي تقنيني دوري انتخابات د نور احمد اعتمادي د حكومت په وخت كي سوي دي ، د ده حكومت په انتخاباتو كي د ديموكراسي د اصولو بڼه مراعات كړی دی ده د فراه د ولايت د ټولو ولسواليو په انتخاباتو كي مداخله و نه كړه ، او ده د هغه ولايت خلگ پري ښوول چي د خپل خوښي كانديد ته خپله رايه وركړي .

زما يوه خواخوري دوست د فراه والي ارواښاد محمد صديق خان چي كله به بي زه په كومي ټولني كي ليدم ، نو ده به حاضر و خلگو ته ويل ، فراهي وگورئ چي د لندن ماموريت بي د وكالت له پاره پري ايښي دی . په سر كي زه هم د ولسي جرگي په اهميت نه پوهيدلم او په دي فكر كي وم چي زه ولي يو ديپلوماتيك ماموريت پريږدم او يوي داسي غير حزبي جرگي ته ورځم چي په هغي كي د كليو خانان او ملكان راټول سوي وي . او دوی به د فيصلو په وخت كي ملي گټو ته پيره توجه نه كوي . ولي زما دغه تصور غلط و په دي چي په ولسي جرگي كي پير ملي ، با احساسه او وطنپالونكي وكيلان موجود وو چي د هيواد د گټو او ملي ارزښونو سره يي

پيره مينه درلوده . دوی د زړه له كومي غوښتل چي افغانستان د عصر د ايجاباتوسره سم پر مخ ولاړ سي . دوی په دغي لاره كي هر ډول قرباني ته حاضر وو د وكيانو په مورد كي چي دوی ولي د حكومت دفترونو ته مراجعه كوله ، يا داچي ولي د ولسي جرگي غونډو به نصاب نه درلود ، دا ټول مطالب د كتاب په بلي برخي كي تشریح سوي دي .

ولسي جرگه زما له پاره يوه داسي مدرسه وه چي ما هلته پير عمده مسايل زده

کړې دي ، په ولسي جرگې کې یو وکیل د افغانستان دولت په خپله اصلي بڼه ویني . یو وکیل د خپل هیواد په واقعي ستونزو پیر ښه خبریږي . د خپل سالمو انتقاداتو له لارې څخه هر وکیل خپل هیواد ته پوره گټه رسولای شي . له همدې امله زه شورا د ملت کور بولم او په دې ویاړم چې زه د ۱۹۶۹ کال څخه بیا تر ۱۹۷۳ کال پورې د افغانستان د ولسي جرگې غړې وم .

د بالابلوک د ولسوالي پيرو خلگو په پوره اخلاص ما ته خپله رایه راکړې ده چې زه د پیر وخت څخه په دې فکر کې وم ، چې که ما ته فرصت میسر سي چې زه د بالابلوک شریفو خلگو ته د زړه له کومې کور ودانې و وایم او دوی ته دا هم و وایم چې دوی زما د ژوند په پيرو حساسو شیبو کې زما سره لویه مرسته کړې ده او دوی زه هغه ځای ته لیرلې وم چې زما پر ذهن باندي یې ژور اثر کړی دی او زما د ژوند لاره یې بدله کړې ده . ما پوره آرزو درلوده چې د بالابلوک خلگو ته دا هم و وایم چې ما د ولسي جرگې د وکالت څخه شخصي استفاده نه ده کړې او د وکالت مهمه وظیفه مې په پیري امانت دارې سره د نورو ملي او وطنپالونکو وکیلانو سره یو ځای چې تفصیل یې په دغه کتاب کې راغلی دی سر ته رسولې ده .

زه د دغو څو کرښو په لیکلو سره د بالابلوک ټولو خلگو ته د مینې سلامونه وړاندي کوم ، او د بالابلوک د قومي مشرانو چې ځني یې اوس ژوندي او ځینو یې وفات کړی دی لکه د (وړیې) د کلي عبدالخالق خان ، د (شیوان) د کلي ملک نور محمد خان خپل د اکا زوی د (دیزکي) د کلي عبدالقدوس خان ، د (تودنک) د کلي عبدالودود خان او عبداللطیف خان ، د (کنسک) د کلي محمد عمر خان ، ملک احمد خان او ملا نعمت الله آخند زاده او پیر داد خان ، د (گراني) د کلي توکل خان او گل احمد خان ، د (گنج آباد) د کلي ملک حبیب الله خان ، د (ازو) د کلي ملک نظام خان او پیر نور مشران چې دلته یې نومونه نه سم لیکلای ، پیر مرهون د احسان یم .

د انتخاباتو په وخت کې ، پر رایو سربیره د فراه د ولایت پيرو مشرانو ما ته میلمستیاوي او نوري مادي او معنوي مرستې کړې دي . د مثال په توگه د دین محمد خان ، پیر محمد خان او شیر محمد خان هغې مرستې چې دوی خپل سرویس او لارې

موټران بغير له اجرت څخه د رايو ورکونکو د نقل او انتقال له پاره د دوو هفتو له پاره په کار اچولي وو د قدر وړ مرسته وه چې زه يې ډيره مننه کوم . (١٤)

٥ - د پاچا سره د وکيلانو دوي کتنې

لومړي کتنه :

په ١٩٦٩ کال کي د مخه تر هغه چې د شورا غړي په کار پيل وکړي ، دوی د افغانستان د پاچا سره په شاهي ارگ کي کتنه وکړه . د پاچا سره د ملاقات له پاره د شورا غړي په اته گروپونو ويشل سوي وو چې هر گروپ به به جلا ډول د پاچا سره ليدل زه د فراه ، نيمروز ، بادغيس ، غور او اروزگان د وکيلانو او سناتورانو سره په گډه د پاچا حضور ته ورغلم . د انتظار په خونه کي ما دوی ته و ويل چې د پاچا تر فرمايشاتو وروسته بايد يو سناتور د نورو په نمايندگي د پاچا په حضور کي خبري وکړي . خو دوی ټولو وويل چې زه بايد د دوی په نمايندگي هلته څو خبري وکړم . په هغي لحظي کي د پاچا د حضور مصاحب محمد رحيم پنجشيرې په خونه را ننوتې او د ده په لارښوونه مون د پاچا حضور ته ورغلو . پاچا تر روغپه وروسته د هيواد سياسي او اقتصادي حالات تشریح کړل او د شورا غړي يې خپلو راتلونکو درنو او حساسو وظيفو ته متوجه کړل . ده د خبرو په ضمن کي و ويل ((نور احمد اعتمادي چې ما د حکومت په جوړولو توظيف کړې دې زما نژدي دوست دې او دې د صدارت د چوکي سره علاقه نه لري بلکه ما دې دغه کار ته مجبور کړې دې)) پاچا داهم و ويل چې ((اعتمادي په خارجي سياست پوهيږي که يو حکومت په داخلي چارو کي کومه اشتباه وکړي هغه اشتباه ژر توافي کيدلای سي ، ولي په خارجي سياست کي د يوه حکومت اشتباه ، نه سي توافي کيدلای . نو په دغه دليل ما نور احمد اعتمادي چې په خارجي سياست پوهيږي ، د حکومت په جوړولو مامور کړې دې او زه تاسي ته توصيه کوم چې د نور احمد اعتمادي د حکومت سره لازمه مرسته وکړ)

د پاچا تر فرمايشاتو وروسته ما د نورو په نمايندگي پاچا ته په هيواد کي د ديموکراسي نظام د راوړلو په منا سبت مبارکي و ويله او زياته مي کړه چې د دغه

نظام له برکت څخه دغه حاضر وکیلان او سناتوران چې د افغانستان د لیرو ولایتونو اوسیدونکي دي ، نن د شورا د لاري څخه ستاسي تر رهنمايي لاندې د خپل هیواد په امورو کي برخه اخلي . ما دا هم و ویل چې د شورا حاضر غړي اعلیحضرت ته وعده ورکوي چې د حکومت سره به لازمه مرسته وکړي ، ولي د شورا غړي دحکومت څخه دمتقابلي همکاري توقع لري ، چې د حکومت د نه همکاري په صورت کي به د شورا او حکومت تر منځ اوسني بنو مناسباتو ته صدمه ورسیري .

پاچا زه نورو خبرو ته پري نه نښولم او زه یې په اشاره پوه کړم چې نوري خبري باید و نه کړم . پاچا زما پر خبرو یوه لنډه تبصره وکړه او د لیدني په پای کي پاچا زما په شمول ځینو وکیلانو ته تر نورو پیره توجه وکړه .

دوهمه کتنه :

په ۱۹۷۱ کال کي کله چې ولسي جرگي د نور احمد اعتمادي حکومت په بي کفایتي او د شورا سره په نه همکاري متهم کړ او د ده حکومت ته یې د نه اعتماد رایه ورکړه چې تفصیل یې وروسته راځي ، داوار بیا د پاچا په امر د فراه ، نیمروز او غور د ولایتونو وکیلان د شپي پر اتو بجو د پاچا حضور ته ورغلو ، په دغه شپه هم ما د نورو په نمایندگي د پاچا په حضور کي خبري وکړي .

په دغه ملاقات کي پاچا د هیواد او سیمي پر حالاتو باندي اوردې خبري وکړي او ده د خبرو په آخر کي و ویل ((ولسي جرگي د نور احمد اعتمادي حکومت ته د نه اعتماد رایه ورکړي ده چې ولسي جرگي دغه کار باید نه وای کړي . او ولسي جرگي چې کوم اتهامات پر حکومت باندي وارد کړي دي ، د ولسي جرگي سره د دغو اتهاماتو ثبوت هم نه سته ، د بلي خوا څخه د حکومت پیر غړي د هیواد پوه خوانان او د هیواد سرمایه ده او دوی ستاسي د نه اعتماد په رايي سره مایوسه کیري)) . ما د پاچا تر فرمایشاتو وروسته د ولسي جرگي پر ځینو اجرائتو رڼا واچوله او د ولسي جرگي ځینو ستونزو ته مي هم اشاره وکړه . ما پاچا ته و ویل چې تاسي د افغانستان رهبري پر غاړه لري او د پیرو مصروفیتونو سره سره دا دوه ساعته کیري چې د هیواد پر دغه پرابلم باندي چې حکومت یا شورا او یا دواړو ایجاد کړي دې د ولسي

جرگي د غړو سره بحث کوي او د حل د یوې معقولې لارې په لټه کې یاست ، ولې حکومت په تېرو دوو کلونو کې یو وار هم نه دې حاضر سوې چې د هیواد پر کوم مشکل باندي حتی لس دقیقې د دغو وکیلانو سره خبرې وکړي ، نو دا طبیعي ده چې د پرابلمونو د تراکم په صورت کې به حکومت ته حتما د نه اعتماد رایه ورکوله کېږي .

داوار پاچا زما خبرې پرې نه کړي او زما ټوله وینا یې په دقت واوریده او زما تر خبرو وروسته پاچا ما ته و ویل ((په دغه ارتباط زه ستا تحلیل تاییدوم ، ولې ستاسې د نه اعتماد رایه د افغانستان پرابلمونه نه سي حل کولای)) ده زیاته کړه ((سبا به پاکټر ولید حقوقي یو لیکلې مطلب ولسي جرگې ته دروړي چې تاسې باید هغه مطلب تصویب کړې او بله شپه به دنور احمد اعتمادي دحکومت استعفا اعلان سي)) وکیلانود پاچا دغه امر و مانه او لیدنه پر همدغه ځای پای ته و رسیدله .

ولسي جرگې د ۱۹۷۱ کال د اپریل د میاشتې پر ۱۷ نېټې د نور احمد اعتمادي حکومت ته د نه اعتماد رایه ورکړه ، او د دغه کال د مې د میاشتې پر ۱۰ نېټې دا لاندي مطلب پاکټر ولید حقوقي د ولسي جرگې په عمومي غونډه کې ولوست او د ولسي جرگې له خوا تصویب سو :

((د شورا او حکومت د ښې همکاري د پیل په غرض ولسي جرگې فیصله وکړه چې حکومت ته د نه اعتماد تر رایې تیر سي))

د پورته مطلب تر تصویب شپږ ورځې وروسته ، د نور احمد اعتمادي د حکومت استعفا د کابل راډیو د لارې څخه اعلان سوه . (۱۵)

۶ - د وکیلانو گډ دریځ

گران لوستونکي به په دې خبر وي چې په افغانستان کې د سیاسي احزابو قانون نه و نافذ سوې او دولسي جرگې د انتخاباتو په وخت کې منفردو اشخاصو په خپلو مربوطو حوزو کې ځانونه د وکالت له پاره کانديد کړي وو چې هر موفق کانديد په خپل شخصي نفوذ او یا د خپل قوم په مرسته انتخابات گټلي وو او ولسي جرگې ته یې لاره

پیدا کړي وه .

لوستونکو ته دا هم معلومه ده چې په ولسي جرگي کې يوه وکیل يوازي تصميم نه سو نيولای او دولسي جرگي هره فيصله د هغې جرگي د غړو د اکثريت له خوا نيوله کيده ، نو په يوې داسې غير حزبي جرگي کې زما په شمول پير وکیلان د خپلو وظايفو د اجرا کولو په لاري کې د پيرو ستونزو سره مخامخ وو . چې د دغې نقيصي د رفع کولو له پاره ، هلته ضرورت احسا سيدي چې بايد يو شمير وکیلان يو د بل سره مفاهمه وکړي او په ځينو مواردو کې خپل موقفونه سره نژدې کړي .

دديارلسمې تقنيني دوري د لومړي اجلاس په سر کې خو وکیلانو د نورو وکیلانو سره خبري وکړي او دوی يې د ولسي جرگي دغې نقيصي ته متوجه کړل چې د دغو وکیلانو د هڅو په نتيجه کې پيرو وکیلانو عملا د ولسي جرگي د کارونو په حساسو شيبو کې گډ د ريخ غوره کړ . په تدريج سره د دغه دريخ وکیلان مخ پر پيريدو سول زما په تخمين د دغه روش د خاوندانو شمير تر ۴۰ وکیلانو پير وو . د وکیلانو دغه روش ته د وکیلانو گډ دريخ ويلای سو . دا يوه سياسي ډله نه وه ، دوی کومه رهبري نه درلوده ، د هيواد د هيخ حزب يا ټولني سره يې اړيکي نه درلودلي، دوی د سلطنت يا بل مقام څخه الهام نه اخستی ، دوی په کوم قوم يا سمت پوري تړلي هم نه وو ، بلکه دا دريخ د افغانستان د اکثر و لایتونو د وکیلانو د مشترک تفاهم څخه جوړ سوی و . دوی يو د بل سره تحريري يا شفاهي تعهد نه درلود . د تصاميمو په وخت کې د دوی شمير ثابت هم نه و . په حقيقت کې دا د وکیلانو يوه داسې ټولنه وه چې د تصاميمو په وخت کې به يې ملي گټې په نظر کې نيولي . د هغو وکیلانو نومونه چې اکثرا به يې دغه دريخ غوره کاوه ، ددې کتاب په ضميمه پاڼو کې مطالعه کولای سئ .

دلته دا خبره د يادولو وړ بولم چې دا ملي دريخ يوه ځانگړې پديده وه چې تر اومي دوري وروسته د افغانستان د شورا په تاريخ کې يې سارې نه دی ليدل سوی .

د دغه دريخ وکیلانو په ولسي جرگي کې تخريبي فعاليت نه دی کړی ، دوی سالمه او آرامه پارلماني مبارزه کړې ده ، او هيڅکله يې د اکثريت د تصميم په مقابل کې احتجاج نه دی کړی . چرنگه چې دغه دريخ د شخصي گټو د تامين له پاره نه و نيول

سوې نو د ولسي جرگې د وکیلانو تر منځ یې پیر صمیمیت پیدا کړ، د وکیلانو دغه صمیمیت د محمد موسی شفیق تر حکومت پورې چې تفصیل یې د کتاب په بلي برخي کې راغلی دی د وکیلانو تر منځ پاته سو. دغه دريځ د افغانستان د پاچا او حکومت توجه هم ځان ته اړولي وه ، دلته ددې خبرې یادول ضروري دي چې د سیاسي ډلو د نمایندگانو څخه په انفرادي ډول یوازې عبدالرؤف بینوا او محمد اسحق عثمان په دغه دريځ کې برخه درلوده . د نورو ډلو استازو لکه مولوي محمد نبي محمدي ، حفیظ الله امین او بېرک کارمل په دغه دريځ کې برخه نه درلودله ، دوی به په ولسي جرگې کې د خپلو ډلو پالسي تعقیبوله . د دغه دريځ د وکیلانو فعالیتونه د دي کتاب په مختلفو برخو کې لیکل سوي دي ، چې دلته د دغه دريځ د وکیلانو ځنې اجراءات په لنډ ډول راوړل کېږي :

- د ولسي جرگې عمومي غونډې د دغه دريځ پر وکیلانو اعتماد وکړ، چې د مختلط کمسیون له پاره ټول لس غړي د دغه دريځ د وکیلانو څخه و ټا کل سول ، دغو وکیلانو په مختلط کمسیون کې د سیاسي احزابو قانون ژر تصویب کړ او د ولسي جرگې له لارې څخه یې د پاچا توشیح ته وړاندي کړ .

- د دغه دريځ (۱۳) وکیلان د تقنین د کمسیون غړي وو چې د شورا په تاریخ کې د اول وار له پاره دوی داوطلب سول چې په کمسیون کې به وړیا ډول د شپې له خوا کار کوي . دوی څلور کاله د شپې له خوا کار کړی دی ، دوی د ولسي جرگې د موټرانو څخه استفاده و نه کړه ، دوی د دولت پوډي و نه خوړله او د ولسي جرگې څخه یې اضافه کاري وانه خسته .

- د دغه دريځ د وکیلانو په مرسته د نور احمد اعتمادي د حکومت څخه د استیضاح غونډه جوړه سوه ، چې د بحث په نتیجه کې ، حکومت ته په نه اعتماد بدله سوه .

- د دغه دريځ وکیلانو د حکومت مخه ونيوله چې یوه وکیل ته یې جزایي دوسیه جوړوله .

- د دغه دريځ وکیلانو د صنعتي بانکونو د قانون پر ضد پراخه مبارزه و کړه .

- د دغه دريځ وکيلانو د لوري او وچ کالي په وخت کي د ډاکټر عبدالظاهر د حکومت څخه د استيضاح د غونډې غوښتنه وکړه ، ولي د نصاب د نه پوره کيدو په وجه دغه استيضاح عملي نه سوه .

- د دغه دريځ وکيلانو د هلمند د اوبو د معاهدي د تصويب پر ضد پراخه مبارزه وکړه .

د دي مبحث په پای کي بايد و ليکل سي چي د دغه دريځ په جوړولو کي د ولسي جرگي پيرو وکيلانو برخه درلوده ، او زه په دي وياړم چي زه هم د دغه دريځ ملگري وم او د دغه دريځ په ټولو مراحلو کي مي فعاله برخه اخستي وه .

محمدنذير کبير سراج په خپل اثر کي ليکلي دي چي محمد داود خان او د ده ملگرو د ولسي جرگي وکيلانو ته هدايت ورکاوه چي په شورا کي بي نظمي راوړي (۷)

خرنگه چي په دغه کتاب کي به يي ولولې ، د ديارلسمي تقينني دوري په څلورو کلونو کي په ولسي جرگي کي هيڅکله بي نظمي نه ده راغلي . ولسي جرگي ته چي هر وخت فرصت ميسر سوې دې ، دوی خپل وظيفه په عادي ډول سر ته رسولي دي چي په يوي غير حزبي جرگي کي تر دغه ښه نظم نه سي راتلاي . تر کومه ځايه چي ماته معلومه ده محمد داود خان او د ده ملگرو په شورا کي هيڅ راز فعاليت نه درلود ، او هر څه حادثي چي په ولسي جرگي کي پيښي سوي دي هغه ټول د وکيلانو خپل کار و او د محمد داود خان د کودتا سره يي هيڅ ارتباط نه درلود . ما نه دي اوريدلي چي يوه ډله وکيلان د محمد داود خان کور ته ورغلي وي . او يا په ولسي جرگي کي د يوي ډلي وکيلانو له خوا د ده دحکومتي دوري حمايه سوي وي . يوازي دوو وکيلانو يو د کندهار د دوهمي حوزي وکیل حاجي محمد آصف پاس يوسفی او بل د فارياب د مرکز وکیل محمد رحيم شيدا د اعتماد د رايو په وخت کي په خپلو خبرو کي د محمد داود خان ستاينه کړي ده .

په ۱۹۷۳ کال کي کله چي محمد داود خان کودتا وکړه د ولسي جرگي غړو د ننگرهار د کوچيانو د وکیل حاجي الله نظر خان په کور کي ، سره يو ځای سول او

دوی په یوه لیک کې محمد داود خان ته د نوي نظام مبارکي وويله (۱۸)

تر کودتا يوه مياشت وروسته (خلگو ته خطاب) په وينا کې محمد داود خان دولسي جرگې پر ټولو غړو باندي کلک انتقادونه وکړل چې د ده دغه منفي نظر دا په اثبات رسوي چې ده د ولسي جرگې د غړو سره هيڅ ډول رابطه نه درلوده .

څرنگه چې ډيرو افغانانو ته معلومه ده محمد داود خان او د ده ملگرو يوازي په شاهي اردو کې فعاليت درلود ، دوی د شاهي اردو کښته رتبه صاحب منصبان د کودتا له پاره تشويق کړي وو ، چې د هغو په مرسته دوی کاميابه کودتا وکړه .

محمد نبي عظيمي په خپل اثر کې ليکلي دي چې د ديارلسمې تقينې دورې د ولسي جرگې په پارلماني مبارزاتو کې حفيظ الله امين په هغه چپ فرکسون کې برخه درلوده چې بېرک کارمل د هغه فرکسون په سر کې و (۱۹)

تر کومه ځايه چې ماته معلومه ده د دغې دورې په ولسي جرگې کې داسې يو فرکسون موجود نه و چې بېرک کارمل د هغه په سر يا په پای کې واقع وي . دولسي جرگې ټول وکيلان په دې خبر دې چې په ولسي جرگې کې حفيظ الله امين او بېرک کارمل هيڅ وخت پر يوي لاري نه دي تللي او دوی به هميشه د نورو وکيلانو په مخ کې يوه بل ته ډيري بدې خبرې کولې . دوی د ولسي جرگې په تالار کې حتي نژدې هم نه سره کښيښتل . کارمل په ولسي جرگې کې هميشه پر هغې چوکي باندي کښيښتې چې په دوولسمې دورې کې ، دې په هغې چوکي کې وهل سوی و، دغه چوکي د تالار د کيڼ اړخ د اتم قطار وروستي چوکي وه ، او دتالار فرعي لاري ته ډيره نژدې وه چې په بحراني حالاتو کې د تالارڅخه د وتلو له پاره مساعد ځای و ، ولي حفيظ الله امين د ناستي ټاکلې ځای نه درلود .

۷ - د نور احمد اعتمادي سره کتنه

د ديارلسمې تقينې دورې په سر کې پاچا د دوهم وار له پاره نور احمد اعتمادي د حکومت په جوړولو مؤظف کړ .

پخوانيو صدر اعظمانو ډاکټر محمد يوسف او محمد هاشم ميوندوال د اعتماد

درايو له پاره د وکيلانو څخه د ليدو غوښتنه کوله او د دوی محلي ستونزي به يي اوريدلي ، ولي د نور احمد اعتمادي له پاره په خپله پاچا وکيلانو ته توصيه کوله چې د نور احمد اعتمادي سره لازمه مرسته وکړي .

نور احمد اعتمادي د پارلماني رياست له لاري څخه وکيلانو ته اطلاع ورکړه چې که وکيلان غواړي چې د ده سره ويني ، دی حاضر دی چې ورسره وگوري . خبر نه يم چې څو وکيلانو د نور احمد اعتمادي سره ليدلي دي ، خو زه د مؤظف صدر اعظم ليدلو ته نه يم ورغلی . د اعتماد د رايو په ورځو کې نور احمد اعتمادي او زه د ولسي جرگې په دهليز کې سره مخامخ سوو ، هلته ده غوښتنه وکړه چې د ده سره وینم . زه هم په هغه شپه د ده دقرغي کور ته ورغلم . ده په دغي ليدني کې د شورا يا د هيواد پر مسايلو باندي زما سره خبرې و نه کړې او ده د اعتماد رايه ، زما څخه و نه غوښتله . خو پوښتنه يي وکړه چې تا په ولسي جرگې کې څه ويلې دي چې ستانوم هر ځای اخستل کېږي ؟

ما ده ته په جواب کې و ويل چې تر اوسه ولسي جرگې په کار پيل نه دې کړې چې د يوه وکیل په وينا څوک خبر سي . زما د نامه ياديدل به بل علت لري . ده و ويل چې پاچا څو واره ستا په ارتباط زما څخه پوښتنې کړې دي .

ما نور احمد اعتمادي ته وويل چې ما د افغانستان د جنوب غربي ولايتونو په يوې غونډې کې صرف دومره ويلي دي چې د اساسي قانون د حکم مطابق د ولسي جرگې د رنيس ټاکل بايد د شورا تر پرانستلو وروسته وشي او هغه قانوني اشتباه چې په دولسمې تقينې دورې کې د ډاکټر عبدالظاهر د ټاکلو په وخت کې شوي وه ، هغه اشتباه بايد بيا تکرار نه سي . ما داهم و ويل چې زمون په ديموکراسي نظام کې آيا دولت د يوه قانوني تخلف د مخنوي تحمل هم نه لري ؟

ده زما په جواب کې و ويل چې ((اوس مور په دغي برخې کې ډير مشکلات لرو)) خو ده خپله دغه خبره نوره تشریح نه کړه ، زما او د ده کتنه تر څو معمولي او تشریفايي خبرو وروسته پای ته ورسیده .

زما ددغي وينا په وجه د ولسي جرگې د ريس ټاکل کيدل د څو ورځو له پاره وه

ځنډېدی . په دوولسمې تقينې دورې کې د اساسي قانون د حکم پر خلاف ، د سري رايې پر ځای ، وکيلانو په علني ډول يعني د لاسونو په پورته کولو سره ، ډاکټر عبدالظاهر د ولسي جرگې د ريس په حيث ټاکلی وو .

د افغانستان پاچا او حکومت دا بېره درلوده چې که د ولسي جرگې د ريس ټاکل کېدل ، څو ورځې و ځنډېږي او د شورا تر پرانستلو وروسته وسي ، نو د کابل منورين به وکيلان تنوير کړي او محمد عمر وردگ به د ولسي جرگې د رياست له پاره پيري رايې وانه ځلي ، او د ولسي جرگې د رياست له پاره ، دوهم کانديد انجينر غلام محمد فرهاد به د ولسي جرگې ريس سي .

د نور احمد اعتمادي حکومت ته د اعتماد د رايې د اظهار په ورځ زه د ولسي جرگې په تالار کې حاضر نه وم او زه د خپل ورور ارواښاد عبدالرزاق فراهي د جنازي سره فراه ته تللي وم . (۲۰)

۸ - د ولسي جرگې اداري هيات

د اساسي قانون مطابق ولسي جرگه د شورا تر پرانستلو وروسته خپل اساسي کارونه پيل کوي چې د جرگې لومړنې اساسي کار د اداري هيات ټاکل دي .

هغه وخت چې ډاکټر محمد عمر وردگ د کورنيو چارو د وزارت څخه استعفا وکړه او د (چک) په ولسوالي کې د وکالت له پاره کانديد سو ، د افغانستان پير خلگ په دې پوهيدل چې دی د ولسي جرگې راتلونکې ريس دی .

په سر کې د ولسي جرگې د رياست له پاره د پنځو کانديدانو لکه انجينر غلام محمد فرهاد ، ډاکټر محمد عمر وردگ ، عبدالرؤف بينوا ، عزيزالله واصفي او محمد اسحق عثمان نومونه ياديدل ، ولي په آخر کې يوازي انجينر غلام محمد فرهاد او ډاکټر محمد عمر وردگ د دغې جرگې د رياست له پاره کانديد سول .

د اداري هيات نورو مقامونو ته پير شمير نور وکيلان کانديد سوي وو . د

افغانستان د جنوب غربي سيمو څخه هم څو وکيلانو د اداري هيات چوکيو ته ځانونه کاندید کړي وو ، چي د دوی په ابتکار د زابل ، اروزگان ، کندهار ، هلمند ، فراه ، نيمروز ، هرات ، بادغيس او غور د ولايتونو وکيلانو په ولسي جرگي کي يوه غونډه وکړه . کاندیدانو د دغي سيمي وکيلان ، اتحا د او يووالي ته د دي له پاره هڅول چي دوی ته خپله رايه ورکړي . ما په دغي غونډي کي و ويل چي د اساسي قانون د ۶۰ مې مادې د حکم پر اساس د ولسي جرگي اداري هيات ، د پاچا له خوا د شورا تر پرانستلو وروسته بايد وټاکل شي ، او هغه اشتباه چي دولسمي تقنيني دورې د ډاکټر عبدالظاهر د ټاکلو په وخت کي کړي وه ، بايد بيا تکرار نه سي . د دغه پيشنهاد پر اساس د اداري هيات د ټاکلو کار څو ورځي وځنډيدی .

د ۱۹۶۹ کال د اکتوبر د مياشتي پر ۱۴ نيټي ، شورا د پاچا له خوا پرانسته سوه او د شورا تر پرانستلو وروسته د ولسي جرگي د اداري هيات ټاکل پيل سوه . د ولسي جرگي د رياست له پاره ډاکټر محمد عمر وردگ ۷۲ رايي او انجينر غلام محمد فرهاد ۳۰ رايي وړي وي چي محمد عمر وردگ د ولسي جرگي د رئيس په حيث و ټاکل سو . ما خپله رايه انجينر غلام محمد فرهاد ته ورکړي وه .

د اداري هيات نور غړي په لاندې ډول وو :

د کندهار د پڼپ دحوزي وکیل عبدالاحد کرزی ، لومړی نایب

د بغلان د دوشي د حوزې وکیل سید ناصر شاه نادري ، دوهم نایب

د هلمند د لښکرگاه د حوزي وکیل سید مبین شاه امیر ، منشي

د کندز د خان آباد د حوزي وکیل سید امیر ، دوهم منشي

نور احمد اعتمادي ما ته د خارجه وزارت د يوه مامور په وسيله خبر راکړ چي که زه د ولسي جرگي د دارالانشا د مقام له پاره ځان کاندید کړم ، د ده حکومت به زما سره مخالفت و نه کړي . ولي ما د دغه کار څخه پډه وکړه . (۲۱)

که څوک د ولسي جرگي په داخلي چارو خبر وي نو په دي خبره پير ښه پوهيږي چي په ولسي جرگي که د حکومت د مقا مونو بر عکس ، هغه وکیل د پير واك خاوند او د وکيلانو د اعتماد وړ وي چي په اداري کوم مقام کي نه وي راغلې او د پاچا او

حکومت سره پير تماس و نه لري . ولي د اداري هیأت غړي مجبور دي چي حکومت او پاچا دواړو ته ځيني مشوري ورکړي ، په دغه دليل دوی پير بي واکه او هميشه د وکیلانو تر فشار لاندې وي .

د دوولسمې تقنيني دورې د ولسي جرگې رئيس ډاکټر عبدالظاهر چي يو مدبر افغان و ، ده د هغه وخت حکومت ته ويلي و چي دی هېڅکله يوه وکیل ته د کوم کار سپارښتنه نه سي کولای ، دا د حکومت کار دې چي په خپلو ذرايعو مخصوصا د پارلماني رياست له لارې څخه په وکیلانو خپل د خوښي کارونه اجرا کړي . او د ولسي جرگې رئيس بايد د وکیلانو کومي جناح ته منسوب نه وي ، او دی بايد يوازي د ولسي جرگې غونډې اداره کړي .

زه د ديارلسمې تقنيني دورې په ولسي جرگې کي تر پايه د يوه آزاد وکیل په حيث پاته سوم او د ځينو ملي وکیلانو په څنگ کي مي د ولسي جرگې په ځينو اساسي کارونو کي فعاله برخه اخستي ده .

۹ - د صنعتي بانک د قانون سره وکیلان مخالف وو

د صنعتي بانک له پاره د پوه مستقل قانون د جوړولو کار د دوولسمې دورې په ولسي جرگې کي پيل شوې و . د دغه قانون د انفاذ سره د نور احمد اعتمادي د لومړي حکومت يو مهم غړې او د ولسي جرگې ځيني وکیلان مخالف وو . د دوی د مخالفت په وجه نوموړی قانون په دوولسمې تقنيني دورې کي تصويب نه سو او دغه قانون د ديارلسمې تقنيني دورې غاړې ته ور ولویدی .

زه دلته د دي قانون پر ضرورت يا مفيديت باندي بحث نه کوم ، زه صرف هغه جريان ليکم چي د ديارلسمې تقنيني دورې په وخت کي په سلطنت ، شورا او حکومت کي پر دغه قانون باندي پيښ شوې دې .

په ۱۹۷۰ کال کي د تقنين په کمسيون کي پر دغه قانون باندي بحث پيل سو ، د کمسيون په غونډې کي د کمسيون د يوه غړي محمد اسحق عثمان د اعتراض په وجه ،

دغه مسوده بيرته حكومت ته د دي له پاره واستوله سوه چي حكومت د يوه عمومي قانون مسوده جوړه ، او بيرته يي ولسي جرگي ته وړاندي كړي .

پاچا په هغي ليدني كي چي د فراه او نيمروز د وكيلاو او سناتورانو سره د ديني علماوو د اعتصاب په اړ تباط درلوده د خپلو خبرو په ضمن كي و ويل ((د ولسي جرگي يوه كمسيون د صنعتي بانك قانون رد كړې دې. چي بايد د ولسي جرگي كمسيون دغه كار نه وای كړی .))

ما د پاچا خځه د خبرو اجازه و غوښته او ما پاچا ته و ويل چي ، زه دهغه كمسيون غړې يم چي اعحضرت اشاره ور ته وكړه ، ما پاچا ته وويل چي د تقنين كمسيون حكومت ته ويلي دي چي صنعتي بانك يو شركت دی چي په سلو كي ٤٩ پانگه د يوه خارجي هيواد ده او په افغانستان كي سابقه نه لري چي شورا د يوه شركت له پاره جلا قانون جوړ كړی وي ، اوس كه شورا دغه كار وكړي ، نور شركتونه د مثال په توگه د بوت آهو شركت به هم د يوه جلا قانون غوښتنه وكړي . په دغه دليل د تقنين كمسيون د حكومت خځه د يوه عمومي قانون د مسودې غوښتنه كړي ده .

پاچا زما په جواب كي و ويل ((د دغه قانون په مورد كي د حكومت دلایلو زه نه يم قانع كړې ، ما ډاكټر عبدالصمد حامد ته وظيفه وركړي ده چي د شورا او حكومت سره خبرې وكړي او خپل د مطالعاتو راپور ما ته وړاندي كړي .))

ډاكټر عبدالصمد حامد د تقنين د كمسيون او حكومت سره خبري وكړي او ده پاچا ته اطلاع وركړه چي د شورا موقف قانوني دی او حكومت بايد د قانون يوه عمومي مسوده جوړه او شورا ته يي وړاندي كړي .

حكومت د صنعتي بانكونو په نامه يوه مسوده چي مشخص صنعتي بانك د هغه يوه برخه وه ، جوړه او شورا ته يي وړاندي كړه ، او حكومت د عدليي وزير عبدالستار سيرت د ماليي وزير ډاكټر محمد امان او د پلان وزير ډاكټر عبدالواحد سرايي وټاكل چي په ولسي جرگي كي د كمسيون د غړو سره يو ځای پر نوي مسودي باندي غور وكړي .

وزيرانو او د تقنين غړو څو ميا شتي پر نوي مسودي كار وكړ ، چي په لږ

تعدیل سره د حکومت پیشنهاد سوي مسوده د کمیسیون د غړو له خوا و منله سوه .
یوازې پر لاندې دروو ټکو باندې د کمیسیون د غړو او وزیرانو تر منځ توافق را نه غي :
- د کمیسیون غړو وزیرانو ته پیشنهاد و کړ چې د افغانستان د ملي گټو د ساتلو له
پاره باید په دغه قانون کې به دي مفهوم یوي مادي ته ځای ورکړه سي چې ((که دغه
بانک د افغانستان په کورنیو چارو کې مداخله کوله ، حکومت مکلف دی چې د دغه
بانک وظایفو ته په افغانستان کې خاتمه ورکړي)) خو وزیرانو د دغه پیشنهاد سره
موافقه و نه کړه .

- د تقنین غړو د حکومت د پیشنهاد شوي مسودې د لاندې دوو ټکو سره
موافقه نه درلوده .

۱ - په مسودې کې لیکل سوي وو ((هغه پورونه چې دغه مشخص بانک د خارجي
هیوادونو څخه اخلي ، د افغانستان حکومت د دغو پورونو د تادیې ضامن دی))
۲ - په مسودې کې داهم لیکل سوي وو (د دغه بانک د پورونو تصویب د شورا پر
ځای د حکومت له خوا کیږي ، او حکومت به په مناسب وخت کې د دغه بانک د
پورونو لیست شورا ته وړاندې کوي))

لاندې وکیلان د تقنین د کمیسیون غړي وو :

د موسي کلا د حوزي وکیل عبدالرؤف بینوا ، د ارغنداب د حوزي وکیل عزیزالله
واصفي ، د کابل د لومړي او دوهمي ناحیې وکیل محمد اسحق عثمان ، د بدخشان د
جرم دحوزي وکیل محمد هاشم واسوخت ، د لغمان د مرکز د حوزي وکیل عبدالکریم
عمر خیل ، د اندرو د حوزي وکیل یار محمد دليلي ، د هلمند د بلوڅو د حوزي وکیل
عبدالحمید زهري ، د غزني د ناوي د حوزي وکیل محمد هاشم تره کې ، د کټواز د
حوزي وکیل عبدالحبیب کټوازي ، د حصارک د حوزي وکیل حاجي عبدالوهاب ، د
شکردي د حوزي وکیل سید ظاهر شاه ، د پښتون زرغون د حوزي وکیل محمد علي
قاضي زاده ، د خوست د حوزي وکیل شیر احمد خوستی ، د چاه آب د حوزي وکیل
محمد علم فیض زاد ، د سروبي د حوزي وکیل مولوي امیر محمد ، د دوشي د حوزي
وکیل سید ناصر شاه نادري ، د پروان د مرکز د حوزي وکیل عبدالمهیمن ، د بگرامیو

د حوزي وکیل عبدالرسول بره کي ، د بالابلوک د حوزي وکیل عبدالغفار فراهي ، دوه يادري نور وکیلان چي نومونه يي زما په ياد نه دي .

په ۱۹۷۰ کال د شورا د دوهم اجلاس په سر کي دولسي جرگي رئيس ډاکټر محمد عمر وردگ د تقنين کمسيون ته اطلاع ورکړه چي پاچا امر کړی دی چي د صنعتي بانکونو د قانون هغه مسوده چي د کمسيون غړو او وزيرانو په گډه جوړه کړي وه ، پير ژر په کمسيون کي تصويب کړي او د ولسي جرگي عمومي غونډي ته دي وړاندي کړي . د تقنين د کمسيون غړو د شپي له خوا هم په کمسيون کي کار کاوه ، چي د پاچا د امر پر اساس د تقنين کمسيون دغه مسوده د هغي شپي په غونډي کي تر بحث لاندي و نيوله او دوی د کمسيون پخواني د اختلاف دري ټکي د خپلي خوبني مطابق په تصويب ورسول ، د کمسيون غونډه د شپي پر ۱۲ بجو پای ته ورسیده .

سبا سهار پر شپږو بجو ډاکټر محمد عمر وردگ ما ته په تليفون کي و ويل چي ((پاچا امر کړې دې چي د تيري شپي تصويب سوې قانون بايد په کمسيون کي وځنډول سي ، او د ولسي جرگي عمومي غونډي ته ژر وړاندي نه سي . ځکه چي پاچا غواړي چي پر همدغه قانون باندي د تقنين د غړو سره خبري وکړي))

ما ډاکټر محمد عمر وردگ ته و ويل چي د کمسيون د تيري شپي تصويب په کمسيون کي نور کار هم لري ، چي لومړې دا قانون د تصويباتو په کتاب کي ليکل کيږي او وکیلان هغه لاس ليک کوي ، بيا وروسته د دغه قانون يو نقل دارالانشأ ته ليرل کيږي . په آخر کي ما د ډاکټر محمد عمر وردگ څخه دغه دوي پوښتني وکړي :

۱ - تاسي د صنعتي بانکونو د قانون په ارتباط د پاچا هدايات ولي د کمسيون رئيس عبدالرؤف بينوا ته نه وايست ؟

ده زما په جواب کي و ويل چي ((عبدالرؤف بينوا په جلال آباد کي دې ، د ننگرهار والي ته امر سوې دې چي بينوا پير ژر کابل ته حاضر کړي))

۲ - تيره شپه د تقنين کمسيون د شپي پر ۱۲ بجو د صنعتي بانکونو قانون تصويب کړ ، آيا په دغه شپه چا د کمسيون اجراءت پاچا ته رسولي دي ؟

ده زما په جواب کي و ويل چي ((د قانون د تصويب په وخت کي هغه وکیل چي د

غونډې څخه دباندي بخا رې ته نژدې ناست و ، هغه وکيل په دغه شپه پاچا ته دغه خبر رسولي دي)) په هغه شپه د کندهار يو وکيل چې د کمسيون غړې نه و ، په کمسيون کې بخاري ته نژدې ټوله شپه ددې له پاره ناست و چې د قانون د تصويب اطلاع پاچا ته ورسوي .

ما اورېدلي دي چې محمد ظاهر شاه په افغانستان کې هره شپه تر دوو بجو وپس پاته کېدئ ، او دى هره شپه صرف څلور ساعته بیده کېدئ ، نو که دغه وکيل د شپې پر دوولسو بجو دغه اطلاع پاچا ته رسولي وي ، نو ده پاچا ته کوم خاص مزاحمت نه دى پېښ کړى .

سهار پر نهو بجو چې د عبدالرؤف بينوا په شمول د کمسيون غړي په غونډه کې حاضر سول ، ډاکټر محمد عمر وردگ پر کاغذ ليکلې شوې يو مطلب عبدالرؤف بينوا ته ورواستاوه ، چې ده بيا هغه کاغذ ما ته راکړ . پر کاغذ ليکل شوي وو ((پاچا امر کړى دې چې نن شپه عبدالرؤف بينوا ، عزيز الله واصفي او عبدالغفار فراهي بايد شاهي ارگ ته ورسې)) ما د هغه کاغذ پر شا ډاکټر محمد عمر وردگ ته و ليکل چې ، که پاچا دغه دري وکيلان د صنعتي بانکونو د قانون په ارتباط غوښتي وي ، څرنگه چې د قانون موضوع د کمسيون په ټولو غړو پورې اړه لري ، نو دغه دري وکيلان خو څه نه سي کولای)) خو دقيقې وروسته بله پرزه کاغذ چا راوړه چې په هغې کې ليکل سوي و چې ((پاچا نن شپه پر اتو بجو د کمسيون ټول غړي شاهي ارگ ته ورغوښتي دي))

په ارگ کې د پاچا په حضور کې د حکومت وزيرانو عبدالستار سيرت او ډاکټر محمد امان او د کمسيون غړو د صنعتي بانکونو پر قانون خبري پيل کړي . د غونډې په سر کې عبدالرؤف بينوا ، محمد اسحق عثمان او عبدالکريم عمر خيل ، د دغه قانون د کار پر پخوانيو مرحلو رڼا واچوله ، وروسته پاچا د تقنين د کمسيون پر پېشنهاد سوي موضوع باندي چې ((د ملي گڼو د ساتلو له پاره بايد په دغه قانون کې يوي مادې ته ځاى ورکړه سي)) وويل ((په فرعي قوانينو کې بايد داسې يوه ماده را نه سي او زه هيله کوم چې دغه موضوع د دغه قانون څخه حذف کړه سي))

په دي هکله چې د افغانستان حکومت بايد د صنعتي بانک د پورونو ضمانت وکړي يوه وزير و ويل ((دغه قيد د پور ورکونکو هيوادونو غوښتنه ده)) د دوهم ټکي په ارتباط چې د دغه بانک پورونه د شورا پر ځای بايد حکومت تصويب کړي ، يوه وزير وويل ((څرنگه چې په شورا کې د پورونو تصويبېدل پير ځنډېږي ، نو دغه صلاحيت بايد حکومت ته ورکړه سي))

د بحث په جريان کې سيد ظاهر شاه پاچا ته و ويل چې که مور ته اجازه راکړه سي چې شورا ته ولاړ سو ، هلته به دغي معضلي ته د حل يوه لاره پيدا کړو . پاچا و ويل چې ارگ هم ستاسي ځای دی او دلته بايد خبري وکړي . حاجي عبدالوهاب پاچا ته وويل چې اعليحضرته ! مور ستاسي څخه بيرېرو او هم ستاسي څخه شرميرو ، تاسي تشرېف يوسې ، مور او حکومت به سره جوړ سو . په دغه اساس پاچا دهغي خوني څخه و وتې او وکيلانو د پاچا په احترام د حکومت پېشنهاد سوې متن و مانه . او تر ډوډې خورلو وروسته وکيلان د شاهي ارگ څخه و وتل .

د ولسي جرگې په عمومي غونډې کې د صنعتي بانکونو قانون د ولسي جرگې د پيرو غړو له خوا تر جدي بحث او انتقاد لاندې راغی . څرنگه چې د دغه قانون سره د افغانستان د غربي سيمو وکيلانو ، تر نورو پير مخالفت کاوه ، پاچا ته ځينو وکيلانو اطلاع ورکړه چې فراهي په عمومي غونډې کې د دغه قانون د تصويب مانع دی .

پاچا خپل سرياور جنرال محمد عمر خان ته ويلي و چې ((ماته وکيلانو اطلاع راکړې ده چې فراهي په عمومي غونډه کې د صنعتي بانکونو د تصويب مانع دی ، فراهي ته و وايه چې د څو ورځو له پاره ولسي جرگې ته ولاړ نه سي)) ما د پاچا امر و مانه او فراه ته ولاړم ، چې زما په غياب کې هم پر دغه قانون باندي پير انتقادونه کيدل او د قانون تصويب د پير وخت له پاره وځنډېدې .

ما په عمومي غونډې کې د صنعتي بانکونو د قانون د تصويب سره مخالفت نه دی کړی ، د دغه قانون سره د وکيلانو پير مخالفت دوه عمده علتونه درلوده .

۱ - د ولسي جرگې ټول غړي په دي خبر سول چې د کمسيون غړو د دغه قانون د څو ټکو سره موافقه نه درلوده ، ولي دوی د پاچا په احترام ، د خپل موقف څخه

اوبنستي دي .

۲ - وکيلان په دي هم خبر سوه چي د کمسيون غړو د پاچا په مستقيم خواهش تر خپل موقف تير سوي دي ، او دوی په هغه شپه پر سلطنتي ميز باندې پوږي خوړلي وه و کيلانو دا آرزو درلوده چي پاچا د دوی څخه هم د دغه قانون د تصويب غوښتنه وکړي او دوی داسي تصور کاوه چي دوی ته په سپکه سترگه کتل سوي دي .

وروسته ولسي جرگي او مشرانو جرگي دغه قانون تصويب کړ .

په ولسي جرگي کي د پاچا مشاورينو پاچا ته سمه مشوره نه ورکوله او دوی به د سلطنت مقام پر غیرو واقعي لارو استعمالاوه ، چي د دغي لاري څخه د سلطنت مقام ته لويه صدمه رسیده . د پاچا دغو مشاورينو د شاهي ارگ د متصدیانو په مرسته د پاچا دربار انحصار کړې و . دوی پاچا ته د سالمو مشورو لاره هم تړلي وه چي دا فاسده عنعنه محمد موسي شفيق ماته کړه ، ده په خپله د پارلماني ریاست دنده پر غاړه واخسته او ده پارلماني ریاست د شورا په څنگ کي د تجارت د وزارت عمارت ته انتقال کړ ، چي تر هغه وروسته د دسيسو لاره و تړله سوه او د شورا ټول کارونه په خپل اصلي مجرا کي ولويدل . (۲۳)

۱۰ - حکومت د احزابو د قانون سره مخالف و

د ډاکټر محمد يوسف انتقالي حکومت د سياسي احزابو د قانون مسوده جوړه کړه او د تصويب له پاره يي دوولسمي تقنيني دورې ولسي جرگي ته وړاندې کړه . په ۱۹۶۵ کال کي د احزابو قانون د ولسي جرگي له خوا تصويب سو، ولي مشرانو جرگي د دغه قانون يوه ماده تعديله کړه .

په ۱۹۷۰ کال کي ديارلسمي تقنيني دورې ، د اساسي قانون د ۷۴ مادي د حکم پر اساس ، د دواړو جرگو د اختلاف د ټکو د حل له پاره يو مختلط کمسيون جوړ کړ ، چي د دغه کمسيون له پاره د هري جرگي څخه لس لس غړي و ټا کل سول . څرنگه چي په ديموکراسي دوره کي د اول وار له پاره په ولسي جرگي کي د مختلط

کمیسیون له پاره انتخابات کیدل ، او په دغه کمیسیون کې مهم قوانین لکه د احزابو ، انتخاباتو ، ښاروالیو او د مخکو د سروی د قوانینو د اختلاف ټکي په تصویب رسیدل ، نو د دغه کمیسیون د غړیتوب له پاره ، تر شلو پیرو وکیلانو خانونه کاندید کړي وو .

ما د گډ دريځ دلسو ملگرو وکیلانو دنومونو یولست جوړ کړ او پر ټولو وکیلانو مي وویشي ، او د دوی څخه مي غوښتنه وکړه چې که زموږ کاندیدانو ته خپله رایه ورکړي کله چې د انتخاباتو نتایج اعلان سوه ، د ولسي جرگي هر لس نمایندگان زموږ د تقنین د کمیسیون ملگري او د دارالانشا آمر سید مبین شاه امیر ، د مختلط کمیسیون له پاره انتخاب شوي وو . دلته د یادولو وړ بولم چې په دغو انتخاباتو کې سید مبین شاه امیر عزیزالله واصفي او عبدالغفار فراهي هر یوه تر سلو پیري رایي وړي وي . د تقنین د کمیسیون د غړو نومونه د مخه ذکر شوي دي ، د مشرانو جرگي استازي دادي : ډاکټر محمد انس خان ، سید شمس الدین مجروح ، قیام الدین خادم ، محمد هاشم مجددي ، حبیب الله هلمندي ، محمد امین خوگياڼي ، ډاکټر عبدالقیوم رسول ، شیر محمد خان ، میر محمد شاه صدیقیان او حاجي محمد ځمکنی .

مختلط کمیسیون په خپلي لومړي غونډي کې عبدالکریم عمر خیل د رئیس په حیث او محمد هاشم مجددي او وروسته حبیب الله هلمندي د منشیانو په توگه و ټاکل . دغه کمیسیون په خپلو لومړنیو غونډو کې د سیاسي احزابو د قانون د اختلاف ماده په تصویب ورسوله .

څرنگه چې په اساسي قانون یا د دواړو جرگو په طرزالعملونو کې د مختلط کمیسیون د فیصلو مرجع نه وه تعیین سوي ، نو کمیسیون فیصله وکړه چې خپلي فیصلي به د پاچا دتوشیح له پاره د سلطنت دارالانشا ته وړاندي کوي . ولي د مختلط کمیسیون د دغي فیصلي سره د نور احمد اعتمادي حکومت داسي عکس العمل ښکاره کړ .

نور احمد اعتمادي د مشرانو جرگي غړي په پغمان کې میلمانه کړه ، په دغي میلمستیا کې صدر اعظم دوی ته و ویل ((په مختلط کمیسیون کې د ولسي جرگي تندروه وکیلان غواړي چې پر پاچا باندي فشار راوړي چې دی د احزابو قانون توشیح کړي ولي زه د حکومت د مسئول په حیث د احزابو د قانون نافذیدل veto کوم او د

پاچا څخه به و غواړم چې دغه قانون توشیح نه کړي ((

بله ورځ د مختلط کمیسیون په غونډې کې د مشرانو جرگې غړو مخصوصا حاجي محمد ځمکنې په شدت سره د کمیسیون پر پخوانې فیصلي باندې اعتراض وکړ ، د دغه اعتراض په وجه د کمیسیون ټول غړي تر خپلې پخوانې فیصلي تیر سول او د کمیسیون فیصلي ولسي جرگې ته و سپارلي سوې . (٢٤)

رشتیا لیکي چې محمد هاشم میوندوال د خپل صدارت په وخت کې ده ته ویلي و چې د نوي اساسي قانون یوه خلا داده چې د شورا تر انتخاباتو دمخه یې د احزابو د جوړولو غوښتنه نه وه کړې . (٢٥)

ډاکټر محمد یوسف په خپلې یوې مصاحبې کې ویلي دي چې ((پاچا ځکه د احزابو قانون توشیح نه کړ چې دی بیریدی چې که په هیواد کې سیاسي احزاب جوړ سي ، نو دغه احزاب به د ده څخه قدرت واخلي)) دې زیاتوي چې ((پاچا قوي اراده نه لري او د خلگو د خبرو تر تاثیر لاندې راځي)) (٢٦)

د اساسي قانون ٣٢ مه ماده د سیاسي احزابو په برخه کې داسې حکم کوي :

١ - د حزب د بنیادي فعالیتونو اهداف او مفکوري باید د اساسي قانون د مندرجاتو سره تناقض ونه لري . ٢ - د حزب تشکیلات او مالي منابع باید علني وي .

د افغانستان پاچا په نامعلوم علت د خپل سلطنت تر پایه د احزابو قانون توشیح نه کړ په داسې حال کې چې د کین او بنې اړخ د مفکورو خاوندانو د قانون مطابق نه سو کولای چې په هیواد کې د سیاسي فعالیت اجازه تر لاسه کړي .

رشتیا لیکي چې په ١٩٦٤ کال کې د افغانستان پاچا د امریکا د جمهور رئیس John F. Kenney په بلنه امریکا ته رسمي سفر وکړ . کیندي پاچا ته ویلي و چې ((د دیموکراسي د تطبیق په لاره کې جدي خطرونه او مشکلات سته ، چې تاسې باید په دغې لارې کې په کراره گام کنښئ)) دی زیاتوي چې ((د دیموکراسي د تطبیق په جریان کې د پاچا ترحد زیات احتیاط بنسايي د دغه ملاقات څخه منشأ اخستي وي)) دی لیکي ((په بل ملاقات کې چې د پاچا او کیندي تر منځ و سو ، یوازي زلمې محمود غازي د ترجمان په حیث برخه درلوده او د دغه

ملاقات څخه ، هيڅ رسمي يادداشت نه دې اخستل شوی ((دی ليکي)) په دغه ملاقات کې شايد کيندي د پاچا څخه په افغانستان کې د اوضاع د کنترول له پاره د سي . آی . اې د فعاليت اجازه غوښتي وي)) دی د ډاکټر محمد يوسف له قوله ليکي چې ((تر دغه ملاقات پنځه کاله مخکې امریکايانو د محمد داود خان څخه هم دا سي يوه غوښتنه کړې وه ، ولي په هغه وخت کې محمد داود خان د امریکايانو دغي غوښتنې ته جواب نه و ويلې ، چې شايد اوس به بيا امریکايانو خپله پخوانې غوښتنه تکرار کړې وي)) (٢٧)

١١ - حکومت د وکیلانو د مصونیت حدود ټاکل

په ١٩٦٩ کال کې حکومت د کټواز د کوچیانو وکیل عبدالرزاق په دې مهتم کې چې ده کومه ښځه د خانه سره د کانتیننټل هوټل ته بیولي وه . چې په دغه اتهام امنیتي افرادو دی د کابل په ولایت کې تر نظارت لاندې نیولی و او په هغه شپه دغه وکیل د کابل د ولایت څخه وتښتیدې او دی د حکومت تر تعقیب لاندې و .

د کټواز وکیل او حکومت دواړو ولسي جرگې ته د دغي حادثې اطلاع ورکړه ، وکیل ادعا کوله چې د کابل امنیتي قوماندان جنرال عبدالحکیم کټوازی دده شخصي دښمن دی او دغه موضوع د هغه له خوا ده ته جوړه سوي ده . خو حکومت ادعا کوله چې د ولسي جرگې یوه غړي مشهور جرم کړې دې او د حکومت تر عدلي تعقیب لاندې دی او ولسي جرگه باید د اساسي قانون د ٥٠ مې مادې د حکم مطابق د نوموړي وکیل پارلماني مصونیت سلب کړي خو حکومت د ده د جرم تحقیق وکړي .

عبدالرزاق د ولسي جرگې د دولسمې او دیارلسمې دورو د اعتماد درایو ورکولو په غونډو کې د حکومت پر اجراتو انتقادونه کړي وو ، چې ښايي د ده دغه مشکلات دده د پارلماني موقف څخه پیدا سوي وي . دغي حادثې د پير وخت له پاره ولسي جرگه ، حکومت او حتی پاچا مصروف و ساتل .

وکیلانو سعي کوله چې دغه حادثه د مسالمت آمیزي لاري څخه حل کړه سي ، په دغه اساس څو وکیلانو د ولسي جرگې د رئیس ډاکټر محمد عمر وردگ څخه غوښتنه

وکړه چې حکومت ته ووايي چې ددغه وکیل د تعقيب څخه لاس واخلي او د حکومت او ولسي جرگې اوسني بنه روابط خراب نه کړي . د ولسي جرگې رئيس چې بي آياشبه سپری و ده په جواب کي وويل ((کله چې زه داخله وزير وم يوه شپه د دوولسمي تقينني دورې څو وکیلانو د ۰ پلازا ۰ په هوټل کي د بزم يو محفل جوړ کړی و ، په هغه شپه ما ته امر وسو چې ددغه محفل حفاظت ددي له پاره وکړم چې د دغه محفل څخه کومه رسوايي پېښه نه سي . ولي اوس په خپله حکومت دغي رسوايي ته لمنه وهي چې زه د حکومت په اوسني پالسي نه پوهيرم)) . په دغه ارتباط د کابل په سياسي حلقو کي ويل کيدل چې حکومت فيصله کړي ده چې يوه وکیل ته جزا ورکړي او په دغه طريقه نور وکیلان په دي و پوهوي چې د دوی د مصونيت حدود يوازي د دوی د وظائفو په ساحي کي تطبيق کيږي او په نورو ساحو کي دوی هم لکه عادي خلگ د جرم په صورت کي تر عدلي تعقيب لاندې راځي .

ځينو باخبرو منابعو داهم ويل چې يوه مشابه حادثه په پاکستان کي يوسف خټک ته چې د پاکستان په پارلمان کي دعوامي ليگ د حزب مشر و هغه وخت پېښه سوي وه چې نور احمد اعتمادي په کراچي کي افغاني سفیر و . يوسف خټک د پاکېر بلوچ د جرمني الاصيلي بنځي سره متهم سو ، چې د ده د اتهام موضوع د پير وخت له پاره د پاکستان په مطبوعاتو کي خپرېده . د دغو منابعو په عقیده ، ښايي د افغانستان حکومت به په دغي موضوع کي د يوسف خټک د اتهام څخه الهام اخستې وي .

د کابل امنيتي منابعو زما په شمول ، ځينو وکیلانو ته ويل چې د دغي حادثي په شپه د بوت آهو فابريکي اور اخستې و او دوی هلته مصروف وو چې ناوخته د شپي دوی په دغي حادثي خبر سول او دوی يو مکمل هیأت لکه د عکاسي ، نشان انگشت او د تحقيق مسنول هوټل ته د دي له پاره استولي وو چې ددغه جرم دوسيه په دغه شپه تکميله کړي . ((د حکومت دغه اقدام د اساسي قانون د حکم پر خلاف دی))

وکیل وايي چې ((په هغه شپه ما او د معاملاتو د دفتر آمر حاجي عبدالشکور د سپن زر هوټل ته ورغلي وو ، د کانتیننټل لوي آمر چې هغه وخت په سپن زر هوټل کي و ده مور دواړه په خپل هوټل کي میلمانه کړو او کله چې مور هغه هوټل ته ورغلو

مور يوه اطاق ته رهنایي کړل سو ، چي يو ساعت وروسته يوه ښځه هغه اطاق ته راغله او پير ژر څو امنيتي افراد په اطاق ننوتل او مور يي د کابل ولايت ته بوتلو))

ولسي جرگي د حکومت دغه غوښتنه چي د کټواز وکيل دي سلب مصونيت سي و نه منله او د حکومت څخه بي غوښتنه وکړه چي د دغه وکيل د عدلي تعقيب څخه لاس واخلي . ولي حکومت ونه منله ، حکومت او ولسي جرگه دواړه پر خپلو موقفونو ټينگ پاته سول چي په پای کي پاچا د حکومت د موقف په تايد په دغي موضوع کي مداخله وکړه . پاچا د پيرو وکيلانو سره په دغه ارتباط خبري وکړي . ما ته هم پاچا د کانتیننل د هوټل د حادثي وري خبري تشریح کړي چي زه اوس د هغو د لیکلو څخه عاجز یم ، زه د پاچا د فرمایشاتو په وخت کي په دي فکر کي سوم چي ولي حکومت د سلطنت د لوړ مقام څخه په داسي مسایلو کي مرسته غواړي ؟ د کټواز وکيل د پاکټر عدالظاهر د حکومت د اعتماد د رايي په غونډي کي نوي حکومت ته خپله رایه ورکړه او د پاکټر عبدالظاهر حکومت د ده د عدلي تعقيب څخه منصرف سو . د جمهوريت په وخت کي ددغه وکيل دوسيه محکمي ته وړاندي سوه او وکيل د څه مودي له پاره بندي سو .

د سر آهنگ يوه خبره

يوه ورځ د صدارت کفيل د ولسي جرگي او حکومت د تقنين غړي په پغمان کي ميلمانه کړي وو ، په دغي ميلمستيا کي وزيرانو هم برخه اخستي وه . حکومت د هيواد مشهوره سندرغاړې استاد سر آهنگ د هنر نمایي له پاره دغي ميلمستيا ته بللي و . استاد سر آهنگ په دغه محفل کي پيري استادي غزلي و ويلي ، او پر دغو استادي سندرو باندي يوازي د صدارت مرستيال عبدالله يفتلي پير خوند اخستی . ولي پيرو نورو حاضر وکيلانو او مامورينو غوښتل چي که استاد دوی ته څو محلي غزلي ووايي ما په پير محترمانه ډول د استاد سر آهنگ څخه غوښتنه وکړه ، چي که دغه حاضر مجلس ته څو کليوالي سندري واوروي . زما دغه غوښتنه د استاد سر آهنگ خوښه نه سوه ، ده د محفل برخه والو ته په پير ټينگار سره وويل چي ، په هيواد کي يا وزير وي

او يا وکیل ، دلته دواړه حاضر دي ولي فراهي زما څخه غواړي چې زه دلته کليوالي سندرې ووايم ، نو آيا زه خپل استادې هنر په هيواد کې چا ته وړاندې کړم ؟

په هغې لحظې کې زه د خپل خايه څخه ولاړ سوم او استاد سر آهنگ ته مې وويل چې زه ستاسې د دغه عکس العمل منتظر وم چې حاضر مجلس ته ستاسې يوه پخواني خبره واوروم . ما د دغه محفل شاملينو ته وويل چې څلور کاله پخوا ، ما په پېښور کې په افغاني قونسلگرې کې کار کاوه او په هغه وخت کې استاد سر آهنگ هم په پېښور کې و . مور يوه شپه ، استاد قونسلگرې ته دعوت کړ چې په هغه شپه هم استاد پېري استادې غزلي مور ته وويلي . ما په هغه شپه د استاد څخه غوښتنه وکړه چې که مور ته څو کليوالي سندرې ووايي . استاد په هغه شپه زما دغوښتنې په مقابل کې هيڅ عکس العمل ښکاره نه کړ ، ده څو خورې کليوالي سندرې مور ته وويلي ، چې د هغو په جمله کې د استاد دغه مشهوره سندره (گلې سو د لونگو لو گلې سو) هم شامله وه . خو کله چې د پوډې خورلو خونې ته ولاړو ، هلته ما د استاد څخه پوښتنه وکړه چې آيا ستا زوی د موسقي په فن کې مهارت لري او که يه ؟ استاد زما په جواب کې وويل چې ((ما خپل زوی ته پير پخوا ويلي دي چې ، موسيقي پير مشکل فن دې ، او ته په دغه فن کې استاد کيدلای نه سي)) ده په دري ژبه دا هم وويل چې ما خپل زوی ته ويلي دي چې ((برو بچيم ، فا کولته ما کولته يته بخوان)) ددغې قصې په اوريدلو سره د مجلس برخه والو او استاد سر آهنگ وخنډل او وروسته استاد مور ته پېري خورې کليوالي سندرې واورولي .

۱۲ - د اطلاعاتو او کلتور وزير ته د نه اعتماد رايه

د ولسي جرگې پيرو وکيلانو تصميم نيولی و چې د اطلاعاتو او کلتور وزير ډاکټر محمود حبيبي پير ژر د هغه وزارت څخه ليري کړي ، ځکه چې د ده د وزارت په وخت کې په دولتي ورځپاڼو کې د اسلام ضد نشرات کيدل . او هم دی په دې متهم و چې ملي جرايد ، تر نشر دمخه سانسور وي . ځني وکيلان د ده څخه په دې آزاده وو چې دی په کابل راډيو کې د ولسي جرگې خبرونو ته د نشر اجازه نه ورکوي .

ولسي جرگي په ۱۹۷۱ کال کي ډاکټر محمود حبيبي د هغي جرگي د استجواب يوي غونډي ته د دي له پاره احضار کړ چي د وکيلانو پوښتنو ته جواب ووايي . د نورو پوښتنو په ضمن کي يوه وکيل د ډاکټر محمود حبيبي څخه پوښتنه وکړه چي ، تاسي ولي د ولسي جرگي خبرونو ته د نشر اجازه نه ورکوي ؟ ده په جواب کي وويل ((زه د ولسي جرگي د کمسيونونو هغو خبرونو ته د نشر اجازه نه ورکوم چي خبري ماهيت و نه لري .))

ما بيله مگروفون څخه د ده د پورتنې ادعا توضيح وغوښته . ده زما په جواب کي وويل ((د اطلاعاتو او کلتور وزارت ته د ولسي جرگي څخه داسي يو خبر راځي چي پلاني کمسيون د پلاني عالي جناب تر رياست لاندې يوه غونډه وکړه او دپلاني ملک پر عريضي باندې يې غور وکړ . تاسي ووايست چي دغه مطلب څه خبري ماهيت لري چي زه هغه ته د نشر اجازه ورکړم ؟))

د ډاکټر محمود حبيبي له خوا د عالي جناب د کلمي استعمال ، د وکيلانو د انزجار باعث سو او وکيلان پيرهيجاني سول ، په هغي لحظي کي تر سلو پيرو وکيلانو د خبرو نوبت وغوښت او هر وکيل به په خپلو خبرو کي ډاکټر محمود حبيبي ته د عالي جناب خطاب کاوه . پير ژر د ډاکټر محمود حبيبي څخه وغوښتل سوه چي د ولسي جرگي د تالار څخه ووزي . او وکيلانو د رايو په اتفاق ده ته د نه اعتماد رايه ورکړه . د رايو ورکولو په جريان کي يوازي بېرک کارمل د ولسي جرگي د تالار څخه ووت چي پيرو وکيلانو دده پر دغه عمل باندې اعتراض وکړ . بله ورځ يوه وکيل د کارمل څخه پوښتنه وکړه چي دی ولي د نه اعتماد د رايي په وخت کي د ولسي جرگي دتالار څخه ووتی ؟ ده په جواب کي وويل چي ((د نه اعتماد دغه تحريک يو ارتجاعي حرکت و په دي چي د مذهبي وکيلانو له خوا پيل سوی و او ما بايد په هغي کي برخه نه وای اخستي .)) ولي واقعيت داو چي بېرک کارمل غوښتل چي په خپل دغه حرکت سره نوراحمد اعتمادي ته په اثبات ورسوي چي دی د حکومت پر ضد د وکيلانو ددغه تحريک ملگری نه و .

د نه اعتماد تر رايي وروسته پاچا دغه څلور وکيلان لکه عبدالرؤف بينوا ، عزيزالله

واصفي ، امان الله شينډنډي او عبدالغفار فراهي ، شاهي ارگ ته ددي له پاره غوښتي وو چي د ولسي جرگي ددغه تصميم پر قانونيت باندې ددوي سره خبرې وکړي . پاچا دغو وکيلانو ته وويل ((ما خو مياشتي پخوا نور احمد اعتمادي ته ويلي و چي پاکټر محمود حبيبي ته ووايي چي د اطلاعاتو او کلتور د وزارت څخه استعفا وکړي ، ولي نور احمد اعتمادي دا کار نه وکړي ، ده دا موضوع پرې ايني وه چي زه د خارج د سفر څخه راسم او زه په خپله دا خبره پاکټر محمود حبيبي ته وکړم . ولي زما تر راتگ دمخه ولسي جرگي ده ته د نه اعتماد رايه ورکړه)) پاچا زياته کړه ((حکومت ادعا کوي چي ولسي جرگي حکومت ته د يوه کل په حيث د اعتماد رايه ورکړي ده ، او ولسي جرگه دا حق نه لري چي يوه وزير ته د نه اعتماد رايه ورکړي)) په دغه وخت کي عبدالرؤف بينوا د روزگار د جريدي يوه گڼه پاچا ته ورکړه ، ده پاچا ته وويل چي يوه وزير ته د نه اعتماد د رايي په ارتباط په دغي گڼي کي د جريدي چلونکي محمد يوسف فرند د عبدالغفار فراهي سره يوه مصاحبه کړي ده . په دغي مصاحبي کي د ولسي جرگي قانوني موقف توضيح سوي دی .

ما په هغي مصاحبه کي د اساسي قانون د ۹۶ مادي د لومړي فقرې د حکم پر اساس چي ، صدر اعظم او وزيران د حکومت د عمومي سياست په برخه کي په گډه ، او په خپلو مشخصو وظيفو کي په ځانگړي توگه مسؤوليت لري ، په دغه دليل ما د ولسي جرگي د نه اعتماد د رايي فيصله قانوني بللي وه . په دغي ليدني کي امان الله شينډنډي پاچا ته وويل چي پاکټر محمود حبيبي په دولتي ورځپاڼو او راډيو کي د ولسي جرگي د جرياناتو د نشر ممانعت کوي . پاچا دواړه لاسونه پر سر ونيول او وي ويل چي دا څه حال دی ؟ تر دي وروسته بايد اخبارونه هم زه په خپله وگورم . دغه ليدنه پر همدغه ځای پای ته ورسیده .

۱۳ - د نور احمد اعتمادي حکومت ته د نه اعتماد رايه

صدر اعظم نور احمد اعتمادي د ۱۹۷۱ کال د مې د مياشتي پر ۱۷ نيتي ولسي جرگي ته د استيضاح له پاره وغوښتل سو . د استيضاح د غونډې لومړې وينا کونکي

محمد اسحق عثمان و ۰ ده په تندو الفاظو نور احمد اعتمادي په بي كفايتي او دولسي جرگي سره په عدم همكاري متهم كړ . د محمد اسحق عثمان دغي تندي خبري د نور احمد اعتمادي د تأثر سبب سوی چي وروسته د استيضاح غونډه په لفظي مشاچري واوښتله .

په دغي غونډي كې هر وکیل ادعا كوله چي صدر اعظم باید د هر وکیل پوښتنو ته په جلا توگه جواب ووايي . خو صدر اعظم ادعا كوله چي اوسني غونډه د استجواب غونډه نه ده چي د حكومت مشر د هر وکیل پوښتنو ته جواب ووايي ، بلکه دا د استيضاح يوه غونډه ده چي دی حق لري چي د ټولو وکیلانو تر پوښتنو وروسته ، دوی ته په يوه مناسب وخت كې جواب ووايي .

صدر اعظم او وکیلانو ټولو د اساسي قانون پر ۶۶ مادي اتكا كوله ، څرنگه چي د اسلسي قانون دغي مادي ښه صراحت نه درلود ، ځكه نو صدر اعظم او وکیلان پر خپلو موقفونو ټينگ پاته سول . تر يوه ساعت بحث او مناقشي وروسته ، وکیلانو د صدر اعظم نور احمد اعتمادي څخه غوښتنه وكړه چي د ولسي جرگي د تالار څخه ووزي . وروسته د ولسي جرگي اكثریت غړو د نور احمد اعتمادي حكومت ته د نه اعتماد رایه وركړه .

عبدالحمید مبارز په دغه ارتباط په خپل اثر كې ليكي چي ، د افغانستان دولت د نور احمد اعتمادي حكومت ته د نه اعتماد د رايي په برخه كې ولسي جرگي ته شين څراغ وركړې و . دده حدس شاید د لاندې ټكو څخه راپيدا سوی وي . (۲۸)

- محمد اسحق عثمان د يوه وکیل څخه چي د استيضاح د غونډي په ترتيب شوي لیست كې د هغه نوم تر نورو دمخه و ، غوښتنه وكړه چي د خبرو لومړې نوبت ده ته ددي له پاره وركړې چي دې به په نني غونډي كې يو بم وه چوي .

- وروسته تر هغه چي نور احمد اعتمادي د ولسي جرگي د تالار څخه ووت ، د ولسي جرگي رئيس ډاکټر محمد عمر وردگ ، څو واړه وکیلانو ته وويل چي ، كوم تصميم چي نن تاسي د حكومت د سرنوشت په برخه كې نيسي ، پام وكړی چي ستاسي دغه تصميم قانوني بڼه ولري . چي وروسته بيا پښیمانه نه سې .

حکومت ته تر نه اعتماد خو ورځي وروسته پاچا د ټولو وکیلانو سره ولیدل . زه هم د فراه او نیمروز د وکیلانو سره د پاچا حضور ته ورغلي وم . په دغي لیدني کي ما د پاچا په حضور کي څو خبري وکړي چي تفصیل يي د کتاب په بلي برخي کي لیکل سوی دی . پاچا د خپلو فرمایشاتو په ضمن کي وویل چي ډاکټر ولید حقوقي یو لیکلي متن په ولسي جرگي کي لولي او تاسي باید هغه متن تصویب کړي ، او تر هغه وروسته به د نور احمد اعتمادي د حکومت استعفا اعلان سي . هغه متن داسي و :

د شورا او حکومت د بنسټي همکارې د پیل په غرض ولسي جرگي فیصله وکړه چي حکومت ته د نه اعتماد تر رایي تیر سي .

ولسي جرگي پورته متن تصویب کړ او د نور احمد اعتمادي حکومت د ۱۹۷۱ کال د مې د میاشتي پر ۱۶ نیټي استعفا وکړه .

۱۴ - د ډاکټر عبدالظاهر سره د وکیلانو کتنه

کله چي ډاکټر عبدالظاهر د پاچا له خوا د حکومت په جوړولو مامور سو ، ده د اعتماد تر رایي دمخه د ټولو وکیلانو سره ولیدل . زه د هرات ، فراه ، بادغیس او غور د وکیلانوسره یو ځای د ډاکټر عبدالظاهر د لیدلو له پاره دده کور ته ورغلی وم . ډاکټر عبدالظاهر د حاضر مجلس د پیرو وکیلانو سره په دوولسمي تقنیني دورې کي وکیل و او د پیرو وکیلانو نومونه دده په یاد وو . صدر اعظم او وکیلانو خپلي زړي خاطرې یادي کړي چي پیره صمیمي او دوستانه فضا هلته جوړه سوه .

وروسته ډاکټر عبدالظاهر وکیلانو ته وویل ((که تاسي حکومت ته د ویلو کوم مطلب ولرې زه خوشحالیږم چي هغه مطلب اوس ماته ووايست)) وکیلانو فوراً خپلي خواستي او محلي مشکلات صدر اعظم ته بیان کړل . یوه به ویل چي په خپلي سیمي کي مکتب نه لري ، بل به ویل چي صحي کلینیک ته ضرورت لري ، هغه بل به د خپلي ولسوالې د سرک د خرابوالي بیان کاوه . ډاکټر عبدالظاهر به ټولو دغو وکیلانو ته ویل چي ((د مالي امکاناتو په حدودو کي به ځیني کارونه وکړي)) په دغه وخت کي د غوریانو د ولسوالې وکیل شاه پور علیزي زما څخه غوښتنه وکړه چي که زه هم هلته څو

خبري وکړم ما د خپلو خبرو په پيل کي د ډاکټر عبدالظاهر د پوهي ، اوردي تجربې او نښواخلاقو ستاينه وکړه ، او وروسته ما وويل چي حاضر وکيلان ستاسي د حکومت د نوي پروگرام او ريډلو ته منتظر دي چي که تاسي په دغي برخي کي مور ته څه ووياست . ډاکټر عبدالظاهر په خندا وکيلانو ته وويل ((گورې ! فراهي زما څخه د هغو مطالبو ويل غواړي چي زه بايد هغه مطالب د ولسي جرگي په تالار کي تاسي ته ووايم)) ما صدراعظم ته وويل چي تاسي هم د وکيلانو څخه د هغو مطالبو اوريدل وغوښتل چي دوی بايد د ولسي جرگي په تالار کي تاسي ته ويلي وای . صدر اعظم او ټولو وکيلانو وخنډل او دغه ليدنه پر دغه ځای پای ته ورسیده .

يوه ورځ وروسته زما او د ډاکټر عبدالظاهر تر منځ يوه بله دوه په دوه ليدنه هم و شوه چي تفصيل يي د کتاب په بلي برخي کي راغلي دي .

۱۵ - زما د پارلماني وينا يوه برخه

(د اعتماد درايو جريانات د کابل راډيو له لاري خپریدل)

گرانو اوریدونکو !

د افغانستان د بي زولو خلگو د نیکمرغې او سعادت په هیله ، عبدالغفار فراهي د بالابلوک د ولس وکیل خپل نظر وړاندي کوي .

ښاغلي مؤظف صدر اعظم ډاکټر عبدالظاهر !

زه گمان نه کوم چي ددغه تالار دغه مجلس دي د ادبي مسابقو او طویلو او منسجمو عباراتو او کلماتو له پاره چي عام ولس په هغه و نه پوهیږي دایر سوې وي . څرنگه چي مور اوس د قوم سره رغیږو باید د قوم په ژبه هم خبري وکړو ، او څه چي وایو لومړې مو باید ددوی پوهنه او وښتیا په نظر کي وي . نو که زما وينا د ادبي مدنظرو عباراتو او بي ځایه انشا پردازيو څخه عاري وي معذرت غواړم .

زما په فکر که زه د خپل ولایت او یا ولسوالي د مشکلاتو څخه ورغیرم او ووايم چي دلته هیڅ د ژوندانه مظاهر په نظر نه راځي ، او ټول د ژوندانه وسایل بي یا د طبیعت د بي رحمیو او یا د اداره چیانو د روزگدرانیو او بي التفاتیو له کبله د فنا او

نیستی په کندی کې لویدلې دې ، دا به مې یو ډول تنگ نظري یا لږ معلوماتي له کبله ويلي وي . او معنا یې دا چې په ټول افغانستان کې هر څه سته او دلته هیڅ نه سته . په داسې حال کې چې د افغانستان ټولې سیمې او د ولس زیاته برخه په دغو دردونو او مشکلاتو اخته دي .

نو که زه د افغانستان د عمومي مشکلاتو او مصایبو په هکله ورغیرم دا به ښه وي نسبت و هغه ته چې زما فکر د یوې مشخصې او محلي مشکل د حل خوا ته متوجه وي .

که زموږ هیواد افغانستان آباد او معمور وي ، دا معنا نه لري چې فراه چې د افغانستان یو تاریخي او د هره حیثه با ارزښه سیمه ده ، ناآباده او د نظره لویدلي سیمه وي . بیا هم زه د خپلې سیمې د وکیلانو هغه هیلې چې د فراهیانو د لورې او د فراه رود د بند په مورد کې یې کړي او بایي کوي ، د تایید وړ بولم . او دومره پر علاوه کوم چې مور باید ددغو مشکلاتو علت العلل ته متوجه سو چې ولي د افغانستان ټول ولس په دې عصر کې په داسې مصایبو او آلامو اخته دې ؟

مور تر ټولو دمخه دي ته احتیاج لرو چې افغانستان جوړ کړو ، او دا خبره دا معنا نه لري چې خدای ناخوایسته افغانستان موجود نه دې او یا ملي او بین المللي موقف او اهمیت ته یې څوک په درنه سترگه نه گوري . ددې جملې مطلب دادی چې مور باید افغانستان د یو عصري او مترقي هیواد په څیر ، څرنگه چې په حقوقي قاموسونو او بین المللي منا شپږو کې یې تعریف کېږي ، هغه شاني جوړ کړو . یعنی لومړی باید د خپلو سرحداتو او سیاسي لانجو او کشالو د حل او فصل کولو له پاره جدي توجه وکړو او څرنگه چې یې ملي هیلې او مصلحتونه آرزو لري هغه شاني اقدام وکړو .

په یوه عصري او مدني دولت کې چې هغه د نوي ژوند په ټولو مزایاو او ښیځنو مجهز وي ، هلته د پوښو او کوچیانو مسأله هیڅ موضوع د بحث نه سي کیدلای . ولي دولت یو حقوقي تعریف هم دادې چې خلگ یې په یوه معینه سیمه کې و اوسي په داسې حال کې چې دا خواران نه یوازي په افغانستان بلکه په باندنیو همسایه هیوادونو کې خپل یې ارزښه ژوند په پیر محروم او جلا وطني ډول تیروي .

همدغه مشکل دې که احيانا د يوه ملي حکومت له خوا د ملت په نفع څه اقتصادي مقررات او تنظيمونه وضع سي او وغوښتل سي چې يو ملت د اقتصاد او صنعت له پلوه پر خپلو پښو ودريري ، ددغو اقوامو ځيني برخه چې د کال په سر او پای کې د موسمونو د تغيير او جوي شرايطو له کبله خپلي ميني بدلوي ، څرنگه به د سياسي لانجو او مختلفو وجوهاتو له کبله زموږ دولتي قوانين او مقررات د دوی د تگ او راتگ پر مسالي باندې تطبيق کړه سي . د بلي خوا څخه هغه پوونده چې د ننه په هيواد کې يوي او بلي خوا ته کږي کوي ، ددې څخه علاوه چې ددوی د نفوسو شمير او د ژوندانه په هکله څوک پوره احصانیه نه لري ، خو دومره پوهيرو چې په دغو دو کلونو کې چې د طبيعت قهر چې د افغانستان پر ټول ملت نازل سوی دی ، ددوی ژوند يې تر نورو ډير د تباهي او نيستې منجلا ب ته ورغورځولی دی . مور چې خپله څه نه لرو ، ددوی سره به څنگه غم شريکي او ورور گلوي و ساتو ، او حکومتونه خو يې د يو انسان او هم وطن په څير هيڅ د ژوندانه مسألي ته ملتفت نه دي او نه ددوی په موجوديت قايل دي لکه څرنگه چې د موجوده حکومت په تگ لاري کې ددوی په هکله حتي ددوی دمحض خوشالواو تسليت ليکنه نه سته .

کله چې مو د کوچيانو مسأله د يوه عصري دولت د په وجود راوړلو له کبله حل کړه بيا اقتصادي سمون دومره اشکالات نه لري ، دغه مشکل چې نن مور په اقتصادي ساحه کې د ملي توليداتو د نيستې او صنعتي محصولاتو د بربادې له کبله ور سره مخامخ يو ، تر مور دمخه نورو وروسته پاته زموږ په شان آسیايي او افراقي هيوادونو او قومونو هغو ته د ملي حکومتونو د په وجود راوړلو او اقتصادي پلان جوړولو ، استثمار او استعماري سياست سره په مبارزي کولو سره حل کړي دي .

کله چې مو دغه ضرورتونه رفع کړه البته اداري مشکلات چې فلانکې رشوت خوري او بستانکې ظلم او ناروا کوي ، يوازي د يوه ملي حکومت د په وجود راوستلو سره چې په هغه کې قوانين حکومت ولري رفع کېدلای سي . که قانون حاکميت ولري بيا به هيڅوک د وزير ، والي ، رئيس او داسي نورو کاردارانو څخه شکايت و نه کړي . او هر څه به د قانون څخه غواړي . که قانون احيانا په ځينو مواردو کې د ولس گټه او

مصلحت په نظر کي نه وي نيولې ، هغه به هم د قانوني لاري څخه اصلاح کيږي .
د ديموکراسي د راتگ سره زموږ په هيواد کي د ديموکراسي د چلولو او بريالي
توب له پاره ځني قوانين او مقررات راووتل ، خو هغه اصلي او اساسي قوانين چي
د ديموکراسي اساس او بنسټ پر ايښوول سوی دی تر اوسه نه دي راوتلي ، څرنگه
چي ديموکراسي بي له احزابو او د احزابو د قانون څخه کوم حقيقي مفهوم نه لري ، نو
بنسايي چي ديموکراسي سره د وفادارې او د موفقيت له پاره يي د احزابو ، ولايتي
جرگو او داسي نور قوانين ژر راوايستل سي ، او دغه داسي يو مشکل دې چي نن
حکومت او ملت دواړه ورسره مخامخ دي .

يو شې چي د زياتي يادوني وړ دې هغه دا سوال دې چي د موجوده ديموکراسي او
اساسي قانون حاميان او طرفداران به څوک وي ؟ په موجوده شرايطو کي تر څو چي
نور څه نه وي سوي ، د افغانستان روشنفکره او تعليم يافته او په آخر کي د عالي
ښوونځيو او پوهنځيو محصلان دي . چي دوی واقعا لکه تږي چي اوبه غواړي ،
همداشاني د هيواد اعتلا او ارتقا ته په پير تلوار او فداکارې منتظر دي . خو نه پوهيږم
چي غلط فهمي ورته ووايم او که بل څه ، نن د هيواد ځني روشنفکره او وطن پالونکي
عناصر په يوه او بل نامه د سياسي فعاليتونو څخه مايوسه سوي دي او يا زندانونو ته
ليږل سوي دي . تر کومه ځايه چي معلومات سته دوی پير وطن پالونکي او ددې
خاوري رښتيني زامن دي ، او دوی د هيواد په خير او شر کي د يو حقيقي افغان او
انسان په څير ځانونه مسؤول او حتي شريک گڼي . نو نه بنسايي چي ددوی پر آزاديو
باندي بي ځايه پابندي و لگول سي .

ښاغلي مؤظف صدر اعظم ! لکه چي د ولسي جرگي زياتو وکيلانو د تيرو حکومتونو
څخه د بي ځايه وعدو ورکولو او ورځ تيرولو څخه شکايت وکړ ، او وي ويل چي ددوی
ملي هليي او قومي ارمانونه يي په سلو کي هيڅ نه دي عملي کړي ، نو آيا ددې له پاره
کوم دليل سته چي دا حکومت به هم پر خپلو وعدو وفاداره وي ؟ په داسي حال کي هغه
څه چي يي دوسه پوره وو ، په خپل خط مشني کي د هغو د اجراکولو څخه ځان تير کړې
دې ، نودا به عجيبه وي چي زماڅخه د اعتماد درايي توقع ولري ! نوڅکه په زغرده وایم

چي خپل د اعتماد رايه نه درکوم . (د ۱۹۷۱ کال د جولای میاشت)

د وينا پای

د محمد موسي شفيق يوه ټوکه

د ډاکټر عبدالظاهر د حکومت د اعتماد د رايو په غونډي کي ، کله چي ما ته د خبرو کولو وار راورسيدي ، خو دقيقې د گرمي ۱۲ بجو ته پاته وي او د ولسي جرگي رئيس ډاکټر محمد عمر وردگ د خپل مقامه څخه ، زه په اشاره و پوهولم چي زما د خبرو کولو وار رارسيدلې دی . په هغي لحظي کي ما د خپل لاس ساعت ته وکتل ، او ډاکټر محمد عمر وردگ فوراً په مگروفون کي اعلان وکړ چي د فراهي د خبرو کولو وار دی ، اوس وخت لږ دی ، فراهي به د ما پښين پر دوو بجو خبري وکړي . ده د ولسي جرگي سهارنې غونډه پر هغه ځای پای ته ورسوله .

د ډاکټر محمد عمر وردگ دغه اعلان په ټول هيواد کي اوريدل سوې و او هر چا چي زه پيژندلم دوی شايد زما وينا اوريدلي وي . زما ورور عبدالواحد فراهي په فراه کي ددغه اعلان په وجه زما د وينا په وخت خبر سوې و .

شهيد عزيز الرحمن الفت ما ته وويل ((زما او ستا استاد خارجه وزير محمد موسي شفيق ستا پر پارلماني وينا باندي داسي تبصره کړي ده)) :

شفيق ويلي و ((په هغه ورځ چي فراهي په ولسي جرگي کي خبري کولي ، ما د ما پښين له خوا د خارجه چارو په وزارت کي يو مجلس درلود . څرنگه چي د ولسي جرگي رئيس اعلان وکړ چي فراهي پر دوو بجو خبري کوي ، نو زه د فراهي د خبرو د اوريدلو له پاره په ولسي جرگي کي پاته سوم او د خارجه وزارت مجلس مي يو بل وخت ته وځنډوی))

زما وينا لکه چي په دغه کتاب کي بي لولې په سر کي پيره ملايمه او په پای کي پيره تنده ليکل سوي ده ، او په دغي وينا کي ما حکومت ته د اعتماد رايه هم نه ده ورکړي .

محمد موسي شفيق زما پر وينا داسي تبصره کړي وه : ((د فراهي وينا د تجارت د وزارت د يوه وزير هغي مشهوري قصي ته ورته وه چي ، دغه وزير د هغه

وزارت یو مامور د مکافاتو له پاره خپل دفتر ته ورغوبښتي و ، ولي ده د مکافاتو پر
ځای دغه مامور ته جزا ورکړي وه او په وهلو يي د خپل دفتر څخه ایستلی و))
د استاد شفیق دغه تبصره په هغه وخت کي عزیزالرحمن الفت ما ته ویلي وه چي
زه په دغي ټوکي نه یم خوابدې شوې .
تبصره : د سلطنت د وخت ددغه وزیر په ارتباط یو بل وزیر وايي چي زه یوه ورځ دده
دفتر ته ورغلی وم چي هلته نور خلگ هم حاضر وو . دغه وزیر چي به هره ستایش
آمیزه خبره زما په ارتباط حاضر مجلس ته کوله نو زه به یو گام پر شا تلم ، ده زما
څخه پوښتنه وکړه چي ته ولي پر شا ځي ؟ ما ده ته په جواب کي ویل چي ما اوریدلي
دي چي د هر هغه چا ستاینه چي ته کوي نو په آخر کي هغه سپری ته وهي ، نو په دغه
لحاظ زه ځان ستاسي څخه لیري کوم .

۱۶ - د معارف او عالی تحصیلاتو قانون

په ۱۹۶۵ کال کي د عقرب د دریمي تر حادثي وروسته پاکټر محمد یوسف
مستعفي سو او دده پر ځای محمد هاشم میوندوال د افغانستان صدر اعظم سو . ده
د پوهنتون شاگردانو ته وعده ورکړه چي د قانون په چوکاټ کي به دوی ته د اتحادیي
د جوړولو اجازه ورکړي . محمد هاشم میوندوال د خپلي وعدي سره سم د معارف او
عالی تحصیلاتو د قانون مسوده جوړه کړه . ولي په ۱۹۶۷ کال کي د پاچا په اراده
دده حکومت د منځه ولاړ . او دده پر ځای نور احمد اعتمادي صدر اعظم سو . په
دغه کال کي د شورا د تعطیل په ورځو کي د نور احمد اعتمادي د حکومت له خوا دغه
قانون په تقنیني فرمان نافذ سو ، ولي د پوهنتون او عالی تحصیلاتو د پوهنځیو
شاگردانو ددغه قانون سره مخالفت وکړ . دوی په ۱۹۶۸ کال کي د معارف او عالی

تحصيلاتو د قانون پر ضد اوردې مظاهري پيل كړي . حكومت د اساسي قانون د ۷۷ مادي د حكم پر اساس دغه تقينې فرمان ، د تصويب له پاره شورا ته وړاندې كړ . او په دغه كال كې د حكومت تقينې فرمان د ولسي جرگې له خوا ملغي اعلام سو . چې ددغي نيټې څخه وروسته د پوهنتون او عالي تحصيلاتو د پوهنځيو له پاره په هيواد كې كوم قانون موجود نه و ، او په ۱۹۶۹ كال كې د شاگردانو او پوليسو تر منځ نښتي هم وشوي .

په ۱۹۶۹ كال كې د نور احمد اعتمادي حكومت د وزيرانو په سويه يو هيات ددې له پاره و ټاكې چې د پوهنتون له پاره لوايح جوړې كړي ، دغي لوايح جوړې سوي ددغو لوايحو پر اساس ددغه كال دمې په مياشت كې پوهاند فضل ربي پژواك د كابل پوهنتون د لومړې انتخاباتي رئيس په حيث وټاكل سو . چې دغو لوايحو او انتخاباتي رئيس ټاكل كيدل د پوهنتون د وضعي په آرامولو كې مؤثر واقع نه سوه .

صدر اعظم نور احمد اعتمادي ۱۹۶۹ كال د جون د مياشتې پر ۲۸ نيټې د كابل راډيو له لارې څخه خبردارې وركړ چې دده حكومت به په كابل پوهنتون كې د استادانو او شاگردانو د اعتصابونو مخه ونيسي . ولي د نور احمد اعتمادي حكومت په دغه كار بريالی نه سو .

په ۱۹۷۱ كال كې د ډاكټر عبدالظاهر د حكومت په وخت كې ، د ولسي جرگې د تقين كمسيون ته د كابل پوهنتون د استادانو او شالگردانو له خوا عرايض وړاندې سول چې په دغه اساس دتقين د كمسيون په غونډه كې د پوهنتون د استادانو په نمايندگي پوهاند فضل ربي پژواك ، سعيد افغاني او محمد هاشم صاعد او د شاگردانو په نمايندگي ډاكټر نجيب الله او خليل الله كوهستاني برخه اخستي وه . چې د تقين كمسيون ددوی سره په جلا غونډو كې اوردې خبرې وكړي .

په دغه ارتباط څو ورځي وروسته د حكومت يو لوی هيات د تقين د كمسيون په يوې غونډې كې برخه واخسته ، چې په دغه هيات كې صدر اعظم ډاكټر عبدالظاهر ، د پوهني وزير حميدالله عنايت سراج ، د عدليي وزير محمد انور ارغنديوال او د پوهنتون رئيس سيد عبدالقادر بها برخه درلوده . د ولسي جرگې ډير وكيلان د مباحثاتو د

اوريدلو له پاره د تقنين په كمسيون كې حاضر وو .

د مجلس آجندا دا وه چې ((حكومت ولي د پوهنتون او عالي تحصيلاتو د پوهنځيو له پاره قانون نه جوړوي ؟))

په دغه مجلس كې صدر اعظم او دده ملگرو د ويلو څه مطالب نه درلودل . ولي د تقنين د كمسيون غړو هر يوه پر حكومت باندې كلك انتقادونه كول . ځينو وكيلانو به ويل چې نژدې پنځه كاله كيږي چې په پوهنتون او نورو عالي پوهنځيو كې نا آرامي موجودې دي ، شاگردان د زده كړې پر ځاى د اعتصاب په حالت كې دي او حكومت ددغي معضلي د حل په لار كې كوم مؤثر اقدام نه كوي . بل وكيل به ويل چې په دغي اوږدې مودې كې چې كومه مادي او معنوي خساره هيواد ته رسيدلې ده د دغو ټولو خسارو مسؤوليت د حكومت پر غاړې دې . نورو وكيلانو استدلال كاوه چې هغه لوايح چې د حكومت له خوا د پوهنتون له پاره جوړې سوي دي ، دغه لوايح د ولسي جرگې په نظر قانوني حيثيت نه لري .

د حكومت له خوا يوازې د پوهني وزير څو واره وكيلانو ته وويل ((د قانون جوړول يو مسلكي كار دې او هر څوك د قانون د جوړولو اهليت نه لري او نه ښايي چې هر څوك دده مقصد وكيلان وه ، پر قانون باندې نيوكي وكړي)) ده ويل ((د قانون جوړول د متخصصينو كار دې او هغه لوايح چې د پوهنتون له پاره جوړې سوي دي ، د حقوقدانانو په مشوره جوړې سوي دي ، او په دغو لوايحو كې هغه نواقص چې وكيلان ورته اشاره كوي ، موجود نه دي))

ما د پوهني د وزير د خبرو په هكله ، يوه تاريخي قصه وكړه . ما وويل : يو وخت د تركيي او يونان تر منځ يوه خونړي جگړه وسوه ، چې په دغي جگړې كې د تركيي عسكرو ته پير د سر تاوان ورسيد . د تركيي جنگي مقاماتو فيصله وكړه چې د پاكيزانو يوه ډله دي د جنگ د محاذ مړي او ټپيان وگوري چې تر معايني وروسته به پاكيزان پر مړو باندې سور بيرغ او پر ټپيانو باندې به سپين بيرغ ودروي . چې تر دوى وروسته به نور خلك دغو ځايو ته ورځي ، دوى به مړي اوبو ته اچوي او ټپيان به روغتونونو ته انتقالوي .

ډاکټرانو د معاینې په وخت کې یو ټیپي سپرې ولید چې ډیره وینه یې ضایع کړې وه چې د ډاکټرانو په تصور ، تر هغو چې دا بله ډله خلگ راتلل ، دغه سپرې حتما باید مړ سوی وای ، نو دوی پر دغه سپرې باندي سور بیرغ ودراره . کله چې ډاکټران ولاړل دغه سپرې پر دابل اړخ سو او وینه یې ودریده او روغ رمټ کښیناست . کله چې دا بله ډله خلگ ده ته راورسیدل او سره بیرغ ته یې وکتل ، نو دوی اراده وکړه چې دې اوبو ته واچوي ټیپي سپرې دوی ته وویل چې زه مړ نه یم او تاسي ولي ما اوبو ته اچوې دوی په جواب کې ده ته وویل چې ته ښه پوهیږي که ډاکټر ؟ ډاکټر وايي چې ته مړ یې دوی د ډاکټرانو دسره بیرغ په استناد دغه ژوندې سپرې اوبو ته واچوې . ما دا هم وویل چې د پوهنتون دغه لوايح د ډاکټرانو هغه سره بیرغ ته ورته دې چې پر پوهنتون باندي ، درول سوی دې .

د غونډې په پای کې حکومت او وکیلانو موافقه وکړه چې حکومت به ډیر ژر د پوهنتون له پاره د قانون یوه مسوده جوړه او ولسي جرگې ته به یې وړاندي کړي . غونډه پر همدغه ځای پای ته ورسیده .

کله چې صدر اعظم د صدارت ما ښي ته ورسید ، حکومت پر خپلي وعدي باندي پښیمانه سو ، او یو ساعت وروسته ډاکټر عبدالظاهر په خپله د تقنین کمیسیون ته په تېلفون کې وویل ((د تقنین په کمیسیون کې د فیصلي په وخت کې یوه غلط فهمي پېښه سوي ده ، او حکومت نه غواړي چې د پوهنتون او عالي تحصیلاتو د پوهنځیو له پاره د قانون مسوده جوړه کړي . او که شورا غواړي چې دغه قانون جوړ سي ، نو په خپله شورا دې ددغه قانون مسوده جوړه کړي))

لکه چې حکومت وروسته متوجه سوې دې چې حکومت نه سي کولای چې د استادانو او شاگردانو ټولي غوښتنې په دغه قانون کې ځای کړي ، نو په اوسنیو شرایطو کې د قانون جوړول یې گټي کار دې .

بله ورځ د تقنین کمیسیون غونډه وکړه او په دغې غونډې کې یې په دې مفهوم یو خبر تصویب کړ ((حکومت د پوهنتون او عالي تحصیلاتو د پوهنځیو له پاره د یوه قانون په جوړولو کې تعلل کوي او د پوهنتون د نا کراریو مسؤلیت د حکومت پر

غږه دی)) دا خبر د کابل راډیو په وسیله خپور سوی دی .

۱۷ - حکومت د وکیلانو په بدنامولو کې لاس درلود

د ۱۹۶۴ کال د اساسي قانون له مخې د افغانستان دولت پر اجرائیه ، مقننه او قضایه قوو ، ویشل سو او د دیموکراسي دورې حکومتونه د صلاحیتونو په دغه تفکیک نه وو خوشحاله . د حکومت وزیرانو به همیشه دا شکایت کاوه چې وکیلان ټوله ورځ پر وزارتونو گززي او دوی د وکالت د نفوذ څخه ناوړه استفادي کوي . ولي حکومت هیڅ وخت دا اعتراف و نه کړ چې وکیلان مجبور دي چې د خپلو مؤکلینو د کارونو د اجرا له پاره د حکومت اداراتو ته مراجعه وکړي او حکومت ته په کار و چې ددغي معضلي د حل له پاره یوه آبرمنده لاره پیدا کړي وای .

د ۱۹۶۴ کال د اساسي قانون مطابق د افغانستان شورا ته لاندې صلاحیتونه

ورکړه سوي وو :

- د شورا غړي د افغانستان د لوي جرگي غړي هم دي
  - ولسي جرگه حکومت ته د اعتماد رايه ورکوي
  - ولسي جرگه د حکومت څخه د اعتماد سلب کولای سي
  - ولسي جرگه د حکومت څخه د استیضاح او استجواب حق لري
  - د دولت بودجه د شورا له خوا تصویبېږي .
  - د بین الملل معاهداتو تصدیق د ولسي جرگي په واک کې دې .
  - د دولت د پوښوونو منظوري د ولسي جرگي په صلاحیت کې دي .
  - د پیسو نشر د ولسي جرگي په صلاحیت کې دې .
  - د حکومت د اعمالو تحقیق د ولسي جرگي له خوا کېږي .
  - خارج ته د افغاني اردو استول د شورا په واک کې دي .
- پورته صلاحیتونه دا په اثبات رسوي چې شورا د دولت یو مهم رکن و او باید د شورا غړو ته په درنه سترگه کتل شوي وای .
- د ۱۹۶۴ کال د اساسي قانون د حکم پر اساس د افغانستان دولتي چاري په کابل

کي متمرکزي وي . وکيلان او دکليو نور خلگ مجبور وو چي د خپلو کارونو د اجرا کولو له پاره وزارتونو او ستري محکمي ته مراجعه وکړي .

زه چي د فراه د ولايت اوسيدونکې وم او په کابل کي مي ماموريت درلود ، ما ته هم تر وکالت دمخه د فراه پيرو خلگو د خپلو مشکلاتو د حل له پاره مراجعه کوله ، او زه به مجبور وم چي د حکومت يا ستري محکمي اداراتو ته ورسم او د هر کاتب ميز ته ودريرم .

وکيلانو په کابل کي د اوسيدلو ځايونه نه درلودل ، دوی د وکالت په ټولي دورې کي د يوه کوره څخه بل کور ته په کډه کي وو ، چي کله کله به حکومت هم ددوی په پيدا کولو کي په مشکلاتو اخته و .

ولسي جرگي په هر کال کي دوي عادي غونډې درلودې چي لومړي غونډه صرف ددو مياشتو له پاره او دوهمه غونډه د پنځو مياشتو له پاره وه . چي د کابل په ښار کي هېچا وکيلانو ته د دوو مياشتو له پاره کور په کرايه نه ورکاوه . څرنگه چي اکثرو وکيلانو په کابل کي مجرد ژوند کاوه ، نو د کابل په پيرو سيمو کي به مجردو وکيلانو ته چا خپل کورونه په کرايه نه ورکول . چي پير وکيلان به د شورا لومړي غونډې ته چي د دوو مياشتو له پاره وو نه حاضریدل ، او په دغه وجه به د ولسي جرگي غونډې نصاب نه پوره کيدی .

د وکيلانو د استوگني د ځای په هکله ما ته د يوه ايراني ځوان د ژوند ماجرا را په ياد سوه ، چي په ۱۹۷۵ کال کي د ايران په مطبوعاتو کي خپره سوي وه ((يو ايراني ځوان تر تحصيلاتو وروسته په يوې ادارې کي مامور سو ، دی د يوه کرايي کور په لټه کي سو . ده چي به هر کرايي کور ته مراجعه کوله دده څخه به پوښتنه کيده چي متأهل يي که مجرد ؟ ده به په جواب کي ويل چي مجرد يم . نو د کور ځاوند به ده ته ويل چي مور مجرد سړي ته کور په کرايه نه ورکوو . وروسته دغه مامور د يوه فاميل څخه ددوی د لور د وصلت غوښتنه وکړه . دغه فاميل دده څخه پوښتنه وکړه چي کور لري او که يه ؟ ده په جواب کي وويل چي کور نه لرم . دغه فاميل ده ته وويل چي مور خپله لور بي کوره سړي ته نه ورکو)) چي د ولسي جرگي وکيلان هم مجبور

سوي وو چي د كورونو د كرايه كولو له پاره په كابل كې ودونه وكړي .
زموږ په همسايه هيواد پاكستان كې د ملي اسامبلي د غړو له پاره په اسلام آباد
كې خايونه جوړ سوي وو ، چي هر وكييل ته به يوه ودانې وركول كيده او دهغي ودانې
كرايه به د هغه وكييل د معاش څخه وضع كيدل . په ۱۹۹۸ كال كې د پاكستان د صدر
اعظم له خوا ۳۶۲ لوكسي ويلاگانې په اسلام آباد كې پرانستلي سوي ، چي دغه خايونه
د پاكستان د پارلمان د غړو له پاره جوړ سوي وو چي پر دغو ويلاگانو باندي نژدي
۱۴ مليونه ډالره مصرف شوي وو (۲۹)

ما په يوه صحبت كې صدر اعظم پاكټر عبدالظاهر ته وويل چي حكومت د وكييلانو
د حيثيت په ساتلو كې خپله وظيفه سر ته نه ده رسولي . او دغه د قوم مشران د خپل
مؤكليتو د كارونو د اجرا كولو له پاره مجبور دي چي د هر كانب ميز ته ودريري او
حكومت د وكييلانو دغه سبك عمل ته زمينه برابره كړي ده . صدر اعظم زما څخه
ددغي معضلي د حل دلاري پوښتنه وكړه ، ما ده ته وويل چي حكومت كولاى سي چي
خپل پارلماني رياست د شورا څنگ ته انتقال كړي او د وكييلانو څخه غوښتنه وكړي
چي خپل عرايض ، پارلماني رياست ته و سپاري . او صدر اعظم بايد خپلو وزيرانو ته
امر وكړي چي د وكييلانو قانوني عرايض پير ژر اجرا كړي ، او ټول وكييلان به د
حكومت احكام به د پارلماني رياست له لاري څخه لاس ته وروړي . په دغه صورت
كې به د وكييلانو حيثيت وساتل سي . ما په ټوكه صدر اعظم ته دا هم وويل چي
حكومت ته به هم د هر وكييل د عرايضو شمير معلوم سي او هر وكييل چي حكومت ته
پيري عريضي وړاندي كوي ، هغه وكييل به مجبور وي چي په ولسي جرگي كې د
حكومت كلك ملاتړ وكړي .

صدر اعظم پاكټر عبدالظاهر په دغي مشوري پير خوشحاله سو ، دده په هدايت د
شورا په څنگ كې د پارلماني رياست له پاره د يوه تعمير نقشه جوړه سوه ، چي
متأسفانه د پاكټر عبدالظاهر حكومت د وچ كالې او د هيواد والو د لوري سره د
مقابلي په كار اخته سو او دده د صدارت په وخت كې پارلماني رياست ، شورا ته
انتقال نه سو . چي تر ده وروسته صدر اعظم محمد مو سي شفيق پارلماني رياست د

شورا ځنگ ته د تجارت د وزارت ماڼي ته انتقال کړ او ده شخصاً د پارلماني رياست دنده پر غاړې واخسته . که د محمد موسي شفيق د صدارت دورې ادامه پيدا کړي وای ، ددې امکان موجود و چې په څوارلسمې تقنيني دورې کې به د وکيلانو حيثيت خوندي ساتل سوې وای . ولي د ديارلسمې تقنيني دورې په پای کې محمد داود خان کودتا وکړه او د محمد موسي شفيق حکومت له منځه ولاړ .

څه په کار به د چا هغسي شورا وي

چې د بربري واك يې لاس کې د ملا وي (۳۰)

۱۸ - وکيلانو ته د حج سهميې

افغاني ليکوالانو صباح الدين کشککي او عبدالحميد مبارز په خپلو آثارو کې ليکلي دي ((وکيلانو حتی د حاجيانو سهميې هم په بازار کې خرڅي کړي وي)) ددغه مطلب د روښانه کولو له پاره بايد وليکل سي چې په ۱۹۷۱ کال کې د پاکتر عبدالظاهر د حکومت په وخت کې ، کله چې زه د خارج د سفر څخه ولسي جرگې ته ورغلم ، د ولسي جرگې په دهليز کې د زابل د ولايت د کلات وکیل عبدالعزيز ما ته وويل چې د يوه حاجي د پاسپورت امر راکړه . څرنگه چې زه دده په غوښتنه پوه نه سوم نو ما ده ته جواب هم ور نه کړ . وروسته يوه وکیل د تقنين په کمسيون کې دغه موضوع ما ته داسې تشریح کړه : ده وويل چې صدر اعظم هر وکیل ته صلاحيت ورکړې دې چې پنځلس حاجيان د مخکې له لارې څخه حج ته وليږي . چې بيله (جي سنگه) څخه نورو ټولو وکيلانو ته دا واك ورکړه سوی دی . ما په هغې لحظې کې د پارلماني رئيس محمد ياسين نسيمي څخه په تېلفون کې پوښتنه وکړه چې ، زما په نامه خوبه چا کوم سپړې حج ته نه وي استولي ، ده زما په جواب کې وويل چې تر اوسه دا کار نه دی سوی . وروسته ما په تېلفون کې صدر اعظم پاکتر عبدالظاهر ته وويل چې تاسې ولي هغو وکيلانو ته چې تاسې ته يې مراجعه نه وي کړي د حج سهميې ورکړي ده ؟ صدر اعظم زما په جواب کې وويل چې پېرو وکيلانو د حج د سفر د امر اخستلو له

پاره حکومت ته مراجعه کوله او حکومت د عدالت د تامین له پاره ټولو وکیلانو ته مساوي حق قابل سو ، چي په دغه اقدام سره حکومت د وکیلانو د نوري مرابعي څخه خان خلاص کړي .

ما د صدر اعظم څخه غوښتنه وکړه چي که دې شخصاً د فراه والي محمد عالم نوابي ته هدايت ورکړي چي زما د سهمي په نامه د بالابلوک د ولسوالي خلگ ور وغواړي او د پچي پر اساس پنځلس کسان د حج د سفر له پاره وټاکي . صدر اعظم زما غوښتنه و منله او سمدلاسه يي د فراه والي ته هدايت ورکړ چي د بالابلوک د اوسيدونکو څخه پنځلس کسان د حج د سفر له پاره وټاکي او د فراه والي پنځلسو کسانو ته د پچي پر اساس د حج د سفر اجازه ورکړه .

د پورته جريان د ليکلو څخه زما هدف دادې چي د حاجيانو د سهمي په برخه کي تر وکیلانو د حکومت مسؤليت پير دی .

حکومت ته به ښايي پيرو هغو وکیلانو مراجعه کړي وي چي د خپلو فاميلونو او دوستانو سره د بيت الله شريف د سفر عزم يي کړی و ، او حکومت بايد دغو وکیلانو ته د حج د سفر زمينه برابره کړي وای . ولي حکومت دمځکي له لاري څخه د دوو زرو حاجيانو د مسافرت اجازه دوه سوه وکیلانو ته ورکړه ، چي که وکیلانو د حج دغه سهميه په بازار کي خرڅه کړي هم نه وي ولي دوی به حج ته حتما خپل دوستان استولي وي . چي زما په نظر دغه هم يوه بي عدالتي ده . په دي چي د حج سهميه د افغانستان د ټولو هغو کسانو حق دې ، چي د حج د تلو اراده يي کړي وي ، او حکومت بايد د حاجيانو د تعين حق وکیلانو ته نه وای ورکړي .

داو د حج د سهمي جريان چي په پورته تفصل وړاندي سو .

۱۹ - د ژبو موضوع پر ولسي جرگي تحميل سوه

په ۱۹۷۱ کال کي د دولت د ملکي مامورينو قانون د تقنين په کمسيون کي تصويب سو ، او د ولسي جرگي عمومي مجلس ته وړاندي سو . په عمومي مجلس کي ځينو وکیلانو د استخدام د مادي پر شرايطو باندي يو بل شرط په دي مفهوم پيشنهاد

کپر (څوک چي د دولت د مامور په حيث استخداميږي بايد په پښتو او دري ژبو وپوهيږي) څرنگه چي دغه پيشنهاده د پښتنو وکيلانو له خوا وړاندي سوې و نو په هيواد کي يي د پښتو ژبي د پيشنهاده په نامه شهرت پيدا کړی و .

ما اوريدلي دي چي دغه پيشنهاده د حکومت د يوه مهم غړي په لارښوونه د دولسمي او ديارلسمي تقنيني دورو د څلورو وکيلانو له خوا جوړ سوې و او د غزني د ولايت د وازي خوا د وکيل بهاء الحق خان له خوا د ولسي جرگي دارالانشأ ته وړاندي سو . دغه پيشنهاده دوو هدفونو له پاره وړاندي سوې و :

- دوی په دغه پيشنهاده سره د ولسي جرگي پښتانه وکيلان د ځانه څخه خوشحاله کول .

- دوی په دي ښه پوهيدل چي دري ژبي وکيلان به ددغه پيشنهاده سره کلک مخالفت وکړي او د ډاکټر عبدالظاهر کم وا کي حکومت به د هغه علاج نه سواي کولای نو په نتيجه کي به د ډاکټر عبدالظاهر حکومت استعفا کولو ته مجبور سي .

دغه پيشنهاده په ډيرو ماهرانه او په انعطاف پذيرو کلماتو ليکل سوې و لکه (. . . بايد په پښتو او دري ژبو و پوهيږي) چي د پوهيدلو معيار معلوم نه و . او دي پيشنهاده تفسير ته ضرورت درلود . دا راز يوه جمله د اساسي قانون په ٤٦ مي مادي کي د وکالت د کانديدانو د سواد په هکله هم درج سوې ده چي د انتخاباتو په وخت کي ، ستري محکمي د يوي استهدها په جواب کي دغه ماده تفسير کړه او د وکالت د کانديدانو خصوصي زده کړه يي د وکالت له پاره کافي بللي وه .

د ولسي جرگي د طرز العمل مطابق که د يوه پيشنهاده فوريت د لسو وکيلانو له خوا غوښتل سوې وي ، هغه پيشنهاده د ولسي جرگي د دارالانشأ له خوا فورا په مجلس کي لوستل کيږي . او که د مجلس اکثر و غړو د پيشنهاده طرحه تاييد کړي ، نو هغه پيشنهاده په مجلس کي سمدلاسه تر بحث لاندي راځي .

ددغه پيشنهاده طرحه د ولسي جرگي د اکثر و غړو له خوا تاييد سوه او دا پيشنهاده تر فوري بحث لاندي ونيول سو . په دغه ورځ د پيشنهاده موافقو او مخالفو وکيلانو د

پیشنهاد پر موضوع باندي پير سالم بحث وکړ . پښتنو وکیلانو به ویل چې دغه پیشنهاد عادلانه دی په دې چې ددغه پیشنهاد پر اساس پښتانه هم مکلف سوي دي چې درې ژبه زده کړي . ولي درې ژبو وکیلانو به ویل چې درې ژبه د پيري پخوا زمانې څخه په افغانستان کې د دولت د اداراتو مروجې ژبه ده او پيرو پښتنو هم دغه ژبه زده کړې ده ، ولي پښتو ژبه په هیواد کې نه ده تعمیم سوي او اوس د افغانستان پيرو خلگو پښتو ژبه نه ده زده چې ددغه پیشنهاد په فوري تطبیق سره د افغانستان پير خلگ دولت د ماموریت څخه محرومه کيږي ، چې دا یو تبعیضي عمل دی او باید ددغه پیشنهاد د فوري تطبیق مخه ونیوله سي .

د پیشنهاد په دوهمه ورځ درې ژبي وکیلان دولسي جرگې تالار ته را نه غله او د انتظار په خونه کې کښینستل . په دغه ورځ ولسي جرگه عملاً دوه ځایه سوه ، چې نژدې سل وکیلان به د ولسي جرگې په تالار کې ناست وو ، او نژدې اويا وکیلان به د انتظار په خوني کې کښینستل ، چې دغه بلا تکلیفې دخو میاشتو له پاره ادامه در لوده د ولسي جرگې دروو غړو سید ظاهر شاه ، عبدالاحد کرزي او ببرک کارمل د مصلحینو په نامه د دواړو ډلو وکیلانو تر منځ تگ او راتگ پیل کړ . ددوی څخه یو تن چې به هر وار د ولسي جرگې تالار ته راتي ، نو ده به ما او څو نورو وکیلانو ته ویل چې تاسي د ولسي جرگې په ټولو مسایلو کې مداخله کوی او په دغې موضوع کې چې ولسي جرگه یې دوه ځایه کړې ده تاسي ولي بې غرضه ناست یاست ؟ ما ده ته په جواب کې وویل چې په افغانستان کې د ژبو مسأله پیره حساسه ده ، چې په دغې مسألي کې باید هیڅوک بې ځایه گوتې و نه وهي . مور منتظر یو چې گوندي د افغانستان پاچا دغې حساسې مسألي ته پير ژر متوجه سي او په ولسي جرگې کې دغه بل شوې اور ژر مړ کړي .

څو ورځي وروسته د مصلحینو ډلي یوه نیمگړې فیصله وکړه چې ددوی فیصله سید ظاهر شاه د ولسي جرگې په تالار کې ولوسته . چې ددغې فیصلي پر اساس لس وکیلان د تالار څخه او لس وکیلان د انتظار خاني څخه ټاکل سوي وو ، چې دغه شل وکیلان باید سره کښیني او دغې معضلي ته د حل یوه لاره پیدا کړي . چې زه هم د

تالار د وکیلانو څخه ټاکل سوی وم . کله چې ددواړو خواوو نمایندگان سره یو ځای سول او په خبرو یې پیل وکړ . د پیشنهاد مخالفو نمایندگانو چې به هر یوه خبرې کولې دوی پر اصلي پرابلم نه رغیدل او دوی به هر یوه د پښتو پر کورسونو انتقادونه کول دوی به د پښتو معلمان غندل ، او د هر یوه وروستي خبره به داوه چې ، پښتانه وکیلان باید خپل پیشنهاد بیرته واخلي . دوی به دا هم ویل چې تر هغو پورې چې دغه پیشنهاد د ولسي جرگې په آجندا کې موجود وي ، دوی د ولسي جرگې عمومي مجلس ته نه حاضرېږي .

د تالار د وکیلانو نمایندگانو به هر یوه په خپل وار سره دوی ته ویل چې ددغه پیشنهاد موضوع په احتیاج یا په اعتصاب سره نه حل کېږي ، قانوني لاره داده چې ټول وکیلان د ولسي جرگې په تالار کې حاضر سي او پر دغې موضوع باندي جدي بحث وسي تر څو چې دغې معضلي ته د حل یوه لاره پیدا سي . ددوی په جواب کې به مخالفو وکیلانو خپلې پخواني خبرې ، د پښتو پر کورسونو باندي انتقاد ، د پښتو معلمان غندل او دا چې پښتانه دي خپل پیشنهاد بیرته واخلي تکرارول .

په پای کې ما دوی ته وویل چې وروڼو ! دغه لس وکیلان چې د تالار څخه دلته راغلي دي ، دوی ټولو دغه پیشنهاد نه دې امضا کړې . او مور د پښتو ژبي د تعمیم له پاره دغه پیشنهاد یوه سمه لاره هم نه بولو . مور ټوله د تقنین د کمیسیون غړې یو . که مور د پښتو ژبي د تعمیم له پاره دغه لاره مفیده بللي وای ، مور به د پیشنهاد موضوع د قانون په متن کې داخله کړې وای چې په هغه صورت کې به دغه پیشنهاد ته ضرورت هم نه وای پیدا سوې . زموږ په نظر د پښتو ژبه باید د پوهني د وزارت له خوا په هیواد کې تعمیم سي ، چې ددغې لارې څخه به ټول هیوادوال په پښتو اودري ژبو وپوهیږي . ما دوی ته دا هم وویل چې ستاسي دا خبره چې پښتانه دي خپل پیشنهاد بیرته واخلي ، زه هیله من یم چې دا خبره بلوار تکرار نه کړې . په دي چې دا دیوه اکثریت پیشنهاد دې او تاسي صرف د هغه د تعدیل غوښتنه کولای سي ، چې زما په عقیده ښه لاره یې دا ده چې تاسي ټول وکیلان د ولسي جرگې تالار ته راسي او هلته دغه پیشنهاد و مني او د پیشنهاد پر دغې فقري باندي داسي یوه تبصره

وليکي ((دغه فقره لس کاله وروسته د تطبيق وړ ده چي په دغي لس کلني مودي کي به د افغانستان دولت د اساسي قانون د ۳۵ مي مادي د حکم مطابق ، د پښتو ژبي د انکشاف او تقويي له پاره به مؤثر اقدامات کړي وي او پښتو ژبه به په هيواد کي تعميم سوي وي او ددغي لاري څخه به هيوادوال نوري ستونزي و نه لري))

متأسفانه چي د پيشنهاده مخالفو وکيلانو زموږ خبري و نه منلي او موږ بيرته د ولسي جرگي تالار ته ورغلو . زموږ د مذاکراتو نتايج عزيزالله واصفي د تالار وکيلانو ته ووايه . د نتايجو په اوريدلو سره د تالار وکيلان پير هيجاني سول او پيرو وکيلانو غوښتل چي د مخالفو وکيلانو سره تصادم وکړي . د تالار دغو لسو نمايندگانو د ولسي جرگي د تالار د وتلو لاري و تړلي او د وکيلانو د دغه احساساتي عمل مخه يي و نيوله . په پای کي د حصارک وکيل حاجي عبدالوهاب مگرفون ته نژدې سو او د وکيلانو څخه يي د آراميدلو غوښتنه وکړه . ده د تالار لسو نمايندگانو ته وويل ((که تاسي دي ته حاضر ياست چي د تالار د وکيلانو د رهبري د کميټي په حيث ، ددغي معضلي د حل له پاره جدي اقدام کوي ، نو د تالار وکيلان به ستاسي خبره ومني او د معضلي حل به ناسي ته پريږدي ، او که تاسي تر دي وروسته خپله وظيفه ختمه بولي او دخبر پر غونډي کښيني ، نو لطفا زموږ په کارو کي مداخله مه کوې او زموږ د مخه څخه ليري سې او د تالار وکيلان پريږدې چي دغه موضوع په خپله طريقه حل کړي)) لسو نماينده گانو د تالار د وکيلانو دا خبره چي د معضلي حل ته به يوه لاره پيدا کړي ، و منله او غونډه پر دغه ځای پای ته ورسیده .

د تالار د وکيلانو نمايندگان عبدالرؤف بينوا ، عزيزالله واصفي ، محمد اسحق عثمان ، عبدالحميد زهري ، يارمحمد ديلبي ، عبدالکريم عمرخيل ، عبدالغفارفراهي او دري نور وکيلان وو چي نومونه يي اوس زما په ياد نه دي .

په لومړي مرحلي کي لسو نمايندگانو تصميم و نيوه چي بايد پښتانه غير حاضر وکيلان ولسي جرگي ته حاضر کړي . ددغه کار د اجرا کولو له پاره شپږ گروپه وکيلان و ټاکل سول چي د افغانستان ولايتونو ته سفر وکړي . دوی په پير لږ وخت کي نژدې څلوېښت وکيلان ولسي جرگي ته حاضر کړل .

د ولسي جرگې د طرز العمل مطابق د ولسي جرگې تصا ميم د وکيلانو په دوه
ثلثه آراو نيول کيږي ، د ولسي جرگې د غړو شمير (۲۱۶) وکيلان دي ، چي د
دغه تعداد وکيلانو څخه د (۱۴۴) وکيلانو په حاضریدلو سره د ولسي جرگې د
غونډو نصاب پوره کيږي او ولسي جرگه د تصميم نيولو حق پيدا کوي ، څرنگه
چي د ديارلسمي تقنيني دوري وکيلان ، د ژبي پر اساس وشميرل سوه ، په دغي
دوري کي ولسي جرگې ته تر ۱۴۴ پ یر پښتانه وکيلان انتخاب سوي وو . د دغي
دوري د ټولو وکيلانو نومونه ددغه کتاب په ضميمه پاڼو کي لوستلای سي .

څو واره د ولسي جرگې په عمومي مجلس کي د وکيلانو شمير ۱۳۸ وکيلانو ته
ورسيډ ، او تر دغه تعداد اضافه وکيلان د ولسي جرگې په تالار کي نه کښيښتل .
دولت او حکومت په دغه وخت کي سکوت اختيار کړې وو . دوی د تالار وکيلان هم
دي ته نه پرېښودل چي خپل نصاب تکميل کړي او دغه موضوع یکجانبه په تصويب
ورسوي . په ولسي جرگې کي هغه وکيلان چي ددولت مشاورين وو ، دوی به هميشه
په تالار کي د وکيلانو شمير ته متوجه وو ، او دوی به د ولسي جرگې مجلس نصاب
پوره کولو ته نه پرېښودې . د مثال په توگه : هر وخت چي به د ولسي جرگې په تالار
کي د وکيلانو شمير نصاب نيولو يعني ۱۴۴ ته نژدي کيدې ، په دغه حساس وخت کي
به چي هر وکيل د ولسي جرگې تالار ته داخلیدې ، نو په مقابل کي به يو يا دوه وکيلان
بيرته د تالار څخه وتل . ددولت مشاورينو به د مختلفو تکتیکونو څخه استفاده کوله .
دوی به ځيني وکيلان په دي بهانه چي تيلفون ته دي غواړي او يا د باندي د
يوه سپري په کار يي ، او داسي نورو چلونو ځيني وکيلان د تالاره څخه ايستل او
د مجلس نصاب به نه پوره کيدې .

د تالار وکيلانو به هره پنجشنبه د يوه ولايت د وکيلانو په ميلستيا کي برخه اخسته
او هلته به لس کسيزه هیأت خپل د اجراآتو راپور دوی ته وړاندي کاوه . دغه هیأت د
مشوري اخستلو له پاره د ځينو مشرانو سره چي ارواښاد محمد هاشم ميوندوال هم
په دغي ډلي کي و ، د پغمان د کشکک په بڼ کي چي د محمد اسحق عثمان ملکيت و ،
يوه غونډه وکړه . ددغي غونډي تفصيل د روزگار په جريدې کي خپور شوی دی .

د کابل په ملي جرايدو کي د پښتنو او دري ژبو له خوا نشرات کيدل ، چي وروسته تر دي د ژبو مسأله يوازي په ولسي جرگي پوري منحصره نه وه ، بلکه دا موضوع په ټول هيواد کي خپره سوه او د افغاني جامعي ټول قومونه يي و بنسورول ولي د پيشنهاده مخالفينو به د افکار نو په جريدي کي چي د امتياز خاوند يي نورالله نورزاد او مسؤول مدير يي ضياً حيدري و ، د پښتنو پر ضد ډير زهرجن مطالب نشر ته سپارل . دپښتنو له خوا په افغان ، روزگار او کاروان په جرايدو کي خيني مطالب نشريدل . پښتنو وکيلانو په خپلو نشراتو کي د افغانستان هيڅ قوم ته بد نسبت نه دي کړي ، بلکه دوی يوازي د افغانستان د دولت هغه فرمانونه او احکام چي د پښتو ژبي د تعميم او تقويي په هکله په مختلفو دورو کي مخصوصا د سردار محمد نعيم خان د پوهني د وزارت په وخت کي صادر سوي وو ، نشر ته سپارل . چي دغه ټول مطالب دارواښاد عبدالرؤف بينوا له خوا تهيه کيدل .

لس کسيسه هيات د مارشال شاه ولي خان کور ته ددي له پاره ورغلي وو چي دده څخه ددغي معضلي د حل په لاري کي مرسته و غواړي . مارشال صاحب په دغي موضوع کي خپله بي طرفي و بنودله او هيات ته يي توصيه وکړه چي دده د زوی سردار عبدالولي سره وويني . هيات د سردار عبدالولي کور ته هم ورغلي ، په دغو دواړو مجلسونو کي د پاچا سرياوړ جنرال محمد عمر خان هم حاضر و . وکيلانو سردار عبدالولي ته د ژبو معضله تشریح کړه ولي ده د وکيلانو په جواب کي هيڅ و نه ويل . ما سردار عبدالولي ته د اساسي قانون ۵ ۳ مه ماده ولوسته چي په دغي مادي کي د افغانستان دولت مکلف سوې دي چي د پښتو ژبي د انکشاف او تقويي له پاره لازم اقدامات وکړي . زما په گمان چي سردار عبدالولي به خپل کور يا دفتر کي اساسي قانون نه درلود ، ده په هغه ورځ د پاچا سرياوړ جنرال محمد عمر خان ته وويل چي ده ته يو اساسي قانون پيدا کړي ، چي ما خپل اساسي قانون ده ته ورکړ .

څه موده وروسته د پښتنو وکيلانو يوه ليکنه (د وکيلانو قانوني موقف) تر عنوان لاندي و په افغان جريدي کي چاپ سوه . ولي حکومت د اساسي قانون د ۳۱ مادي د حکم پر خلاف د جريدي دغه گڼه په دولتي مطبعي کي قيد کړه . د افغان د جريدي

چلونکي محمد حسن ولسمل د حکومت ددغه اقدام اطلاع ولسي جرگي ته ورکړه . د ولسي جرگي د تالار وکیلان د حکومت په دغه عمل پیر خواږدي سوه او ټول وکیلان صدارت ته ورغله . صدر اعظم خپله کابینه په لږ وخت کي حاضره کړه او یوازي د صدارت مرستیال پاکټر عدالصمد حامد او دخارجه چارو وزیر محمد موسي شفیق په نامعلوم علت په صدارت کي د وکیلانو لیدلو ته حاضر نه سول .

په سر کي صدر اعظم پاکټر عبدالظاهر چي په تیري دوری کي د ولسي جرگي رئیس و او د حاضر و پیرو وکیلانو سره یي پیژندل ، ده د وکیلانو د حساسیت د کمولو له پاره د ځینو وکیلانو سره ټوکی کولي . په هغي لحظي کي عبدالرؤف بینوا وکیلان مخاطب کړه او وي ویل ((هلته د پښتو جنازه اخسته کیري او دلته تاسي خاندې)) چي د عبدالرؤف بینوا تر دغه اعتراض وروسته وکیلان بیرته پیر جدي سوه . په دغه ورځ د صدارت په ماڼي کي نژدي (۱۱۰) وکیلان حاضر سوي وو او د دوی په نمایندگي عزیزالله واصفي حکومت ته وویل چي حاضر وکیلانو ستاسي حکومت ته د اعتماد رایه درکړي وه او په ولسي جرگي کي یي ستاسي د حکومت سره مرسته کوله ، ولي ستاسي حکومت ددوی یوه قانوني لیکنه په دولتي مطبعي کي قید کړي ده په دغه اساس دوی فیصله کړي ده چي خپل د اعتماد رایه ستاسي د حکومت څخه بیرته واخلي ، په هغي لحظي کي ټولو وکیلانو د نه اعتماد لاسونه پورته کړه .

د وکیلانو تر دغه تصمیم وروسته د اطلاعاتو او کلتور وزیر محمد ابراهم عباسي او ځینو وکیلانو پر انجام شوي مسألي باندي خبري پیل کړي . په دغه وخت کي ما وکیلانو ته وویل چي د وکیلانو فیصله د حکومت په اطلاع ورسیده ، پر دغي موضوع باندي نور بحث نه سي کیدلای او وکیلان باید د صدارت د ماڼي څخه ووزي . غونډه پر هغه ځای پای ته ورسیده او وکیلان بیرته ولسي جرگي ته ولاړه .

د وکیلانو ددغه اقدام په نتیجه کي څو میاشتي وروسته د پاکټر عبدالظاهر حکومت مستعفي سو او دده پر ځای محمد موسي شفیق صدر اعظم سو . او د محمد موسي شفیق د حکومت په وخت کي د ژبو موضوع داسي حل سوه :

د محمد موسي شفيق حكومت اراده كړي وه چې د ايران د حكومت سره د هلمند د اوبو معاهده لاس ليك كړي . او دغه معاهده بايد په ولسي جرگي كې په تصويب ورسيرې . د ولسي جرگي د طرز العمل پر اساس ددې له پاره چې د هلمند د اوبو معاهده د ولسي جرگي د مجلس په آجندا كې داخله كړه سي ، بايد د ولسي جرگي په عمومي مجلس كې دوه واره رايه واخسته سي . چې د اول وار له پاره بايد د ژبو مسأله چې د مجلس په آجندا كې پرته ده ، د وكيلاوو د اكثريت رايو په وسيله د غونډې د آجندا څخه وه ايستله سي . او په دوهمي رايو اخستلو كې د هلمند د اوبو معاهده د مجلس په آجندا كې ونيول سي . په دغه هكله د تالار د لس كسيز هيات ځينو غړو پاچا ته اطلاع وركړه چې پښتانه وكيلاو دي ته حاضر نه دي چې د پښتو ژبې پيشنهاد د هلمند د اوبو د معاهدې له پاره د مجلس د آجندا څخه و باسي . او كه پاچا پر دوى باندي فشار راوړي ، پير پښتانه وكيلاو به د ولسي جرگي د عضويت څخه استعفا وكړي ، چې په هغه صورت كې به د هلمند د اوبو معاهده هم په ولسي جرگي كې په تصويب و نه رسيرې . پاچا او صدراعظم دواړو د ژبو د پيشنهاد مخالفو وكيلاوو ته سپارښتنه وكړه چې د ولسي جرگي عمومي غونډې ته حاضر سي . دوى تر شپږو مياشتو اعتصاب وروسته عمومي غونډې ته حاضر سوه او د غونډې منشي سيد مبین شاه امير د ژبو پيشنهاد د دوهم وار له پاره ولوست او دغه پيشنهاد د رايو په اتفاق په تصويب ورسيدې . مهمه خبره داده ، كه پورته لارښودنه شپږ مياشتي پخوا د پيشنهاد مخالفو وكيلاوو ته د پاچا او صدر اعظم له خوا سوي وای او دوى د عمومي غونډې څخه نه وای وتلي نو دغه ملي نفاق به په هيواد كې نه وای پيدا سوې . داسي ښكاري چې د ژبو د پيشنهاد د مخالفو وكيلاوو رهبري د افغانستان د دولت په لاس كې وه چې (دولت په خپله كرل او هم په خپله يي ريبيل) اما په افغاني ټولني كې ولسي جرگه په دغه كار غندل كيدله . پيرو هيواد والو ته به دا سوال پيدا سي چې ولي يوي ډلي وكيلاوو د ژبې د پيشنهاد سره مخالفت كاوه او بيا ولي دغه پيشنهاد د ولسي جرگي د ټولو غړو له خوا و منل سو ؟ زما په گمان د پورته پوښتني ښه جواب به دا وي چې دغه پيشنهاد يوازي يوه قانوني حيله وه چې د ډاكټر عبدالظاهر د مستعفي

کیدلو له پاره طرحه شوی و ، او کله چې دوی خپل دغه هدف ته ورسیدل نو بیایي شاید د پیشنهاد مخالف وکیلان په دې خبره قانع کړي وي چې ستره محکمه به دغه پیشنهاد تفسیر کړي او د پښتو او دري ژبو د پوهیدلو معیار به د ۱۲ صنف شهادتنامه کافي و بلل سي ، چې د ۱۲ صنف شهادتنامه د یوه مامور د استخدام د شرایطو څخه هم وه . که پورته گمان حقیقت ولري نو دا به د حکومت د نوي کانديد له پاره مناسب کار نه وي چې په داسي حیلو چې د ملي نفاق په قیمت تمامیدی ، برحاله حکومت استعفا کولو ته مجبور کړي .

د ملکي مامورینو قانون په ولسي جرگي او مشرانو جرگي کي تصویب سو او د افغانستان پاچا هم توشیح کړی دی .

۲۰ - د وچ کالي په وخت کي ولسي جرگي نصاب نه درلود

په ۱۹۷۱ او ۱۹۷۲ کلونو کي چې د پاکټر عبدالظاهر د حکومت دوره وه په افغانستان کي یوه بي ساري تباہ کونکي لوره او وچ کالي راغلي وه چې په دغو کلونو کي واوره او باران لږ اوریدلې و . په نتیجه کي د غنمو او نورو خوراکي موادو د حاصلاتو مقدار په پیره پیمانہ لږ سوی و ، او د افغانستان د لویديز او مرکزي ولایتونو پیر خلگ د لوري څخه مړه سول او د غور ، بادغیس او د هرات ځینو خلگو د افغانستان نورو سیمو ته کډه وکړه او ددغو سیمو ځینو خلگو خپل اولادونه خرڅ کړه ، او په دغو کلونو کي په ټول هیواد کي پیر خاړوي تلف سوه . چې دپيرو هیوادوالو په عقیده ، دغه ملي فاجعه د حکومت د نارسایي څخه پېښه سوی وه .

په ولسي جرگي کي د هرات د ښار وکیل ارواښاد محمد شاه رحمتیان ، د ولسي جرگي پیر وکیلان د زرنگار په پارک کي د حکومت پر ضد د یوي مظاهري له پاره وهڅول . چې د وکیلانو دغه مظاهره د ۱۹۷۲ کال د اپریل په میاشتي کي کیده . چې د وکیلانو ددغي مظاهري وخت د کابل په پوهنتون او د حکومت په پیرو اداراتو کي د خلگو په اطلاع رسول سوې و . او پر ټاکلي وخت پیر خلگ د زرنگار په پارک کي را ټول سوې وو . په ورستیو لحظو کي وکیلانو خپل تصمیم وړاوه او د

مظاهري پر ځای ، دوی د حکومت څخه د استیضاح په لټه کې سوه۰ چې په دغه هکله د هرات د ولایت د انجیل د حوزې وکیل عبدالقدوس مومند د فراه ، هرات ، غور او بادغیس وکیلان د باغ بالا په رستوران کې میلماڼه کړه . په دغې میلماڼه کې د حکومت څخه د استیضاح د غونډې پېشنهاد و لیکل سو ، دغه پېشنهاد د ولسي جرگې دارالانشأ ته وسپارل سو ولي د استیضاح دغه مجلس جوړ نه سو ، په دې چې د حکومت په لارښودنه د ولسي جرگې عمومي مجلس د نصاب څخه ولويد . د افغانستان د ستونزو او د هیواد د بې ساري لوري سره د مقابلي په غرض د ولسي جرگې پیر وکیلان مجبور سوه چې د ۱۹۷۲ کال د اپریل د میاشتي پر ۱۲ نیټه د بوي تقاضا نامي په ترڅ کې د ولسي جرگې د غیر حاضر وکیلانو څخه غوښتنه وکړي چې په دغه تاریخي حساس وخت کې خپلو وظایفو ته پیر ژر حاضر سي . ددغې تقاضا نامي متن څو وکیلانو جوړ کړی او د هرات د لومړی حوزې د وکیل سید رسول فکور په قلم لیکل سوی دی . د وکیلانو دغه تقاضانامه د هیواد په جرایدو کې خپره شوه . صباح الدین کشکي د وکیلانو ددغې تقاضانامي متن په خپل اثر کې لیکلی دی . (۱)

(۲)

ددغه تاریخي سند اصلي پاڼه چې پر هغې باندي تر (۶۰) پیرو وکیلانو لاس لیکونه کړي دي ددغه کتاب په ضما یمو کې لوستلای سی .

د ولسي جرگې په باب څو نوري خبري

څرنگه چې ولسي جرگه د سياسي احزابو پر بنا نه وه جوړه سوی ، نو ځکه ځیني وکیلان مجبور سوه چې د قومي یا اداري واحدونو پر بنا پر مختلفو ډلو وویشل سي ، لکه د مشرقي (ننگرهار ، لغمان ، کنړ) د وکیلانو ډله ، د پکتیا (پکتیا ، خوست ، پکتیکا) د وکیلانو ډله ، د هزاره قوم د وکیلانو ډله او داسي نورې ډلې . په دوولسمي تقنیني دورې کې د نورزو د قوم ډله هم جوړه سوی وه ولي په دیارلسمي تقنیني دورې کې دغه ډله مصلحتاً جوړه نه سوه .

- ډاکټر محمد وردگ د پاچا له خوا شاید په دې دلیل د ولسي جرگې د

رياست له پاره هڅول سوې وي چې دده پلار عبدالاحد خان مايار هم يو وخت د شورا ريس و . ډاکټر وردگ د خپل رياست په وخت کې د پيرو مشکلاتو سره مخامخ سو ، د مثال په توگه : يوه ورځ په عمومي غونډې کې پر يوي موضوع باندې د بحث په وخت کې ځينو وکيلانو دى په دې متهم کړ چې د رياست دنده به بې طرفۍ پر مخ نه وړي ، نو د گډ دريځ د وکيلانو په شمول پير وکيلان د اعتراض په نامه د عمومي غونډې څخه ووتل او د پيرو ورځو له پاره يې په انتظار خانې کې د ولسي جرگې پر نيمگړتياو خبرې کولې ، او په دغې مودې کې ډاکټر وردگ هم د ناروغۍ په نامه ولسي جرگې ته نه راټى ، په هغو ورځو کې آوازي هم خپرې سوي وي چې ډاکټر محمد يوسف به د غلام محمد فرهاد پر ځاى وکيل سي چې بيا به د ولسي جرگې په رياست وټاکل سي . د گډ دريځ وکيلانو فيصله وکړه چې ډاکټر وردگ چې يو سپېڅلى افغان و بايد خپلې وظيفې ته ادامه ورکړي چې ددغې فيصلې پر اساس بله ورځ دى او ټول وکيلان د ولسي جرگې تالار ته ولاړه او دغه معضله پر همدغه ځاى پاى ته ورسيدله .

۲۱ - د محمد داود خان سره کتنه

په ۱۹۷۲ کال کې د ډاکټر عبدالظاهر د حکومت په ورستيو مياشتو کې ، ما يوه ورځ په خارجه وزارت کې د خپلو پخوانيو همکارانو سره چې سيد وحيد عبدالله هم هلته حاضر و د ولسي جرگې پر جرياناتو خبرې کولې . د هغې ورځې په ماښام سيد وحيد عبدالله ما ته په تېلفون کې وويل ((ما د ورځې د صحبت جريان محمد داود خان ته بيان کړ ، ده آرزومندي و ښووله چې که ته دده د ليدلو له پاره ورسې .))

زه پر ټاکلي وخت د محمد داود خان کور ته ورغلم او دده ناظر باز محمد خان زه د ناستې خونې ته رهنمايي کړم او محمد داود خان د خپل کور د دوهم پور څخه راکښته سو ، ده بالاپوش اغوستې و او خولې يې هم پر سر وه ، داسې ښکارېده چې په هغې لحظې کې دې د قدم وهلو څخه غبرگ سوې وي .

ما د محمد داود خان تر ليدلو دمخه د افغانستان پاچا محمد ظاهر شاه څو واره ليدلې و ، د ليدلو په پيل کې به پاچا په خپله د هيواد پر مسابلو خبرې کولې او مقابل

طرف ته به يې د پيرو خبرو موقع نه ورکوله ، ولي محمد داود خان لومړې زما څخه د ولسي جرگې جريانات او د هيواد پر حالاتو پوښتني وکړي .

ما د هيواد د حالاتو په برخه کې محمد داود خان ته وويل ((لکه چې تاسې خبر ياست دا پيره موده کيږي چې د پوهنتون شاگردان د اعتصاب په حالت کې دي ، په ټول هيواد کې لوږه او وچ کالي ده او د هيواد په ځينو برخو کې خلگ د لوږې څخه مري ، ولسي جرگه نصاب نه لري چې د حکومت څخه استيضاح وکړي .))

محمد داود خان زما په جواب کې وويل ((شورا خپله وظيفه نه ده اجرا کړې او د افغانستان منورين خپلو مسؤوليتونو ته متوجه نه دي .))

ما محمد داود خان ته وويل چې د افغانستان منورين پر ډلو ویشل سوي دي او دوی په خپلو منځونو کې په مبارزه اخته دي ، او د افغانستان ولسي جرگه چې د افرادو يوه جرگه ده ، تر هغو چې دغه جرگه نصاب و نه لري ، نو ددغي جرگې مؤثريت ډير لږ وي . په هغې لحظې کې چې ما د محمد داود خان سره خبرې کولې ، ما د خپل عادت مطابق په ورين تندې او غيږي جدي لهجې د هيواد پر مسايلو بحث کاوه چې زما د صحبت دغه طرز د محمد داود خان خوښ نه سو . ده ما ته وويل ((ته مه خنده زه جدي خبرې کوم)) ده زياته کړه ((د هيواد د ټولو اوسني بدبختيو اصلي عامل په خپله پاچا دی ، تر هغه وخته چې د پاچا چاره و نه سي ، تر هغو به په افغانستان کې ښه ورځ را نه سي .))

ما محمد داود خان ته وويل چې زه اوس د يوه وکیل په حيث ستاسې سره خبرې کوم ، او د افغانستان اساسي قانون يوه وکیل ته اجازه نه ورکوي چې د پاچا سره مخالفت وکړي . ده تر پخوا لا په جدي لهجې ما ته وويل ((تاسې د خپل هيواد د خلگو په مقابل کې مسنوليت لرې ، او په دغو بهانو چې اساسي قانون تاسې ته اجازه نه درکوي تاسې خانونه غولوي .))

ما تر دې پخوا محمد داود خان نه و ليدلې او د پاچا په هکله دده په عقيدې نه پوهيدم . ما تصور نه کاوه چې دې به د پاچا سره تر دې حده مخالف وي . زما په شمول د افغانستان پيرو خلگو داسې فکر کاوه چې دوی دواړه د افغانستان د سلطنتي

کورني مشران دي او په ملي او بين المللي سويه د دواړو ښه احترام کيږي او خلگ په دي نه پوهيدل چي دوی پر څه شي اختلاف سره لري . ځينو خلگو د پاچا او محمد داود خان مخالفت د سليقي اختلاف باله نه د عقيدې ، نو په دغه لحاظ ددوی پر اختلافاتو باندي هچا د دښمني او کودتا تر سرحده تبصره نه کوله .

په پای کي ما د محمد داود خان څخه پوښتنه وکړه چي ستاسي په نظر وکيلان بايد څه وکړي ؟ محمد داود خان زما پر دغي پوښتنې هيڅ تبصره وه نه کړه او د بحث موضوع يې واپوله . امکان لري چي دی په هغو ورځو کي د کودتا په فکر کي وولي زه دده په کودتا خبر نه وم .

۲۲ - حکومت د وکيلانو په حاضریدلو خوشحاله نه و

پير افغانان په دي عقیده دي چي دديموکراسي دورې وکيلان د وکالت د مقام مستحق نه وو او دوی خپلو ملي وظيفو ته پاملرنه نه درلوده . زما په نظر د ولسي جرگي د نصاب په برخه کي تر وکيلانو د حکومت ملامتي پیره وه . په دي چي په اکثره حالاتو کي حکومت نه غوښتل چي ولسي جرگه نصاب ولري ، د حکومت پير وزيران په دي عقیده وو چي د نصاب په صورت کي ولسي جرگه د تصميم قدرت پيدا کوي او حکومت ته مشکلات جوړوي .

په ديارلسمي تقنيني دورې کي څو واره حکومت په ولسي جرگي کي لاس وهنه کړي ده چي څو مثالونه يې په همدغه کتاب کي راوړل سوي دي .

زه داخبره نه سم منلای چي څوک ووايي چي وکيلان پر خپل سر ياغيان شوي وو او د ولسي جرگي عمومي مجلس ته نه حاضریدل . ما نه دي اوریدلي چي پاچا ، صدراعظم يا کوم وزير په عادي حالاتو کي د کوم وکیل څخه غوښتنه کړي وي چي ولسي جرگي ته حاضر سي . که پاچا يا صدر اعظم د ولسي جرگي د نصاب د پوره کولو په برخي کي وکيلانو ته توصیه کړي وای ، زه يقين لرم چي يوه ورځ به هم ولسي جرگه بي نصابه نه وای ، که د هر ولايت والي د وکيلانو څخه غوښتنه کړي وای چي کابل ته ولاړ سي . زه باور لرم چي د شورا د اجلاس په ورځو کي به هيڅ وکیل په خپل

کلي کي نه پاته کيدې زما په نظر اراده داسي وه چې دولسي جرگه نصاب پوره نه سي او په دغه حالت کي به حکومت ددوی له شره څخه خلاص وي .

پاچا او حکومت د وکيلانو سره د ارتباط له پاره پير چينلونه درلودل چې د ضرورت په وخت به ددغو لارو څخه وکيلانو ته رهنمايي کيدله . د مثال په توگه :

د ستري محکمي د دارالانشأ آمر پاکتر وليد حقوقي به په فوق العاده حالاتو کي د ولسي جرگي سره د ارتباط وسيله وه . د پارلماني رياست له لاري څخه هم د ځينو وکيلانو سره تماس نيول کيدې . د پاچا د حضور مصاحب محمد رحيم خان پنجشيري او د دربار د تشریفاتو رئيس عثمان شير علمي هم پيرو وکيلانو ته لارښودنه کوله . د تجارتي بانک رئيس جنت خان غروال د پکتيا د ولايت او د هيواد دنورو سيمو د وکيلانو سره په ارتباط کي و . زما په شمول په ولسي جرگي کي د افغانستان د جنوب غرب د حوزو د وکيلانو سره د سلطنت ارتباط د پاچا د سرباور جنرال محمد عمر خان نورزي په وسيله ساتل کيدې . ما اوريدلي دي چې پاچا اراده کړې وه چې جنرال محمد عمر خان په ترکي کي د سفير په حيث مقرر کړي ، څرنگه چې په ديارلسمي تقينني دوري کي د نورزوو د قوم څوارلس فعال وکيلان ولسي جرگي ته ورغلي وو ، نو پاچا لازمه وبلله چې د نورزوو وکيلانو سره د ارتباط له پاره د خپل سرباور سفارت د څه مودي له پاره وځنډوی .

په دي کي شک نه سته چې د نصاب په نه پوره کيدلو سره د ولسي جرگي اعتبار ته لويه صدمه ورسیده ، ولي په يوي غير حزبي شورا کي د نصاب د معضلي حل آسانه کار هم نه دې . څرنگه چې لوستونکي پوهيږي د نړې په ديموکراسي نظامونو کي پارلمانونه د احزابو پر بنا جوړيږي او هر حزب دنده لري چې د خپل حزب غړي پارلمان ته حاضر کړي ، چې په مهمو حالاتو کي احزاب حتي خپل ناروغه غړي پارلمان ته حاضروي ، چې د ۱۹۹۸ کال د آگست په مياشت کي په ايتاليا کي دغسي يوه پيښه وسوه چې د حکومت مخالفې ډلي خپل د حزب يو غړي په امبولانس کي پارلمان ته حاضر کړ .

په ديارلسمي تقينني دوري کي دوه پيشنهادهونه ولسي جرگي ته وړاندي سول .

لومړې پېشنهاد چې يو مؤثر پېشنهاد و چې په هند او ځينو نورو هيوادونو کې عملي کيږي . هغه داسې و (په افغانستان کې چې د يوه وکيل معاش اته زره افغاني و ، پر دوو برخو ويشل کيږي چې يو وکيل به په هر حالت کې دڅلور زرو افغانينو مستحق کيږي . ولي نوري څلور زره افغاني د حق الحضور په نامه تښتيدلي چې يو وکيل به د حاضریدلو په صورت کې ددغو پيسو مستحق کيږي) دغه پېشنهاد عملي نه سو . دوهم پېشنهاد چې يو بي گټې پېشنهاد و ، چې د ولسي جرگې د عمومي مجلس په ورځو کې د وکيلانو حاضرې اخستل کيدله او د غير حاضر وکيلانو نومونه به په کابل راډيو کې خپریدل . متأسفانه چې دغه کار گټه و نه کړه . په دې چې ځني وکيلان په دې خوشحاله کيدل چې ددوی نومونه په راډيو کې يادېږي . ما ته په فراه کې يوه سړې وويل چې په ولسي جرگې کې ستا ښځه نه سته ، لکه چې هلته پير فعاليت نه کوي . ما دده څخه پوښتنه وکړه چې ته څه پوه سوي چې زه به ولسي جرگې کې فعاله نه يم . ده زما په جواب کې وويل چې زه ددې څخه پوهيرم چې د وکيلانو په ډلې کې په راډيو کې ستا نوم نه يادېږي . چې دده مقصد د غير حاضر وکيلانو ډله وه چې ښايي دې سړي په ټوکه دغه خبره ما ته کړي وي .

هر وخت چې پاچا يا حکومت اراده کړي وي چې د ولسي جرگې مجلس بايد نصاب و لري ، نو په هغه وخت کې تر نصاب پير وکيلان ولسي جرگې ته حاضر شوي دي . د مثال په توگه :

- د ولسي جرگې په افتتاحيه غونډو کې اکثر وکيلان حاضر وو .
- د ولسي جرگې د رئيس د ټاکلو په وخت کې د جرگې پير وکيلان حاضر وو .
- د نور احمد اعتمادي ، ډاکټر عبدالظاهر او محمد موسي شفيق د حکومتونو د اعتماد د رايو په غونډو کې د مجلس تر نصاب پير وکيلان حاضر وو .
- د صنعتي بانک د قانون د تصويب په وخت کې د ولسي جرگې نصاب پوره وو .
- کله چې دولت اراده وکړه چې د ژبو مسأله دې په ولسي جرگې کې تصويب سي نو درې ژبي وکيلان چې د شپږو مياشتو له پاره د اعتصاب په حالت کې وو د ولسي جرگې تالار ته حاضر سول ،

- کله چې دولت غوښتل چې د هلمند د اوبو معاهده په ولسي جرگي کې تصويب سي ، نو د ولسي جرگي اکثر وکيلان حاضر وو .
پورته څو مثالونه دا ثابتوي چې هر وخت چې دولت يا حکومت اراده کړي وي چې د ولسي جرگي نصاب بايد پوره سي ، نو په هغه وخت کې ډير وکيلان ولسي جرگي ته حاضر سوي دي .

د نصاب په هکله يوه ټوکه

په ولسي جرگي کې يکشنبه ، دو شنبه او سه شنبه د عمومي مجلس ورځي وي چې په دغو ورځو کې به وکيلان د سهار پر نهو بجو د ولسي جرگي په تالار کې حاضرېدل . کله چې په مجلس نصاب نه درلود ، حاضر وکيلان به مجبور وو چې د غرمي تر دولسو بجو پورې د ولسي جرگي په تالار کې کښيني ، چې دا درې ساعته انتظار اکثر وکيلان سترې کړي وو او هر يوه به بي اختياره د بل څخه پوښتنه کوله چې آيا نن به د مجلس نصاب پوره سي او که يه ؟ ما به هميشه ادعا کوله چې زه په دې پوهېرم چې د مجلس نصاب پوره کيږي او که يه ؟ ما به د وکيلانو د پوښتنو په جواب کې دوی ته ويل چې تر هغه پورې چې د وکيلانو څخه پاچا يا حکومت د نصاب د پوره کيدلو غوښتنه و نه کړي وکيلان ځانونه مکلف نه گڼي چې د مجلس نصاب پوره کړي . او د مجلس د نصاب پوره کيدل د لاندي حالاتو څخه معلومېدای سي :

- د سهار له خوا چې د وکيلانو ميني بسونه ولسي جرگي ته راځي بايد وکتل سي چې دا واره بسونه پک دي او که خالي . که بسونه خالي وو نو معنا يې دا ده چې وکيلان په لاري کې د بسونو څخه کښته شوي دي او په دغه ورځ د مجلس نصاب نه پوره کيږي .

- که د وکيلانو ميني بسونه پک راسي ، بايد وکتل سي چې وکيلان د ولسي جرگي تالار ته ځي او که دوی په کمسيونونو ننوزي . که وکيلان خپلو کمسيونونو ته ننوتل ، نو دوی د خپلو مؤکلينو سره په ولسي جرگي کې يو ځای کيږي او بيرته د ولسي جرگي څخه وزي او د مجلس نصاب نه پوره کيږي .

- که ولسي جرگي ته ميني بسونه پک راسي او وکيلان مخامخ د ولسي جرگي تالار

ته ولاړ سي ، بيا هم بايد وکتل سي چي تر حاضرې اخستلو وروسته دوی په تالار کي پاته کيږي او که به ؟ که وکيلان تر حاضرې ورکولو وروسته بيرته د تالار څخه ووتل په دغه ورځ هم د مجلس نصاب نه پوره کيږي .

- که د ولسي جرگي ميني بسونه پک راسي او وکيلان په پير تلوار سره مخامخ د ولسي جرگي تالار ته ورننوزي او هلته آرام کښيني په دغه صورت کي د مجلس نصاب پوره کيږي .

وروسته پير وکيلان په دي پوهيدل چي د مجلس نصاب پوره کيږي او که به ؟

۲۳ - د سپين ررو جلبيانو موضوع

په ۱۹۷۰ کال کي حکومت اراده وکړه چي د کار د قواو په چوکاټ کي د شني قوي په نامه د کار يو يونټ جوړ کړي . ددغه کار له پاره د دفاع ، داخله او کرنې د وزارتونو لوړ رتبه مامورين د لوی درستيز جنرال غلام فاروق خان تر مشري لاندې د يوه هيأت په څير و ټاکل سول . دغه هيأت فيصله وکړه چي د هيواد ۲۸ کلن احتياط عسکر د شني قوي له پاره بايد جلب کړه سي . حکومت نژدي څلور زره احتياط عسکر چي پير بي ۵۰ يا ۶۰ کلن سپين ربري خلگ وو ، چي اکثر دغه خلگ د فراه د ولايت څخه جلب کړه شوي وو .

دهمدغه کال په ژمي کي به هره ورځ ددغو سپين ررو جلبيانو څخه څو کسانو

ما او د فراه نورو وکيلانو ته مراجعه کوله او مور به يي د حکومت په دغه غير عادلانه اقدام خبرولو .

د يوه زاپه جلبې ژړا او تأثر به هيڅکله زما له ياده ونه وزي ،

دا سرې پنځوس کلن و او د بالابلوک د ولسوالي د (زير کوه) د کلي اوسيدونکې و ،

ده ما ته وويل ((يوه ښځه او دوه کوچني اولادونه مي تر شا پري ايښي دي او هغه

وخت چي زه ديخوا ته راتلم ، مور په کور کي صرف دري منه غنم درلوده ، او مور په

خپل کور کي يو تلتک درلود چي هغه تلتک ما دځانه سره راوړی دی ، زه اوس نه يم

خبر چي زما اولادونه به ژوندي وي او که به ؟))

زما په غوښتنه د ولسي جرگې د دفاع د وزارت کمیسیون فیصله وکړه چې د حکومت څوارلس کسيز هیأت د کمیسیون غونډې ته ور وغواړي چې د زړو جلیبانو پر موضوع باندې ددوی څخه پوښتنې وکړي . هیأت پر ټاکلي وخت د کمیسیون غونډې ته حاضر سو ، زما په شمول د تقنین د کمیسیون څلورو غړو هم د دفاع د کمیسیون په دغې غونډې کې برخه اخستې وه . هر وکیل په خپل وار سره د حکومتي هیأت ددغه غیر عادلانه اقدام غندنه کوله . د وکیلانو څخه عبدالکریم عمرخیل او میرزا فخرالدین خان د عسکري مکلفیت په قانون ښه پوهیدل ، دوی دواړو د حکومت دغه اجراءات د قانون خلاف و بلل چې په آخر کې حکومتي هیأت ادعا وکړه چې د وکیلانو دا خبره چې حکومت سپین رري خلگ جلب کړي دي بې اساسه ده . په هغې لحظې کې د فراه د ولایت د بکوا د ولسوالي وکیل محمد زمان خان هغه . ۵ سپین رري جلیبان چې د فراه د ولایت وکیلانو د شورا په محوطه کې ځای پر ځای کړي وو ، کمیسیون ته راوستل . دغو جلیبانو خپلې عسکري درېشې اغوستې وې او په کمیسیون کې پر مخکه کښیښتل . ددغو جلیبانو په لیدلو سره وکیلان او د هیأت غړي متأسف او متعجب سول . د هیأت غړو د وکیلانو په مخ کې یوه د بل سره مناقشه پیل کړه چې د کرنې د وزارت معین ډاکټر محمد احسان رفیق په دغې غونډې کې خپل ډیر تأثر ښکاره کړ .

لوی درستیز جنرال غلام فاروق خان د خپل ځایه څخه ولاړ سو او دغو جلیبانو ته یې وویل چې تاسې ټولو ته ترخیصونه درکوم . ما دغه هیأت ته وویل چې دغه سپین رري حاضر خلگ د څلورو زرو نورو خلگو یوه نمونه ده چې ستاسې د قانوني تخلف د اثبات له پاره دغه کمیسیون ته راوستل سوي دي . دغه خلگ د ولسي جرگې عمومي مجلس ته هم حاضرېږي ، او عمومي مجلس به ستاسې د قانوني تخلف په برخه کې تصمیم و نیسي . سهارنې غونډه پر دغه ځای پای ته ورسیده . د ماپښین په غونډې کې حکومتي هیأت ، کمیسیون ته خپل تأثر او معذرت وړاندې کړ ، دوی تعهد وکړ چې په لسو ورځو کې به ټولو سپین ررو جلیبانو ته ترخیصونه ورکړي .

حکومتي هیأت په هغه ورځ ددفاع په وزارت کې غونډه وکړه او د کار د قواو لوی قوماندان جنرال خوازک خان زلمي ته یې دنده ورکړه چې دې په خپله د شني قوي

یونټونو ته ورسې او ټول سپین ږړې جلبیان د دفاع وزارت ته د ترخیص اخستلو له پاره معرفي کړي چې جنرال خوازک خان زلمي دغه وظیفه په پېرې چېکې سره سر ته ورسوله ، او ولسي جرگې دغې موضوع ته رسماً خاتمه ورکړه .

٢٤ - د محمد موسي شفيق سره کتنه

ما د محمد موسي شفيق د حکومت په وخت کې دوه واره دده سره ليدلي دي په لومړي کتنې کې ده زما څخه د اعتماد د رايې غوښتنه وکړه او ما ده ته د اعتماد درايې وعده ورکړه دغه ليدنه پيره لنډه وه . د محمد موسي شفيق سره زما دوهمه ليدنه د هلمند د اوبو د معاهدي په هکله د ١٩٧٣ کال د مارچ په مياشتې کې وسوه ددغې ليدني له پاره د ماښين دري بجې ټاکلي سوي وي .

په هغه ورځو کې د محمد موسي شفيق په امر د صدارت په قصر کې ځني تزيني کارونه کيدل ، ده تجويز نيولې و چې د افغانستان د ټولو صدر اعظمانو عکسونه د صدارت د قصر پر ديوالونو نصب کړي ، ده د صدارت د گلخاني د ماڼي په يوي کوچنې خونې کې کار کاوه چې له هغه ځايه څخه يې د صدارت ټول مراجعين ليدل . محمد موسي شفيق د خارجه وزارت د ستور ء په تاريخي قصر کې هم يو دفتر لود ، ده د خارجه چارو د وزارت د مرمر د عمارت ټول دوهم منزل د خپل ملاقاتونو له پاره ټاکلې و . ده ته به د مرمر د عمارت په يوي خونې کې دشورا غړي او خانان او په بلې خونې کې قاضيان او ملايان او په بلې خونې کې ليکوالان او هنرمندان ناست وو ، او دې به ددغو مراجعينو د ليدلو له پاره د يوي خونې څخه بلې خونې ته ورتې او ددوی سره به يې لنډې خبرې کولې .

صدارت ته زما د ورتگ په وخت کې پارلماني رئيس محمد ياسين نسيمي د گلخاني د ماڼي پر تخت ولاړ و ، ده ما ته وويل چې اوس محمد عزيز نعيم د صدر اعظم سره ناست دې او پر دري نيمو بجو د ولسي جرگې اداري هيات د صدر اعظم سره وينې . ما پارلماني رئيس ته وويل چې ما د صدر اعظم د ليدلو غوښتنه نه ده کړې او دغه ليدنه د صدر اعظم په غوښتنه کېږي ، اوس چې دی وخت نه لري

تاسي په بل مناسب وخت کي ما ته خبر راکړي چي زه د صدر اعظم د ليدلو له پاره راسم . خو گامه لا نه وم تللي چي پارلماني رئيس پر ما رغ وکړ . کله چي ما تر شا وکتل ، محمد موسي شفيق د خپل دفتر په کړکې کي ولاړ و او زه يي هغي خوني ته وبللم چي دې او محمد عزيز نعيم ناست وو . ده محمد عزيز نعيم ته وويل چي د ولسي جرگي وکيلان ټول نا آشنا چهري دي او کومه آشنا چهري چي سړي هلته وويني ، د هغه په ليدلو خوشحاله کيږي . صدر اعظم خپلي تشریفاتي خبري لا نه وي خلاصي کړي چي د ولسي جرگي اداري هیأت صدارت ته ورسيدې او محمد موسي شفيق ما ته وويل چي زه او ته به نن شپه پر ۱۱ بجو سره وگورو .

کله چي زه د شپي پر ۱۱ بجو صدارت ته ورغلم ، محمد موسي شفيق د گلخانې د ماڼي پر تخت ولاړ و ، زه او دی يو ځای دده په دفتر ننوتلو . ده په سر کي ما ته وويل ((زه اوس ستا د يوه هم صنفی د عدليي د وزارت معين سمیع الدین ژوند سره په جنجال اخته وم ، په دي چي د عدليي وزارت د سروبي ولسوال چي د يوه معتبره سړي زوم دې پر رشوت نيولې دی . سمیع الدین ژوند په دي نه قانع کيږي چي ددغه ولسوال تر جرم تير سي)) په دغه وخت کي صدر اعظم ته يو تيلفون راغي چي تيلفون کونکي د هغه ولسوال خسر و (۳۲)

محمد موسي شفيق زما څخه پوښتنه وکړه چي ته بلي دوري شورا ته راځي او که په ؟ ما ده ته وويل چي زه بل وار داسي بوي بي نظمي شورا ته نه راځم . ده زما د خبري په ارتباط وويل ((زه هم دداسي بي تحصيلو وکيلانو سره کار نه سم کولای)) ده زياته کړه ((زه به پير تعليم يافته خلگ د شورا د غړيتوب له پاره تشويق کړم او ددوی سره به مرسته هم وکړم چي په نتیجه کي به يوه باسويه شورا منځ ته راسي)) ده داسي خبري کولي لکه چي دی د پيرو کلونو له پاره د افغانستان صدر اعظم دی .

محمد موسي شفيق د هلمند د اوبو د معاهدي په هکله زما نظر وغوښت . ما ده ته وويل چي د هلمند رود د افغانستان يو داخلي رود دې او ايران ته بايد په هري ثانيي کي ۲۶ متر مکعب اوبه ، ور نه کړه سي ، او په دغي معاهدي کي د ديراوت شاخص

چي ايرانيانو ته په مركزي افغانستان كي د تفتيش اجازه وركوي ، دغه شاخص د افغانستان پر ملي حاكميت باندي يو ښكاره تيري دى .

ما د خپلو خبرو په پاى كي محمد موسي شفيق ته وويل چي په افغانستان كي پير صدر اعظمان راغلي او تللي دي ، ولي ددوى څخه يوه هم داسي يوي لوي مسألي ته په دغه عجله لاس نه دى اچولي او تاسي ولي اوس غواړي چي دا پيچلي مسأله داسي ژر حل كړي ؟ د اروا ښاد محمد موسي شفيق په سترگو كي اوبښكي راغلي او زما په جواب كي يي وويل ((همدغه علت دى چي افغانستان دومره شاته پاته شوى دى . اوس ما فيصله كړي ده چي د افغانستان ټوله پرابلمو نه به حل كوم او وروسته دي تاريخ پر ما باندي قضاوت وكړي))

ما د محمد موسي شفيق څخه پوښتنه وكړه چي ستاسي حكومت د پيورنډ كرنښه او د پښتونستان موضوع هم د پاكستان د دولت سره حل كوي ؟ ده زما په جواب كي وويل ((بلي ! زه د پيورنډ كرنښه او د پښتونستان موضوع او د افغانستان نور ټول پرابلمونه حل كوم))

ما صدر اعظم ته وويل چي زه به دي نه يم خبر چي ستاسي حكومت د افغانستان ددغو لويو پرابلمونو د حل له پاره څومره ملي او بين المللي امكانات په خپل واك كي لري . ولي چي دغه پرابلمونه مختلف پيچلي ابعاد لري چي يوازي ستاسي حكومت د افغانستان دغه پرابلمونه نه سي حل كولاى ، او زما هيله داده چي تاسي په دغه كار كي پيره عجله و نه كړي . څو دقيقې وروسته زه د صدر اعظم د دفتر څخه ووتلم د انتظار په خوني كي د تجارتي بانك رنيس جنت خان غروال او د افغان د جريدي چلونكي محمد حسن ولسمل ناست وو چي د صدر اعظم سره د خبرو له پاره صدارت ته ورغلي وو دا وخت د شپي يولس نيمي بجي وي . (۳۳)

۲۵ - د سيستان د سيمي او د هلمند د اوبو تاريخي سوابق

د تاريخ په اوږدو كي ايرانيانو لومړي پر افغاني سيستان ارضي ادعا وكړه او كله چي دوى د انگرزانو په مرسته په سيستان كي د مځكي خاوندان سول نو بيايي د

هلمند د رود په اوبو کې د حق آبي خبره راپورته کړه . په تيرو کلونو کې ايران خو واره د هلمند د اوبو په هکله د افغاني مقاماتو سره خبرې کړي دي او خو واره يې د افغانستان سره معاهدي لاس ليک کړي دي او هر وار پر عقد سوو معاهدو باندي پښيमानه سوي دي ، او نور امتيازات يې لاس ته وروړي دي .

د سيستان سيمه د خپل لرغوني روښانه تاريخي سوابقو په لحاظ د افغانستان يو مهم ولايت دی ، څرنگه چې دغه سيمه د افغانستان ، ايران او بلوچستان په تقاطع کې پرته ده ، نو په نولسمې پېړي کې دغه سيمه د روسي او انگريزي استعمارگرانو د توجه وړ وگرزیده . په ۱۸۶۶ کال کې ايرانيانو د سيستان ولايت ته لاس اوږد کړ چې د افغانستان او ايران تر منځ خونړي جنگونه پېښ سول .

انگريزانو د هغې معاهدي مطابق چې په ۱۸۵۷ کال کې يې د ايران د دولت سره عقد کړي وه ، دوی د افغانستان او ايران تر منځ د اختلافاتو د حل له پاره خان د حکم په حيث تعين کړ . انگريزانو په ۱۸۷۲ کال کې د گولد سميت په مشري يو حکم هيأت و ټاکې چې د افغانستان له خوا سيد نور محمد شاه خان او د ايران له خوا ميرزا معصوم خان د دواړو هيوادونو نماينده گي کوله . گولد سميت د ۱۸۷۲ کال د آگست د مياشتې پر ۱۷ نېټې خپله فيصله اعلان کړه چې يوه برخه يې داسې وه :

په دې کې شک نه سته چې په تيرو ۱۰۸ کلونو کې سيستان په ټوله معنا د افغانستان د خاوري يوه برخه وه ، البته په پيرو پخوانيو وختونو کې ، سيستان د ايران د خاوري يوه برخه هم وه ، په اوسني عصر کې بايد د دواړو هيوادونو ادعاگانې په نظر کې و نيولي سي ، او د دواړو خواو ملکيت بايد تثبيت کړل سي ، گولد سميت د سيستان هغه آباده سيمه چې دروخواو ته يې د هامون جهيل واقع دی او بلي خوا ته يې د هلمند رود بهيري او د يوي شېبه جزيري شکل لري ، او د سيستان د سيمي پير نفوس هلته ژوند کوي ، ايران ته ورکړه . او د چخاسور لږ نفوسه برخه او د هلمند د پورتي غاړې مځکي او د سيستان دښتونه ، د هلمند د رود دواړي خواوي د کوهک تر بند پوري افغانستان ته پاته سوي . سيد نور محمد شاه د گولد سميت پر دغې فيصلې باندي اعتراض وکړ ولي گټه يې و نه کړه .

د سيستان لانجه پر دغه ځای پای ته و نه رسیده ، په دي چي د هلمند رود چي پخوا د نادعلي تر څنگ تيريدې ، په ۱۸۹۶ کال کي د سختو سيلابونو په وجه ، خپله مجرا بدله کړه او د (پريانو) په نامه په نوي مجرا کي و بهیدي . چي تر دغه وروسته د اوبو ویش د افغانستان او ايران تر منځ د اختلاف ټکي سو .

د ايران د پاچا په غوښتنه او د افغانستان د پاچا په موافقه د انگرېزانو يو بل حکم هیأت د (سر هنري مک مهن) په مشري ددغه اختلاف د حل له پاره و ټاکل سو . مک مهان د ۱۹۰۳ کال د جنوري په میاشت کي سيستان ته ورغي او په دوه کاله او دروو میاشتو کي يي د هغه ځای ټولي مځکي مساحت کړي او نتیجه يي داسي اعلان کړه :

د سيستان اوسني مځکه (۷۰۰۰) مربع ميله ده او (۲۵۰۰۰) کسان هلته ژوند کوي چي ددغي جملې څخه (۴۱۵۳) مربع ميله مځکه د افغانستان په لاس کي ده او نوره پاته (۲۸۴۷) مربع ميله مځکه د ايران په واک کي ده . په حاضر وخت کي د هلمند رود پر دروو برخو ويشل شوی دی .

۱ - د سيستان رود چي د کوهک د بند څخه جلا کيږي او د ايران د سيستان مځکي خړوبه کوي .

۲ - د هلمند لوی رود .

۳ - د نادعلي واله چي پخوا د هلمند د رود اصلي مجرا وه .

په ۱۸۷۲ کال کي د گولد سمیت د حکمیت په وخت کي د هلمند د رود په يوي ښاڅي کي چي د سيستان د رود په نامه يادېږي ، کافي اوبه موجودي وي او د کوهک بند ته پيري اوبه رسيدلي چي دا اوبه تر نادعلي او سيخ سر تيريدلي او د هامون جهيل ته تويدلي . ولي د ۱۸۹۶ کال سيلابونه ددي باعث سوو چي دغه رود ځان ته يوه بله مجرا جوړه کړي چي د پريان په نامه يادیده چي تر دغي نيټي وروسته د افغانستان او ايران تر منځ د اوبو پر ویش اختلاف پيدا سو چي دغه اختلاف هميشه د پسرلي په موسم کي چي د هلمند په رود کي د اوبو مقدار لږوي را پيدا کيږي .

په ۱۹۰۵ کال کي مک مهان د اوبو د ویش په برخه کي خپله فيصله صادره کړه

چي يوه برخه يې داسي وه :

د هلمند د رود هغه مقدار اوبه چې د کوهک بند ته رسېږي ، دريمه برخه يې بايد ايران ته ورکړه سي . يعني که افغانستان د هلمند د رود په پورته برخي کي د اوبو د گرزولو بندونه جوړوي ، بايد دغه حساب په نظر کي و نيسي چې د هلمند د رود د اوبو دريمه برخه بايد د کوهک بند ته ورسېږي . په دغه ترتيب د ۱۸۷۲ کال څخه بياتر د ۱۹۰۵ کال پوري يعني د ۳۳ کلونو په موده کي د انگرېزانو د حکميت له لاري څخه ، د هلمند د رود د اوبو څخه دريمه برخه او د سيستان د مخکو څخه تر دريمي پيره برخه ايران ته ورکړه سوي ده .

په ۱۹۳۸ کال د جنوري پر ۲۶ نېټي د ايران حکومت د افغانستان سره د هلمند د رود د اوبو پر وېش باندې نوي منازعي پيل کړي . د دواړو هيوادونو تر منځ موافقه و سوه چې يوه نوي معاهده دي لاس ليک کړه سي . د افغانستان له خوا علي محمد خان او دايران له خوا په کابل کي د هغه هيواد سفير باقر کاظمي و ټاکل سول . دوی فيصله وکړه چې هر مقدار اوبه چې د کمال خان بند ته رسېږي دغه مقدار اوبه دي دواړه هيوادونه سم نمائي سره وويشي . دغه معاهده دافغانستان شورا رد کړه . (۳۴)

په ۱۹۵۱ کال کي امريکا د افغانستان او ايران تر منځ د يوه منځ گړي په وسيله فيصله وکړه چې تر هغو چې د هلمند د اوبو مکمل مقدار معلومېږي ، د موقت وخت له پاره دي د هلمند د اوبو څخه ايران ته په عادي کلونو کي په هري ثانيي کي په اوسط ۲۲ متره مکعب اوبه ورکړه سي . ولي د ايران دولت په دغي فيصلې قناعت و نه کړ .

۲۶ - د هلمند د اوبو معاهده په ولسي جرگي کي

محمد موسي شفيق د ۱۹۷۲ کال ددسمبر په مياشت کي د افغانستان صدراعظم سو . ده څلور مياشتي وروسته د ۱۹۷۳ کال د اپريل په مياشت کي د

ايران د صدر اعظم امير عباس هويدا سره د هلمند د اوبو معاهده لاس ليک کړه ، او د تصويب له پاره يې ولسي جرگي ته وړاندي کړه . دغه معاهده د بين المللي روابطو او د زراعت په کمسيونونو کې تر غور لاندې و نيوله سوه .

حکومت په شورا کې د هلمند د اوبو د معاهدې د تصويب له پاره پير بڼه وخت انتخاب کړې و ، دا وخت د ۱۹۷۳ کال د مې (جوزا) مياشت وه او درې مياشتې وروسته ديارلسمه تقنيني دوره ختميدله چې په دغه وخت کې وکيلان د خپل آينده وکالت له پاره د حکومت هره خبره مني او په دغه دليل د هلمند د اوبو معاهده په ولسي جرگې کې په لوی اکثریت تصويب سوه .

د ولسي جرگې پنځلسو وکيلانو تصميم ونيوي چې د بين المللي روابطو کمسيون ته ورسې او هلته دغه معاهده د څو مياشتو له پاره وځنډوي چې په دغه حالت کې به د معاهدې تصويب د شورا بلې دورې ته پاته سي . ددغو وکيلانو نومونه دادې .

عبدالرؤف بينوا ، عزيز الله واصفي ، محمد اسحق عثمان ، يار محمد دليلي ، عبدالکريم عمرخيل ، محمد هاشم تره کې ، حاجي عبدالوهاب ، عبدالحميد زهري ، حاجي عبدالرشيد نورزې ، سيد رسول فکور ، مير علم مظلوميار ، عبدالغفار فراهي او درې نور وکيلان چې نومونه يې زما په ياد نه دي . د ولسي جرگې د طرز العمل مطابق د يوه کمسيون غړي بايد تر ۲۹ وکيلانو پير نه وي چې ۱۵ وکيلان په يوه کمسيون کې اکثريت دي . دغو وکيلانو غوښتل چې په لومړي غونډې کې حاجي عبدالرشيد نورزې د کمسيون د رئيس په حيث و ټاکي چې دده تر رياست لاندې به دا لاندې فيصلې وکړي :

- د کمسيون د غړو څخه يو هيات د هلمند ، نيمروز او اروزگان ولايتونو ته ليرل کيدې چې دغه هيات به د خپلو مشاهداتو راپور کمسيون ته وړاندي کاوه .

- د کمسيون د غړو څخه يو بل هيات ټاکل کيدی چې دغه هيات به د خارجه چارو په وزارت کې د هلمند د اوبو سوابق مطالعه کول .

- دغه کمسيون به د يوې ابلاغيې په وسيله د هيوادوالو څخه غوښتنه کړي وای چې د هلمند د اوبو په برخه کې خپل نظريات د بين المللي روابطو کمسيون ته ور وليږي .

کله چې د کمسیون ۲۹ غړو خپله رسمي لومړي غونډه جوړه کړه ، د تصمیم نیولو په وخت کې زموږ یوه ملگري خپل موقف ته تغیر ورکړ او د مخالفینو پلي ته ورغی ، چې په دغې یوې رایې سره موږ په اقلیت کې سوو چې په کمسیون کې زموږ نور پاته کیدل گټه نه درلوده ، نو څوارلسو وکیلانو ددغه کمسیون څخه استعفا وکړه او د مستعفي وکیلانو نومونه د ولسي جرگې په عمومي مجلس کې ولوستل سول .

بله ورځ د کاروان جریدې ولیکل ((یو وکیل د کندهار بل د لغمان او بل هم د فراه د ولایت څخه د یوه کمسیون د اداري هیأت پر ټاکلو باندې د کمسیون څخه استعفا وکړه)) ما د وکیلانو د استعفا اصلي علت چې د هلمند د اوبو د معاهدې په ارتباط او د څوارلسو وکیلانو نومونه ولیکل او د کاروان د جریدې مسؤل مدیر عبدالحق واله ته مې تسلیم کړه او د اطلاعاتو او کلتور د وزیر صباح الدین کشکي څخه مې غوښتنه وکړه چې د کاروان جریدې ته امر وکړي چې د وکیلانو لیکل شوې مطلب د سبا ورځې په گڼې کې خپور کړي . ده زما په جواب کې داسې وویل ((دا اوس د کاروان د جریدې مسؤل مدیر ستاسې لیک د مطبعې څخه په تېلفون کې ما ته ولوست او دوی به هغه مطلب د جریدې د سبا په گڼې کې خپور کړي)) سبا کابل راډیو اعلان وکړ چې د کاروان جریده د یوې هفتې لږه پاره معطله شوه ، چې زموږ لیک هم د نشر څخه پاته سو .

هغه وخت چې د هلمند د اوبو معاهده د زراعت په کمسیون کې تر بحث لاندې وه ، د کمسیون په یوې غونډې کې صدر اعظم محمد موسي شفیق هم برخه اخستې وه چې زما په شمول د ولسي جرگې پیر وکیلان ددغې غونډې د مباحثاتو د اوریدلو له پاره د کمسیون غونډې ته ورغلي وو . تر غونډې وروسته محمد موسي شفیق د بین المللي روابطو د کمسیون څخه د څوارلسو مستعفي وکیلانو په برخه کې وویل چې دی حاضر دی چې ددغو وکیلانو سره خبرې وکړي ، هلته فیصله وسوه چې سبا به په صدارت کې د ولسي جرگې د اداري هیأت په حضور کې ، څو وکیلان د صدر اعظم سره خبرې وکړي .

د صدارت په غونډه کې صدر اعظم محمد موسي شفیق ، پاکټر محمد عمر

وردگ ، عزیزالله واصفي ، عبدالکریم عمرخیل ، لعل گل فریاد او عبدالغفار فراهي برخه اخستي وه . په دغي غونډې کي عزیزالله واصفي ، صدر اعظم ته وویل چي د هلمند د اوبو په معاهدي کي د ایران دولت ته اجازه ورکړه سوي ده چي په مرکزي افغانستان کي د دیراوت سیمه تفتیش کړي . دغه اجازه د افغانستان پر ملي حاکمیت باندي تیری دی . عبدالکریم عمرخیل صدر اعظم ته وویل چي د هلمند د اوبو په معاهدي کي د پسرلي په فصل کي ایران ته پيري اوبه ورکول کيږي چي دا غیر عادلانه ده . صدر اعظم د دوی دواړو په جواب کي صرف دومره وویل ((د هلمند د اوبو معاهده په ښه وخت او په ښو شرایطو لاس لیک سوی ده)) وروسته د صدر اعظم د پورته خبري په ارتباط عمرخیل وویل چي د صدر اعظم دغه خبره د بکوا د دوکاندارانو هغي خبري ته ورته ده چي دوی به ټولو مسافرینو ته چي دپوډی خوړلو له پاره هلته تمیدل دا ویل چي ((هر څه لرو او ء کروت ء لرو))

د صدارت د غونډې پیر وخت د صدر اعظم او زما تر منځ ، حقوقي بحث ونیوی . صدر اعظم ادعا کوله چي د هلمند د اوبو معاهده یوه ملي مسأله ده چي باید وکیلان د دغي موضوع په اړه د ولسي جرگي څخه دباندي خبري ونه کړي او دغه مسأله د ولسي جرگي د غړو له خوا د تړلو دروازو تر شا فیصله کړه سي . ولي ما به ویل چي ولسي جرگه دا صلاحیت نه لري چي د خاورې یا اوبو موضوع فیصله کړي . بلکه دا ډول مسایل باید دهیواد وه لويي جرگي ته وړاندي سي . او که ولسي جرگه په دغي برخي کي کومه فیصله کوي نو د ولسي جرگي غړي باید تجدید صلاحیت کړه سي . هلته فیصله وسوه ، چي حاضر وکیلان به د فني اشخاصو لکه انجینر جمعه محمد محمدي او انجینر محمد اکبر رضا سره هم خبري وکړي . که څه چي دغو وکیلانو د فني اشخاصو سره خبري وکړي ، ولي د صدراعظم سره بله لیدنه و نه شوه خو دغه وکیلان تر پایه پر خپل پخواني موقف ثابت پاته سوه .

۲۷ - زما د وینا متن

د ۱۹۷۳ کال د می د میاشتی ۱۵

وکلاى محترم ! امروز ولسي جرگه بر يك موضوع مهم بحث مي نمايد كه فيصله همچو موضوعات از صلاحيت لويه جرگه افغانستان مي باشد . ولي من به حيث يك وكيل جهت توضيح موقف خود در مورد معاهده آب از رود هلمند كه در مجلس عمومي مطرح است بايد نظر خود را ابراز دارم .

وکلاى محترم ! رود هلمند دريای داخلي افغانستان است و از آغاز تا انجام در حدود حاکمیت ملي ما جریان دارد و هیچ کشور خارجی حق ندارد كه در ثروت ملي ما اشتراك داشته باشد . ولي متأسفانه در طول يك قرن اخير حكومات افغانستان مطابق به ميل اجانب ، گاهي به نظر ء گولد سمیت ء و ء مك مهان ء وزماني به راپور كمسيون بي طرف ، خود را مجبور دانسته است تا در حق طبعی مردم افغانستان اراده يك کشور اجنبي را دخيل سازد . و حتي طبق همین معاهده از طريق شاخص دیراوت حق كنترول را بر حاکمیت ملي افغانستان را نیز حاصل نماید .

وکلاى محترم ! حالا از محتویات این معاهده معلومات ذیل به اطلاع مجلس

محترم رسانیده مي شود :

۱ - مطابق به ماده اول این معاهده مجموع جریان آب در يك سال نورمال در دیراوت ، چهار ملیون و پنج صد و نود هزار ایکرفنت (. . . . ۵۹۰) كه معادل به يكصد وهشتاد متر مکعب في ثانیه است ، مي باشد . و قرار جدول پروتوکول شماره يك این معاهده ، در ماهای حوت ، حمل ، ثور و جوزا به طور اوسط يك صد و چهل متر مکعب آب في ثانیه در دریای هلمند جریان دارد . و در هشت ماه باقیمانده سال ، طور اوسط صرف چهل متر مکعب آب في ثانیه جریان دارد . كه طبق این معاهده در چهار ماه آبخیزی ، طور اوسط سي و سه متر مکعب آب في ثانیه و در هشت ماه کم آبی طور اوسط بیست و دو متر مکعب آب في ثانیه به ایران تحویل مي گردد . كه به این حساب در چهار ماه آبخیزی پنجم حصه و در هشت ماه کم آبی بیش از نصف مجموع آب یعنی از چهل متر مکعب آب في ثانیه بیست و دو متر مکعب آب في ثانیه به ایران باید تحویل گردد .

۲ - طبق پروتوکول شماره يك این معاهده ، در ماه فبروري يعني ماه دلو در يك سال نورمال در شاخص دیراوت دولك و هشت هزار ایكر فنت (۲۰۸۰۰۰) يعني يكصد و دو متر مكعب آب في ثانيه معيار تعیین شده است كه قرار شماره ۱۴۴ راپور كمسیون بي طرف ، صرف پنجاه و يك متر مكعب آب ان به كوهك رسیده مي تواند . كه در برج دلو قرار این معاهده هفتاد و هشت متر مكعب آب في ثانيه به ایران تحویل مي گردد، كه به این حساب اگر سال واقعا نورمال هم باشد ، باید بیست و هفت متر مكعب آب في ثانيه از ذخیره كجكي و یا ذخیره دیگریکه به مصرف افغانستان اعمار گردیده باشد ، به ایران تجویل گردد .

۳ - كمسیون بي طرف در شماره ۹۴ راپور خود نوشته است كي در دریای هلمند در سال ۱۸۷۱ بعد از چهار برجك ء برای چهل روز آب عبور نه کرده است . در سال ۱۹۰۲ در یای هلمند پایانتر از (رود بار) كه از بند كمال خان پنجاه میل بالاتر واقع است ، برای سه ماه خشك بود . در سال ۱۹۰۵ يعني سالیکه سیلابهای بهاری بسیار کم بود ، در وقت شدت گرما همان سال ، آب دریای هلمند از (نهر نادعلي) و (رود پریان) برای دو ماه نه گذشته است . و همچنان قرار معلومات اهالي نیمروز در سال ۱۹۴۷ (۱۳۲۶) دریای هلمند ، طوري خشك گردید كه در منطقه (میان كنگي) مردم انجا برای آب نوشیدني در داخل دیایی هلمند جاها حفر کردند . كه خشك سالی ۱۹۷۱ به همه بي ما وشما معلوم است كه با موجودیت ذخیره كجكي باز هم قلت شدید آب در منطقه سفلي هلمند محسوس بود .

وكلاى محترم ! در سالهای آینده اگر يكسال تحت نورمال باشد و شاخص دیراوت در برج دلو مقدار آب را پنجاه فیصد پایانتر از نورمال يعني بجاي يكصد و دو متر مكعب ، پنجاه و يك متر مكعب آب في ثانيه نشان دهد ، كه این مقدار طبق مطالعات كمسیون بي طرف ، اگر افغانستان از ان هیچ استفاده هم نه نماید ، این مقدار آب به كوهك نه مي رسد و ضایع مي گردد . ولي مطابق این معاهده حق آبه ایران هم پنجاه فیصد تقلیل مي یابد . يعني از هفتاد و هشت متر مكعب به چهل متر

مکعب فی ثانیه تقلیل می یابد . یعنی باوجود آنکه در دریای هلمند آب نباشد باید چهل متر مکعب آب به ایران تحویل گردد . که این مقدار آب را افغانستان از کجا و چطور تهیه خواهد کرد ؟

۴ - مطابق به شرایط اقلیمی وادی هلمند ، مخصوصا در جوار منطقه دلتا که کمسیون بی طرف در شماره ۱۴۴ راپور خود ، در امتداد دریا از بندر کمال خان تا کوهک ، مقدار ضایعات آنرا پنجاه فیصد محاسبه کرده است . یعنی اگر از ضایعات طول دریای هلمند و ضایعات داخل انهار ، بعد از منطقه کوهک صرف نظر هم شود ، و سیلابهای ماهی حوت ، حمل ، ثور و جوزا با مصارف کمر شکن قروض با مفاد دول خارجی ذخیره و کنترل هم گردد ، مقدار هفتاد متر مکعب آب باقیمانده که در شماره های ۱۳۸ ، ۱۴۲ ، ۱۴۳ راپور درج گردیده است ، حتی برای پنجصد و پنجاه هزار ایکر زمین پروژه وادی هلمند کفایت نه خواهد کرد . و افغانستان برای آبیاری صدها هزار ایکر زمین موسی قلعه ، نوزاد ، کشک نخود ، دشت ریگستان مارگو ، گودزری ، تراخو ، اراضی خاش ساحه نیمروز و دشت بکوا که قبلا جهت آبیاری آن از رود هلمند سروی هم شده است ، از کجا آب تهیه خواهد کرد ؟

۵ - حال از مواد ۴ ، ۲۸ ، ۳۱ ، ۶۱ ، ۱۳۸ ، ۱۴۲ ، ۱۴۳ و ۱۴۴ راپور کمسیون بی طرف به مجلس محترم معلومات تقدیم می نمایم . در مواد فوق راپور نوشته شده است که سیستان از لحاظ جغرافیایی جز خاک افغانستان است ، در منطقه دلتا در یک سال صرف چهار انچ باران می بارد که آن هم فوراً جذب و تبخیر می گردد . زراعت در آن منطقه منحصر به آبیاری می باشد . منطقه سیستان جمعا شامل پنج لک ایکر زمین است که یکصد و چهل و نه هزار ایکر آن سالانه کشت می شود ، و طبق عرف آن منطقه یک قطعه زمین بعد از سه سال یک بار کشت می گردد و به عوض یک ایکر فت (۷۸ ، ۱) ایکر آب برای یک ایکر زمین سیستان تجویز شده است ، که این مقدار آب جمعا دوصد و شصت و پنج هزار ایکرفت آب (۲۶۵۰۰۰) که معادل (۸ ، ۱۰) متر مکعب آب فی ثانیه است ، کافی دانسته شده است . شش هزار ایکر فت آب دیگر برای مصرف اهالی و مواشی بر آن افزود گردیده است . که

این مقدار جمعا به یازده متر مکعب آب فی ثانیه رسیده است .
وکلای محترم ! بر علاوه بخشش چهار متر مکعب آب به نام (حسن نیت) از طرف پادشاه افغانستان ، یازده متر مکعب آب فی ثانیه ازین جهت دو برابر شده است که از بند کمال خان تا کوهک پنجاه فیصد ضایعات ، و در داخل نهرهای منطقه سیستان نیز پنجاه فیصد ضایعات قبول و محاسبه شده است . که مقدار (۸ ، ۱۰) متر مکعب آب به بیست و شش متر آب فی ثانیه رسیده است . یعنی از بند کمال خان باید پنجاه و دو متر مکعب آب فی ثانیه رها گردد تا (۸ ، ۱۰) متر مکعب آب به اراضی سیستان برسد . و ایران به عوض یک و نیم لک ایگر زمین خود ، حالا تمام اراضی منطقه سیستان را که بالغ بر پنج لک ایگر زمین میگردد ، قرار عرف آن منطقه می تواند به این مقدار آب ، آبیاری نماید .

من این معاهده را به ضرر مردم افغانستان می دانم و آنرا رد می نمایم . بااحترام تبصره : په هند کي د افغاني محصلينو اتحاديي ، د هلمند د اوبو د معاهدي د نیمگړتیاو په اړه یوه تحقیقي لیکنه ما ته رالیرلي وه . په دغې لیکنې کي د برتانوي هند د سکرترجنرال ء سر بنتوم ء د قوله لیکل سوي وو چي ((باران او واوره یو خدایي رحمت دی چي د افغانستان پر خاوري باندي اوري ، او د دغه رحمت څخه باید په خپله افغانان استفاده وکړي)) ما د خپلي پارلماني وینا یو نقل د اتحاديي د مشر ذین العابدین ممتاز په ادرس په هند کي د علیگر پوهنتون د حقوقو پوهنځي ته ولیري .

د هلمند د اوبو د معاهدي په باب څو نوري خبري

- د هلمند په رود کي د حوت ، حمل ، ثور او جوزا په میاشتو کي پيري اوبه سته ولي د کال په نورو میاشتو کي په دغه رود کي د اوبو مقدار بيخي لږ وي . دو لسي جرگي د ځينو وکیلانو نظر داو چي ایران ته دي د پيرو اوبو څخه پيري او د لږو اوبو څخه لږ اوبه ورکړل سي . او ایران دي په خپله خاوره کي د اوبو د ذخیره کولو بندونه جوړ کړي . ولي ایرانیان د هلمند د رود د آبخيزي د میاشتو پيري اوبه خپلي خاوري ته نه پریردي ، په تأسف چي ددغو اوبو په وسیله د نیمروز دوي ولسوالي او یوه علاقه داري ، هر کال تر اوبو لاندي وي . او بر عکس ایرانیان د مني په میاشتو کي چي هر

مقدار اوبه د کمال خان بند ته رسيدې ، هغه ټولي اوبه به يې د ايران له پاره غوښتي، او د نيمروز خلگو د ايرانيانو د شکايت په وجه اجازه نه درلوده چې د هلمند په رود کي آبگردان بندونه جوړ کړي .

- د هلمند د اوبو د معاهدي مطابق د افغانستان په مصرف يو بند د دواړو هيوادونو پر سرحد په لس مليونو پالرو جوړيږي . د زراعت په کمسيون کي د حکومت د نماينده څخه يوه وکیل داسي پوښتنه وکړه ((څرنگه چې دغه بند د ايران له پاره جوړيږي ، نو بايد ددغه بند مصرف د ايران د حکومت څخه غوښتل سوې وای)) د حکومت نماينده په جواب کي وويل ((مور ته افغاني غيرت اجازه رانه کړه چې د ايران د حکومت څخه ددغه مصرف غوښتنه وکړو)) د حکومت نماينده دغه خبره هغه وخت وکړه چې په افغانستان کي لوړه او وچ کالي وه او د افغانستان پير خلگ د لوري څخه مړه سوي وو ، او د افغانستان حکومت د سوال کچکول غاړي ته اچولې و او د ټولي نړې څخه يې د مرستي غوښتنه کوله . (۳۵)

- د هلمند د اوبو معاهده د ۱۹۷۳ کال د مي د مياشتي پر ۲۲ نيټي په لوی اکثريت د ولسي جرگي په عمومي مجلس کي په تصويب ورسیده ، چې د ولسي جرگي د ۲۱۶ غړو څخه ، د حاضر ۱۵۳ وکیلانو څخه ۱۲۷ وکیلانو د معاهدي په تاييد رايه ورکړه او زما په شمول ۲۵ وکیلانو مخالفې رايې او يوه ممتنع رايه ورکړه سوي وه . دغه معاهده په مشرانو جرگي کي هم تصويب شوه او د افغانستان پاچا توشيح کړي ده - د هلمند د معاهدي مصدقه اسناد د محمد داود خان د جمهوريت په وخت کي د ۱۹۷۷ کال د جون په مياشت کي د افغاني سفير زلمي محمود غازي له خوا په تهران کي تبادلې سوه . دغه معاهده د ايران په غوښتنه په ملگرو ملتونو کي ثبت سوي هم ده .

ددغي معاهدي په هکله د محمد هاشم ميوندوال د وينا يوه برخه ، د ۱۹۷۳ کال د مارچ د مياشتي ۱۳ ، د زرنگار پارک

۰۰۰ معاهده منحوس و مردود ۲۲ حوت هم از نظر سياسي و هم از نظر حقوقي در موقعي امضا ميشود و به شكلي امضا ميشود كه به هيچ صورت پا به اعتبار ساسي و قانوني و ملي ندارد . از نظر سياسي به خاطري كه يك حكومت رو به زوال كه به حكم قانون اساسي يك چند ماهي از عمر ان باقي مانده است و يك شوراي رو به اختتام كه چند ماهي از ان باقي مانده است و همچنان يك كابينه اي كه حتي خودش نصاب ندارد نميتواند در يك موضوع ملي متعلق به مردم افغانستان كه حد اقل بايد به سويه يك لويه جرگه در باره ان فيصله بعمل مي آمد تصميم بگيرند و تصميم نهايي اتخاذ كنند . ما همچنان مي بينيم كه اين معامله گري در فضاي انجام مي يابد كه مکتوم ، مدفون و از اذهان پوشيده است و حتي حكومت اعتراف مي كند كه درين باره اسراري موجود است كه آنرا نميتواند باطلاع مردم افغانستان برساند . ما حتي نميتوانستيم از متن اين معاهده آگاه شويم اگر اين معاهده را اولاً خود منابع ايراني به جرايد و مطبوعات به نشر نمي سپردند . و اين معامله در عقب مردم افغانستان و بدون اطلاع مردم افغانستان و بدون صلاحيت و پشتيباني از مردم افغانستان انجام شده است و خواهد شد ولي ملت افغانستان نخواهد گذاشت كه اين معامله قاطعيت پيدا كند .۰۰۰۰ بما ميگويند كه ما يك معضله صد ساله را خاتمه داده ايم . آنها ميگويند كه دولت ايران پيشنهاده ما را قبول كرد . پس بياييد ببينيم كه با اين معاهده آيا آنها يك مسأله را كه موجود نه بود خاتمه داده اند و يا هزاران مسائلي را تازه بوجود آورده اند ؟ آيا آنها يك دعواي دروغين را خاتمه داده اند و يا با ايران يك دعواي دائمي را پي ريزي کرده اند ؟ آيا آنها اختلافات را از بين برده اند و يا تازه برای اختلافات ميانجي شده اند؟ آيا آنها بررسي اختلاف صد ساله را كه موجود نه بود برای آنكه هيرمند دريای افغانستان است وكسي با ما در باره آن حق اعتراض ندارد از بين برده اند ويا اينكه راه را برای اين اختلافات باز کرده اند ؟ ۰۰۰ شما دريابي را كه از افغانستان است وحقي را كه از افغانستان است و برمال مردم افغانستان چي حق داريد كه آنرا به ديگران بخشش كنيد و آنرا حسن نيت نام بگذاريد. آخر اين شامپوی فرانسوي يا روغن بناسپني نيست و يا برنج ديره دوني نيست كه آنرا به

د څلورم فصل يادداشتونه

- ۱ - د نامه ليکل يي لازم نه بولم ۲ - د لغمان د يوه اوسيدونکي په قول
۳ - د کابل د يوه اوسيدونکي په قول ۴ - د يوه وکيل په قول
۵ - د يوه وکيل په قول ۶ - د هغه حزب د يوه غړي په قول
۷ - د يوه وکيل په قول ۸ - رشتيا ، ذکر سوی اثر ، مخ ۳۲۱
۹ - د يوه وکيل په قول ۱۰ - د مساوات جريده ، کال ۱۹۶۹
۱۱ - د محمد شاه رحمتيان په قول ۱۲ - عبدالرسول بره کي
۱۳ - شمس الحق پيرزاده ۱۴ - زما مشاهدات
۱۵ - زما مشاهدات ۱۶ - زما مشاهدات
۱۷ - کبير سراج ، محمد نذير ، رويداد هاي نيمه اخير سده بيست در افغانستان
صفحه ۷۱
۱۸ - زما مشاهدات
۱۹ - عظيمي ، محمد نبي ، اردو وسياست در سه دهه اخير افغانستان ، صفحه ۲۲۴
۲۰ - زما مشاهدات ۲۱ - د نامه د ليکلو اجازه يي نه لرم
۲۲ - زما مشاهدات ۲۳ - زما مشاهدات
۲۴ - زما مشاهدات ۲۵ - رشتيا ذکر سوی اثر ، مخ ۲۹۰
۲۶ - مجله خراسان ، شماره ماه اکتوبر ۱۹۸۸ ، صفحه ۲۴
۲۷ - رشتيا ، ذکر شوې اثر مخونه ۱۸۸ ، ۱۸۹
۲۸ - مبارز ، ذکر شوې اثر مخ ۲۹۶
۲۹ - د اکونو ميست مجله د ۱۹۹۸ کال د جنوري گڼه ، مخ ۳۳
۳۰ - د گل پاچا الفت شعر
۳۱ - کشککي ، ذکر شوې اثر ، مخ ۱۰۸
۳۲ - د نامه د ليکلو اجازه يي نه لرم ۳۳ - زما مشاهدات
۳۴ - غبار ، ذکر شوې اثر ، لومړې ټوک مخ ۷۳۱

۵-۳. د نامه د ليكلو اجازه يې نه لرم

څلورمه برخه

پنځم فصل

۵: د جمهوريت دوره

۱ - د محمد داود خان کودتا

د ۱۹۷۳ کال د جولای د میاشتي ۱۷

په دغه کال کې چې محمد داود خان کودتا وکړه په افغانستان کې د یوه تغییر او تحول نسبي لیدل کېدې . د ۱۹۷۳ کال د جون د میاشتي پر ۲۵ نېټې د افغانستان پاچا محمد ظاهر شاه د سترگو د علاج په نامه په یوه اوږده سفر اروپا ته تللی و ، صدراعظم محمد موسي شفيق چې تر یوه ساعت په لږ وخت کې د ولسي جرگې څخه د اعتماد رایه واخسته ، داسې ښکاره کیده چې د اګست د میاشتي تر ۱۳ نېټې وروسته چې د ديارلسمي دورې شورا د کارکولو آخري ورځ وه ، ده په افغانستان کې د یوه قوي او باثباته حکومت د راوړلو هڅې پیل کولې . د بلي خوا څخه په هیواد کې د لاندې دروو کودتاګانو آوازي هم خپري شوي وي :

د محمد داود خان کودتا ، د سردار عبدالولي کودتا او د محمد هاشم میوندوال کودتا . اما محمد داود خان وار دمخه کړ او د ۱۹۷۳ کال د جولای د میاشتي پر ۱۷ نېټې یې کودتا وکړه ، چې د کودتا دیوه غړي په قول د کودتا کونکوشمیر تر سلو کسانو لږ وو . محمد داود خان د کودتا په لومړي سهار د کابل رادیو له لاري څخه د شاهي نظام د ړنگیدلو او د جمهوریت د تاسیسیدلو مهم ټکي داسې څرګند کړه :

((۰۰۰ خپل وطن ته په خدمت کې ، د بیلو مسؤولیتونو د یوي اوږدې مودې په اوږدو کې ، همیشه د یوه هدف په لټه کې وم چې د افغانستان د خلگو په تیره بیا د محرومو طبقو او زموږ د هیواد د ځوان نسل له پاره یو مثبت او واقعي محیط ، مادي او معنوي وده منځ ته راسي او په هغه کې زموږ د وطن ټول وګړي یې له توپیر او امتیازه د خپل وطن د آبادې او سر لوړې په لاري کې برخه واخلي او د مسؤولیت احساس وکړي .۰۰۰ ما د خپل وطن د راتلونکي نیکمرغې له پاره د یوي واقعي او معقولي دیموکراسي ټینګیدلو څخه پرته چې اساس یې د افغانستان د ولس اکثریت ته په خدمت ټینګ وي ، بله لاره نه درلوده او نه یې لرم .۰۰۰ په هر صورت نتیجه دا سوه چې نور هغه پخواني امیدونه او ښي هیلې په یوي داسي دیموکراسي بدله سوه چې د لومړي سر څخه د هغه بنسټ په شخصي او طبقاتي عقودو او گټو ، په تقلب او

دسیسو په دروغو او ریا او د خلگو په غولولو باندې ولاړ و . خو د دروغو دغو ټولو تبلیغاتو په همدې لسو کلونو کې و نه سواى کړاى ، هغه ترخه حقایق چې د اقتصادي حالت د مطلقي ورشکسگي او د مملکت د اداري ، اجتماعي او سیاسي حالت د انحطاطونو څخه عبارت دي ، د افغانستان د ملت او خارجي نړي له سترگو څخه پټ کړي . لنډه دا چې دیموکراسي يعني د خلگو حکومت په یو انارشیزم او د مشروطه سلطنت رژیم په یوه مطلق العنان رژیم بدل سو ، او دغو قدرتونو هر یوه د بل په غاړه او د خلگو غاړې ته ورولودل او تفرقه واچوې او حکمراني وکړې په فورمولونويي په ټول هیواد کې اور بل کړ ، تر څو چې وکړاى سي ددغي ملوثي او ناوړي او له بدبختي ، فقر او فلاکت څخه پکې فضا په سیوري کې خپل شوم مقصدونه حاصل کړي . ۰۰۰ د دولت رژیم او دستگاه دومره فاسده سوه چې نور نو د هغي د اصلاح له پاره امید او انتظار پاته نه سو . همدا وجه وه چې ټول وطن پالونکي په تیره بیا د افغانستان وطن پرسته اردو تصمیم و نیوې چې نور دغه فاسد نظام پای ته ورسیري او وطن له دغي بدبختي څخه خلاص کړي . ۰۰۰ نوې نظام طبعاً له ځانه سره بنيادي ريفورمونه لري چې تفصیل يې باید په راتلونکي وخت کې په تفصیلي ډول بیان سي . ۰۰۰ د افغانستان خارجي سیاست به د بي طرفي ، په نظامي ډلو ټپلو کې د برخه نه اخستلو ، د افغانستان د خلگو پر آزاد قضاوت ولاړ وي د افغانستان بين المللي سیاست زموږ د خلگو د مادي او معنوي ژوندانه ، د هیواد د ملي هیلو پر اساس طرحه سوې دی . زموږ د ملي کوشش او هیلو څخه په ډاگه څرگندیري چې زموږ د هیلو تر سره کیدل تر ټولو زیات د نړې سولي ته اړتیا لري . هیڅ یو هیواد د نړي د سولي له رڼا پرته ، نه سي کولای چې په خپلو ملي هیلو بریالی سي . ۰۰۰ نو همدا وجه وه چې د افغانستان د سیاست لومړې بنسټ د صلحي غوښتنه او د نړي د ټولو خلگو او ملتونو سره دوستي کول دي . په دي هیلو کې زموږ سره د هیڅ یو هیواد یا ولس که کوچني وي او که لوی ، لیري وي او که نژدي هیڅ ډول توپیر نه سته . ۰۰۰ دغه نظام د ملگرو ملتونو د منشور اساسات چې مقصد يې د بشري نړي نیکمرغي او آرامي ده محترم گڼي ، د پاکستان سره زموږ په روابطو کې چې یوازني هیواد دی چې د پښتونستان د قضیې په

باب د هغه سره سياسي اختلاف لرو او تر اوسه د هغه په حل نه يو بريالي سوي . د پښتونستان د قضيي د حل د لاري د پيداكولو له پاره به زموږ كوششونه دوام ولري . . .) (۱)

د جولای د ۱۷ په كودتا كې د كودتا د يوه غړي په قول لږ خلك يعني اووه كسان وژل سوي دي چې دا تر پيره حده د محمد داود خان د ښه شهرت او د كودتا كونكو د همه جانبېه سنجش نتيجه وه . د كودتا په هكله ځيې افغانان په دي عقیده وو چې په هيواد كې د حالاتو كنترول د افغانستان د دولت د واكه وتلي و او ددغي وضعي د بدلولو له پاره محمد داود خان د پاچا په خوښه كودتا كړي ده . ځينو افغانانو داسي فكر كاوه چې محمد داود خان د هلمند د اوبو د معاهدي پر ضد كودتا كړي ده .

د جولای د ۱۷ د كودتا په آسانه بريالي كيدلو كې دا موضوع هم د توجه وړ ده چې په شاهي اردو كې دداسي غير مترقبه حوادثو د مخنيوي له پاره قبلي آماده گي نه وه نيوله سوي ، چې حتي د اردو افراد د كودتا د نامه سره آشنا نه وو . يوه جليبي عسکر چې په پل چرخي كې يې وظيفه درلوده ما ته وويل چې د كودتا په شپه كودتا كونكو زموږ د ټولگي سلاح كوټ مات كړ او پير مهمات يې د هغه خايه څخه وايستل او پير عسکر د عراجاتو په نقل او انتقال راوښئ سول ، په دغه وخت كې يوه عسکر نورو ته وويل چې بيده سي ، دا خپل خلك دي ! او موږ بيرته بيده سو . ما ددغه عسکر څخه پوښتنه وكړه چې تاسي ولي دغه خلك خپل و بلل ؟ ده زما په جواب كې وويل چې دوی روسي ، پاكستاني يا ايراني نه وو چې موږ ددوی سره مقابله كړي وای . (۲) .

لاندي كسان د كودتا په لومړي شپه بنديان سوه او د عبدالقدير نورستاني په كور كې تر نظارت لاندي و نيول سول : (۳)

د سلطنت د مقام كفيل شاهزاده احمد شاه - مارشال شاه ولي خان - دمرکزي قواوو قوماندان سردار عبدالولي - صدراعظم محمد موسي شفيق - ددفاع وزير ستر جنرال خان محمد خان - دهوايي او مدافع هوايي قوماندان جنرال گلپهار خان - دسلطنتي گارد قوماندان جنرال غلام محمد - د توپچي د لوا قوماندان جنرال قمرالدين -

دکوماندو دقوي قوماندان پگروال رحمت الله خان ساپې - درشخورو دفرقي قوماندان جنرال عبدالحكيم خان کټوازي - دفرغي داتمي فرقي قوماندان جنرال علي نواز خان - دڅلورمي زرهې قوي قوماندان جنرال شير محمد خان - دپنځلسمي زرهې قوي قوماندان جنرال حسين خان - دژاندارم او پوليسو عمومي قوماندان جنرال سيد عبدالغني . د پاچا سرباوير جنرال محمد عمر خان چې د کودتا په سهار د شاهزاده احمد شاه کور ته ورغلې و د هغه خايه څخه د عبدالقدير نورستاني کور ته يووړل سو داخه وزير پاکټر نعمت الله پټواک په خپل کور کي تر نظارت لاندي ونيول سول چي وروسته دمحمداود خان په کابيني کي دپوهني وزيرسو(٤)

د کابل د امنیې قوماندان دگرمن عبدالحنان او د کابل سرمامور گل نبي خان هم په دغه شپه بنديان سوي دي . يو شمير بنديان پير ژر خوشي سول او يوڅه نور بي د دهمزنگ محبس ته انتقال کړه . مارشال شاه ولي خان په خپل کور کي او سردار عبدالولي په ارگ کي تر نظارت لاندي و نيول سوو . د کودتا په سهار ، ځيني وزيران چي خپلو وزارتونو ته تله ، د بريکوټ په سيمه کي توقيف سول او د لږ وخت له پاره په ژوبن کي تر نظارت لاندي وو .

د کودتا په لومړي سهار محمد داود خان په خپله کابل راډيو ته ورغلې و . د کابل راډيو نطق وايي ((دې د نبي عظيمي او عبدالستار په وسيله د خپل کور څخه کابل راډيو ته وړل سوی دی)) دی داسي هم وايي ((د اناونس په وخت کي محمد داود خان ماته وويل چي دده د نامه سره د سردار کلمه بايد ياده نه کړم ، ولي پاکټر محمد حسن شرق ، محمد داود خان ته وويل چي ددې له پاره چي د افغانستان خلگ تاسي وپيژني ، د سردار د کلمي يادول ضروري دي)) (٥)

د جولای د ١٧ کودتا دومره بي رغه وه چي د کابل په ښار کي پير خلگ په کودتا نه دي خبر شوي . د سهار پر اوو بجو ، کله چي د کابل راډيو نطق وويل چي دادې اوس سردار محمد داود خپله وينا اوروي ، زما په شمول پيرو افغانانو داسي فکر کاوه لکه چي بيا محمد داود خان د پاچا له خوا د حکومت په جوړولو مامور سوی دی . ولي د محمد داود خان له وينا څخه پوره څرگنده سوه چي ده کودتا کړي ده .

ما د کتاب په لومړي چاپ کي دمحمد داود خان دکودتا په باب ځيني مطالب چي دمختلفو آثارو څخه مي اخستي وو ، خپاره کړي دي . ولي ددغي کودتا يو مهم غړي پاچا گل خان وفادار دهغو مطالبو سره موافقه نه لري ، ما دده د اظهاراتو پر اساس دهغو مطالبو ځيني ټکي تصحيح کړي دي . پاچا گل خان وفادار دکودنا کونکو دبارزو اشخاصو په ارتباط وايي چي په کودتا کي هوايي ، کوماندو او دټانک قواوو قاطع نقش درلود چي ما ، فيض محمد او حبيب الله زرمتي ددغو قواوو رهبري پر غاړه درلودله دی وايي چي ما دمخبري آله دمحمد داود خان په کور کي فعاله کړه او ده دهغي آلي په وسيله دشپي پر يوي نيمي بجي د کودتا هدايت صادر کړ ، ولي مور تر هغه دمخه دشپي پر ۱۲ بجو دکودتا عمليات پيل کړي وو او پير حساس ځايونه مو تر خپل کنترول لاندې راوړي وو . دی دمحمد هاشم ميوندوال په ارتباط وايي چي زه محبس ته دخپل يوه ملگري دلیدلو له پاره چي هغه هم دميوندوال دکودتا په اتمام بندي شوی و ورغلی وم ، زما دغه ملگري دتحقيق دغړو له خوا پير وهل شوی و ، ما هلته ميوندوال هم وليد چي پير ډنگر شوی و او يوه تش کالبد ته ورته و .

۲ - شورا منحلې سوه

دديموکراسي دورې د شورا ختمیدلو ته يوازي ۲۶ ورځي پاته وي . چي محمد داود خان کودتا وکړه . د ولسي جرگې وکيلانو د يوه ليک په وسيله محمد داود خان ته د نوي نظام مبارکي وويله او ځينو وکيلانو دده سره وليدل . زما په شمول د ولسي جرگې ټول وکيلان د محمد داود خان په کودتا خبر نه وو ، ولي د کودتا په لومړيو ورځو کي ، څلور وکيلان د حکومت په لاندې مقامونو کي مقرر سول : عزيز الله واصفي د ننگرهار والي ، عبدالکریم عمرخيل د پروان والي ، حاجي محمد آصف پاس يوسفی د بغلان والي او عبدالغفار فراهي د خارجه وزارت سياسي مدير . ددغو وکيلانو په مقرريدلو سره ځينو خلگو داسي فکر کاوه چي وکيلانو هم د محمد داود خان په کودتا کي برخه درلوده .

د شورا غړو د سرطان د مياشتي معاش ددغي مياشتي پر ۲۵ نيټي اخستي و ، جمهوري نظام ټولو ولايتونو ته امر وکړ چي د سرطان د مياشتي د پنځو ورځو معاش

بیرته د شورا د غړو څخه تحصیل کړي ، او امنیتي مقاماتو په پیر شدت سره دغه زر افغاني د شورا د غړو څخه واخستي چې دشورا غړو د جمهوریت دغه اقدام یو انتقام جویانه عمل و باله او پیر وکیلان د جمهوري نظام څخه خواږدي سول .

۳ - پاچا ژر استعفا وکړه

په هغه ورځ چې محمد داود خان کودتا وکړه ، د افغانستان پاچا په ایتالیا کي و ، دې پیر ژر په روم کي افغاني سفارت ته ورغی چې د افغاني سفیرنور احمد اعتمادی او د سلطنتي کورني د نورو غړو سره مشوره وکړي .

نور احمد اعتمادی تر دې دمخه هم د پاچا او محمد داود خان تر منځ د اختلافاتو د رفع کولو هڅي کړي وي . د ه د اساسي قانون په مشورتي کمیسیون او لوي جرگي کي د اساسي قانون د ۲۴ مي مادي سره مخالفت کړی و . دی په دې پوهیدي چې ددغي مادي په تصویبیدلو سره محمد داود خان د پاچا سره پیر خواږدی کیري . ولي هلته هیچا د نور احمد اعتمادی خبرو ته توجه و نه کړه ، او د اساسي قانون ۲۴ مه ماده یي په لوي جرگي کي لا پراخه کړه چې ددغه اقدام په نتیجه کي د محمد داود خان او پاچا خواږدي د دښمني سرحد ته ورسیده

په روم کي پاچا د خپلو مشاورینو سره څو ورځي خبري وکړي چې په نتیجه کي پاچا په دې قانع سو چې د محمد داود خان سره د نور مخالفت څخه لاس واخلي او جمهوري نظام و مني او د سلطنت څخه استعفا وکړي .

د محمد ظاهر شاه استعفا نامه

بسم الله الرحمن الرحيم

ورور جلالتمآب جمهور رئیس !

د هغه وخت څخه چې ما د وروستیو جریاناتو خبر واوریدې ، تر اوسه زما فکر هیواد ته متوجه و ، او د هیواد راتلونکي ته نگران وم . ولي کله چې پوه سوم چې د افغانستان خلگو د خپلو ملي کارونو د راتلونکي اداري له پاره په لوی اکثریت د جمهوریت استقبال کړې دی ، نو د خپلو خلگو د رایي په احترام ځان د افغانستان د

سلطنت څخه مستعفي شميرم او په دي وسيله خپل تصميم تاسي ته ابلاغوم . په داسي حال كې چې زما هيله د هيواد سعادت او لوړوالي دي ، خان د يوه افغاني فرد په حيث د افغانستان د بيرغ تر سيوري لاندې راولم . زما دعا داده چې لوی او غښتلې خدای دي د وطن د حامي او وطنوالو مل وي .

محمد ظاهر شاه د افغانستان پخوانې پاچا

د ۱۳۵۲ کال د اسد د مياشتې ۲۱ نيټه (۶)

رشتيا ليکي چې (په ۱۹۷۵ کال کې محمد ظاهر شاه په خپل لومړي او يوازني مصاحبي کې چې د يوه امرکايي ليکوال Ralph Magnus سره يې کړي وه ، ده ويلي و چې محمد داود خان تر فشار لاندې د مجبوريت څخه کودتا کړې وه) (۷)

۴ - آيا سلطنتي کورني د کودتاکونکو په هوويت خبر وو ؟

کبير سراج په خپل اثر کې ليکي چې سردار عبدالولي ده ته ويلي و (ما د جمهوري ارگ د قوماندان صاحب جان خان او دوو نورو صاحب منصبانو په وسيله چې ما د محمد داود خان په پلي کې د اشتراک له پاره گمارلي وو ، موثق اطلاعات او تائيب شوي خبري برابرې کړي وي ، او پاچا هغه اوريدلي دي . ولي پاچا ما ته امر وکړ چې په محمد داود خان کار و نه لرم) (۸)

محمد عزيز نعيم ليکي (کله چې ما په ۱۹۶۹ کال کې د پوهنتون د معضلي په هکله د پاچا سره وليدل ، ده ماته وويل ، چې څو کمونستو صاحب منصبانو په اردو کې آشوب جوړ کړی دی او دوی د محمد داود خان د نامه څخه ناوړه استفاده کوي) (۹) دی په دغه ارتباط بل ځای ليکي (کله چې په ۱۹۷۵ کال کې ما په روم کې پاچا وليد ، ده ماته وويل چې زه د محمد داود خان په کودتا يو کال دمخه خبر وم خو د کودتا د تطبيق وخت د ۱۹۷۳ کال دمې په ورځو کې پيشبيني کيدی چې تر هغه دمخه ما غوښتل چې په هيواد کې د اضطراري حالت اعلام وکړم) (۱۰) دې بل ځای ليکي چې (په ۱۹۷۶ کال کې محمد داود خان زما د يوې پوښتنې په جواب کې وويل چې د ۱۹۷۳ د پاڅون په برخه کې د شوروي اتحاد يا

نورو کمونستانو سره کوم تفاهم نه دی سوی)) دی لیکي ((د ۱۹۷۳ کال د کودتا د کمونستي افسرانو ماهیت د محمد داود خان څخه پټ ساتل سوی و)) (۱۱)

ډاکټر محمد حسن شرق په دغه ارتباط لیکي ((مور په ۱۹۶۹ کال کي د کودتا په فکر کي نه و)) دی لیکي ((د سردار عبدالولي د کور ضابط او خورد ضابط هم زموږ د کودتا ملگري وو)) (۱۲) دی بل ځای لیکي ((که محمد داود خان د خپلي کودتا د ملگرو په هويت خبر نه و ، نو زموږ د دښمنانو دا خبره رشتيا ده چي محمد داود خان په کودتا کي سهم نه درلود ، بلکه دی یو روپوش و)) (۱۳)

اوس افشا سوي ده چي د محمد داود خان تر کودتا څو میاشتي وروسته ، داخله وزیر فیض محمد په پکتیا کي د ذوالفقار علي بوتو د یوه نماینده سره لیدلي و او هغه ته یي ویلي وه چي ((مور د محمد داود خان پر ضد کودتا کوو چي که د پاکستان حکومت مور په رسمیت وه پیژني)) ولي ذوالفقار علي بوتو د خپل نماینده په جواب کي ویلي وو چي ((مور دغه خلگ نه پیژنو او پر دوی باندي اعتماد نه سو کولای ، او محمد داود خان مور پیژنو او دده سره معامله کولای سو)) (۱۵)

دلته دا مطلب د یادولو وړ بولم چي د ۱۹۷۳ کال تر کودتا یو کال وروسته ، د کودتا ځیني غړي د محمد داود خان له نظره ولويدل او په جمهوري دولت کي یي خپلي حساسي چوکي له لاسه ورکړي ، او دغه اشخاصو د جمهوري دولت څخه د انتقام اخستلو په وجه ، په اردو کي د بلي کودتا په لټه کي سول ، لکه ډگروال عبدالقادر ، محمد اسلم وطنجار او اسدالله سروري چي دغو اشخاصو په لاندي ډول د ۱۹۷۸ کال د اپریل د ۲۷ نیټي په کودتا کي فعاله برخه اخستي وه :

- د ټانک لومړي مرمي د محمد اسلم وطنجار له خوا دفاع پر وزارت فیر سوي وه او ده د ثور د نظامي کودتا خبر په کابل راډیو کي په پښتو ژبي لوستی دی .

- پر شاهي ارگ باندي هوايي حملي د عبدالقادر او دده د ملگرو له خوا شوي دي او ده د نظامي کودتا خبر په کابل راډیو کي په دري ژبي لوستی دی .

- د ثور د کودتا په ورځ اسدالله سروري د ارگ د خولي څخه محمد داود خان ته په لوږ سپیکر کي ویلي و چي زه اسدالله یم خان تسلیم کړه . (۱۴)

۵ - مرکزي کمیٽه

د ۱۹۷۳ کال د کودتا په لومړيو ورځو کي د هیواد په ورځپاڼو کي یو عکس خپور سو چي ځوارلس کسان د یوه میز پر څلورو خواوو ناست وو ، فیض محمد چي د کوماندو دریشي اغوستي وه د خبرو په حالت کي لیدل کیدی ، د محمد داود خان پر دواړو اړخونو ډاکټر محمد حسن شرق او سید عبدالاله ناست وو . د مرکزي کمیټي رئیس محمد داود خان او منشي یي ډاکټر محمد حسن شرق و . او د کمیټي غړي دا لاندې کسان وو :

فیض محمد ، سید عبدالاله ، پاچا گل وفادار ، عبدالحمید محتاط ، غلام حیدر رسولي ، عبدالقدیر نورستاني ، غوث الدین فایق ، احمد ضیا مجید ، محمد سرور نورستاني ، مولاداد او محمد یوسف . په دغه عکس کي خلیل الله بابکرخیل هم لیدل کیدی ولي دی د مرکزي کمیټي غړې نه و .

ما په ۱۹۷۴ کال کي په خارجه وزارت کي د سید وحید عبدالله پر میز باندي د جمهوریت دورې د عکسونو یو ټوک کتاب ولیدې چي په دغه کتاب کي د مرکزي کمیټي عکس نه و چاپ سوی ، ما دده څخه ددغه کار د علت پوښتنه وکړه ، ده زما په جواب کي وویل چي تر دي وروسته به مرکزي کمیټه موجوده نه وي .

کله چي په ۱۹۷۷ کال کي د لوي جرگي له خوا د جمهوریت اساسي قانون تصویب سو ، نو د جمهوري ریاست له خوا د مرکزي کمیټي انحلال اعلان سو . ډاکټر محمد حسن شرق په خپل اثر کي لیکي چي د مرکزي کمیټي غړو ته ددغه انحلال اطلاع نه وه ورکړه شوي (۱۶)

د جمهوریت لومړني کابینه

۱۹۷۳-۱۹۷۸	محمد داود خان	صدر اعظم
۱۹۷۳-۱۹۷۵	ډاکټر محمد حسن شرق	مرستيال
۱۹۷۵-۱۹۷۸	سید عبدالاله	

۱۹۷۷-۱۹۷۳	محمد داود خان	د دفاع وزیر
۱۹۷۸-۱۹۷۷	غلام حیدر رسولي	
۱۹۷۸-۱۹۷۳	محمد داود خان	د خارجه وزیر
۱۹۷۵-۱۹۷۳	فیض محمد	د داخله وزیر
۱۹۷۸-۱۹۷۵	عبدالقدیر نورستاني	
۱۹۷۷-۱۹۷۳	عبدالمجید خان	د عدلیې وزیر
۱۹۷۸-۱۹۷۷	وفي الله سمیعی	
۱۹۷۸-۱۹۷۳	سید عبدالاله	د مالیې وزیر
۱۹۷۴-۱۹۷۳	ډاکټر نعمت الله پژواک	د پوهنې وزیر
۱۹۷۷-۱۹۷۴	پوهاند عبدالقیوم وردگ	
۱۹۷۸-۱۹۷۷	ډاکټر محمد ابراهیم مجید سراج	
۱۹۷۸-۱۹۷۵	پوهاند غلام صدیق محبی	د لوړو تحصیلاتو وزیر
۱۹۷۸-۱۹۷۴	محمد خان جلالر	د تجارت وزیر
۱۹۷۸-۱۹۷۳	عبدالحمید محتاط	د مخابراتو وزیر
۱۹۷۸-۱۹۷۵	عبدالکریم عطایي	
۱۹۷۵-۱۹۷۳	پوهاند عبدالقیوم وردگ	د کانو وزیر
۱۹۷۸-۱۹۷۵	انجینر عبدالنواب آصفي	
۱۹۷۵-۱۹۷۳	غلام جیلاني باختري	د زراعت وزیر
۱۹۷۸-۱۹۷۵	عزیز الله واصفي	
۱۹۷۸-۱۹۷۳	ډاکټر عبدالرحیم نوین	د اطلاعاتو او کلتور وزیر
۱۹۷۸-۱۹۷۳	غوث الدین فایق	د فواید عامې وزیر
۱۹۷۶-۱۹۷۳	ډاکټر نظر محمد سکندر	د روغتیا وزیر
۱۹۷۸-۱۹۷۶	ډاکټر عبدالله عمر	
۱۹۷۷-۱۹۷۴	علي احمد خرم	د پلان وزیر
۱۹۷۴-۱۹۷۳	پاچا گل وفادار	د قبایلو وزیر

۱۹۷۷-۱۹۷۵	فیض محمد
۱۹۷۸-۱۹۷۷	پوهاند عبدالقیوم وردگ
۱۹۷۸-۱۹۷۶	د اوبو او برق وزیر جمعه محمد محمدي
۱۹۷۸-۱۹۷۷	د دولت وزیر ډاکټر عبدالمجید خان
(۱۷)	

۶- د جمهوري نظام مؤثر اشخاص

د جمهوریت په لومړي کال کي د محمد داود خان تر څنگ ډاکټر محمد حسن شرق او فیض محمد هم په دولتي چارو کي د پیرصلاحیت خاوندان و، خو پیر ژر د دوی ځای سردار محمد نعیم خان او سید وحید عبدالله ونیوي. ۰ چي دلته ددوی په برخه کي دا لاندې مطالب لیکل کیري:

۱- ډاکټر محمد حسن شرق چي د محمد داود خان ۲۵ کلن دوست او نژدي همکار و، ده د جولای د ۱۷ نیټي په کودتا کي عمده رول درلود. ۰ ده د ځان د معرفي په هکله په (کرباس پوښهاي برهنه پا) کي مفصله لیکنه کړي ده. ۰ د ډاکټر شرق سره په دولت کي د سید وحید عبدالله په وسیله مخالفت او کارشکنی پیر ژر پیل سو. ۰ د مثال په توگه:

- د جمهوریت په لومړیو میاشتو کي د هند د جمهور رئیس مرستیال سوارن سنگهه کابل ته سفر کړی و، ده د صدارت په ماڼي کي د محمد حسن شرق سره رسمي لیدنه کوله، خو سید وحید عبدالله ددغي لیدني له پاره هیڅوک د ترجمان په حیث نه و استولي چي په پای کي د عدلیي وزیر ډاکټر عبدالمجید خان مجبور سو چي ددوی تر منځ ترجماني وکړي. ۰ په هغه شپه د ډاکټر محمد حسن شرق له خوا هندي میلمانه ته په خارجه وزارت کي یوه میلمستیا شوی وه، څرنگه چي میلمه استالف ته تللي و او پر خپل وخت کابل ته نه سو راتلای، نو د میلمستیا وخت د یوه ساعت له پاره شاته ولویدی چي ددغه ځنډ اطلاع ټولو میلمنو ته ورکړه سوه، ولي

ډاکټر محمد حسن شرق ته ددغه ځنډ اطلاع سید وحید عبدالله نه وه ورکړې .
- یوه ورځ سید وحید عبدالله د محمد هاشم میوندوال د کودتا د اتهام د ملگرو د
خبرو تېبونه په خپل دفتر کې د هغه وزارت مامورینو ته اورول ، ده هلته وویل چې
ددغو تېبونو مطالب نن شپه د کابل راډیو له لارې څخه د خلگو په اطلاع رسول کېږي
کله چې ډاکټر محمد حسن شرق په دغې موضوع خبر سو، نو ده د اطلاعاتو او
کلتور وزارت ته امر وکړ چې ددغو تېبونو خپریدل دي د څه مودې له پاره وځنډول
سي .

- ډاکټر محمد حسن شرق لیکي چې جمهوري دولت اراده کړې وه چې ((زما پر
ځای نور احمد اعتمادي د افغانستان دولت د رئیس د مرستیال په حیث مقرر کړي
او ددغه کار دملي کولو له پاره د سید وحید عبدالله تر رهبري لاندې زموږ د مرکزي
کمیتي ملگري زما پر ضد لمسول کیدل)) (۱۸)

- د نړي او مخصوصا زموږ د منطقي په هیوادونو کې چې نظامي کودتاګانې شوي
دي ، د کودتا لومړې او دوهم مقام همیشه یوه د بل سره مقابله کړې ده ، په دې چې د
کودتا دغه دوه کسان که یو د بل سره د عقیدې اختلاف و نه لري ، دوی حتما د سلیقي
اختلاف سره لري ، چې ددې مثل مطابق چې (دوه سره په یوه دیګ کې نه ځایږي)
چې حتما یو سر به دمنځه وړل کېږي . په مصر کې جنرال نجیب او جمال عبدالناصر
په عراق کې عبدالسلام عارف او عبدالکریم قاسم او په پاکستان کې جنرال اعظم خان
او جنرال ایوب خان ددې مطلب غټ مثالونه دي .

۲ - فیض محمد په قوم مسعود دی ، او دی د کوماندو د قطعي صاحب منصب و،
ده د جولای د ۱۷ نیټې په کودتا کې پیره فعاله برخه اخستې وه ، دی د محمد داود
خان په لومړي کابینې کې داخله وزیر و . د جمهوریت په لومړیو میاشتو کې د محمد
داود خان سره دولاياتو دخلگو د لیدلو اجازه د فیض محمد له خوا ورکول کیده . ده
د خپل حزبي تمایلاتو په وجه پیر ژر خپل موقف د لاسه ورکړ چې لومړې د سرحداتو
وزیر سو او وروسته په اندونیزیا کې د افغاني سفیر په حیث وټاکل سو .
- د جمهوریت په لومړیو میاشتو کې په جمهوري ارګ کې څه ترمیمات کیدل او د

یوهی هفتی له پاره د محمد داود خان دفتر ، خارجه وزارت ته انتقال سو ، یوه ورځ د جمهوریت د دفتر رئیس محمد اکبر ما ته وویل ((محمد نعیم خان ته اطلاع رسیدلی ده چې فیض محمد د پوهنی د وزارت څخه دري سوه پرچمیان غوښتي دي چې داخله وزارت ته یې ورکړي . چې دغه پرچمیان د داخله وزارت له خوا په ولسوالیو کې ددې له پاره مقررېږي چې لوي جرگي ته د پرچم غړي راوړي)) ده دا هم وویل ((د خارجه چارو د وزارت ددوهمي سياسي څانگي مدیر محمد حکیم اربوبي ما ته وعده راکړې ده چې ددغو اشخاصو نومونه پیدا کوي) (ما د هغه وخت د پوهنی د وزیر پاکړ نعمت الله پژواک څخه ددغي موضوع پوښتنه وکړه، ده ما ته وویل چې داخله وزارت د هغه وزارت د دفتر د رئیس په وسیله دري واره جمعا نژدي اتیا عادي ددولت مامورین د پوهنی د وزارت څخه غوښتي وو (۱۹)

- په هغو ورځو کې چې پاچا گل وفادار په بلغاریا کې د افغاني سفیر په حیث وټاکل سو ، دی د خپلو کارونو د اجرا کولو له پاره به په خارجه وزارت کې زما په دفتر کې کښېنستې . یوه ورځ د خارجه وزارت اداري مدیر عبدالغني کریمی ما ته په تېلفون کې وویل چې د وفادار سره ددولت یوه تفنگچه سته چې هغه تفنگچه باید داخله وزارت ته تسلیم کړي . ما دغه مطلب وفادار ته ووايه ، ده زما په جواب کې وویل چې دغه تفنگچه د کودتا په شپه ما د سردار عبدالولي د لاسه څخه اخستي ده او زه دا تفنگچه هیچا ته نه ورکوم ، وروسته پاچا گل وفادار د سردار عبدالولي د نیولو جریان داسې تشریح کړ ، ده وویل ((زه او فیض محمد دواړه د سردار عبدالولي د نیولو له پاره دده کور ته ورغلو)) ده دا هم وویل ((فیض محمد د پرچم غړی دی او زه دده د عقیدې سره مخالف یم ولي دی ډیر زړه ور سپری دی ، هغه وخت چې دی د سردار عبدالولي کور ته ننوتی ، ده کلشنکوف چپه غاړې ته اچولي و او ده پر سردار عبدالولي باندي رغ وکړ چې ټک و نه کړي چې وژل کېږي او سردار عبدالولي هم ټک و نه کړ او ما دده د لاسه څخه تفنگچه واخسته ، ولي اوس عبدالقدیر نورستانی او غلام حیدر رسولي غواړي چې زه دغه تفنگچه دوی ته ورکړم)) ما په هغه ورځ د وفادار څخه پوښتنه و نه کړه چې دی کوم سياسي جریان ته منسوب دی ؟

محمد عزيز نعيم ليکي ((په ۱۹۷۵ کال کي محمد داود خان ماته وويل چي په دولت کي د فيض محمد په حمايه ، يو تعداد کمونستان تخريبي کارونه کوي او پير ژر په په دولت کي تصفيه پيل سي)) (۲۰)

۳- سردار محمد نعيم خان د محمد داود خان ورور دی په ۱۹۱۱ کال کي زيږيدلی دی . ده د حبيبي او استقلال په ليسو کي زده کړه کړي ده . د خارجه وزارت په مختلفو څانگو کي يي کار کړی دی .
په ۱۹۳۷ کال کي د پوهني وزير سو،

په ۱۹۳۹ کال کي د صدارت مرستيال او د پوهني وزير و .

په ۱۹۴۶ کال کي په لندن کي شارژدافير سو .

په ۱۹۵۰ کال کي په واشنگتن کي سفير سو .

د ۱۹۵۳ کال څخه تر ۱۹۶۳ کال پوري د صدر اعظم مرستيال او خارجه وزير و . دې د عدم انسلاک د نهضت طرفدارا و ، ده په ۱۹۵۵ کال کي د باندونگ په کنفرانس کي د افغاني هیأت مشري پر غاړه درلوده . دی د شوروي اتحاد سره د افغانستان د بنو اړيکو غوښتونکی و (۲۱)

رشتيا ليکي ، ده ته محمد نعيم خان ويلي دي چي دې د کودتا په شپه نه دمخه د

محمد داود خان په کودتا خبر سوی دی (۲۲)

سردار محمد نعيم خان د جمهوريت په وخت کي تر محمد داود خان وروسته تر

ټولو لوړ مقام درلود .

د مثال په توگه :

د جمهوريت په لومړيو مياشتو کي د هند ديوه نظامي هیأت په وياړ په خارجه وزارت کي يوه ميلمستيا شوي وه چي زه هم هلته حاضر ووم ، په دغي ميلمستيا کي محمد داود خان هم برخه اخستي وه . کله چي سردار محمد نعيم خان دغي ميلمستيا ته راغي ، نو د محمد داود خان او د ټولو دولتي اشخاصو له خوا د ميلمستون په مدخل کي دده پيره توده پذيرايي و سوه (۲۳)

سردار محمد نعيم خان به هره چهار شنبه دولت څخه شاكي اشخاص په خپل

کور کي لیدل او ده به ددغو اشخاصو دوسیې د جمهوري ریاست ددفتر د رئیس محمد اکبر په وسیله غوښتلې او لازم هدایتونه به یې ورکول. ده په خارجه وزارت کي د خارجي سفیرانو سره هم ملاقاتونه کول. سردار محمد نعیم خان د جمهور رئیس د خاص نماینده په حیث ایران، هند، شوروي اتحاد، امریکا او ځینو عربي هیوادونو ته سفرونه کړي وو. (۲۴)

۴ - سید وحید عبدالله د خارجه وزارت مامور و، دې د محمد داود خان د کودتا په وخت کي په لندن کي د افغاني سفارت سرکاتب و. سید وحید عبدالله د کودتا په لومړي هفتي کي راوغوښتل سو، څرنگه چي د کابل بین المللي هوايي میدان ترلې و، نو دی د اسلام کلا له لاري کابل ته راغی. په سر کي دی د خارجه وزارت معین سو او وروسته د هغه وزارت د مرستیال په توگه و ټاکل سو. دی د وزیرانو د مجلس منشي هم و. سید وحید عبدالله د محمد داود خان او سردار محمد نعیم خان دواړو د اعتماد وړ سپری و، دی په جمهوري دولت کي د پیر قدرت خاوند و، ده په دولت کي د وزارت تر مقام پوري پیر اشخاص عزل او نصب کړي دي. (۲۵)

سید وحید عبدالله په خارجي سیاست کي پیري اشتباه گاني هم کړي دي. د مثال په توگه، د ۱۹۷۵ کال د اپریل په میاشت کي جمهور رئیس محمد داود خان تهران ته رسمي سفر وکړ. زه ددغه سفر په وخت کي په تهران کي وم. سید وحید عبدالله د پښتونستان د موضوع په هکله د اطلاعاتو د اخبار د مدیر سره د یوي مرکي په ترڅ کي وویل (دافغانستان دولت د پښتونستان د موضوع د حل له پاره د پاکستان ددولت څخه یوازي د هغه هیواد د اساسي قانون د تطبیق غوښتونکې دی) کله چي دغه مطلب د اطلاعاتو په اخبار کي خپور سو، محمد داود خان او دده د سفر ملگري په اصفهان کي وو. د افغاني سفارت یوه غړي د اطلاعاتو د اخبار نشر سوی مطلب د تېلفون په وسیله د سید وحید عبدالله په اطلاع ورساوه. ولي سید وحید عبدالله پر خپلي خبري منکر سو او د اطلاعاتو د اخبار د بلي ورځي په گڼي کي د سید وحید عبدالله له خوا د پورته مطلب رد ولیکل سو. سید وحید عبدالله د خپل شخصي تمایلاتو پر بنا په جمهوري دولت کي تصفیة کوله. ده د خارجه وزارت یو

شمير مامورين په دي وجه د هغه وزارت څخه وايستل ، چي پخوا بي ده ته اعتنا نه وه كړي . كله چي محمد داود خان د ملي انقلاب د حزب په مركزي كمپټي كي د سيد وحيد عبدالله پلي ته خاى ور نه كړ ، نو ده د اعتراض په توگه خپل او پنځو نورو وزيرانو استعفي ليك محمد داود خان ته وړاندي كړ چي د سردار محمد نعيم خان د ميانگړيتوب په وجه ، دغه استعفي عملي نه سوه (٢٤)

په وران كارو چي كارونه جوړوي

حقيقت كي جوړ كارونه وړانوي (٢٧)

٧ - د محمد هاشم ميوندوال د كودتا اتهام

دوې مياشتي او اووه ورځي وروسته تر هغه چي محمد داود خان كودتا وكړه ، يعني د ١٩٧٣ كال د سېتمبر د مياشتي پر ٢٢ نېټي كابل راډيو اعلان وكړ چي پخواني صدراعظم محمد هاشم ميوندوال او دده ملگرو د يوه خارجي هيواد په مرسته كودتا كوله او ونيول سول . لاندي اشخاص د كودتا كوونكو په نامه بنديان سول .

محمد هاشم ميوندوال ، د ننگرهار پخواني والي خان محمد خان ، د هوايي قواوو پخواني قوماندان جنرال عبدالرزاق خان ، د هوايي قواوو قوماندان سيد امير ، جنرال عبدالجبار ملكيار ، جنرال عبدالسلام ملكيار ، پگروال زرغون شاه ، پگروال كوهاټ خان ، پگروال شير افضل افريدي ، پگروال شير افضل مومند ، محمد عارف شينواري ، د ولسي جرگي ځيني غړي او څو نور كسان چي شمير بي پنځه څلوېښتو تنو ته رسيدې .

محمد هاشم ميوندوال چي د محمد داود خان د كودتا په وخت كي په فرانسې كي و ده د پاریس څخه د يوه تلگرام په وسيله محمد داود خان ته د جمهوري نظام مباركي ويلي وه او كله چي محمد هاشم ميوندوال د بغداد د لاري څخه كابل ته ورسيد نو بي د محمد داود خان او سردار محمد نعيم خان سره وليدل ، او په هغو ورځو كي په كابل كي ويل كيدل چي محمد هاشم ميوندوال د كانتيننټل په هوټل كي دفتر لري او د

جمهوري نظام له پاره اساسي قانون جوړوي . (۲۸)

عبدالصمد غوث په خپل اثر کي د سردار محمد نعيم خان د قوله ليکي چي جمهوري دولت اراده درلودله چي محمد هاشم ميوندوال په واشنگتن کي د افغاني سفير په حيث مقرر کړي . (۲۹)

محمد هاشم ميوندوال د خپل تحقيق په وخت کي ليکلي و چي زه منتظر وم چي جمهوري دولت به زما له پاره کومه وظيفه وټاکي (۳۰)

د جنرال عبدالرزاق خان په هکله ما اوريدلي و چي د جمهوريت په لومړيو ورځو کي پير هوايي صاحب منصبان په دي تصور چي ښايي دی به بيرته د هوايي قواو قوماندان سي نو ځکه دده کور ته ور تلل .

د محمد هاشم ميوندوال د کودتا په اتهام د ولسي جرگي ځيني غړي لکه د ننگرهار د کوچيانو وکیل حاجي الله نظر ، د جلال آباد د ښار وکیل حاجي فقير محمد ، د مومند دري وکیل سعدالله کمالی ، د نازيانو وکیل مولوي سيف الرحمن او داسي نور وکیلان بنديان سوي وو . دغه وکیلان د خان محمد خان د دفاع د وزارت د مبارکي له پاره دده کور ته ورغلي وو . څرنگه چي په هغه لحظي کي خان محمد خان په خپل کور کي نه و ، نو وکیلانو دده په کور کي خپل کاردونه پري ايښي وو ، چي د خان محمد خان د کور د تلاشي په وخت کي د وکیلانو کاردونه پيدا سوه او دغه کاردونه ددغو وکیلانو د کودتا د اثبات دليل و بلل سوه . (۳۱)

کبير سراج په خپل اثر کي ليکي ((خان محمد خان ماته وويل چي زه د محمد داود خان په امر ددفاع وزارت ته ورغلي وم)) (۳۲)

غوث الدين فايق چي د محمد داود خان په کودتا کي يي فعاله برخه اخستي وه او تر کودتا وروسته د مرکزي کميټي غړي او د فوايد عامي وزير سو ، په خپل اثر رازي را که نمي خواستم افشا گردد ، چي مفهوم يي داسي دې ليکي (د کودتا په دوهمه ورځ جنرال مستغني ، جنرال سيد حسن خان او مرستيال خان محمد خان ، محمد داود خان ته ورغلي وو ، محمد داود خان ددوی څخه غوښتنه وکړه چي ستاسي څخه يو کس بايد ددفاع وزارت د کارونو دسمبالولو له پاره ، هغه وزارت ته ولاړ سي

، خان محمد خان تلوار وکړ او سمدلاسه د دفاع وزارت ته ولاړ ، زه ء فایق ء محمد داود خان د خان محمد خان د مراقبت له پاره دده سره ولیرلم . خان محمد خان د دفاع د وزارت چوکي اشغال کړه . دوه ساعته وروسته چا ما ته خبر راکړ چې جنرال مستغني د لوې درستیږ په حیث ټاکل شوې او خپله چوکي يې اشغال کړي ده . وروسته محمد داود خان ، خان محمد خان وروغوبست او دده څخه يې غوښتنه وکړه چې خپل کور ته ولاړشي (۱۰۵ مخ)

د اطلاعاتو او کلتور وزیر پاکټر عبدالرحیم نوین ما (فراهي) ته وویل ((د علي آباد روغتون ته د خان محمد خان په لاس ليک هدایت ورسیدې چې د وینو د ذخیرې څخه د دفاع د وزارت له اجازې پرته باید استفاده و نه سي))

دلته دا مطلب د لیکلو وړ بولم چې د ۱۹۷۳ کال د اکتوبر په میاشت کې په پېښور کې د ملي عوامي حزب پر مشر خان عبدالولي خان باندي فیرونه و سوه چې په دغې پېښې کې دده موټروان ووژل سو او خان عبدالولي خان ته کومه صدمه و نه رسیده . ما ددغې پېښې له کبله عبدالولي خان ته د دولت د رئیس محمد داود خان د همدردې پیغام چار سدي ته یووړ ، د عبدالولي خان تر لیدلو وروسته زه د اسلام آباد په افغاني سفارت کې وم ، چې د ۱۹۷۳ کال د اکتوبر د میاشتي پر ۲۰ نیټې کابل راډیو اعلام وکړ چې پخواني صدر اعظم محمد هاشم میوندوال په محبس کې ځان وژلې دی . یوه ورځ وروسته چې زه بیرته کابل ته راغلم ، ما د خارجه وزارت د معین سید وحید عبدالله پر میز باندي د محمد هاشم میوندوال د مړي هغه عکس ولیدې چې نیکټایي يې په غاړې کې اچول شوی وه ، دا عکس د خارجي سفیرانو د لیدلو له پاره د سید وحید عبدالله پر میز ایښوول سوی و .

په افغانستان کې هیچا دا نه منله چې محمد هاشم میوندوال په خپله ځان وژلې وي غوث الدین فایق په خپل اثر،کي لیکي ((زه د محمد هاشم میوندوال تر وژل کیدلو یوه ورځ دمخه د محمد داود خان په هدایت د محمد هاشم میوندوال د لیدلو له پاره دده د تحقیق ځای ، داخله وزارت ته ورغلم . محمد هاشم میوندوال په دغه ورځ کمیس او پرتوگ اغوستی و ، یوه ورځ وروسته اعلان و سو چې میوندوال په خپلي

نڪٽاپي خان وڙلي. دی . ولي وروسته معلومه سوه جي محمد هاشم ميوندوال په وهلو او ٽڪولو وڙل سوی دی)) غوث الدين فايق په خپل اثر کي عبدالصمد ازهر د محمد هاشم ميوندوال قاتل بللی دی (۹۵ تر ۱۰۰ مخونه) ((ازهر وايي ، ددي امکان سته چي ميوندوال په محبس کي د امنيتي مقاماتو له خوا وڙل سوی وي ، هلته يو مقتدر دولت موجود و او ما دومره صلاحيت نه درلود چي پر خپل سر يو پخواني صدر اعظم ووڙم)) د محمد هاشم ميوندوال د حڪومت يوه وزير ما ته وييل چي ((د تحقيق يوه غږي محمد هاشم ميوندوال پر خوله او په نس کي په لغتو وهلي و او دده څخه بي پوښتنه کږي وه چي د شوروي اتحاد طبابت ښه دی او که د امريکا ؟)) محمد هاشم ميوندوال غا ښونه په مسکو کي ايښي وو او د کولمو عمليات يي په امريکا کي کږی وو (۳۳)

محمد ابراهم خواخوري د محمد هاشم ميوندوال د ميرمني د قوله ما ته وييل ((هغه وخت چي د محمد هاشم ميوندوال مړی يي د کابل په ولايت کي په موټر کي دننه ما ته ښکاره کړ ، ما د محمد هاشم ميوندوال د بدن پر کيڼ اړخ يو لوی ټپ وليد او زه د دولت د مؤظفو کسانو له خوا د محمد هاشم ميوندوال د نور بدن د ليدلو څخه منع کړه سوم))

د محمد هاشم ميوندوال مړی دده فاميل ته نه دی سپارل سوی . ما اوريدلي دي چي په سر کي د محمد هاشم ميوندوال مړی يي په بريكوټ کي د ژاندارم او پوليسو د قومانداني د سکرو د نڅيري په ځای کي تر خاورو لاندي کږی و چي وروسته د شهبديي صالحينو په نامعلوم ځای کي د دوو زړو قبرونو تر منځ ښخ کړ سوی و .

د محمد داود خان د کابيني يوه غږي ما ته وييل چي د محمد هاشم ميوندوال د مړيني په سبا د وزيرانو په مجلس کي محمد داود خان په خپله د محمد هاشم ميوندوال د مړيني خبر په هغه کلماتو چي په مطبوعاتو کي خپور شوې و د وزيرانو مجلس ته ووايه .

عبدالستار شاليزي چي د محمد هاشم ميوندوال په حڪومت کي د صدر اعظم مرستيال او داخله وزير و ، دی د داخله وزير فيض محمد په امر د شير افضل

افريدي سره يو ځای د محمد هاشم ميوندوال د کودتا په اتهام د غزني څخه بنديان راوړل سول په داخله وزارت کي عبدالستار شاليزي ته د کور د تگ اجازه ورکړه سوه ، عبدالستار شاليزي پير ژر د هيواد څخه ووت او د جمهوريت په ټولي دوري کي بي بيرته کابل ته سفر نه دی کړی .

د محمد هاشم ميوندوال په باب څو نوري خبري

۱ - د خارجه چارو په وزارت کي د محمد هاشم ميوندوال يوه همکار سيد تاج الدين خان ما ته وويل ((کله چي صلاح الدين خان سلجوقي د اول وار له پاره محمد هاشم ميوندوال ، صدر اعظم محمد هاشم خان ته معرفي کاوه ده د محمد هاشم ميوندوال په هکله داسي ويلي و چي : دا هغه سيد جمال الدين افغاني دی چي زيره نه لري)) په هغه وخت کي محمد هاشم ميوندوال پرديس تخلص کاوه .

۲ - په ۱۹۶۳ کال کي چي محمد هاشم ميوندوال په کراچي کي افغاني سفير و ، ده د پښتني سيمو د ليدلو له پاره پيښور ته سفر وکړ او د قونسلگري په اقامتگاه کي اوسيدی او زه دده سره د پاره چنار، ابد آباد ، سوات ، مردان ، چارسدي او د ورځک د بند د سفر ملگرې وم . ما پخوا د ميوندوال سياسي نظريات نه وه اوريدلي او ما فکر کاوه چي محمد هاشم ميوندوال په خاصو ملحوظاتو په دولت کي جگړو مقامونو ته رسيدلی دی . ولي په دغه سفر کي ما د افغانستان د پيرو مغلغو پرابلمونو د حل له پاره د محمد هاشم ميوندوال نظريات واوريدل او هلته زه پوه سوم چي دی د افغانستان يو عادي مامور نه دی ، بلکه دی د يوه خارق العاده استعداد خاوند دی . په دغه سفر کي محمد هاشم ميوندوال دديموکراسي دوري پر اساسي قانون باندي د تبصري په ترڅ کي وويل چي د نوي اساسي قانون په تدوين کي پير شخصي ملحوظات په نظر کي نيول سوي دي . ده د پاچا د فصل د ځينو ټکو سره موافقه نه درلوده ، ده د شورا او حکومت په فصلونو کي بيل نظريات درلودل . دی د سياسي احزابو د ژر جوړولو جدي طرفدار و . محمد هاشم ميوندوال وويل چي ده د اساسي قانون په هکله خپل نظريات پاچا ته وړاندي کړي دي .

۳ - محمد هاشم ميوندوال د صدارت تر دوري وروسته په سياسي او حزبي چارو

مصروف سو ۰ ده د مساوات په جريدي كې پيري تحليلي مقالې ليكلي ، ده د زرنگار د پارک په مظاهراتو كې فعاله برخه اخسته ۰ د زرنگار په پارک كې محمد هاشم ميوندوال يوه مهمه وينا وكړه چې محمد هاشم ميوندوال دغه وينا په پښتو او كله په دري ژبو كوله ، په دغه وخت كې د ټولو سياسي ډلو مظاهره كونكي ، عامه كتابخاي ته نژدې د پارک په هغي برخي كې چې محمد هاشم ميوندوال وينا كوله راټول سوي وو ۰ گل پاچا الفت ، حشمت خليل غبار او زه د محمد هاشم ميوندوال ددغي وينا د اوريدلو له پاره د پارک په يوې برخي كې يو ځای ولاړ و ۰ محمد هاشم ميوندوال په خپلي وينا كې څو واره په لاس ارگ ته اشاره وكړه او دا شعر يې ووايه :

به كار مملكت قفلي نهادند   كليدش را به دست ما نه دادند

په ۱۹۶۴ كال كې چې په پاکستان كې د جنرال محمد ايوب خان په مقابل كې د پاکستان د ټولو مخالفو احزابو له خوا د محمد علي جناح خور ، فاطمه جناح كانديده سوي وه ، په دغه كال كې ما په پېښور كې د پاکستان د مشهورو سياست پوهانو لکه د شرقي پاکستان مولينا بها شاني ، مولينا ابوالاعلا مودودي ، خان عبدالولي خان ، جنرال محمد ايوب خان ، جنرال اعظم خان ، ذوالفقار علي بوتو ، عثماني ، قصوري او داسې نورو خبري اوريدلي دي ۰ خو دوی يوه هم د محمد هاشم ميوندوال په شان جامع وينا نه ده كړې ۰ زما په عقیده د محمد هاشم ميوندوال دغه وينا د افغانستان ټولو سياسي احزابو ته د خطر يو زنگ و چې د پيرو سياسي احزابو حسادت يې راوپاراوه ، او زه فكر كوم چې د محمد هاشم ميوندوال دغه وينا دده د وژلو سبب سوي ده (۳ ۴)

د مترقي ديموکرات د حزب له خوا د محمد هاشم ميوندوال دغه وينا په فېتي كې ثبت سوي ده او يوه برخه يې د مساوات د جريدي په څو گڼو كې چاپ سوه ولي د مساوات د جريدي د مصادره كيدلو په وجه ددغي وينا پيره برخه نه ده چاپ سوي .

۴ - محمد هاشم ميوندوال په ۱۹۶۵ كال كې د خپل حكومت د كړنلاري د وړاندي كولو په وخت كې د ولسي جرگې په عمومي مجلس كې د رحمن بابا دا شعر ولوست :

لكه ونه مستقيم پر خپل مقام يم

که خزان راباندي راسي که بهار

محمد هاشم ميوندوال د خپل ژوند په وروستيو ورځو کي پورته خبره په اثبات ورسوله او د خپل ملي موقف څخه يي هيڅ راز عدول و نه کړ او د شهادت تر مرحلي پوري پر خپل ځای ثابت پاته سو . روح دي بناد وي .
دلته دا مطلب د ليکلو وړ بولم چي پير هغه اشخاص چي د محمد هاشم ميوندوال د کودتا په اتهام بنديان سوي وو ، دوی د محمد داود خان پخواني اخلاصمندان هم وو او د محمد هاشم ميوندوال سره يي ښه روابط نه درلوده . او د محمد هاشم ميوندوال د سياسي مبارزو او ويناگانو څخه ښکاره کيده چي دې په آخر کي د پاچا سره مخالف سوې و او ددي امکان موجود و چي ده به د سلطنت پر ضد کودتا کړي وای خو دی د جمهوري نظام سره مخالف نه و .

۸ - د جمهوري دولت اصلاحي پروگرام

د ۱۹۷۳ کال تر کودتا څو ورځي وروسته ، مرکزي کميټي محمد داود خان ددولت د رئيس ، صدراعظم ، خارجه وزير او دفاع د وزير په حيث وټاکي او د کودتاچيانو امتيازات او کابينه يي په تصويب ورسولي . د محمد داود خان په فرمان د ۱۹۶۴ کال اساسي قانون لغوه سو . ددولت رئيس محمد داود خان د ۱۹۷۳ کال د آگست د مياشتي پر ۲۳ نيټي خلگو ته د خطاب په وينا کي په اقتصادي او اجتماعي چارو کي د يو لړ بدلونونو وعده ورکړه . په دغه اساس د مځکو اصلاحاتو ته توجه و سوه . په دغه ساحه کي جمهوري دولت دوه قانونه تصويب کړل . ددغو قوانينو پر اساس د شخصي مالکيت اندازه په اوبه لرونکو مځکوکي سل جريبه او په للمي مځکو کي دوه سوه جريبه وټاکل سوه او دا هم پيشبيني سوي وه چي د خلگو اضافي مځکي به د ۲۵ کلونو په قسط پر بي مځکو خلگو باندي خرڅيري . د جمهوري دولت له خوا د مدني او جزايي قوانين تدوين سول . ددغو قوانينو په وسيله د افغاني جامعي دوي مهمي ساحي په قانوني شکل تنظيمي کړه سوي ، چي ددغو قوانينو تدوين د جمهوري دولت د ښو کارونو څخه شميرل کيږي (۳ ۴)

د افغانستان د جمهوري دولت يو مهم اقدام د دولت اوه کلن اقتصادي پلان جوړول و . دغه پلان په ۱۹۷۶ کال کي پيل سو او په ۱۹۸۳ کال کي پای ته رسيدې . په دغه پلان کي (۴۶۰۰) مليونه دالر ه سرمايه گذاري په نظر کي نيول سوي وه چي د پلان په پای کي يي (۲۵۰۰) مليونه دالر ه عايد هيواد ته عرضه کولای سو . لاندې هيوادونو په دغه پلان کي د افغانستان سره مرسته کوله .

- ايران (۱۱۴۱) مليونه دالر ه .

- شوروي اتحاد (۵۷۰) مليونه دالر ه .

- سعودي عربستان (۶۳) مليونه دالر ه .

خينو نورو هيوادونو هم د افغانستان سره د مرستو ژمنه کړي وه (۳۵)

د جمهوريت په وخت کي د کار د قواو يونټونه بيرته فعال سول او د سپرکونو ترميم او مراقبت په ټول هيواد کي پيل سو . د هيواد په مختلفو سيمو کي د سپرکونو اسفالت ته اقدام و سو ، د مزار شريف ، شبرغان ، ميمني او هرات د سپرکونو د جوړولو کار پيل سو . يو بل سپرک چي د لښکرگاه څخه دوشي ، چاربرجکي او د ايران سرحد ته رسيدې کار يي پيل سو . د وسپني د ټپلي سروي چي د هرات څخه تر کندهار او کابل پوري او د لښکرگاه څخه د ايران تر سرحد پوري او د کندهار څخه تر سپين بولدک پوري او د کابل څخه د لوگر د عينک د ميسو تر کانه پوري او د کابل څخه د حاجي گک د وسپني تر کان پوري غزول کيدی او دا ټول (۱۸۱۰) کيلو متر کيدی ، تکميله سوي وه او هغه سپرک چي کابل يي د هزاره جات له لاري څخه د هرات سره وصل کاوه ، کار يي پيل سوی و . او د اوه کلن اقتصادي پلان په پای کي ۸۳ زره هکتاره نوي مځکه د زراعت له پاره آماده کيده . د هيواد د هوايي ترانسپورت په برخه کي د لوگر پر بين المللي هوايي ميدان علاوه لس نور واړه هوايي ميدانونه جوړيدل . د تعليم او تربیي ، عامه روغتيا او د ژوند په نورو برخو کي د توجه وړ بدلونونه راتلل . (۳۶)

په ۱۹۷۴ کال کي سردار محمد نعيم خان شوروي اتحاد ته سفر وکړ چي ددغه

سفر په نتيجه کي ، شوروي اتحاد د افغانستان سره د نورو مرستو وعده وکړه .

د ۱۹۷۴ کال د نومبر په میاشت کې د امریکا خارجه وزیر هنري کسنجر کابل ته سفر وکړ او امریکا هم د محمد داود خان د جمهوري دولت سره د دیموکراسي تر دوري پیره مرسته وکړه . (۳۷)

د ۱۹۷۶ کال د جون په میاشت کې د پاکستان صدراعظم ذوالفقار علي بوتو کابل ته سفر وکړ او دري میاشتي وروسته محمد داود خان د پاکستان د جمهور رئیس په بلنه هغه هیواد ته رسمي سفر وکړ چې د دواړو سفرونو نتایج د توجه وړ وو او داسي تصور کیدی چې په نژدي راتلونکي کې به د دواړو هیوادونو مناسبات پیر بڼه سي ، خو د ۱۹۷۷ کال د جون د میاشتي پر پنځمه نیټه د جنرال ضیاً الحق له خوا په پاکستان کې نظامي کودتا وسوه او د دواړو هیوادونو تماسونه یو څه وخنډیدل .

د ۱۹۷۷ کال د اپریل په میاشت کې محمد داود خان شوروي اتحاد ته سفر وکړ ددغه سفر تفصیل د کتاب په بلي برخي کې لیکل سوی دی .

د ۱۹۷۸ کال په سر کې جمهور رئیس محمد داود خان د لیبیا ، یوگوسلاویا ، هند ، پاکستان ، کویت ، سعودي عربستان او مصر هیوادونو ته سفرونه وکړل چې په هر هیواد کې یې د مرستو غوښتنه منله کیده .

۹ - اساسي قانون

په ۱۹۷۶ کال کې د اساسي قانون د تسوید له پاره دا لاندې یو څلویښت

کسان وټاکل سول .

ډاکټر محمد حسن شرق ، سید عبدالاله ، عبدالقدیر نورستاني ، ډاکټر عبدالمجید خان ، انجینر عبدالنواب آصفي ، غوث الدین فایق ، محمد خان جلالر ، ډاکټر عبدالله عمر ، عبدالکریم عطایي ، پوهاند عبدالقیوم وردگ ، ډاکټر عبدالرحیم نوین ، عزیز الله واصفي ، فیض محمد ، انجینر جمعه محمد محمدي ، علي احمد خرم ، سید وحید عبدالله ، غلام حیدر رسولي ، محمد سرور ، مولاداد ، محمد یوسف ، مولانا عنایت الله ابلاغ ، ډاکټر سعید افغاني ، عبدالهادي هدایت ، ډاکټر محمد آصف سهیل ، پوهاند وفي الله سمیعی ، خلیل الله خلیلي ، مولوي عبدالصیر ، غلام علي

کريمي ، ډاکټر غلام صديق محبي ، جنرال شاه پور خان ، جنرال محمد يحيي نورو ، محمد اکبر عبقری ، محمد اسمعيل قاسمييار ، ډاکټر ضامن علي ، يار محمد دليلي ، سيد مخدوم رهين ، ډاکټر محمد بشير وهابزاده ، عاليه حفيظ ، فاطمه کيفي ، محمد اعظم وهابزاده او محمد ناصر .

د ۱۹۷۷ کال د جنوري د مياشتي پر ۲۶ نېټي د اساسي قانون مسوده د عامو خلگو د خبرتيا له پاره د هيواد په جرايدو کي نشر سوه . د جمهوري دولت اساسي قانون ۱۳۶ مادي درلودي . ددغه قانون پير مواد مخصوصا د شخصي مصونيت احکام دديموکراسي دورې د اساسي قانون موادو ته ورته دي ، چي ځيني ليکوالان دغه ورته والي داسي تعبيروي چي د جمهوريت د وخت د اساسي قانون دغه احکام دديموکراسي دورې د اساسي قانون څخه اخستل سوي دي . اما واقعيت دادې چي محمد داود خان دديموکراسي دورې د اساسي قانون د څو مادو سره مخالف و او ده د ديموکراسي دورې د اساسي قانون نور متن لا پخوا منلی و .

د افغانستان دجمهوري دولت اساسي قانون ، د سياسي احزابو په برخه کي د افغاني جامعي عيني شرايط په نظر کي نه وو نيولي . ددغه اساسي قانون څلويښتمه ماده داسي حکم کوي چي ((د افغانستان د خلگو د سياسي روزني او اجتماعي غوښتنو د څرگندولو په منظور ، تر هغه وخته چي دا آرزو تر سره کيږي او طبيعي ودي ته رسيږي ، په هيواد کي د ملي انقلاب د گوند په لارښوونه کوم چي د افغانستان د خلگو د ۱۳۵۲ کال د چنگاښ د ۲۶ نېټي د مترقي او ولسي انقلاب بنسټ ايښودونکی او مخکښی گوند دی ، يوازي يو گونديز سيستم ټينگ دی)) (۳۸)
څرنگه چي په دغه کتاب کي به بي وروسته ولولې د اساسي قانون دغي مادي په هيواد کي پيري ستونزي را پيدا کړي .

۱۰ - لويه جرگه

د اساسي قانون د تصويب له پاره د ۱۹۷۷ کال د فبروري د مياشتي پر ۱۹ نېټي په کابل کي يوه لويه جرگه جوړه سوه . ددغي جرگي ټول غړي (۳۴۹) تنه وو

د ديموکراسي د دورې پر خلاف د دغې جرگې (۲۱۹) غړي د افغانستان د لويو جرگو په عنعنوي طريقي د خلگوله خوا په جرگو کې وټاکل سول او (۱۳۰) تنه دولت د رئيس محمد داود خان له خوا لوي جرگې ته معرفي سول . دغه لويه جرگه د پنځلسو ورځو له پاره په کابل کې د ايره وه . دغې جرگې د ۱۹۷۷ کال د مارچ د مياشتې پر څلورمې نېټې اساسي قانون تصويب کړ او محمد داود خان يې د شپږو کلونو له پاره د جمهور رئيس په حيث وټاکې . نوې اساسي قانون د ۱۹۷۷ کال د مارچ د مياشتې پر ۱۴ نېټې د محمد داود خان له خوا توشيح او نافذ سو . د دغې لوي جرگې رئيس عزيزالله واصفي و .

۱۱ - د ملي انقلاب گوند

جمهوري دولت اراده وکړه چې د څه مودې له پاره به يوازې دولتي حزب په افغانستان کې د سياسي فعاليت اجازه ولري او دغه موضوع يې د ۱۹۷۷ کال په اساسي قانون کې تسجيل کړه . د جمهوري دولت دغه اقدام د هيواد د ځوان نسل د شديد عکس العمل سره مخامخ سو .

په ۱۹۶۳ کال کې محمد داود خان پاچا ته د دوه حزبي سيستم ديموکراسي پيشنهاده کړي و چې دغه پيشنهاده د افغانستان د هغه وخت د شرايطو سره برابر يو پيشنهاده و او د افغانستان پيرو منورينو به په دغو احزابو کې برخه اخستي وای . ولي ديموکراسي په لسو کلونو کې چې په افغانستان کې مختلفو ايدولوژيگانو لاره پيدا کړه او په هيواد کې بسې او کيڼ اړخ لوي سياسي ډلې جوړې سوي او د افغانستان اکثر منورين به دغو ډلو کې جذب سول ، نو د جمهوريت په وخت کې ددې امکان موجود نه و چې ددغو ډلو غړي په آسانه د خپلې عقيدې څخه انحراف وکړي او يا د سياسي فعاليت څخه لاس واخلي .

د ملي انقلاب حزب په افغانستان کې پير تعميم نه سو ، يوازې په داخله ، خارجه او سرحداتو په وزارتونو کې ددغه گوند له پاره څو غونډې و شوي او پيرو محدودو اشخاصو ددغه حزب له پاره فعاليت کاوه . په جمهوري دولت کې دملي انقلاب حزب

عملاً دري اړخونه درلودل چې حکومت هم پر دغو دروو اړخونو ویشل سوې و .

- د سيد عبدالاله ، عبدالقدير نورستاني او غلام حيدر رسولي پله .

- د پوهاند عبدالقيوم وردگ او ډاکټر عبدالمجيد خان پله .

- د سيد وحيد عبدالله او عزيزالله واصفي پله .

د بوي ډلي مشر عزيزالله واصفي د حزبي جلب او جذب له پاره د افغانستان شمالي او غربي ولايتونو ته يو سفر وکړ . کله چې واصفي د ارزگان په ولايت کي و کابل راديو د ملي انقلاب د حزب د مرکزي کميټي د پنځه غړو لکه ډاکټر عبدالمجيد خان ، پوهاند عبدالقيوم وردگ ، سيد عبدالاله ، غلام حيدر رسولي او عبدالقدير نورستاني نومونه اعلام کړل ، چې د واصفي او سيد وحيد عبدالله ډلي ته يې په مرکزي کميټي کي ځای ور نه کړ . سيد وحيد عبدالله او پنځو وزيرانو ، عزيزالله واصفي ، وفي الله سميعي ، عبدالکريم عطايي ، تواب آصفي او عبدالله عمر د محمد داود خان ددغه اقدام په مقابل کي استعفا وکړه ، بله ورځ سردار محمد نعيم خان د جمهور رئيس او مستعفي وزيرانو تر منځ وساطت وکړ او وزيران بيرته خپلو وظيفو ته ولاړل (۳۹)

څرنگه چې د ملي انقلاب حزب د ايران د رستاخيز د حزب لاره تعقيبوله ، نو ښه

داده چې دلته د ايران د رستاخيز حزب په يو څه تفصيل سره وليکل سي .

د ۱۹۷۵ کال د مارچ په مياشت کي د ايران پاچا د خپل هيواد د ملکي او نظامي لويو اشخاصو په بوي غونډي کي د (ايران نوين) او (مردم) په شمول د ايران ټول سياسي احزاب منحل کړه او ددغو احزابو پر ځايي دامير عباس هويدا په مشري د رستاخيز په نامه د يوه نوي حزب جوړول اعلان کړه . ده په دغي غونډيکي وويل چې د ايران پيشرفت ډير سريع دی چې پر دغو انکشافاتو باندې د انتقاد گنجايش نه سته نو د مخالف حزب جوړول بي لزومه دې . ده ټولو ايرانيانو ته امر وکړ چې په دغه نوي حزب کي شامل سي . ده وويل چې ، که کوم ايراني ادعا وکړي چې د سياست سره علاقه نه لري ، دغه ايراني بايد خپله دغه ادعا په اثبات ورسوي او د ايران ددولت څخه دي هم څه شې و نه غواړي . د ايران پاچا د تودي د حزب په ارتباط وويل چې دغه خلگ بي وطنه دي چې تر دي وروسته په ايران کي ددوی ځای زندان دی او يا

پاسپورتونه به اخلي او د ايران څخه به وزي (۰ ۴)

د رستاخيز د حزب د (جناح سازنده) د اړخ مشر امير عباس هويدا او د (جناح پيشرو) د اړخ مشر آموزگار و .

ايراني ليكوال ابراهيميان په خپل اثر كې ليكي (د رستاخيز حزب د دوو متفاوتو ډلو په مشوره طرحه او جوړ سوې و . يوه ډله هغه ايرانيان وو چې د امريكا په يونورستيو كې يې تحصيل كړې وو . دغه ډله د امريكا د هاروډ د پوهنتون د سياسي علومو د استاد Huntington د فلسفي پيروان وو . دغه امريكايي استاد عقیده لري چې ، په مخ پر انكشافو هيوادونو كې د ثبات او استحکام يوازني لاره داده چې په دغو هيوادونو كې يو قوي او بانضباطه حكومتي حزب جوړ سي او دغه قوي حزب كولاى سي چې په هغه هيواد كې د دولت او جامعي تر منځ عملي رابطه ټينگه كړي . او ددغه حزب په وسيله دولت كولاى سي چې عام ولس متحد او بسيج كړي . او هم ددغه حزب په وسيله دولت كولاى سي چې د مخالفينو د تخريب مخه و نيسي . ولي دغو ايرانيانو د هنتنگتون د افكارو دغه برخه د نظره غورځولې وه چې ، په نني عصر كې سلطنتي نظام بي لزومه دى ، او په يوه هيواد كې يو حزب بايد د حكومت د لاس آله نه وي چې د هغه په وسيله خلك تر خپل كنترول لاندې راولي ، بلكه دولت او جامعه بايد يو پر بل باندې متقابل تاثيرات ولري .

د مشاورينو دوهمه ډله د شيراز د ولايت پخواني كمونستان وو چې د ۱۹۵۰ كال په لسيزي كې د تودي د حزب څخه جلا سوي وو او اوس د اسدالله علم له لاري څخه دغي وظيفي ته گمارل سوي وو . دغي ډلې ادعا كوله چې په ايران كې يوازې دليبنستي ډلې په شكل يو حزب كولاى سي چې د ايران ولس متحد او بسيج كړي . او د ايران دولت بايد خپله عنعنوي لاره پريردي او د يوي عصري جامعي د جوړولو له پاره نوي لاره غوره كړي) دغه ليكوال دا هم ليكي (د رستاخيز د حزب هدف داو چې د زړې طريقي نظامي دكتاتورې په يوي حزبي دكتاتورې بدله كړي . دوى به ويل چې مور د سوسياليزم او سرمايه داري نظامونو څخه ټول بڼه شيان اخلو ، او مور يوه منطقي رابطه ددولت او خلكو تر منځ جوړوو ، او دغه كار به د لوى ليډر يعني د ايران د پاچا

سره مرسته وکړې چې خپل سپين انقلاب سر ته ورسوي او ايران لوی تمدن ته ورسوي . د رستاخيز حزب مرکزي کمیته او سياسي بيورو درلوده . دغه حزب د مې د میاشتي لومړي ورځ د کارگرانو د ورځي په نامه نمانځله . په دغه حزب کې د ايران ۱۶ ملیونه خلگ شامل سول ، او د ايران هغه ناراضي خلگ چې پير کلونه ددې له پاره منتظر وو چې یو وخت به د ايران د مسلط نظام سره خپله مبارزه پیل کړي ، دغه خلگ مجبور سول چې د رستاخيز په حزب کې شامل سي او حتي د ايران په بازارونو او کوڅو کې د (۲۵۰۰) کالونو د شهنشاهیت سندرې ووايي .

د رستاخيز حزب د مذهب په شمول د ايراني جامعي په ټولو امورو کې مداخله وکړه چې حتي اسلامي تقويم يې وپراوه او د هغه پر ځای يې د شهنشاهیت جنټري جوړه کړه ، چې ددوی په عقیده ايران په يوه ورځ د ۱۳۵۵ کال څخه ۲۵۳۵ کلونو ته ورسيدې . چې په نتيجه کې د رستاخيز حزب د ايران ټول رژيم کمزوره کړ او د ايران پاچا يې د ايراني جامعي څخه تجريد کړ .

پخوا به د ايران دولت داسي ويل چې، هغه کسان چې زموږ پر ضد نه دي هغه کسان زموږ ملگري دي . ولي د رستاخيز حزب داسي خطرناکه شعارونه ورکول چې ، هغه کسان چې زموږ له پاره فعالیت نه کوي ، دوی زموږ پر ضد دي . (۰)

وروسته آيت الله خميني د خپل تبعیدگاه يعني عراق څخه داسي فتوا صادره کړه چې ، د رستاخيز حزب غير ملي او غير اسلامي دی . ده د خپلو پيروانو څخه وغوښتل چې په دغه حزب کې شامل نه سي . چې په آخر کې په ۱۹۷۷ کال کې په ايران کې اسلامي انقلاب پیل سو او تر ۱۶ میاشتو مبارزو وروسته د ۱۹۷۹ کال د فبروري په میاشت کې دغه انقلاب ثمر ته ورسيدې . (۱)

څرگه چې دمخه اشاره ورته وسوه د افغانستان په ديموکراسي دورې کې گڼ شمير حزبونه په افغانستان کې جوړ سوي وو ، چې جمهوري دولت ته گرانه وه چې پر دغو ټولو احزابو باندي د بطلان ليکه کش کړي او يوازي يو دولتي حزب چې د پاسه څخه راغلې وي پر افغاني جامعي باندي مسلط کړي . جمهوري دولت مجبور و چې د نورو احزابو په مقابل کې د ايران د پاچا روش انتخاب کړي او بيرته په افغاني جامعي کې

سياسي اختناق راولي چي په دغه صورت کي نورو احزابو ته پرته تر مخکي لاندې فعاليت او نظامي کودتا څخه بله لاره نه پاته کيده . د بلي خوا څخه جمهوري دولت فيصله وکړه چي د ملي انقلاب حزب د رستاخيز د حزب په شان دوه اړخونه او مرکزي کمیته ولري ، او ددو اړو اړخونو مشران يي د مرکزي کمیټې د غړو په حيث و ټاکل . د محمد داود خان د اعتماد وړ سپري سيد وحيد عبدالله د جمهور رئيس پر دغي فيصلي باندي اعتراض وکړ . دغه حادثه دا ثابتوي چي محمد داود خان په دغه وخت کي د خپل حکومت پر غړو باندي هم کنترول د لاسه ورکړې و . تر څو چي په افغانستان کي د ثور کودتا و سوه .

۱۲ - په ايران کي افغاني کارگران

د ۱۹۷۰ په لسيزه کي چي په بين المللي بازارونو کي د تيلو بيه لوړه سوه او دتيلو د هر بيرل بيه د ۱۲ دالرو څخه ۳۶ دالرو ته ورسيده ، نو د خليج ټول هيوادونه د باد راوړو بي حساب دالرو نو خاوندان سوه . په ايران ، سعودي عربستان ، کويت او متحده اماراتو کي پيري صنعتي او عمرانې پروژي تر کار لاندې ونيولي سوي ، چي د پاکستان ، بنگله ديش او هند پيرو ماهرو او غير ماهرو کارگرانو دغو هيوادونو ته د کار له پاره ورتلل .

ما په مشهد کي د يوه پاکستاني متقاعد جگړن څخه چي په کويت کي يي کار کاوه پوښتنه وکړه چي څه تعداد نظامي پاکستانيان د کويت ددفاع په وزارت کي کار کوي ؟ ده زما په جواب کي وويل ((هلته زمور تعداد دومره پير دی چي که مور وغواړو په هغه هيواد کي کودتا کولای سو)) د ۱۹۷۰ په لسيزي کي د پاکستاني کارگرانو د لاس مزد په هر کال کي ديرش مليونو دالرو ته رسيدې ، او په دغو دالرو به په پاکستان کي کارخاني جوړيدلي .

افغاني کارگرانو هم د خليج هيوادونو ته د کار پيدا کولو هڅي پيل کړي څرنگه چي پيرو افغانانو ته د پاسپورت اخستل مشکل کار و ، نو ځکه دوی غير مجاز د افغاني

سرحد څخه تيريدل او د ايران په کارخانو او زراعتي پروژو کې يې په لږ اجرت کار کاوه . ايرانيانو چې د خپلو عمرانې پروژو له پاره د کوریا او فلپين څخه عادي کارگران استخدامول ، دوی ته افغاني ارزانه بشري قوه چې نه يې د خوب ځای غوښت او نه يې ددوی سره د کار د ساعتونو حساب کاوه او په صحي بيمې هم نه پوهيدل ، يو لوي نعمت و . څرنگه چې افغاني کارگران د غير قانوني لارو څخه د ايران خاورې ته ننوتل او د ايران په کليو کې به يې په پټه کار کاوه ، دوی د خپل اجرت د خوندي ساتلو له پاره مطمئن ځای هم نه درلود . دوی مجبور وو چې د کارخانو د مالکانو څخه غوښتنه وکړي چې ددوی اجرت په کارخانو کې وساتي او کله چې دوی افغانستان ته ځي خپلې پيسې به د کارخانو څخه واخلي . د ايران د پيرو کارخانو مالکان به د افغاني کارگرانو پر اجرت باندې منکر کيدل او افغاني پير کارگران به يې تر څو مياشتو کارکولو وروسته تش لاسونه د خپلې کارخانې څخه شپړل . هره ورځ به پيرو افغاني کارگرانو افغاني جنرال قونسلگري ته مراجعه کوله ، چې په لکونو ايراني ريال د جنرال قونسلگري په مرسته د ايران د کارخانو د مالکانو څخه تحصيل شوي دي .

پيرو افغاني کارگرانو به صرف څو مياشتې په ايران کې کار کاوه او بيا به بيرته افغانستان ته تلل . په دغو کلونو کې نژدې اته لکه افغانان په ايران کې په کار بوخت وو چې ددوی پير وخت به د افغانستان او ايران تر منځ په تگ او راتگ کې تيريدې ، پير خطرونه به هم دغو کارگرانو ته متوجه وو . په سرحدي سيمو کې به غلو د افغاني کارگرانو مخه نيوله او ددوی پيسې به يې ددوی څخه اخستي او کله کله به د سر تاوانونه هم دوی ته رسیده . په دغو کلونو کې پير خارجي اسعار افغانستان ته راوړل سول چې د يوه امريکايي دالر بيه ۳۶ افغانیو ته را پيټه سوه . دغه پير شمير کارگران چې په ايران کې په کار بوخت وو ، په افغانستان کې يې صنعت او زراعت ته پير تاوان ورسوی . د افغانستان په غربي سيمو کې د بزگرانو د کمبود په وجه د زراعتي محصولاتو مقدار پير لږ سو .

په ۱۹۷۵ کال کې د ايران دولت د افغانستان څخه د ۳۰ زرو عادي کارگرانو د استخدام غوښتنه وکړه ، د ايراني مقاماتو پيشنهاده دا و چې د افغانستان دولت دي دغو

کارگرانو ته د هويت يوه مخصوصه پاڼه ورکړې او دغه کارگران به د اسلام قلعه او تايياد د لاري څخه به ايران ته ورځي او د ايران لويو ښارونو ته انتقاليري او ، هلته به ددغو کارگرانو له پاره د اوسيدلو ځايونه او بانکي حسابونه آماده کيږي . ولي افغاني مقاماتو په دغي برخي کي کوم اقدام و نه کړ . چي په پای کي ايراني سرحدي مقاماتو په خصوصي توگه يو زر افغاني کارگرانو ته اجازه ورکړه چي د اسلام قلعه او تايياد له لاري څخه د ايران خاوري ته داخل سي . د تهران د کارخانو له خوا ددغو کارگرانو د انتقال له پاره تايياد ته سرويسونه راستول سوي وو ، دوی يو تعداد افغاني کارگران په سرويسونو کي سپاره کړل ، ولي ددغو کارگرانو څخه حتي يو سړي هم د تهران ښار ته و نه رسيد ، په دي چي افغاني کارگران په لاري کي د سرويسونو څخه پلي سول او د ايران په کليوکي په کارونو بوخت سول (٤٢)

١٣ - پر جمهوري نظام ولي کودتا وسوه ؟

محمد داودخان تر خپل صدارت لس کاله وروسته کودتا وکړه چي په دغو کلونو کي زمور به سيمي او نوري نړي کي لوی بدلونونه راغلي وو . په افغانستان کي د لسو کلونو له پاره ديموکراسي وه ، نوې اساسي قانون نافذسوې و ، په هيواد کي د دو تقينني دورو د شورا د غړو د ټاکلو له پاره آزاد انتخابات سوي وو . قضايه قوه د حکومت څخه جلا سوي وه ، د کابل په ښار کي آزادي جريدي خپريدي ، او په هيواد کي پير احزاب جوړ سوي وو ، او د نړي متضادو ايدلوژيگانو په هيواد کي نفوذ کړې و او د نړي پير هيوادونه په افغانستان کي دخپلو مفکوروي تسلط په لټه کي وو .

د محمد موسي شفيق حکومت د ايران او ځينو عربي هيوادونو سره اقتصادي او کلتوري اړيکي ټنگي کړي ، د ايران سره يي د هلمند د اوبو معاهده لاس ليک کړه ، د تهران د راديو څخه د پښتوژبي خپروني پيل سوي . او د پاکستان د هيواد سره هم د افغانستان عادي مناسباتو ادامه درلوده .

د ١٩٧٠ په لسيزي کي چي د تيلو بيه ډيره لوړه سوه ، د خليج بډايو هيوادونو مخصوصا ايران زمور په سيمي کي د امريکا په گټه او د شوروي اتحاد پر ضد څه

اقدامات پیل کړه .

پاکستان چې د خپلي شرقي برخي (اوسني بنگله ديش) دروند بېټې د خپلو اوږو څخه غورځولې و ، نو په پير اطمینان سره يې د اوسني پاکستان په آبادولو پیل وکړ څرنگه چې مرکزي او د آسيا د جنوب ختيز نظامي اتحاديې چې پاکستان په هغوي کي غړيتوب درلود ، د منځه تللي وي ، نو پاکستان د هغه سياسي او اقتصادي فشاره څخه خلاص سو چې د شوروي اتحاد له خوا دغه هیواد ته متوجه و .

امريکا او نورو غربي هیوادونو د ۱۹۵۰ او ۱۹۶۰ په لسيزه کي د شوروي اتحاد د نفوذ د مخنيوي په غرض په منځني ختيز او د آسيا په جنوب کي نظامي اتحاديې جوړي کړي . دغي اتحاديې په عمل کي ناکامي سوي ، او د ۱۹۷۰ په لسيزي کي ددغو اتحاديو پر ځای د امريکا په لارښونه د ايران او د خليج د بډايو هیوادونو په وسيله په منځني ختيز او د آسيا په جنوب کي جاسوسي فعاليتونه پیل سول چې د ايران جاسوسي دستگه ساواک او سي آی ای او د سعودي عربستان د جاسوسي دستگه په افغانستان او د منطقي په نورو هیوادونو کي د شوروي اتحاد د نفوذ د کمولو له پاره اقدامات پیل کړه ، چې په افغانستان کي ددغو تخريبي عملياتو مقدماتي مراحل د افغانستان دديموکراسي په دوري کي شروع شوي وو (۴۳)

د عدم انسلاک په نهضت کي هم څه بدلونونه راغلي وو . دغه نهضت چې د باندونگ په کنفرانس کي يې ۲۷ غړي درلودل ، د ۱۹۷۰ په لسيزي کي يې د غړو شمير دري برابره سو ، او ځينو انقلابي هیوادونو لکه کيوبا ، زمبابوې ، د فلسطين د آزادې نهضت او داسي نور هیوادونه ددغه جنبش په غړيتوب و منل سول ، چې ددغو انقلابي غړو په ورتگ سره دغه جنبش خپله عنعنوي د منځ ليکه پرېښووله او د شوروي اتحاد سياست ته يې ميلان پيدا کړ . د مثال په توگه . په ۱۹۷۹ کال کي ددغه نهضت د کنفرانس په پرېکړه ليک کي چې په هاوانا کي يې صادر کړی و ، تر شل واړه پير يې د امريکا امپرياليزم غندلې و ، ولي په دغه پرېکړه ليک کي حتي يوواري هم د شوروي اتحاد سياست نه و غندل سوی . (۴۴)

محمد داود خان په دغو کلونو کي کودتا وکړه او په دغي پېچلي او ماين گذاري

شوي سياسي مرحلي کي بي د افغانستان دولت واگي په لاس کي واخستي .

١٤ - کورني ستونزي

ډاکټر محمد حسن شریک لیکي چې ((مور په ١٩٧٠ کال کي تصمیم ونيو چې په افغانستان کي به د کودتا د لاري څخه سلطنتي نظام ته خاتمه ورکوي ، او دري کاله وروسته مور کامیابه کودتا وکړه . ولي پير ژر د کودتا ملگري او مخصوصا د مرکزي کمیټي اوه غړي د محمد داود خان د نظره ولويدل او د حساسو مقامونو څخه ليري کړل سول ، او محمد داود خان پر هغو اشخاصو تکیه پاته سو چې مور د هغو پر ضد کودتا کړي وه)) (٤٥)

Selig Harison لیکي ((تر کودتا يو کال وروسته محمد داود خان په دولت کي تصفيه پيل کړه ، ده د ١٩٧٤ کال د جولای په میاشت کي دوه سوه د اردو هغه نظامي افسران ليري کړل چې په شوروي اتحاد کي بي تحصیل کړی و . ده د ١٩٧٥ کال د اکتوبر په میاشت کي څلویښت نور همدغه پول صاحب منصبان د اردو څخه وایستل . ده شوروي اتحاد ته د نظامي افسرانو لیرل محدود کړل او ځيني عسکري صاحب منصبان بي هند ، مصر ، ترکیي او امریکا ته و لیرل)) دی لیکي ((د محمد داود خان بل مهم اقدام د ملي انقلاب د حزب جوړول وو چې په اساسي قانون کي بي د نورو سياسي ډلو فعالیت منع کړ ، نورو سياسي گوندونو د محمد داود خان ددغه تصمیم سره مخالفت وکړ او دجمهوري نظام پرضدي وسيع تبلیغات کول)) دی لیکي ((پیره مهمه حادثه د ١٩٧٥ کال د نومبر په میاشت کي پېښه سوه چې په دغي میاشت کي جمهوري نظام پر دو مهمو او حساسو مسایلو باندي لکه د هلمند د اوبو معاهده او د پښتونستان پر موضوع باندي عقب نشيني وکړه . يعني محمد داود خان تر کودتا دوه کاله وروسته حاضر سو چې د هلمند د اوبو معاهده د ایران سره ومني کله چې محمد داود خان د ١٩٧٨ کال د مارچ د میاشتي پر پنځمي نیټي د پاکستان د سفر څخه بیرته کابل ته راغی ، هغه وخت د کابل په سياسي حلقو کي ویل کیدل چې محمد داود خان د پورني کرښه په رسمیت پیژندلي ده . دغي آوازي هغه

وخت لا پيري تودي سوي چي جمهور رئيس محمد داود خان د پښتنو او بلوڅو مشرانو او اته زره مهاجرو بلوڅو ته وويل چي د ۱۹۷۸ کال د اپريل د مياشتي تر ۳۰ نيټي پوري بايد د افغانستان د خاوري څخه ووزي (((۴۶)

- دی د اجمل خټک د قوله ليکي چي ((محمد داود خان مور ته وويل چي جنرال ضياء الحق هغه پښتانه او بلوڅ چي د ذوالفقار علي بوتو په وخت کي بنديان شوي وو آزاد کړي دي او تاسي د ضياء الحق تر رهبري لاندي خپل حقوق تر لاسه کولای سې ، او ما د محمد داود خان ددغه تصميم سره مخالفت وکړ)) (۴۷)

- نبي عظمي په خپل اثر کي ليکي چي ((کله چي محمد داود خان ، جمهوري اردو د اسلامي تندروانو ، ماويستانو او د محمد هاشم ميوندوال د پلويانو څخه پاک کړ ، نو بيا وار د پرچميانو تصفيي ته ورسيد چي دوی د اردو څخه و باسي . محمد داود خان زما عظيمي ء په شمول پير پرچميان د دولت د حساسو خاينونو څخه ليري کړل . او ده په واضح ډول پر ټولو چپو جرياناتو باندي د بطلان ليکه کش کړه . د خارجه وزارت د معين سيد وحيد عبدالله په تحريک ، په مرکزي کميټي کي انشعاب راغی او مرکزي کميټه پر دوو برخو ويشله سوه چي يوي خوا ته محمد داود خان ، عبدالاله ، عبدالقدير نورستاني، غلام حيدر رسولي ، سرور نورستاني او غوث الدين فايق وو او بلي خوا ته ډاکټر محمد حسن شرق ، فيض محمد ، جگړن ضياء مجيد ، پگړمن محمد يوسف او جگړن مولاداد واقع سوي وو . کله چي ډاکټر محمد حسن شرق په جاپان کي او فيض محمد په اندونيزيا کي دسفيرانو په حيث و ټاکل سول او جگړن ضياء مجيد هند ته د نظامي آتښه په حيث وليږل سو ، نو د جمهوريت مرکزي کميټه د منځه ولاړه او محمد داود خان او دده پلي دولت ټول واک په لاس کي واخست)) (۴۸)

- د جولای د مياشتي د ۱۷ نيټي تر کودتا وروسته د جمهوري دولت په مرکزي کميټي او کابيني کي پير ژر کشمکش او اختلافات پيل سوه چي پيرو دغو اختلافاتو ته سيد وحيد عبدالله لمنه وهله . په سر کي پاچا گل وفادار او عبدالحميد محتاط خپل مقامونه د لاسه ورکړه او بيا ډاکټر محمد حسن شرق ، فيض محمد او احمد ضياء مجيد په ترتيب جاپان ، اندونيزيا او هند ته وليږل سوه . تر دغو تغييراتو وروسته د سيد وحيد

عبدالله او عزيزالله واصفي د پلي او سيد عبدالاله ، عبدالقدير نورستاني او غلام حيدر رسولي د پلي تر منځ اختلافاتو بروز وکړ چې د ثور تر کونتا پوري يې ادامه درلودله .

- د جمهوريت په وروستي کال کي سردار محمد نعيم خان او محمد عمر داود د محمد داود خان د اداري روش سره موافق نه وو ، څرنگه چې پاچا گل وفادار وايي چې محمد نعيم خان د نظام د تغيير په برخه کي دده سره اوردي خبري کړي وي او غوث الدين فايق هم په خپل اثر (رازي را که نمي خواستم افشا گردد - ١٤٢ مخ) کي د سردار محمد نعيم خان د قوله دغي موضوع ته په تفصيل اشاره کړي ده .

- پيرو افغانانو د جمهوري دولت سره مخالفت پيل کړ . په پای کي خبره دي ځای ته ورسیده چې د جمهوري نظام د پلان وزير علي احمد خرم په سپينه ورځ د جاپاني يوه هیأت سره د ليدلو په وخت کي د خپل دفتر څخه و ایستل سو او د پلان د وزارت په مخ کي ووژل سو او قاتل هم وتبستيدې .

١٥ - د ايران سره د افغانستان مناسبات

د ١٩٧٠ په لسيزي کي ايران د خپلو سرشارو دالرو په وسيله د منځني آسيا او ليري ختيز په هيوادونو کي بيل بيل فعاليتونه پيل کړل . د ايران دولت د افغانستان سره خپل پخواني ساړه مناسبات تاوده کړه ، او د محمد موسي شفيق د حکومت په وخت کي ددواړو هيوادونو تر منځ د هلمند د اوبو معاهده لاس ليک سوه ، ددغي معاهدي مصدقه اسناد لا نه وه تبادله سوي چې محمد داود خان کودتا وکړه . دوه کاله وروسته جمهوري دولت هم حاضر سو چې د هلمند د اوبو معاهده ومني او د محمد داود خان خاص نماينده سردار نحمد نعيم خان په تهران کي وويل ((د هلمند د اوبو معاهده د افغانستان او ايران ددوستي په بحر کي يو څاڅکي دی)) چې وروسته ددغي معاهدي مصدقه اسناد د زلمي محمود غازي له خوا په تهران کي تبادله سوه . او هم د ١٩٧٠ په لسيزي کي د ايران پاچا د امريکا او پاکستان په مرسته غوښتل چې په افغانستان کي د شوروي اتحاد نفوذ ته خاتمه ورکړي .

مروت په خپل اثر کې لیکي چې ((په ۱۹۷۶ کال کې د امریکا د ملي امنیت رنيس Brezezinski د امریکا په خارجي سياست کې د ۷۰ منظوي نفوذ ۷۰ مفهوم طرح او اختراع کړ . ده ددغي مفکورې د عملي کولو له پاره د ایران پاچا دي ته و هڅاوه چې په آسیایي هیوادونو کې خپل رول و لوبوي ، او په دغه وخت کې د ایران پاچا په خپله هم علاقه درلوده چې د خلیج او جنوبي آسیا په هیوادونو کې لاس وهنه وکړي . امریکایانو د ایران پاچا دي ته هم تشویق کړ چې د خپلو همسایه هیوادونو سره مالي مرستې وکړي د امریکا ددغي توصیې پر اساس د ایران دولت د پاکستان سره ۷۰۰ ملیونه دالره مرسته وکړه . او د ۱۹۷۳ کال څخه بیا تر ۱۹۷۵ کال پوري د ایران دولت د افغانستان سره ۵۰ ملیونه دالره مرسته کړې ده . واشنگتن د سعودي عربستان ، کویت او جاپان هیوادونه هم تشویق کړل چې د افغانستان سره مالي مرستې وکړي . په کابل کې د امریکا سفیر Theodore Elliot محمد داود خان دي ته تشویق کړ چې د واقعي بي طرفي پیروي وکړي . او ده د افغانستان جمهوري دولت دي ته و هڅاوه چې د پښتونستان موضوع چې پیر یې افغانستان پر شوروي اتحاد باندې تکیه کړی دی ، پریږدي)) (۴۹)

سلك هریسن لیکي ((په ۱۹۷۴ کال کې د ایران دولت په آسانه شرایطو څلویښت ملیونه دالره پور د افغانستان دولت ته ورکړ چې دا د هغه دوه ملیاردو دالرو پیش پرداخت و چې د لسو کلونو په موده کې د ایران دولت له خوا افغانستان ته ورکول کیدل . ایرانیانو غوښتل چې د مرستو په برخې کې په افغانستان کې د شوروي اتحاد ځای و نیسي ، او په افغانستان کې د اورگاډي او لویو لارو پروژې په کار واچوي ، چې په دغه طریقه به افغانستان د شوروي اتحاد څخه بي نیازه کړي . افغاني کارگران په آزاد ډول د دواړو هیوادونو تر منځ تگ او راتگ کاوه ، چې دغه افغاني کارگران د ایران په اقتصادي او عمراني پروژو کې په کار بوخت وو .

په افغانستان کې د ایران د جاسوسي دستگاه ساواک د پخوا څخه ځای پر ځای سوي K.G.B. پر ضد اقدامات پیل کړل . د سعودي عربستان ، پاکستان ، هند او چین جاسوس فعالیتونه هم په افغانستان کې پیل سوي وو . ساواک او سي . آی . ای په

افغانستان کې په ګډه فعالیت کاوه ، دواړو شبکو په افغانستان کې د بنیادګرا ګروپونو سره هم یوه اندازه همکاري درلوده . دغو ټولو جاسوسي دستګاوو په افغانستان کې داسې با معلوماته خلګ استخدام کړل چې دوی ته یې د افغانستان په اردو او دولت کې هغه کسان معرفي کول چې د کمونستانو سره همدردې لرل .

د ایران دولت امریکایي اسلحه ، د مخابراتي آلات او ځني نورې مرستې د محمد داود خان هغو مخالفینو ته ورکړې چې د افغانستان په غربي سیمو کې یې ژوند کاوه . د ایران ځینې مرستې د پاکستان حکومت ته ورکړه سوې چې افغاني بنیادګرا ګروپونو ته یې ورکړې ، چې د ایران دغې مرستې دسویه سرحد د ګورنر نصیرالله بابر په وسیله افغاني بنیادګرا ګروپونو ته ورکړه سوې چې ددغو مرستو په نتیجه کې د پنجشیر پر امنیتي پوستې باندې یو څه عملیات و سول)) (۵۰)

په ۱۹۷۴ کال کې چې د افغانستان او ایران تر منځ د تیلو د قرار داد نیټه پای ته رسیدلې وه ، د ایران دولت افغانستان ته پیشنهاد وکړ چې که افغانستان د شوروي اتحاد سره د تیلو تر خپل قرار داد تیر سي ، نو د ایران دولت به د پخواني قرار داد مطابق افغانستان ته هر یو تن تیل په شل دالره ورکړي . او که افغانستان د شوروي اتحاد څخه د تیلو رانیولو ته ادامه ورکوي ، نو بیا د افغانستان سره د تیلو نوې قرار داد د خلیج د بېي مطابق هر یو تن به په ۱۲۰ دالره لاس لیک سي . ولي د افغانستان دولت د ایران دغه پیشنهاد و نه مانه او نوې قرار داد د خلیج د بېي مطابق د دواړو هیوادونو تر منځ لاس لیک سو . (۵۱)

د ۱۹۷۵ کال د اپریل په میاشت کې جمهور رئیس محمد داود خان تهران ته رسمي سفر وکړ . زه ددغه سفر په وخت کې په تهران کې وم . په بین المللي روابطو کې ددې اصل ټینګ رعایت کېږي ، چې کله چې د یوه هیواد مشر بل هیواد ته په رسمي سفر بلل سوې وي ، نو د کوربه هیواد مشر د خپل میلمه د اقامت په ورځو کې د خپل هیواد څخه د باندې سفر نه کوي . ولي د ایران پاچا د افغانستان د جمهور رئیس محمد داود خان د مسافرت په وخت کې ددغه اصل مراعات و نه کړ ، او کله چې محمد داود خان په اصفهان کې و ، د ایران پاچا د خپل هیواد څخه ووت او د

سلطان قابوس د لیدلو له پاره یې عمان ته سفر وکړ . (۵ ۲)

محمد داود خان د خپل حیثیت او ملي گټو د ساتلو په خاطر د خپل صدارت په وخت کې د غربي نړې او په سر کې د امریکا غوښتنو ته سر ټیټ نه کړ ، او ،محمد داود خان د جمهوریت په وخت کې د شوروي اتحاد مشر برژنېف ته مخامخ کلک جواب ورکړ . ولي ده د ایران د پاچا پر دغه نامناسب عمل باندي اعتراض و نه کړ ، که دغه نه اعتراض د ایران د څو دالرو مرستي له پاره وي ، نو د شاعر په قول :

احتیاج د زماني هسي بلا ده

و دلاک ته پاچا کښینوي سر تور (۵ ۳)

د ایران دولت افغانستان ته اقتصادي مرستي ددي له پاره ور کړي دي چي جمهور رئیس محمد داود خان به په خپل دولت کې کمونستي عناصر تصفيه کړي . سلك هریسن لیکي ((په تهران کې ء جعفر ندیم ء چي د ایران په خارجه وزارت کې دریم سپری دی ما ته په ډیر اطمینان سره وویل چي د ایران جاسوسي دستگاہ ساواک د محمد داود خان په جمهوري رژیم کې کار کوي او افغانستان ته د ایران اقتصادي مرستي مشروطي دي او شرطونه یې دادي چي د محمد داود خان جمهوري دولت باید د خلق او پرچم حزبونه د منځه یوسي ، افغانستان باید د پاکستان سره د دوستي تړون لاس لیک کړي ، افغانستان خپلو ټولو تخریبي عملیاتو ته چي د پښتنو او بلوڅو په قبایلو کې یې لري خاتمه ورکړي)) دی زیاتوي ((د پورتنی مسایلو په هکله په کابل کې د انگریزانو سفیر Roy Crook چي د افغانستان د مسایلو متخصص دی ده ما ته وویل چي که د ایران دغه دیپلوماسي په افغانستان کې په بیړه لا نوره پر مخ ولاړه سي ، نو د شوروي اتحاد د عکس العمل سره به مخا مخ سي)) دی لیکي ((په راتلونکو کلونو کې د محمد داود خان جمهوري دولت خپله داخلي او خارجي پالسي ښې خوا ته واړوله او د ۱۹۷۷ کال د فبروري په میاشت کې یې نوې اساسي قانون نافذ کړ او په دغه اساسي قانون کې یې یوازي خپل ملي انقلاب حزب ته د فعالیت اجازه ورکړي وه او په اساسي قانون کې یې داخله وزارت ته واك ورکړې و چي د جمهوري دولت ټول مخالفین وزېي)) دی زیاتوي ((د شوروي اتحاد پخواني سفیر Pozanov اوس

افشا کړې ده چې په افغانستان کې د محمد داود خان اقداماتو حفيظ الله امين خوا بډې کړې و او ده غوښتل چې د ۱۹۷۷ کال په سر کې د محمد داود خان دولت ته خاتمه ورکړي ، ولي د شوروي اتحاد دولت په هغه وخت کې حفيظ الله امين ددغه اقدام څخه منع کړی و)) دی ليکي ((د افغانستان سره د شوروي اتحاد مناسبات په ظاهره عادي وو ولي د دواړو هيوادونو مناسبات هغه وخت خراب سول چې محمد داود خان د بريښف سره مستقيم برخورد وکړ)) (۵۴)

سلک هريسن د واشنگتن پست د ۱۹۷۹ کال د مې د مياشتې د ۱۴ نېټې په گڼې کې داسې ليکلي دي ((دا د ايران پاچا و نه بريښف ، چې په افغانستان کې يې د حوادثو څنځير تر پايه کش کړ او د محمد داود خان نظام ته يې سقوط ورکړ)) (۵۵)

۱۶ - د محمد داود خان او برژنيف لفظي ټکر

عبدالصمد غوث چې د محمد داود خان او برژنيف د لفظي تصادم د پېښې شاهد و په خپل اثر کې ليکي چې ((د ۱۹۷۷ کال په سر کې شوروي اتحاد په پټه د خلق او پرچم ډلې بيرته سره متحدې کړې . د شوروي اتحاد رسمي مقاماتو د افغانستان په خارجي او داخلي سياست کې د نويو تحولاتو په برخه کې خاموشي اختيار کړې وه ، او په معمولي طور به يې د افغانستان او شوروي اتحاد د دوستانه علايقو يادونه کوله. هرڅومره ورځې چې به تيريدلي محمد داود خان د شوروي اتحاد د پټو لاس وهنو څخه چې مخ پر زياتيدو وي ، ناراحته کيدې . يوه ورځ وروسته تر هغه چې محمد داود خان د لوي جرگې له خوا د جمهور رئيس په حيث وټاکل سو ، د ۱۹۷۷ کال د فبروري د مياشتې ۱۶ نېټه ، نو يې وويل چې اوس ددې وخت رارسيدلې دې چې دې شخصاً د لينويد برژنيف څخه د هغو تخريبي عملياتو په برخه کې چې په افغانستان کې کيږي پوښتنه وکړي .

محمد داود خان د شوروي اتحاد په بلنه د اپريل د مياشتې د ۱۲ څخه تر ۱۵ نېټې پورې هغه هيواد ته رسمي سفر وکړ . او د جمهور رئيس محمد داود خان او برژنيف ترمنځ د يوه خصوصي ملاقات غوښتنه هم د شوروي اتحاد د مقاماتو

څخه سوي وه . د لومړې ورځي مذاكرات د كرمليڼ په ماڼي كې د اپريل د مياشتې پر ۱۲ نېټې د ماڼيڼين له خوا وسوه . په دغه ورځ محمد داود خان د افغانستان د گازو د بېي د لوړېدلو غوښتنه وكړه ، ده د غير منسلكو هيوادونو د نهضت په برخي كې وويل چي افغانستان ددي غوښتونكې دى چي ددغه نهضت غړي هيوادونه بايد ددغه نهضت د اصولو كلك مراعات وكړي ، دوى بايد په جهاني مشاجراتو كې برخه وانه خلي)) دى ليكي ((شورويان په دي پوه سول چي ددغو خبرو څخه د محمد داود خان هدف د كيوبا هيواد دى . ددوهمې ورځي په مذاكراتو كې د شوروي اتحاد د هيات مشر برژنيف د خپلو خبرو په ترڅ كې ، مخامخ محمد داود خان ته وكتل او وي ويل چي د ناتو د پكت د هيوادونو پير متخصصين د افغانستان د شمالي سيمو په پروژو كې كار كوي او دوى هلته په جاسوسي اخته دي ، چي بايد دوى د افغانستان ددغو سيمو څخه و ايستل سي . جمهور رئيس محمد داود خان ده ته په جواب كې وويل چي د شوروي اتحاد د رهبر دغي خبري د افغانستان په كورنيو چارو كې صريح مداخله ده او مور تاسي ته هيڅكله اجازه نه دركوي چي مور ته لارښوونه وكړې چې مور خپل هيواد څنگه اداره كړو . تر دغو خبرو وروسته محمد داود خان د مجلس څخه ولاړ سو چي فوراً برژنيف ده ته ويل چي تاسي د يوه خصوصي ملاقات غوښتنه كړي وه ، محمد داود خان ده ته په جواب كې وويل چي اوس هغه خصوصي ملاقات ته هم ضرورت نه سته)) (۵۶)

د محمد داود خان د سفر يوه بل ملگري وويل چي (د پروگرام مطابق د جمهور رئيس محمد داود خان ددغه سفر وروستي شپه په تاشكند كې وه ، چي د محمد داود خان الوتکه په تاشكند كې كښته نه سوه او مخامخ كابل ته راغله) (۵۷)

سلک هريسن ليكي ((د محمد داود خان تر دغه سفرڅو مياشتي وروسته د خارجه وزارت مرستيال سيد وحيد عبدالله ما ته د عبدالصمد غوث د ليکني مشابه معلومات راکړه او سيد وحيد عبدالله دا هم وويل چي برژنيف په خپلو خبرو كې په افغانستان كې د امريكا د ستلايت او زلزله سنج دستگاؤ د متخصصينو پر موجوديت باندي اعتراض وكړ او دوى يې د امريكا جاسوسان وبلل . او برژنيف به خپلو

خبرو کي دا هم وويل چي د افغانستان د جمهوريت د کابيني ځني غړي د امريکا
ايجنټان دي)) (۵۸)

هندي ليکوال Nayar Kuldip ليکي ((په ۱۹۷۷ کال کي افغانستان د
اقتصادي او نظامي مرستو له پلوه پر شوروي اتحاد باندې پير متکي و ، او افغانستان
داسي ښکاره کيدې چي د شوروي اتحاد د نفوذ په ساحه کي واقع وې . محمد داود
خان يوازي غوښتل چي د افغانستان مناسبات د شوروي اتحاد سره تر يوه حده
محدود کړي په دي چي محمد داود خان يو وطن پالونکي و او ده غوښتل چي
افغانستان خپله عنعنوي بي طرفي وساتي . کوم شي چي شوروي اتحاد يي نا آرامه
کړې و ، هغه د محمد داود خان هغه تلاشونه وو چي د ځينو سرمايه دارو هيوادونو
څخه يي د مرستو غوښتنه کوله . د محمد داود خان خاص نماينده سردار محمد نعيم
خان ايران او امريکا ته سفرونه وکړل ، او کله چي ده د واشنگتن څخه د متخصصينو
او مشاورينو غوښتنه وکړه ، په دغه وخت کي د شوروي اتحاد بدگمانې پر
افغانستان باندې لا پيره سوه .

کله چي په ۱۹۷۷ کال کي محمد داود خان مسکو ته سفر وکړ ، په يوي غونډي
کي برژنيف د محمد داود خان څخه پوښتنه وکړه چي آيا دا حقيقت لري چي تاسي د
امريکا څخه مشاورين غوښتي دي ؟)) دی د محمد داود خان د ورسره هيات د يوه
غړي د قوله ليکي ((محمد داود خان د غونډي څخه ولاړ سو او په متأثر او لوړ آواز
يي برژنيف ته وويل چي زه د يوه آزاد هيواد جمهور رئيس يم او هيڅوک دا حق نه لري
چي زما څخه داسي يوه پوښتنه وکړي . محمد داود خان خپل سفر لنډ کړ او برژنيف
د محمد داود خان د مخه ښه له پاره هوايي ميدان ته ورغلې و او ده غوښتل چي خپله
خبره بيرته ترميم کړي ، ولي دغه ليدنه يوازي د پنځو دقيقو له پاره وه او هلته مهمي
خبري ونه سوي .

تر دغي حادثي وروسته ددواړو هيوادونو په مناسباتو کي سوږوالي راغی ، کله چي
محمد داود خان کابل ته ورسيد ، ده هدايت ورکړ چي تر دي وروسته دي افغاني
نظامي افسران په هند يا مصر کي تحصيل وکړي . دی د اقتصادي مرستو له پاره د

نورو منابعو په لټه کې سو. مسکو خلق او پرچم ته هدايت ورکړ چې بېرته سره متحد سي، چې دغه اتحاد ددې له پاره و چې که محمد داود خان د مسکو سره مخالفت پيل کړ، نو دغه حزب به د يوه مخالف قوت په حيث د محمد داود خان د رژيم په مقابل کې مقاومت وکړي .

محمد داود خان مسايل سپردلو ته پرې نه ښوول، ده سعودي عربستان او مصر ته سفرونه وکړل . سعودي عربستان افغانستان ته د پيرو مرستو وعده ورکړه، او شوروي اتحاد په دغه موضوع پير ژر خبر سو، په دې چې رحيم رفعت چې د محمد داود خان ترجمان و، ده د محمد داود خان د مذاکراتو متن چې ۱۶ پاڼې کيدلي د ببرک کارمل په وسيله شورويانو ته ورسوي .

په ۱۹۷۶ کال کې محمد داود خان د ايران سره د اقتصادي همکاريو څو معاهدي لاس ليک کړي، چې يوه يې د اورگاډي د پټلې وه چې کابل يې د بندر عباس سره وصل کاوه . چې دا، په وچه کې د محصور افغانستان له پاره دوهمه لاره کيدله)) دی زياتوي ((ما په ۱۹۷۴ کال د جون په مياشت کې په نهران کې د ايران د پاچا سره وليدل، ده ما ته وويل چې بايد افغانستان بحر ته لاره ولري او زه په دغې برخې کې د افغانستان سره مرسته کوم. د ايران پاچا افغانستان ته د دوو مليارډو ډالرو مرستو وعده ورکړه، چې په دغو مرستو سره د افغانستان اتکا پر شوروي اتحاد باندې کميدله. کويټ هم محمد داود خان ته پيغام وليږي چې د کويټ دولت حاضر دی چې د افغانستان دولت ته يو سپين چک ورکړي، په هغه صورت کې چې محمد داود خان په ښکاره ډول د شوروي اتحاد سره مخالفت وکړي . ولي محمد داود خان نه غوښتل چې د شوروي اتحاد پر ضد په کوم بلاک کې شامل سي، ده يوازي غوښتل چې افغانستان پر شوروي اتحاد باندې د پيري اتکا څخه خلاص کړي . ولي مسکو تر دې وروسته پر ده باندې اعتماد نه کاوه او شورويانو داسې تصور کاوه چې محمد داود خان ددوی مخالف سوی دی)) (۵۹)

سعودي عربستان ۵۰۰ مليونه ډالره د اوبو لگولو په ساحه کې د افغانستان سره مرسته وکړه، افغانستان د چين او کويټ سره هم اقتصادي قراردادونه لاس ليک کړل

OPEC او اسلامي بانک هم د افغانستان سره د اقتصادي مرستو وعده وکړه . محمد داود خان په واضح ډول د عدم انسلاک په نهضت کې د افراطي اړخ څخه چې کيوبا يې رهبري کوله ، خان ليري کړ . محمد داود خان څو واره کيوبا وغندله او ده وويل چې افغانستان د هغې معتدلي واقعي بې طرفي پلوي کوي چې رهبري يې د هند او يوگوسلاويا په لاس کې ده ، وروسته تر هغه چې محمد داود خان بلگراد او نوي پهلې ته سفرونه وکړل ، نو بيا فيصله وسوه چې د ۱۹۷۸ کال د مې په مياشت کې به د عدم انسلاک د خارجه وزيرانو غونډه په کابل کې کيږي . (۶۰)

د محمد داود خان او برژنيف د لفظي تصادم په هکله ، مروت د سردار محمد نعيم خان د قوله په خپل اثر کې داسې ليکلي دي (د برژنيف دغه غير مترقبه پيشنهاد چې محمد داود خان بايد ټول امپريالستي مشاورين د خپل هيواد څخه و باسي ، صرف يو ټيپيک د شوروي د شطرنج د لوبي Gambit ته ورته دی چې برژنيف غوښتل چې محمد داود خان په دغه طريقه په دفاعي حالت کې واقع کړي)) (۶۱)

۱۷ - د عدم انسلاک د نهضت څخه د کيوبا د ايستلو پيشنهاد

د جمهور رئيس محمد داود خان مناسبات د شوروي اتحاد سره هغه وخت لا پير خراب سول چې د افغانستان جمهوري دولت اراده وکړه چې د عدم انسلاک د خارجه وزيرانو غونډې ته ددغه نهضت څخه د کيوبا د ايستلو پيشنهاد وړاندي کړي . د خارجه وزارت يوه مامور ما ته وويل چې جمهور رئيس محمد داود خان په هغه ملاقات کې چې په بلگراد کې يې د مارشال تيتو سره کړې و ، ده ته يې ويلي وه چې د کيوبا هيواد د شوروي اتحاد د اقمارو څخه دی او د شوروي اتحاد په غوښتنه يې انگولا ته نظامي قطعات استولي دي ، اوس بايد د کيوبا هيواد د عدم انسلاک د نهضت څخه و ايستل سي . مارشال تيتو د محمد داود خان څخه پوښتنه کړې وه چې دغه کار به څرنگه عملي سي ؟ سيد وحيد عبدالله چې په دغه ملاقات کې حاضر و د مارشال تيتو په جواب کې وويل چې د عدم انسلاک د خارجه وزيرانو غونډه چې په کابل کې جوړيږي او زه ددغې غونډې رئيس يم ، زه به ددغه نهضت څخه د کيوبا د ايستلو

پیشنهاد دغي غونډي ته وړاندي کړم . (۶۲)

سید وحید عبدالله په دغه ارتباط مصر اندونیزیا او هند ته هم سفرونه وکړه . د خارج وزارت یوه بل مامور ما ته وویل چې په دهلي کي سید وحید عبدالله د عدم انسلاک د نهضت څخه د کیوبا د ایستلو موضوع د هند صدر اعظم موراجي دیساي ته یاده کړه ، هغه په جواب کي سید وحید عبدالله ته وویل چې افغانستان دا حق نه لري چې ددغه نهضت د خارج وزیرانو غونډي ته د کیوبا د ایستلو پیشنهاد وړاندي کړي . په دي چي د عدم انسلاک نهضت یوه نظامي اتحادیه نه ده چي یو غړې هیواد په داسي بهانو ددغه نهضت څخه و ایستل سي . بلکه دا د آزادو هیوادونو یو جنبش دی چي د گډ ژوند پنځه اصولونه لري چي د کیوبا هیواد د دغه اصولونو رعایت کړی دی .

سید وحید عبدالله د هند د صدر اعظم توصیي ته توجه و نه کړه او په یوي لیډني کي یي د کیوبا سفیر ته چي په عین حال کي په کابل کي هم د هغه هیواد سفیر و په تنده لهجه وویل چي د عدم انسلاک د خارج وزیرانو غونډي ته چي په کابل کي جوړیږي ، دی باید رانه سي . او که دی په دغه وخت کي کابل ته راسي نو دده استقبال به و نه سي . (۶۳)

د مخه تر هغه چي د عدم انسلاک غونډه په کابل کي جوړه سي ، د ثور کودتا وسوه . او د دغه غونډه د کابل پر ځای په بلگراد کي وسوه چي د بلگراد په غونډي کي پاکستان ددغه نهضت په غړیتوب و منل سو . او دغه نهضت د مشرانو غونډه په هوانا کي جوړه سوه .

سلک هریسن لیکي چي ((د محمد داود خان هغه سفر شورویان لا وار خطا کړل چي محمد داود خان مصر ته د سفر په لاري کي په ترکیي کي هم توقف وکړ او په دغه سفر کي محمد داود خان د سعودي عربستان او کویت څخه هم لیډنه وکړه)) ۶۴ دی لیکي ((مصر ته د محمد داود خان دغه سفر هغه وخت وشو چي د مصر جمهور رئیس انورالسادات تازه د اسرايلو د سفر څخه راغلی و . انورالسادات په هغي میلمستیا کي چي د محمد داود خان په ویاړ جوړه کړي وه ، د شوروي اتحاد د

سفیر په مخ کي محمد داود خان ته وویل چي ستاسي معقوله او ملي پالسي چي پر آزاد قضاوت او ملي گټو ولاړه ده او د ډلو ټپلو او د دنباله روي د سياست څخه کرکه کوی زمور د تایید وړ ده)) (۶۵)

مصر ته د محمد داود خان د سفر په هکله ما اوریدلي دي چي په هغه ورځ چي جمهور رئیس محمد داود خان مصر ته سفر کاوه په هغه ورځ انورالسادات ته بل مصرفیت پیدا سوې و ، محمد داود خان دوي ورځي په استامبول کي توقف وکړ . د انورالسادات سره د محمد داود د لیدلو یو هدف داو چي دی د مصر څخه د شوروي اتحاد د متخصصینو د ایستلو داستان د انورالسادات د خولي څخه واورې .

عبدالصمد غوث لیکي چي محمد داود خان د انورالسادات څخه د شوروي اتحاد د ماهرانو د ایستلو موضوع چي په ۱۹۷۲ کال کي پېښه سوه ، و پوښتله . (۶۶)

د ۱۹۷۸ کال د جون په میاشت کي د ایران پاچا محمد رضا شاه پهلوي کابل ته سفر درلود . د ۱۹۷۸ کال د اگست په میاشت کي د پاکستان جمهور رئیس جنرال ضیا الحق کابل ته مسافرت کاوه . د ۲۰۰۰ کال د اکتوبر د میاشتي پر شل نیټي د صوبه سرحد پخواني گورنر نصیرالله بابر د پیام افغان د رادیو سره په یوي مرکي کي وویل ، په ۱۹۷۶ کال کي محمد داود خان او ذوالفقار علي بوتو دپورنډ د کرښي په باب یوي موافقي ته رسیدلي وو ، په دغه ارتباط ددواړو رهبرانو تر منځ د یوي موافقتنامي متن هم په نښه سوئ و ، ولي د جنرال ضیاالحق د کودتا په وجه دغه موافقتنامه و خنډیده . د ۱۹۷۸ کال دسپتمبر په میاشت کي جمهور رئیس محمد داود خان د امریکا د جمهور رئیس (جيمي کارتر) په بلنه امریکا ته مسافرت درلود . ولي د ۱۹۷۸ کال د اپریل په میاشت کي په افغانستان کي کودتا وسوه او د محمد داود خان جمهوري نظام د منځه ولاړ .

۱۸ - د پاکستان سره د افغانستان مناسبات

په ۱۹۷۴ کال کي د پاکستان صدر اعظم ذوالفقار علي بوتو د بلوڅو مشران بندیان کړل او په بلوچستان کي یي نظامي عملیات پیل کړل . په دغه وخت کي د ایران

دولت پاکستان ته پر ۳۰۰ ملیونو دالرو علاوه دیرش امریکایي کبرا هلیکوپترونه ددي له پاره ورکړي وو چي د بلوڅو پر ضد يي استعمال کړي. ایرنيان په دي عقیده وو چي د بلوڅو سره کمونستان مرسته کوي او دمخه تر دي چي دا جنگونه د ایران خاوري ته وغزیري باید د هغو مخه ونیوله سي.

د ایران پاچا د افغانانو څخه همیشه غوښتنه کوله چي د پاکستان سره خپلو اختلافاتو ته ژر دحل یوه لاره پیدا کړي، په دي چي شوروي اتحاد ددغو اختلافاتو څخه گټه اخلي. د ۱۹۷۴ کال د اگست په میاشت کي د ایران خارجه وزیر عباس علي خلعتبري کابل ته سفر وکړ، ده د افغاني مقاماتو څخه غوښتنه وکړه چي د پاکستان سره په کښته سویه خبري پیل کړي. افغانستان د ایران دغه پیشنهاد ومانه (۶۷) په ۱۹۷۵ کال د مارچ په میاشت کي د افغانستان د خارجه وزارت د معین سید وحید عبدالله او د پاکستان د خارجه وزارت د معین عزیز احمد تر منځ په کابل کي لومړي مذاکرات پیل سول. په دغه کال کي دامریکاد سناتور Charles Percy په وساطت په کتمندو کي د سردار محمد نعیم خان او عزیز احمد تر منځ چي دواړه د نیپال د پاچا د جنازي په مراسمو کي د گډون له پاره هغه هیواد ته تللي وو، دوستانه خبري وسوي، دوی فیصله وکړه چي دواړه هیوادونه باید یو د بل پر ضد رادیويي تبلیغات بند کړي. ولي د ۱۹۷۵ کال د فبروري پر ۸ نیټي حیات محمد شیرپاو د اتلسو نورو کسانو سره د یوه بم په چاودلو کي د بیښور په یونورستي کي ووژل سوه او د ذوالفقار علي بوتو په امر خان عبدالغفار خان، خان عبدالولي خان او د ملي عوامي حزب پیر نور غړي بندیان سول. ددغو حوادثو په نتیجه کي د افغانستان او پاکستان مناسبات تر پخوا لا پیر خراب سوه.

د ۱۹۷۶ کال د اپریل په میاشت کي ذوالفقار علي بوتو د افغانستان د زلزله څپلو خلگو سره د مرستو یو پیشنهاد وړاندي کړ چي دغه مرستي د افغانستان له خوا ومنلي سوي. او د محمد داود خان له خوا بوتو ته د کابل د سفر بلنه ورکړه سوه، چي ده د ۱۹۷۶ کال د جون د میاشتي د ۷ څخه تر ۱۰ نیټي پوري کابل ته سفر وکړ او بوتو تر خپل سفر دمخه خان عبدالغفار خان د حبس څخه آزاد کړ. (۶۸)

عبدالصمد غوث چې د محمد داود خان او ذوالفقار علي بوتو په مذاکراتو کې حاضر و ليکي ((محمد داود خان بوتو ته وويل چې ځيني هيوادونه د افغانستان او پاکستان په دوستي خوشحاله نه دي)) که څه چې محمد داود خان د کوم هيواد نوم وانه خيست ولي دده هدف شوروي اتحاد و . محمد داود خان دا هم وويل چې ((ځيني پاکستانيان په دي عقیده دي چې مور د پاکستان وړانول غواړو ، چې دا حقيقت نه لري ولي چې مور په خپل څنگ کې يو قوي پاکستان غواړو)) محمد داود خان وويل ((د خان عبدالولي خان په شمول د صوبه سرحد ټول پښتانه نه غواړي چې ددوی سيمي دي د پاکستان څخه بيلې سي . دوی د پاکستان اساسي قانون ومانه او د پاکستان په انتخاباتو کې يې برخه واخسته او مور ددوی دغه عمل تاييدوو))

د پاکستان صدر اعظم ذوالفقار علي بوتو محمد داود خان ته وويل چې ((زه په دي خوشحاله يم چې د افغانستان مشر په خپلو خبرو کې پر پاکستان باندې د ارضي ادعا خبره ياده نه کړه))

د ذوالفقار علي بوتو د سفر په پای کې د دواړو هيوادونو تر منځ يوه گډه اعلاميه لاس ليک سوه . په دغې اعلاميې کې د دواړو هيوادونو د اختلافونو حل د باندونگ د کنفرانس د گډ ژوند د پنځه اصولونو پر بنا غوښت سوي و .

محمد داود خان د ۱۹۷۶ کال د اگست د مياشتې د ۲۰ تر ۲۴ نېټې پورې پاکستان ته سفر وکړ . په هغو مذاکراتو کې چې د سيد وحيد عبدالله او عزيز احمد تر منځ وسوي ، عزيز احمد داسې پيشنهاد کړې و چې که پاکستان د پښتنو او بلوڅو مشران د حبس څخه آزاد کړي آيا د هغه په مقابل کې افغانستان د پورنې کرښه په رسميت پيژني او د پښتونستان تر موضوع تير يري ؟ په پای کې داسې فيصله وسوه چې په اوسني گډې اعلاميې کې دي د کابل د اعلامي تاييد و سي . (۶۹)

د ۱۹۷۷ کال د جولای د مياشتې پر پنځمې نېټې جنرال ضيا الحق په پاکستان کې کودتا وکړه او ده د افغانستان په بلنه ددغه کال د اکتوبر په مياشت کې کابل ته سفر وکړ . ده محمد داود خان ته د پاکستان د سفر بلنه ورکړه . په دغه وخت کې د بلوچستان جنگونه پای ته رسيدلي وو او ضيا الحق پښتانه او بلوڅ ټول بنديان آزاد

کړي وو جمهور رئیس محمد داود خان د ۱۹۷۸ کال د مارچ د میاشتي پر پنځمې نیټې پاکستان ته سفر وکړ . محمد داود خان د پښتنو او بلوڅو د مشرانو لکه خان عبدالولي خان ، غوث بخش بیزنجو ، عطا الله منگل او خیر بخش مری سره د ضیاءالحق په مخ کې لیدنه وکړه . د محمد داود خان د سفر په وروستي ورځ د پاکستان خارجه وزیر آغا شاهي ، افغاني هیأت ته یو لیکلې متن د امضا له پاره وړاندې کړ چې په هغه کې لیکل سوي و چې افغانستان دپورنډو کرښه په رسمیت پېژني ، افغانستان د پښتونستان تر ادعا تیرېږي ، دواړه هیوادونه یو د بل پر ضد پروباګند نه کوي ، دواړه هیوادونه یو د بل سره اقتصادي مرستي کوي . سید وحید عبدالله د دغو مطالبو په هکله آغا شاهي ته وویل چې ((افغانستان ددغه لیک نور مطالب مني ولي ددغه لیک لومړي دوه ټکي باید د افغانستان د لوي جرگي له خوا تصویب سي)) په پای کې د محمد داود خان او جنرال ضیاء الحق تر منځ داسې موافقه وسوه چې د اعلامیو پر ځای باید دواړه هیوادونه یو پر بل باندي اعتماد وکړي .

د مارچ د میاشتي پر اتمې نیټې محمد داود خان په یوه مطبوعاتي کنفرانس کې برخه واخسته ، ده د یوه خبریال ددې پوښتنې په جواب کې چې آیا دده او جنرال ضیاءالحق تر منځ دپورنډو د کرښې په هکله خبرې سوي دي او که یه ؟ ده داسې وویل چې ((ما او جنرال ضیاء الحق پر ذیعلاقه ټولو موضوعاتو باندي خبرې کړي دي چې هره موضوع به په خپل وخت کې ددواړو هیوادونو تر منځ حل سي)) (۷۰)

ښه سړې چې د بدانو سره مل سي

دده فکر د هغو فکر کې حل سي (۷۱)

د پای خبرې

د ۱۹۶۰ په لسیزې کې ځینې افغاني سیاست پوهان په دې عقیده وو چې د وروسته پاته هیوادونو پر مختگ ، یوازي د خارجي هیوادونو د مرستو په وسیله

تامیندلاى سى . څرنگه چې په دغه وخت کې امریکا د پاکستان سره د دوستي په وجه ، د افغانستان سره مرستې نه کولې . نو دغه سیاست پوهان دې نتیجې ته سیدلي وو چې افغانستان باید شوروي اتحاد ته ددې له پاره پیر نژدې سې او ددغه هیواد څخه مرستې واخلي چې د امریکا خوف او حسادت راوپاروي ، او بیا هر کله چې امریکا دې ته حاضر سو چې د افغانستان سره لازمي مرستې وکړي ، په هغه وخت کې به افغانستان بیرته پر خپل خارجي سیاست تجدید نظر وکړي او خپل سیاست به د منځ لیکي ته راوړي او دواړو جهاني لویو قدرتونو څخه به د بې قید او شرطونو مرستو غوښتنه وکړي (۷۲)

د پورته سیاسي ستراتیژي پر اساس د محمد داود خان د صدارت په لسو کلونو کې د افغانستان حکومت ، شوروي اتحاد ته پیر ور نژدې سو او د هغه هیواد څخه یې پیري اقتصادي او تخنیکي مرستې واخستې ولي امریکایانو د افغانستان سره خپلي مرستې پیل نه کړې . د محمد داود خان تر استعفا وروسته د دیموکراسي په لسو کلونو کې د افغانستان سره د شوروي اتحاد اقتصادي او نظامي مرستې تر پخوا لا پیري پراخي سوي ، ولي د امریکا خوف او حسادت یې راونه پاراوه .

داسې ښکاري چې د ۱۹۷۰ په لسیزې کې امریکا او د هغه هیواد متحدینو د افغانستان سره د مرستو له پاره درې عمده شرطونه وړاندې کړي وو :

- د ایران سره د هلمند د اوبو د معاهدې لاس لیک

- د پښتونستان د قضیې خاتمه او د پپورنډ د کرښې په رسمیت پیژندل

- د شوروي اتحاد سره د اقتصادي او نظامي اړیکو پیر کمول

څرنگه چې د کتاب په نورو برخو کې به مو لوستي وي د محمد موسي شفیق حکومت د افغانستان ددغو معضلو دحل په لارې کې مؤثر اقدامات پیل کړل . دده حکومت د ایران د حکومت سره د هلمند د اوبو معاهده لاس لیک کړه ، په دغه وخت کې محمد داود خان کودتا وکړه . د جمهوریت دولت تر یوه کال وقفې وروسته بیرته د سلطنت د وخت خارجي سیاست چې د محمد موسي شفیق له خوا عملي کیدی ، تعقیب کړ . د جمهوریت په وخت کې د افغانستان خارجي سیاست د سردار محمد

نعيم خان له خوا رهبري كيدى جمهوري دولت د پښتونستان د موضوع او دپيورنو د كرنسي په برخي كې د ذوالفقار علي بوتو او جنرال ضيا الحق سره پراخي خبري پيل كړي ولي د شوروي اتحاد سره د افغانستان د اړيكو پير سريع تغيير چي د جمهوريت په وخت كې عملي كيدى ، ددواړو هيوادونو په مناسباتو كې بي پير مشكلات ايجاد كړه هغه خارق العاده اقدام چي په مصر كې جمهور رئيس انورالسادات كړې و ، دده د موفقيت يو مهم دليل داو چي د مصر هيواد د شوروي اتحاد سره گډ سرحد نه درلود په داسي حال كې چي افغانستان د هغه هيواد سره ۱۴۸۱ ميله اوږد سرحد لري او افغانستان ته آسانه نه وه چي د شوروي اتحاد سره خپلي اړيكي داسي ژر پرېكړي . د جمهوريت په وروستيو كلونو كې د افغانستان په خارجي سياست كې پير سريع بدلونونه را منځ ته سول . د مثال په توگه ، په ۱۹۷۷ كال كې افغانستان د جنوبي افريقا د نژاد پرست رژيم سره د بنو اړيكو اساس كښيښود ، په دغه كال كې په تهران كې د جنوبي افريقا جنرال قونسل د مخكې له لاري ، افغانستان ته سفر وكړ . په تهران كې افغاني سفير زلمي محمود غازي ، په مشهد كې افغاني جنرال قونسلگري ته چي زه هلته جنرال قونسل وم ، لار ښوونه وكړه چي د جنوبي افريقا د جنرال قونسل سره چي افغانستان ته د سفر په لاري بي په مشهد كې توقف درلود ليدنه وكړي . افغاني جنرال قونسلگري د افغاني سفارت دغه لار ښوونه پر خاى كړه . د جنوبي افريقا جنرال قونسل د اسلام كلا له لاري افغانستان ته سفر وكړ چي د كابل په شمول د افغانستان په نورو ښارونو كې به ده ته هركلې ويل سوي وي . دغه خبر په مطبوعاتو كې نه دې خپور سوي .

په پاى كې د موضوع د روښانه كولو له پاره د لاندې مطالبو ليكل ضروري دي :

- اوس چي څوك د جولای د مياشتي د ۱۷ نيټي د كودتا د برخه والو لکه (ډاكټر محمد حسن شرق ، غوث الدين فايق ، پاچا گل وفادار او نبي عظيمي او نورو) آثار لولي ، ددوى تفصيلات يو د بل سره پير توپير لري ، داسي ښكاري چي د كودتا هر غړي د خپل گروپ فعاليت ليكلې دى او د بل گروپ په اجراتو خبر نه دى .
- د محمد داود خان د كودتا په لومړي كال كې په جمهوري دولت كې پير واك د هغو

کودتا کونکو په لاس کې و چې د شوروي اتحاد پلوي بي کوله ، ولي کله چې د کودتا په دوهم کال کې دوی د جمهوري دولت د حساسو ځایونوڅخه لیرې کړل سول نو ددوی ځایونه د دوی مخالفینو یعنی د امریکا او د هغه هیواد د متحدینو د پلویانو له خوا اشغال کړ سول . چې ددغه تحول په نتیجه کې افغانستان د نړي د متضادو قوتونو د مبارزې میدان وگرځیدې .

- جمهور رئیس محمد داود خان د جمهوریت په ورسټي کال کې د خپلو همکارانو له خوا د افغاني جامعي او حتي ددولت د مامورینو څخه لیرې ساتل کیدی .
د مثال په توگه :

۱ - په ۱۹۷۷ کال کې په کراچي کې افغاني جنرال قونسل محمد حکیم اریوبي کابل ته سفر کړې و ، ده ته سید وحید عبدالله ويلي و ، هر وخت چې دی د جمهور رئیس محمد داود خان سره ویني باید دغه لیدنه دده په حضور کې وسي .

۲ - په ۱۹۷۷ کال کې چې جمهور رئیس محمد داود خان تهران ته سفر کړې و ما ته هم سید وحید عبدالله وویل (کله چې د جمهور رئیس محمد داود خان سره خصوصي لیدنه کوي په دغې لیدني کې باید زه هم حاضر وسم) چې زه د محمد داود خان سره د خصوصي لیدني څخه منصرف سوم .

- د خارجه وزارت یوه مامور ما ته وویل چې د ثور د کودتا په ورځ چې جمهوري ارگ د کودتا کونکو له خوا محاصره سوې و ، سید وحید عبدالله د ارگ د شا د لاري څخه په دي قصد وتلې و چې خارجه وزارت ته ځان ورسوي او د هغه وزارت د مخابراتي په وسیله د ایران د پاچا څخه د مرستي غوښتنه وکړي ، کله چې دی خارجه وزارت ته ورسیدې ، هغه وزارت هم د کودتا کونکو له خوا محاصره و . دی د خپل عزم څخه منصرف سو ، او خپله لور يي په کلوله پشته کې د سید قاسم رشتیا کور ته ورسوله او ده په خپله د نوي ښار د انصاري په څلور لاري کې د خپل یوه همکار په کور کې شپه تیره کړه . (۷۳)

- ددیموکراسي دوري په لسو کلونو کې په هیواد کې د ښې او کینې اړخ ایدولوژیکانو پیره وده کړي وه ، چې د هغو په څنگ کې د ملي مفکوري ، وده او

برياليتوب پير مشكل كار و . ددغه حالت په نتيجه كي به حتما په افغانستان كي د امريكا يا شوروي اتحاد په گټه يو نظام راتي ، چي د شوروي اتحاد پلويانو وار د مخه كړ او په افغانستان كي يي د ثور کودتا وكړه .

د ثور کودتا داسي پيل سوه - د ۱۹۷۸ كال د اپريل د مياشتي پر ۱۷ نيټي د پرچم د پلي يو مشر مير اكبر خيبر په كابل كي ووژل سو . د خلق او پرچم پلي چي د ۱۹۷۷ كال د جولای په مياشت كي بيرته سره يو خای سوي وي ، دوی د خيبر جنازه د يوه مارش په شكل تجليل كړه او د خيبر پر قبر باندي يي تندي خبري وكړي او جمهوري دولت يي ددغي پيښي مسؤول وباله . نو جمهوري دولت د خلق او پرچم دغه مارش او د قدرت نمايش د اساسي قانون مخالف وباله او لس ورځي وروسته يي د نور محمد تره كي او بېرك كارمل په شمول د خلق او پرچم اوه مشران بنديان كړه . حفيظ الله امين چي په نامعلوم علت په دغه ورځ نه و بندي سوې ، يوه ورځ وروسته دده په قوماندده په اردو كي د خلق او پرچم غړو کودتا وكړه او جمهوري نظام د منځه ولاړ . د محمد داود خان د جمهوريت دوره چي څلور كاله او نه مياشتي او نولس ورځي وو پای ته ورسیده ، اروا بناد محمد داود خان او دده ورور سردار محمد نعيم خان د خپل قاميل د شپاړسو غړو سره په شهادت ورسيد او د ۱۹۷۸ كال د اپريل د مياشتي پر ۲۷ نيټي د خلق ديموكراتيك گوند قدرت ته ورسيد .

حقيقت په دنيا هومره سو نايابه   چي سند نه سي پيژندلی له سراهه
سياست او ريا دواړه سوه ملگري   حقيقت ته يي پيدا كړه څو حجابه
دكتاب پای   (۷۴)

د پنځم فصل يادداشتونه

۱ - ځلمې ، ذكر شوې اثر ، مخ ۶۶

- ۲ - د نور محمد په قول
- ۳ - عظيمي ، ذکر شوې اثر ، مخ ۸۹
- ۴ - د نعمت الله پژواک په قول
- ۵ - د ډاکټر محمد حسن شیرزي په قول
- ۶ - عظيمي ، ذکر شوې اثر ، مخ ۹۶
- ۷ - رشتيا ، ذکر شوې اثر ، مخ
- ۸ - کبير سراج ، ذکر شوې اثر ، مخ ۷۵
- ۹ - د محمد عزيز نعيم په قول
- ۱۰ - همدغه مرجع
- ۱۱ - نعيم ، مجاهد ولس ، د ۱۹۹۸ کال د سېتمبر د مياشتي گڼه
- ۱۲ - شرق ، مجاهد ولس ، د ۱۹۹۸ کال د آگست د مياشتي گڼه
- ۱۳ - همدا اثر
- ۱۴ - د جمعه بارگزي په قول
- ۱۵ - محمد حکيم اريوبي ، د پاکستان د آی . اس . آی د يوه مقام د قوله
- ۱۶ - شرق ، ډاکټر محمد حسن، کرباس پوشهای برهنه پا ، صفحه ۳ ۴ ۱
- ۱۷ - فرهنگ ، ذکر شوې اثر ، مخ ۷
- ۱۸ - شرق ، مجاهد ولس ، د ۱۹۹۸ کال د آگست د مياشتي گڼه
- ۱۹ - زما مشاهدات
- ۲۰ - د محمد عزيز نعيم په قول
- ۲۱ - ادمک ، ليدويگ ، په افغانستان کي څوک څوک دې ، مخ ۲ ۵
- ۲۲ - رشتيا ، ذکر شوې اثر ، مخ ۳۸۰
- ۲۳ - زما مشاهدات
- ۲۴ - زما مشاهدات
- ۲۵ - زما مشاهدات
- ۲۶ - زما مشاهدات

- ۲۷ - د گل پاچا الفت شعر
- ۲۸ - زما مشاهدات
- ۲۹ - غوث ، ذکر شوې اثر ، مخ ۲۰۸
- ۳۰ - همدا اثر ، مخ ۱۸۸
- ۳۱ - د سعدالله کمالی په قول
- ۳۲ - کبیر سراج ، ذکر سوې اثر ، مخ ۷۵
- ۳۳ - د نامه د لیکلو اجازه یې نه لرم
- ۳۴ - فرهنگ ، ذکر شوی اثر ، مخ ۱۲
- ۳۵ - فرهنگ ، ذکر شوې اثر ، مخ ۱۳
- ۳۶ - شرق ، ذکر شوې اثر ، مخونه ۱۲۱ تر ۱۲۷
- ۳۷ - فرهنگ ، ذکر شوې اثر ، مخ ۳۸
- ۳۸ - د جمهوریت د وخت اساسي قانون
- ۳۹ - د عزیز الله واصفي په قول
- ۴۰ - زما مشاهدات
- ۴۱ - ابراهیمیان ، ذکر سوې اثر ، مخ ۴۴
- ۴۲ - زما مشاهدات
- ۴۳ - هریسن ، سلك ، د افغانستان څخه د باندي ، مخ ۱۵
- ۴۴ - زما مشاهدات
- ۴۵ - شرق ، مجاهد ولس ، د ۱۹۹۸ کال د اگست د میاشتي گڼه
- ۴۶ - هریسن ، ذکر شوې اثر ، مخ ۲۲
- ۴۷ - همدا اثر ، مخ ۲۲
- ۴۸ - عظیمي ، ذکر شوې اثر ، مخونه ۱۱۷ ، ۱۱۸
- ۴۹ - مروت ، ذکر شوې اثر ، مخونه ۳۴۸ ، ۳۴۹
- ۵۰ - هریسن ، ذکر شوې اثر ، مخ ۱۶
- ۵۱ - زما مشاهدات

- ۵۲ - زما مشاهدات
- ۵۳ - د ميرزا حنان شعر
- ۵۴ - هريسن ، ذکر شوې اثر ، مخ ۲۰
- ۵۵ - مروت ، ذکر شوې اثر ، مخ ۳۶۴
- ۵۶ - غوث ، ذکر شوې اثر ، مخونه ۱۷۴ تر ۱۸۱
- ۵۷ - د محمد خان جلالر په قول
- ۵۸ - هريسن ، ذکر شوې اثر ، مخ ۲۱
- ۵۹ - کلدیپ ، نيار ، پر افغانستان باندي يو راپور ، مخونه ۱۳ تر ۱۵
- ۶۰ - هريسن ، ذکر شوې اثر ، مخ ۲۱
- ۶۱ - مروت ، ذکر شوې اثر ، مخ ۳۶۵
- ۶۲ - د نامه د ليکلو اجازه يي نه لرم
- ۶۳ - د نامه د ليکلو اجازه يي نه لرم
- ۶۴ - هريسن ، ذکر شوې اثر ، مخ ۲۱
- ۶۵ - همدا اثر ، مخ ۲۱
- ۶۶ - غوث ، ذکر شوې اثر ، مخونه ۱۵۱ ، ۱۵۲
- ۶۷ - همدا اثر ، مخ ۱۲۱
- ۶۸ - همدا اثر ، مخ ۲۷ !
- ۶۹ - همدا اثر ، مخ ۱۴۶
- ۷۰ - همدا اثر ، مخ ۱۴۶
- ۷۱ - د گل پاچا الفت شعر
- ۷۲ - فرهنگ ، ذکر شوې اثر ، مخ ۲۲
- ۷۳ - د نامه د ليکلو اجازه يي نه لرم .
- ۷۴ - د گل پاچا الفت شعر

ضميمي

مهمي نيتي

- د ميرويس نيڪه پا خون په ۱۷۰۹ کال
- د احمد شاه بابا پا چهي ۱۷۴۷ - ۱۷۷۳
- د زمان شاه پاچهي ۱۷۹۳ - ۱۸۰۱
- په ۱۷۹۹ کال کي رنجت سنگه د زمان شاه له خوا د پنجاب د والسي په حيث و ټاکل سو
- په ۱۸۱۲ کال کي د اټک کلا د پنجاب سيکانو ونيوی
- په ۱۸۱۸ کال کي د ملتان ولايت د پنجاب سيکانو ونيوی
- په ۱۸۱۸ کال کي د کشمير ولايت د پنجاب سيکانو ونيوی
- په ۱۸۲۱ کال کي ديره اسماعيل خان او ديره غازي خان سيکانو ونيوی
- په ۱۸۳۳ کال کي پيښور د پنجاب سيکانو ونيوی
- د شاه شجاع او رنجت سنگ تر منځ د شکارپور معاهده په ۱۸۳۲ کال کي
- د افغان او انگليس لومړې جنگ د ۱۸۳۸ کال څخه تر ۱۸۴۲ کال پوري
- د ۱۸۳۸ کال د جون د مياشتي پر ۲۶ نيتي د لاهور معاهده د شاه شجاع ، رنجت سنگ او انگريزانو تر منځ لاس ليک سوه

- په ۱۸۴۳ کال کې د سند ولایت انگریزانو اشغال کړ
- د بلوچستان ولایت د ۱۸۵۴ کال څخه تر ۱۸۷۶ کال پورې په تدریجي ډول د افغانستان څخه بیل کړ سو
- په ۱۸۷۲ کال کې انگریزي حکم د سیستان یوه برخه ایران ته ورکړه
- د گندمک د هعاهدي لاس لیک ، د ۱۸۷۸ کال د مې د مياشتې په ۲۶
- د افغان او انگلیس دوهم جنگ د ۱۸۷۸ کال د نومبر د مياشتې په ۲۰
- د امیر عبدالرحمن خان سلطنت د ۱۸۸۰ کال د جولای د مياشتې د ۲۲ نیټې څخه تر ۱۹۰۱ کال د اکتوبر د مياشتې تر لمړي ورځې پورې
- د میوند جنگ د ۱۸۸۰ کال د جولای د مياشتې پر ۲۷
- په ۱۸۸۴ کال کې د (مرو) ولایت تزاری روس ونيوی
- په ۱۸۸۵ کال کې د پنجه علاقه تزاری روسیې ونيوی
- د ډیورنډ د معاهدي لاس لیک د ۱۸۹۳ کال د نومبر د مياشتې پر ۱۲
- د امیر حبیب الله خان پاچهی د ۱۹۰۱ کال د اکتوبر د مياشتې د دریمي نیټې څخه د ۱۹۱۹ کال د جنوري د مياشتې تر ۲۰ نیټې پورې
- د افغان او انگلیس دریم جنگ ، د ۱۹۱۹ کال د مې د مياشتې پر ۴
- د امان الله خان پاچهی د ۱۹۱۹ کال د فبروري د مياشتې د ۲۱ څخه د ۱۹۲۹ کال د جنوري د مياشتې تر ۱۴ نیټې پورې
- د افغانستان استقلال ، د ۱۹۱۹ کال د اپریل د مياشتې پر ۱۳
- د افغانستان او انگریزانو تر منځ په راولپنډي کې د سولي معاهده د ۱۹۱۹ کال د اګست د مياشتې پر ۱۸
- د افغانستان او انگریزانو تر منځ د میسوري کنفرانې د ۱۹۲۰ کال د اپریل د مياشتې د ۱۷ نیټې څخه د جولای د مياشتې تر ۲ نیټې پورې
- د افغانستان د لومړي اساسي قانون تسوید د ۱۹۲۳ کال د اپریل د مياشتې لسمه
- د امان الله خان د وخت د کابل لویه جرگه په ۱۹۲۴ کال کې
- د پغمان لویه جرگه د ۱۹۲۸ کال د اګست د مياشتې پر ۲۹

- د اساسي قانون تصويب ، د ۱۹۲۸ کال د سېتمبر د مياشتې پر دوهمه
- د امان الله خان استعفا ، د ۱۹۲۹ کال د جنوري د مياشتې پر ۱۴
- داميرحبيب الله کلکاني پاچهي د ۱۹۲۹ کال د جنوري د مياشتې د ۲۰ څخه د اکتوبر د مياشتې تر ۱۵ نېټې پوري
- افغانستان ته د محمد نادر خان راتگ ، د ۱۹۲۹ کال د مارچ د مياشتې پر ۸
- محمد نادر خان پاچهي د ۱۹۲۹ کال د اکتوبر د مياشتې د ۱۵ څخه د ۱۹۳۳ کال د نومبر د مياشتې تر ۸ نېټې پوري
- د سردار محمد هاشم خان حکومت د ۱۹۳۱ کال د اکتوبر څخه د ۱۹۴۶ کال د مې د مياشتې تر ۹ نېټې پوري
- د محمد نادر خان د وخت داساسي قانون تصويب د ۱۹۳۱ کال د اکتوبر مياشت
- د ملي شورا پرانستل د ۱۹۳۲ کال د جولای د مياشتې پر ۱۶
- د محمد نادر خان مړينه د ۱۹۳۳ کال د نومبر د مياشتې پر ۸
- د محمد ظاهر شاه پاچهي د ۱۹۳۳ کال د نومبر د مياشتې د ۸ څخه د ۱۹۷۳ کال د جولای د مياشتې تر ۱۷ نېټې پوري
- د مللو په جامعي کي د افغانستان غړيتوب د ۱۹۳۴ کال د سېتمبر پر ۲۶
- د امريکا سره د دوستي معاهده ، د ۱۹۳۶ کال د مارچ د مياشتې پر ۲۶
- د پښتو ژبي د تعميم له پاره شاهي فرمان ، د ۱۹۳۷ کال د مارچ دريمه
- د هلمند د اوبو له پاره کابل ته د ايران د خارجه وزير باقر معين سفر د ۱۹۳۸ کال د جنوري د مياشتې پر ۲۶
- په دوهم جهاني جنگ کي د افغانستان د بي طرفي اعلان د ۱۹۳۹ کال د سېتمبر د مياشتې پر شپږمه نيټه
- کابل ته د امريکا د لومړي مختار وزير راتگ د ۱۹۴۲ کال د اپريل پر ۲۷
- د ډيورنډ د کرښې پوري خوا بښتنو په باب انگرېزانو ته د افغانستان رسمي يادونه د ۱۹۴۴ کال د نومبر په مياشت کي سوي ده
- د شاه محمود خان حکومت د ۱۹۴۶ کال د مې د مياشتې د ۹ څخه د ۱۹۵۳ کال د

سپتمبر د میاشتی تر ۶ نیټې پوري

- په ملگرو ملتو کې د افغانستان غړیتوب د ۱۹۴۶ کال د نومبر د میاشتی پر ۹
- د اومي دورې د شورا انتخابات د ۱۹۴۹ کال د مارچ او اپریل په میاشتو کې
- د انگار، ولس، ندای خلق او وطن د جرایدو خپریدل په ۱۹۵۱ کال کې وو
- د محمد داود خان د صدارت د وخت حکومت د ۱۹۵۳ کال د سپتمبر د میاشتی
- د ۶ نیټې څخه د ۱۹۶۳ کال د مارچ د میاشتی تر ۱۰ نیټې پوري
- د باندونگ کنفرانس د ۱۹۵۵ کال د اپریل د میاشتی د ۱۸ څخه تر ۲۴
- د بغداد نظامي اتحادیه په ۱۹۵۵ کال کې جوړه سوه
- د بغداد د اتحادیې نوم په ۱۹۵۹ کال کې په سینتو وارپول شو
- د سینتو نوم په ۱۹۶۱ کال کې په آر. سي. پي. وارپول شو
- د سینتو نظامي اتحادیه په ۱۹۵۴ کال کې جوړه شوه
- د محمد داود خان د صدارت د وخت لویه جرگه د ۱۹۵۵ کال د نومبر د میاشتی
- د شلمې نیټې څخه تر ۲۵ نیټې پوري
- د بنسټو د مخ لوستي نهضت د ۱۹۵۹ کال د اگست د میاشتی پر ۳۱
- کابل ته د ایزن هاور سفر د ۱۹۵۹ کال د نومبر په میاشت کې
- د کندهار دخلگو پاڅون د ۱۹۵۹ کال د سپتمبر د میاشتی پر ۲۱
- د عدم انسلاک د قاهرې کنفرانس د ۱۹۶۴ کال د نومبر په میاشت کې
- د عدم انسلاک د بلگراد کنفرانس د ۱۹۶۱ کال د سپتمبر پر دوهمه
- د ۱۹۶۱ کال د سپتمبر د میاشتی پر ۶ د پاکستان سره د افغانستان سیاسي
- اړیکې پري کړې سوي
- دیموکراسي دوره د ۱۹۶۳ کال د مارچ د میاشتی د ۱۳ نیټې څخه د ۱۹۷۳ کال د
- جولای د میاشتی تر ۱۷
- د ډاکټر محمد یوسف خان حکومت د ۱۹۶۳ کال د مارچ د میاشتی د ۱۳ نیټې
- څخه د ۱۹۶۵ کال د اکتوبر د میاشتی تر ۲۹
- د ۱۹۶۳ کال د مې د میاشتی پر ۲۹ نیټې د افغانستان سیاسي مناسبات د

پاکستان سره بيرته اعاده سول

- ديموڪراسي دوري لويه جرگه د ۱۹۶۴ کال د سبتمبر د مياشتي ۹ نېټي څخه د لسو ورځو له پاره جوړه سوي وه
- د اساسي قانون توشيح د ۱۹۶۴ کال د اکتوبر د مياشتي پر اوله
- دولسمي تقنيني دوري د انتخاباتو پيل د ۱۹۶۵ کال د آگست د مياشتي پر ۲۶
- د شورا دولسمه تقنيني دوره د ۱۹۶۵ کال د اکتوبر د مياشتي د ۱۴ نېټي څخه د ۱۹۶۹ کال
- د شورا دولسمه تقنيني دوره د ۱۹۶۵ کال د اکتوبر د مياشتي پر ۱۴ نېټي چي د پاچا د تولد ورځ ده پرابيسته سوه
- د عقرب ددريمي حادثه د ۱۹۶۵ کال د اکتوبر د مياشتي پر ۲۵
- د محمد هاشم ميوندوال حکومت د ۱۹۶۵ کال د نومبر د مياشتي د ۲۰ نېټي څخه د ۱۹۶۷ کال د اکتوبر د مياشتي تر ۱۱
- د نوراحمد اعتمادي حکومت د ۱۹۶۷ کال د اکتوبر د ۱۵ نېټي څخه د ۱۹۷۱ کال د مې د مياشتي تر ۱۶
- ديارلسمي دوري د انتخاباتو پيل د ۱۹۶۹ کال د آگست د مياشتي پر ۲۶
- د شورا ديارلسمه تقنيني دوره د ۱۹۶۹ کال د اکتوبر د مياشتي د ۱۴ نېټي څخه د ۱۹۷۳ کال د جولای د مياشتي تر ۱۷
- ديارلسمي تقنيني دوري پرائسټل د ۱۹۶۹ کال د اکتوبر د مياشتي پر ۱۴
- د پل خشتي په مسجد کي د ديني علماو غونډي د ۱۹۷۰ کال د اپريل او مې په مياشتو کي کيډي
- په شورا کي د احزابو د قانون تصويبيدل په ۱۹۷۰ کال کي و سو
- ډاکټر عبدالظاهر حکومت د ۱۹۷۱ کال د جولای د مياشتي د ۶ څخه د ۱۹۷۲ کال د سمبر د مياشتي تر ۲
- وچ کالي ۱۹۷۱ او ۱۹۷۲ کلونه
- د محمد موسي شفيق حکومت د ۱۹۷۲ کال د سمبر د مياشتي د ۲۴ نېټي څخه

- بیا د ۱۹۷۳ کال د جولای د میاشتي تر ۱۷
- د هلمند د اوبو د معاهدي لاس ليک د ۱۹۷۳ کال د مارچ د میاشتي پر ۱۳
  - په ولسي جرگي کي د هلمند د اوبو د معاهدي تصویب د ۱۹۷۳ کال د مې د میاشتي پر ۲۲
  - د محمد داود خان کودتا د ۱۹۷۳ کال د جولای د میاشتي پر ۱۷
  - د محمد داود خان د جمهوریت دوره د ۱۹۷۳ کال د جولای د میاشتي د ۱۷ نیټي څخه د ۱۹۷۸ کال د اپریل د میاشتي تر ۲۷
  - د ۱۹۷۳ کال د جولای د میاشتي پر ۱۸ نیټي محمد داود خان د مرکزي کمیټي له خوا د افغانستان د دولت د رئیس په حیث و ټاکل سو
  - د سلطنت څخه د پاچا استعفا د ۱۹۷۳ کال د اگست د میاشتي پر ۱۱
  - (خلگو ته خطاب) د محمد داود خان وینا د ۱۹۷۳ کال د اگست پر ۲۳
  - د میوندوال د کودتا اتهام د ۱۹۷۳ کال د سبتمبر د میاشتي پر ۲۲
  - د محمد هاشم میوندوال شهادت د ۱۹۷۳ کال د اکتوبر د میاشتي پر ۲۰
  - په لاهور کي اسلامي کنفرانس د ۱۹۷۴ کال د فبروري د میاشتي پر ۲۱
  - مسکو ته د محمد داود خان لومړي سفر د ۱۹۷۴ کال د جون میاشت
  - کابل ته د هنري کسنجر سفر د ۱۹۷۴ کال د نومبر میاشت
  - تهران ته د محمد داود خان سفر د ۱۹۷۵ کال د اپریل په میاشت کي
  - کابل ته د بودگورني سفر د ۱۹۷۵ کال د سبتمبر د میاشتي پر ۹
  - د اوه کلن اقتصادي پلان پیل د ۱۹۷۶ کال د مارچ د میاشتي پر ۲۱
  - کابل ته د ذوالفقار علي بوتو سفر د ۱۹۷۶ کال د جون د میاشتي پر ۲۹
  - پاکستان ته د محمد داود خان سفر د ۱۹۷۶ کال د اگست د میاشتي پر ۲۰
  - د جمهوریت د اساسي قانون جوړیدل د ۱۹۷۷ کال د جنوري د میاشتي پر ۲۶
  - د جمهوریت د وخت لویه جرگه د ۱۹۷۷ کال د فبروري د میاشتي د ۱۹ نیټي څخه د مارچ د میاشتي تر ۴
  - د ۱۹۷۷ کال د مارچ د میاشتي پر ۴ نیټي محمد داود خان د لوي جرگي له خوا د

جمهور رئیس په حیث وټاکل سو

- مسکو ته د محمد داود خان دوهم سفر د ۱۹۷۷ کال د اپریل د میاشتې د ۱۲ نېټې

څخه تر ۱۵

- د محمد داود خان او برزنیف پرخاش د ۱۹۷۷ کال د اپریل د میاشتې پر ۱۳

- کابل ته د ذوالفقار علي بوتو بل سفر د ۱۹۷۷ کال د جون د میاشتې پر دوهمه

- په پاکستان کې د ضیا الحق کودتا د ۱۹۷۷ کال د جون د میاشتې پر پنځمه

- د خلق او پرچم یوځای کیدل د ۱۹۷۷ کال د جولای د میاشتې پر ۱۶

- کابل ته د ضیا الحق سفر د ۱۹۷۷ کال د اکتوبر د میاشتې پر ۱۰

- د علي احمد خرم وژل کیدل د ۱۹۷۷ کال د نومبر د میاشتې پر ۱۶

- پاکستان ته د محمد داود خان سفر د ۱۹۷۸ کال د مارچ د میاشتې پر ۵

- د میر اکبر خیبر وژل کیدل د ۱۹۷۸ کال د اپریل د میاشتې پر ۱۷

- د خلق او پرچم د مشرانو باندې کیدل د ۱۹۷۸ کال د اپریل د میاشتې پر ۲۶

- د ثور کودتا د ۱۹۷۸ کال د اپریل د میاشتې پر ۲۷

- د محمد داود خان شهادت د ۱۹۷۸ کال د اپریل د میاشتې پر ۲۸

د محمد داود خان سره دده دکورنی لاندې غړي په شهادت رسيدلي دي :

۱ - د محمد داود خان ورور ، سردار محمد نعيم خان

۲ - د محمد داود خان میرمن ، زینب داود

۳ - د محمد داود خان زوی ، محمد عمر

۴ - د محمد داود خان زوی ، ویس

۵ - د محمد داود خان زوی ، خالد

۶ - د محمد داود خان لور ، شنکي

۷ - د محمد داود خان لور ، زرنینته

۸ - د ویس میرمن ، شیما

۹ - د محمد عمر لور ، هیلې

۱۰ - د محمد عمر لور ، غزال

- ۱۱ - د ویس زوی ، حارث
- ۱۲ - د ویس زوی ، وایگل
- ۱۳ - د سردار محمد نعیم خان لور ، زرمینه
- ۱۴ - د سردار محمد نعیم خان لمسي ، صفورا
- ۱۵ - د محمد ظاهر شاه خور ، بلقیس
- ۱۶ - د محمد داود خان خور ، عایشه
- ۱۷ - د سپه سالار شاه محمود خان زوی ، نظام الدین غازي

د دیار لسمي تقنیني دورې منتخب وکیلان

د کابل د ولایت څخه

- ۱ - د لومړي او دوهمي ناحیې وکیل محمد اسحق عثمان
- ۲ - د دریمي او او څلورمې ناحیې وکیل بېرک کارمل
- ۳ - د پنځمې او شپږمې ناحیې وکیل محمد یوسف بینش
- ۴ - د اوومې او اتمې ناحیې وکیل غلام محمد فرهاد
- ۵ - د نهمې او لسمې ناحیې وکیل جې سنگ
- ۶ - د چهار ده د حوزې وکیل محمد آصف
- ۷ - د کوهدامن د حوزې وکیل میر علي احمد
- ۸ - د پغمان د حوزې وکیل حفیظ الله امین
- ۹ - د ده سبز د حوزې وکیل میر احسان
- ۱۰ - د بگرامیو د حوزې وکیل عبدالرسول بره کي
- ۱۱ - د سروبي د حوزې وکیل مولوي حفیظ الله
- ۱۲ - د قره باغ د حوزې وکیل غلام سرور
- ۱۳ - د شکر درې د حوزې وکیل سید ظاهر شاه

د لوگر د ولایت څخه

- ۱ - د لوگر د مرکز وکیل مولوي محمد نبي محمدي

۲ - د پل علم د حوزي وکیل مولوي سيد اکبر

۳ - د محمد آغي د حوزي وکیل عبدالله

۴ - د ازرو د حوزي وکیل لعل گل فریاد

د وردگو د ولایت څخه

۱ - د وردگو د مرکز وکیل نور علم مظلومیار

۲ - د سيد آباد د حوزي وکیل عبدالله

۳ - د چک د حوزي وکیل داکتر محمد عمر وردگ

۴ - د بهسودو د حوزي وکیل محمد اسلم

۵ - د بهسودو د لومړي برخي وکیل محمد سليمان

د پروان د ولایت څخه

۱ - د پروان د مرکز وکیل مير عثمان

۲ - د پروان د حوزي وکیل عبدالمهيمن

۳ - د جبل السراج د حوزي وکیل عبدالحميد

۴ - د بگرام د حوزي وکیل عنايت الله ابلاغ

۵ - د غوربند د حوزي وکیل محمد کبير غوربندي

۶ - د سرخپارسا د حوزي وکیل نادر علي الله داد

۷ - د کوهستان د حوزي وکیل عبدالله

۸ - د نجراب د حوزي وکیل خواجه آقا

۹ - د تگاب د حوزي وکیل اسدالله

۱۰ - د پنجشير د حوزي وکیل عبدالقيوم

د باميان د ولایت څخه

۱ - د باميان د مرکز وکیل مير غلام حسين

۲ - د پنجاب د حوزي وکیل محمد اکبر

۳ - د يکاولنگ د حوزي وکیل سيد محمد حسن

۴ - د سيغان او کامرد د حوزي وکیل احمد خان

۵ - د ورس د حوزي وکیل محمد سرور

د غزني د ولايت څخه

۱ - د غزني د مرکز وکیل محمد عوض

۲ - د جغتو د حوزي وکیل محمد اسلم

۳ - د اندرو د حوزي وکیل یار محمد دلیلي

۴ - د قره باغ د حوزي وکیل نقشبند خان

۵ - د ناهور د حوزي وکیل عبدالحسین مقصودي

۶ - د مقر د حوزي وکیل محمد اکرم

۷ - د چاغوري د حوزي وکیل محمد ایوب

۸ - د بئرني د حوزي وکیل وزیر محمد

۹ - د مالستان د حوزي وکیل شاه موسي

۱۰ - د ناوي د حوزي وکیل محمد هاشم تره کي

۱۱ - د کټواز د مرکز وکیل عبدالحبیب کټوازي

۱۲ - د وازي خوا د حوزي وکیل بهأالحق

۱۳ - د کټواز د کوچیانو وکیل عبدالرزاق

۱۴ - د غزني د کوچیانو وکیل شهنواز

د لغمان د ولايت څخه

۱ - د لغمان د مرکز وکیل عبدالکریم عمرخیل

۲ - د قرغبي د حوزي وکیل شمس الحق پيرزاده

۳ - د علیشنگ د حوزي وکیل عبدالرزاق

۴ - د علینگار د حوزي وکیل عبدالله

۵ - د نورستان د حوزي وکیل محمد اسمعیل

د ننگرهار د ولايت څخه

۱ - د جلال آباد وکیل حاجي فقیر محمد

۲ - د سرخړود د حوزي وکیل امیر محمد بهسودوال

- ۳ - د خوگياڼيو د حوزي وکیل خيرالله منور
- ۴ - د روداتو د حوزي وکیل روح الله حبيب
- ۵ - د مومندري د حوزي وکیل سعدالله کمالی
- ۶ - د کامي د حوزي وکیل فضل الله فياض
- ۷ - د نسيوي د حوزي وکیل محمد آصف پوپل
- ۸ - د حصارک د حوزي وکیل حاجي عبدالوهاب
- ۹ - د شينوارو د مرکز وکیل محمد اعظم
- ۱۰ - د نازيانو د حوزي وکیل سيف الرحمن
- ۱۱ - د اچين د حوزي وکیل علي محمد
- ۱۲ - د ننگرهار د کوچيانو وکیل حاجي الله نظر
- ۱۳ - د هسکي ميني د حوزي وکیل عبدالوهاب

د کنړ د ولايت څخه

- ۱ - د کنړ د مرکز وکیل محمد اکرم
- ۲ - د څوکي د حوزي وکیل غلام محمد
- ۳ - د اسمارو د حوزي وکیل محمد هاشم مشواڼي
- ۴ - د سرکانو د حوزي وکیل عبدالغني
- ۵ - د خاص کنړ د حوزي وکیل عبدالجليل
- ۶ - د پيچ د حوزي وکیل سميع الله ساپي
- ۷ - د کامديش د حوزي وکیل شمس الدين

د بغلان د ولايت څخه

- ۱ - د بغلان د مرکز وکیل غلام دستگیر
- ۲ - د پلخمری د حوزي وکیل سردار عبدالرشید
- ۳ - د نهرين د حوزي وکیل عبدالحفیظ
- ۴ - د اندراب د حوزي وکیل عبدالقيوم
- ۵ - د دوشي د حوزي وکیل سيد ناصرشاه نادري

د کنډز د ولایت څخه

- ۱ - د کنډز د مرکز وکیل سید امیر
- ۲ - د چار دري د حوزي وکیل محمد هیکل
- ۳ - د قلعه زال د حوزي وکیل خواجه مراد
- ۴ - د ارچي د حوزي وکیل ننگ یوسفزي
- ۵ - د خان آباد د حوزي وکیل سید امیر
- ۶ - د حضرت امام د حوزي وکیل عبدالرحمن

د سمنگان د ولایت څخه

- ۱ - د سمنگان د مرکز وکیل عبدالهاشم دولتزي
- ۲ - د خلم د حوزي وکیل شجاع الدین شریفی
- ۳ - د دره صوف د حوزي وکیل نظام الدین
- ۴ - د لویی او دوآب د حوزي وکیل نور محمد

د جوزجان د ولایت څخه

- ۱ - د جوزجان د مرکز وکیل عبدالکریم
- ۲ - د آقچي د حوزي وکیل عبدالرشید ساپي
- ۳ - د سرپل د حوزي وکیل کمال الدین اسحقزي
- ۴ - د سنگ چارک د حوزي وکیل سید اسحق
- ۵ - د قرقین د حوزي وکیل محمد احمد
- ۶ - د منگجک د حوزي وکیل محمد امین

د تخار د ولایت څخه

- ۱ - د تخار د مرکز وکیل محمد نظر
- ۲ - د رستاق د حوزي وکیل محمد انور
- ۳ - د ینگی قلعه د حوزي وکیل محمد حکیم
- ۴ - د اشکمش د حوزي وکیل عبدالقیوم
- ۵ - د خوست و فرنگ د حوزي وکیل میر محمد حسن

۶- د چاه آب د حوزي وکیل محمد علم فیض زاد

۷- د فرخار د حوزي وکیل محمد توره قل

۸- د خواجه غار د حوزي وکیل محمد طاهر

د بد خُشان د ولایت خُخه

۱- د بدخشان د مرکز وکیل عبدالعزیز

۲- د درواز د حوزي وکیل عبدالرحمن

۳- د جرم د حوزي وکیل محمد هاشم واسوخت

۴- د اشکاشم د حوزي وکیل عبدالجبار

۵- د کشم د حوزي وکیل سید محي الدین

۶- د واخان د حوزي وکیل محمد اسمعیل

د بلخ د ولایت خُخه

۱- د مزار شریف وکیل محمد سرور اکبري

۲- د بلخ د حوزي وکیل عبدالقدوس ساپي

۳- د چاربولک د حوزي وکیل ولي محمد رحيمي

۴- د نهری شاهي د حوزي وکیل شاه محمد

۵- د چمتال د حوزي وکیل عبدالوهاب

۶- د دولت آباد د حوزي وکیل سید يحيي

۷- د شورتيبي د حوزي وکیل عبدالله

۸- د شولگري د حوزي وکیل محمود

د فاریاب د ولایت خُخه

۱- د میمنی د بنار وکیل محمد رحیم شیدا

۲- د اندخوی د حوزي وکیل محمد عمر اندخويي

۳- د بلچراغ د حوزي وکیل عبدالغفور

۴- د شیرین تگاب د حوزي وکیل محمد عثمان

۵- د قیصار د حوزي وکیل محمد یوسف

- ۶- د پښتون کوټ د حوزي وکیل بخار خان
 ۷- د درز آب د حوزي وکیل عبدالله .
 ۸- د دولت آباد د حوزي وکیل ملا حبيب الله اسحق زې

د بادغيس د ولايت څخه

- ۱- د بادغيس د مرکز وکیل عبدالمجيد
 ۲- د بالا مرغاب د حوزي وکیل غلام رباني شملزې
 ۳- د قادس د حوزي وکیل سيد محمد غوث
 ۴- د جوند د حوزي وکیل امير محمد
 ۵- د غورماچ د حوزي وکیل محمدالدين

د غور د ولايت څخه

- ۱- د غور د مرکز وکیل عبدالجبار
 ۲- د شهرک د حوزي وکیل تاج الملوك
 ۳- د تولک د حوزي وکیل محمد رفيق
 ۴- د لعل و سرچنگل د حوزي وکیل خادم بيگ
 ۵- د پسابند د حوزي وکیل احمد خان
 ۶- د تيوري د حوزي وکیل فخرالدين خان

د هرات د ولايت څخه

- ۱- د هرات دلومړې حوزي وکیل سيد رسول فکور
 ۲- د هرات د دوهمي حوزي وکیل محمد شاه رحمتيان
 ۳- د غوريان د حوزي وکیل شاهپور عليزې
 ۴- د انجيل د حوزي وکیل عبدالقدوس مومند
 ۵- د کرخ د حوزي وکیل شاه علم طاهري
 ۶- د پښتون زرغون د حوزي وکیل محمد علي قاضي زاده
 ۷- د گذري د حوزي وکیل غلام حيدر
 ۸- د اوبي د حوزي وکیل عبدالعلي

- ۹ - د کشک د حوزي وکیل عبدالرحمن جمشیدی
- ۱۰ - د گلران د حوزي وکیل محمد هاشم نورزایی
- ۱۱ - د زنده جان د حوزي وکیل فدا محمد
- ۱۲ - د کهسان د حوزي وکیل محمد جونید علیزی
- ۱۳ - د ادرسکن د حوزي وکیل عبدالبصیر نورزایی

د نیمروز د ولایت څخه

- ۱ - د نیمروز د مرکز وکیل حاجي دوست محمد گرگیچ
- ۲ - د اصل چخانسور د حوزي وکیل امان الله شیرزاد
- ۳ - د چاربرجک د حوزي وکیل عبدالرحمن سنجرانی
- ۴ - د لاش او جوین د حوزي وکیل محمد غوث اسحاق زی

د فراه د ولایت څخه

- ۱ - د فراه د مرکز وکیل حاجي عبدالوهاب نورزې
- ۲ - د بالابلوک د حوزي وکیل عبدالغفار فراهي
- ۳ - د گلستان د حوزي وکیل میرزا محمد دقیق
- ۴ - د شین پندې د حوزي وکیل امان الله شینپندې
- ۵ - د انار دري د حوزي وکیل محمد جمعه عینک
- ۶ - د قلعه کاه د حوزي وکیل سید انبیأ آغا
- ۷ - د بکوا د حوزي وکیل محمد زمان خان
- ۸ - د پرچمن د حوزي وکیل عبدالوهاب

د هلمند د ولایت څخه

- ۱ - د لښکرگاه وکیل سید مبین شاه امیر
- ۲ - د نوزاد د حوزي وکیل آقا محمد
- ۳ - د موسي کلا د حوزي وکیل عبدالرؤف بینوا
- ۴ - د گرم سیر د حوزي وکیل حاجي محمد
- ۵ - د نادعلي د حوزي وکیل صفر محمد خروټې

- ۶- د نهرې سراج د حوزي وکیل امان الله
 ۷- د باگران د حوزي وکیل جمال خان
 ۸- د بارگزو د ناوي د حوزي وکیل محمد منير خان
 ۹- د ديشو د حوزي وکیل نذرالله خان
 ۱۰- د گرمسير د بلوخو د حوزي وکیل عبدالحميد زهري
 ۱۱- د پشنت رود د کوچيانو د حوزي وکیل حاجي عبدالرشيد نورزي

د کندهار د ولايت څخه

- ۱- د کندهار د اولي حوزي وکیل نور محمد اکبري
 ۲- د کندهار د دوهمي حوزي وکیل حاجي محمد آصف پاس يوسفی
 ۳- د ارغنداب د حوزي وکیل عزيزالله واصفي
 ۴- د پڼو د حوزي وکیل عبدالاحد کرزي
 ۵- د بنسوراوک د حوزي وکیل حاجي دوست محمد
 ۶- د خاکريز د حوزي وکیل خدای داد خان تاج
 ۷- د ميوند د حوزي وکیل مير احمد خان
 ۸- د پنجوايي د حوزي وکیل شيرين خان نورزي
 ۹- د شاه ولي کوټ د حوزي وکیل لعل محمد خان
 ۱۰- د ارغسان د حوزي وکیل محمد اسحق علومي
 ۱۱- د معروف د حوزي وکیل محمد علي

د زابل د ولايت څخه

- ۱- د زابل د مرکز د حوزي وکیل عبدالعزيز
 ۲- د شنکې د حوزي وکیل بسم الله خان
 ۳- د دای چوپان د حوزي وکیل منگل خان
 ۴- د جلدک د حوزي وکیل عبدالله خان
 ۵- د ارغنداو د حوزي وکیل غلام نقشبند خان
 ۶- د شاه جوی د حوزي وکیل غلام دستگیر

۷ - د کلات د کوچيانو د حوزي وکیل محمد انور

د اروزگان د ولايت څخه

- ۱ - د اروزگان د مرکز وکیل غلام جيلاني
- ۲ - د ديراود د حوزي وکیل عبدالکریم صحرايي
- ۳ - د دای کندي د حوزي وکیل لعل محمد
- ۴ - د گزاب د حوزي وکیل محمد اکبر
- ۵ - د شهرستان د حوزي وکیل غلام حسين
- ۶ - د اجرستان د حوزي وکیل عبدالستار ملاخيل
- ۷ - د اصل اروزگان د حوزي وکیل عبدالقيوم
- ۸ - د چوري د حوزي وکیل عبدالخالق
- ۹ - د کجران د حوزي وکیل غلام رسول

د پکتيا د ولايت څخه

- ۱ - د پکتيا د مرکز وکیل حاجي امان الله
- ۲ - د زرملي د حوزي وکیل با ز محمد
- ۳ - د خا ځيو د حوزي وکیل محمد اقبال
- ۴ - د جاني خيلو د حوزي وکیل جنت گل
- ۵ - د سيد کرم د حوزي وکیل شهباز احمد زي
- ۶ - د اورگون د حوزي وکیل وزير محمد
- ۷ - د گوملي د حوزي وکیل رمضان خان
- ۸ - د خوست د حوزي وکیل شير احمد خوستي
- ۹ - د تڼيو د حوزي وکیل شير محمد
- ۱۰ - د خا ځي ميدان د حوزي وکیل ميرا جان
- ۱۱ - د ځمکنيو د حوزي وکیل سراج الدين منگل
- ۱۲ - د موسي خيلو د حوزي وکیل بختيارگل
- ۱۳ - د وزي ځدران د حوزي وکیل بار محمد

د محلي ستونزو له کبله د کندهار د سپين بولدک دحوزی انتخابات و ځنډيدل

د گڼه دريځ وکيلان

لاندي وکيلانو په ځينو مواردو کي يو د بل سره تفاهم درلود .

د فراه د ولايت څخه : حاجي عبدالوهاب نورزي ، امان الله شينډنډې ، ميرزا محمد

دقيق ، محمد جمعه عينک ، سيد انبيا آغا ، محمد زمان خان ، حاجي عبدالوهاب او

عبدالغفار فراهي

د هرات د ولايت څخه : محمد شاه رحمتيان ، سيد رسول فکور ، محمد جونيد

عبدالقدوس مومند ، محمد هاشم نورزايي او شاهپور عليزي

د غزني د ولايت څخه : يار محمد دليلي ، محمد هاشم تره کي ، بهالحمق خان ،

عبدالرزاق او عبدالحسين مقصودي

د هلمند د ولايت څخه : عبدالرؤف بينوا ، سيد ميبين شاه امير ، عبدالحميد زهري ،

حاجي عبدالرشيد نورزي

د کابل د ولايت څخه : محمد اسحق عثمان ، محمد يوسف بينش ، جي سنگ

د کندهار د ولايت څخه : عزيزالله واصفي ، شيرين خان نورزي

د ننگرهار د ولايت څخه : حاجي عبدالوهاب ، روح الله حبيب

د لغمان د ولايت څخه : عبدالکريم عمرخيل ، شمس الحق پيرزاده

د لوگر د ولايت څخه : لعل گل فرياد ، مولوي سيد اکبر

د کټر د ولايت څخه : محمد آصف پوپل

د اروزگان د ولايت څخه : عبدالکريم صحرايي

د بلخ د ولايت څخه : عبدالوهاب

د بدخشان د ولايت څخه : محمد هاشم واسوخت

د فارياب د ولايت څخه : ملا حبيب الله اسحقزي

د وردگو د ولايت څخه : نورعلم مظلوميار

د بادغيس د ولايت څخه : عبدالمجيد

د پکتيا د ولايت څخه : شير احمد خوستي

د نیمروز د ولایت څخه : محمد غوث خان (۲)

د دیار لسمې تقنیني دورې د مشرانو جرگې غړي

اول - انتخابي سناتوران :

د کابل د ولایت سناتور عبدالهادي داوی

د لوگر د ولایت سناتور غلام سخي خان

د وردگو د ولایت سناتور محمد اسمعیل مایار

د پروان د ولایت سناتور علي احمد بایاني

د کاپیسا د ولایت سناتور عبدالاحد

د بامیانو د ولایت سناتور محمد علي

د غزني د ولایت سناتور گل احمد ملکيار

د لغمان د ولایت سناتور عبدالواحد خان

د ننگرهار د ولایت سناتور سلطان محمد مجددي

د کنړ د ولایت سناتور عبدالخالق

د بغلان د ولایت سناتور عبدالحفیظ

د سمنگانو د ولایت سناتور باز محمد

د کندز د ولایت سناتور غلام نبي ناشر

د جوزجان د ولایت سناتور محمد شریف

د تخار د ولایت سناتور حبيب الرحمن ناصري

د بدخشان د ولایت سناتور سيد عبدالغیاث

د بلخ د ولایت سناتور محمد ابراهم

د فاریاب د ولایت سناتور محمد کریم

د باد غیس د ولایت سناتور غلام حضرت

د غور د ولایت سناتور محمد حسین

د هرات د ولایت سناتور عبدالباقي مجددي

د نیمروز د ولایت سناتور شیر محمد خان

د فراه د ولايت سناتور آقا محمد خان نورزې
د هلمند د ولايت سناتور حبيب الله هلمندي
د كندهار د ولايت سناتور عبدالرزاق بالاكرزې
د زابل د ولايت سناتور باز محمد خان
د اروزگان د ولايت سناتور محمد رفيق خان
د پكتيا د ولايت سناتور بهرام خان
دوهم - انتصابي سناتوران :
سناتوره ميرمن حميرا سلجوقي
سناتور عبدالحميد عزيز
سناتور عبدالخالق واسعي
سناتور مولوي عبدالوهاب
سناتور ډاكټر عبدالشكور ولي
سناتور عبدالصمد خان
سناتور ډاكټر عبدالوكيل خان
سناتوره ميرمن عزيزه گرديزي
سناتور مولوي غلام نبي كاموي
سناتور ډاكټر فقير محمد شفا
سناتور قيام الدين خان خادم
سناتور محمد امين خورياني
سناتور محمد جعفر عسكري
سناتور سيد محمد داود الحسيني
سناتور محمد امين يونسي
سناتور محمد زمان تره كي
سناتور مير محمد شاه صديقيان
سناتور محمد علي

سناتور محمد هاشم مجددي

سناتور مير احمد مولايي

سناتور ناظر علي جا غوري

سناتور حاجي محمد خُمكني

سناتور ڀاڪٽر محمد انس خان

سناتور سيد شمس الدين مجروح

(۳)

The Durand Agreement or the Kabul Convention of 1893

Whereas certain questions have arisen regarding the frontier of Afghanistan on the side of India and whereas both His Highness the Ameer and the Government of India are desirous of settling these questions by friendly understanding, and of fixing the limit of their respective sphere of influence, so that for the future there may be no difference of opinion on the subject between the allied Governments, it is hereby agreed as follows:

1 - The eastern and southern frontier of His Highness's domains, from Wakhan to the Persian border, shall follow the line shown on the map attached to this agreement .

2 - The Government of India will at no time exercise interference in the territories lying beyond this line on the side of Afghanistan, and His Highness the Ameer will at no time exercise interference in the territories lying beyond this line on the side of India .

The British Government thus agrees to His Highness the Ameer retaining Asmar and the valley above it, as far as Chanak. His Highness agrees, on the other hand, that he will at no time exercise interference in Swat, Bajaur, or Chitral, including the Areaway or Bashgal valley. The British Government also agrees to leave to His Highness the Birmal tract as shown in the detailed map already given to His Highness, who relinquishes his claim to the rest of the Wazir country and Dawar. His Highness also relinquishes his claim

to Chageh .

4 - The frontier line will hereafter be laid down in detail and demarcated, whenever this may be practicable and desirable, by joint British and Afghan commissioners, whose object will be to arrive by mutual understanding at a boundary which shall adhere with the greatest possible exactness to the line shown in the map attached to this agreement, having due respect to the existing local rights of villages adjoining the frontier.

5 - With reference to the question of Chaman, the Ameer withdraws his objection to the new British cantonment and concedes to the British Government the rights purchased by him in the Sirkai Tileraj water. At this part of the frontier the line will be drawn as follows:

From the crest of the Khwaja Amran range the Psha Kotal, which remains in British territory, the line will run in such a direction as to leave Murgha Chaman and the Shrobo spring to Afghanistan, and to pass half-way between the New Chaman Fort and the Afghan outpost known locally as Lashkar Dand. The line will then pass halfway between the railway station and the hill known as the Mian Buldak, and, turning southwards, will rejoin the Khwaja Amran range, leaving the Gwasha post in British territory and the road to Shorawak to the west and south of Gwasha in Afghanistan. The British Government will not exercise any interference within half a mile of the road.

6 - The above articles of agreement are regarded by the Government of India and His Highness the Ameer of Afghanistan as a full and satisfactory settlement of all the principal differences of opinion which have risen between them in regard to the frontier, and the Government of India and His Highness the Ameer undertake that any difference of detail, such as those which will have to be considered hereafter by the officers appointed to demarcate the boundary line, shall be settled in a friendly spirit, so as to remove for the future as far as possible all causes of doubt and misunderstanding between the two Governments.

7 - Being fully satisfied of His Highness's goodwill to the British Government, and wishing to see Afghanistan strong, the Government of India will raise no objection to the purchase and import by His Highness of munitions of war, and they will themselves grant him some help in this respect. Further, in order to mark their sense of the friendly spirit in which His Highness the Ameer has entered into these negotiations, the Government of India undertake to increase by the sum of six lakhs of rupees a year the subsidy of

twelve lakhs now granted to His Highness.

Kabul, November 12, 1893

H. M. Durand
Ameer Abdur Rahman Khan

د پيرونې د توافق ليك پښتومتن

په داسې حال کې چې د هندوستان په خوا کې د افغانستان د سرحدې سيمې په هکله ځينې مسألي رامنځ ته شوي ، او په داسې حال کې چې دواړه والا حضرت امير او د هندوستان حکومت هيله من دي چې دغه مسألي د دوستي په فهم او د دواړو د نفوذ د ساحو د حد په ټاکلو سره حل کړي ، ترڅو په آينده کې د دغو متحدو حکومتونو تر منځ د دغې موضوع په سر د نظر اختلاف نه وي په دې وسيله په لاندې ډول سره موافقه وشوه .

۱ - د والا حضرت د توابعو ختيځه او سهيلي سيمه دې له واخان نه د پارس تر ټولې پورې دې هغه ليکه تعقيب کړي چې په هغې نقشي باندې بنودل شوي چې له دغه توافق ليک سره مله ده .

۲ - د هندوستان حکومت به هيڅ وخت په هغو سيمو کې چې له دغې ليکې نه آخوا د افغانستان په لور پرتې دي ، مداخله ونه کړي ، او والا حضرت امير به هيڅ وخت په هغو سيمو کې چې له ليکې نه آخوا د هندوستان په لور پرتې دي ، مداخله ونه کړي .

۳ - د برتانيې حکومت په دې ډول موافقه کوي چې والا حضرت امير دې اسمار او تر چاناک پورې پورته دره وساتي . له بلې خوا والا حضرت موافقه کوي چې دې به هيڅ وخت په سوات ، باجوړ يا په چترال کې د باشگل يا ارنوايي درې په شمول مداخله نه

کوي . د برتانيې حکومت داسې هم موافقه کوي چې والاحضرت دي د برمل سيمه ولري کومه چې په هغې مفصلي نقشي کې نښودل شوي چې والاحضرت ته لا دمخه سپارل شوي ده ، او والاحضرت د پاتي وزيرستان او د داوړ په هکله له خپلې ادعا نه تيريري په همدې ډول والاحضرت دچاغي په باب له خپلې ادعا نه اوږي .

٤ - د سرحدي سيمي ليکه به دافغان او برتانوي گډو کمشنرانو له خوا له دي وروسته په تفصيل سره وکارله شي او حد بندي به شي په کوم ځای کې چې د تطبيق وړ او مطلوب وي . د دغو کمشنرانو مقصد به داوي چې د سرحد په ټاکلو کې متقابل فهم ته سره ورسيري داسې چې دغه ليکه دي تر نهايي امکان پوري د هغې نقشي له مخه وي چې له دغه توافق ليک سره مله ده ، په داسې حال کې چې ددغي سرحدي سيمي د گاونډيو کليو د موجودو محلي حقوقو رعايت پوره وشي .

٥ - د چمن د موضوع په ارتباط والاحضرت د برتانوي نوې قشلي په هکله له خپل اعتراض نه تيريري او برتانوي حکومت ته هغه حقوق پرېږدي چې د سرکې تايلري په اوبوکي يې په خپله په بيه اخستې و . د سرحد سيمي له دغه ټکي نه به ليکه په لاندي ډول وکارله شي .

دغه ليکه به پشاکوتل ته نژدې دخوجه امران غرو له لوري نه چې د برتانيې په سيمي کې به پاته کيږي ، په هغه لور کښله کيږي چې مرغه چمن او د شربو چينه به افغانستان ته پاتي کيږي او د نوي چمن چاوپي او دافغان پوستي چې خلگ يې لښکر ډنډ بولي تر منځ نمايي پوري رسيري . دغه ليکه به بيا دريل وي ستيشن او دهغي پښتي تر منځ چې د ميان بلاک په نامه ياديږي ، تر نيمايي پوري رسيري او په داسې حال کې چې د جنوب په لور به روانه وي له خوجه امران غرو سره به بيا يو ځای کيږي . په دي ډول غوښه پوسته به د برتانيې په علاقه کې او دغوښي په جنوب او لويديځ کې دشوراوک سرک به افغانستان ته پرېږدي . د برتانيې حکومت به ددغه سرک تر نيم ميلي پوري مداخله نه کوي .

٦ - ددغه توافق ليک دغه پورته فقري د هندوستان د حکومت او دافغانستان د والاحضرت له خوا دنظر ټول عمده اختلافات چې د سرحدي سيمي په باب ددوی تر

منځ پیدا شوي وو ، دپوره او قناعت بښوونکي فيصلې په ډول گڼل کيږي او دواړه د هندوستان حکومت او والاحضرت په نښه اخلي چې د جزقیاتو په باب ټول اختلافات لکه هغه چې له دي وروسته به دهغو منصبدارانو له خوا پري غور کيږي چې دسرحدي خط دحد بندې دپاره ټاکل کيږي ، ددوستي په روحيي سره به فيصله کيږي . ددي دپاره چې تر هغو چې ممکنه وي ددواړو حکومتونو تر منځ دشکونو او غلط فهميو سببونه له منځه ولاړ شي .

۷- د هندوستان حکومت چې د برتانيي حکومت په نسبت د والاحضرت له روغ نيټي نه په پوره ډول ډاډ من شوې او غواړي افغانستان بياوړې او خپلواک وويني د والاحضرت له خوا د جنگي لوازمو په را نيولو او واردولو باندي به اعتراض ونه کړي ، او دوي به په خپله په دغه هکله څه مرسته ورسره وکړي . برسیره پردې ددي دپاره چې د والاحضرت دهغي دوستانه روحيي نښه وساتله شي چې په دغو مذاکراتو کي يي بښودلي د هندوستان حکومت ژمنه کوي چې په هغو دولسو لکو کي شپږ لکه روپې زياتي راوستل شي چې والاحضرت ته هر کال دمالي مرستي په ډول ورکول کيږي .

هنري ماتمر پيورنډ د هندوستان د حکومت د باندنيو چارو وزير

امير عبدالرحمن خان د افغانستان او دهغه د نوابو امير

کابل دنومبر ۱۲ ، ۱۸۹۳

پښتو کوونکې - پوهاند ډاکټر محمد حسن کاکړ

د ضميمو يادداشتونه

۱- افغانستان کالني ، گڼه ۳۶ ، مخونه ۲۴۸ تر ۲۵۲

۲- زما مشاهدات

۳- افغانستان کالني ، گڼه ۳۶ ، مخونه ۲۹۶ تر ۲۷۷

۴- کاکړ ، ذکر شوی اثر ، مخونه ۱۶۰ تر ۱۶۱

۵- سايکس ، ذکر شوې اثر (شماره نه لري)

۶- زما مشاهدات

مأخذونه په پښتو او دري

- ۱ - غبار ، مير غلام محمد ، افغانستان در مسير تاريخ ، جلد اول ، چاپ ايران در سال ۱۹۸۰
- ۲ - غبار ، پورته اثر ، دوهم ټوك ، د امريكا چاپ ، كال ۱۹۹۹
- ۳ - مبارز ، عبدالحميد ، تحليل واقعات سياسي افغانستان ، از سال ۱۹۱۹ تا سال ۱۹۹۴ چاپ پشاور در سال ۱۹۹۴
- ۴ - څلمې ، محمد ولي ، د افغانستان او روسيې د سياسي روابطو لنډه تاريخچه ، د كراچي چاپ ۱۹۹۵
- ۵ - فرهنگ ، مير محمد صديق ، افغانستان در پنج قرن اخير ، چاپ امريكا ۱۹۸۸
- ۶ - شرق ، ډاكټر محمد حسن ، كرباس پوشه‌هاي برهنه پا ، چاپ هند ۱۳۷۱ ه ش
- ۷ - كشككي ، صباح الدين ، دهه قانون اساسي ، چاپ اسلام آباد ۱۹۸۶
- ۸ - حبيبي ، عبدالحې ، جنبش مشرطيت در افغانستان ، كابل ۱۳۶۷ ه ش
- ۹ - الفت ، گل پاچا ، د الفت مرغلري ، د پيښور چاپ ۱۳۷۵ ه ش
- ۱۰ - حق شناس ، ډاكټر شير احمد نصري ، دسايس و جنايات روس در افغانستان چاپ پشاور ۱۹۸۴
- ۱۱ - رشتيا ، سيد قاسم ، خاطرات سياسي سيد قاسم رشتيا ، از سال ۱۹۳۲ تا سال ۱۹۹۲ ، چاپ امريكا ۱۹۹۸
- ۱۲ - فيض زاد ، محمد علم ، جرگه هاي بزرگ افغانستان ، پشاور ۱۹۸۹
- ۱۳ - كبير سراج ، محمد نذير ، رويداد هاي نيمه اخير سده بيست در افغانستان ، جلد اول ، چاپ المان ۱۹۹۷

- ۱۴ - عظیمي، محمد نبي، اردو و سياست در سه ده اخير افغانستان، چاپ پشاور در سال ۱۳۷۶ ه ش
- ۱۵ - نورزايي، ډاکټر عطا، افغانستان در بازي ابر قدرت ها، چاپ المان ۱۹۸۵
- ۱۶ - زور مدنييت او نوې ژوند، د پلان د وزارت له خوا چاپ شوې کتاب
- ۱۷ - د افغانستان کالني، د کابل چاپ، کال ۱۳۴۸ ه ش گڼه ۳۶
- ۱۸ - د افغانستان کالني، د کابل چاپ، کال ۱۳۴۹ ه ش گڼه ۳۷
- ۱۹ - د افغانستان کالني، د کابل چاپ، کال ۱۳۴۱ ه ش گڼه ۳۰
- ۲۰ - د افغانستان کالني، د کابل چاپ، کال ۱۳۴۴ ه ش، گڼه ۳۲
- ۲۱ - د افغانستان کالني، د کابل چاپ، کال ۱۳۴۶ ه ش گڼه ۳۴
- ۲۲ - د مساوات جريده، د ۱۹۶۹ کال خيڼي گڼي
- ۲۳ - زما يادداشتونه
- ۲۴ - مجله خراسان، چاپ کلفورنيا امريکا، شماره ماه اکتوبر ۱۹۸۸
- ۲۵ - محمد عزيز نعيم، د مجاهد ولس د ۱۹۹۶ کال د جولای د مياشتي گڼه
- ۲۶ - محمد عزيز نعيم، د مجاهد ولس د ۱۹۹۶ کال د جون د مياشتي گڼه
- ۲۷ - د ډاکټر محمد حسن شرق مقاله، د مجاهد ولس د ۱۹۹۸ کال د آگست د مياشتي گڼه
- ۲۸ - محمد عزيز نعيم، د مجاهد ولس د ۱۹۹۷ کال د سپتمبر د مياشتي گڼه
- ۲۹ - هيکل، محمد حسنين، ابوالهول او کميسا ر د محمد آصف اکرام ژباړه چي په ۱۹۶۷ کال کي په پيښور کي چاپ سوې دي
- ۳۰ - خالص، مولوي محمد يونس، د افغانستان د مسلمان ملت په سرنوشت لويي نه دي په کار، پيښور، د ۱۳۷۱ ه ش کال د ميزان مياشت
- ۳۱ - فايق، غوث الدين، رازي را که نمي خواستم افشا گردد، پشاور ۱۳۷۹
- ۳۲ - اکرم، ډاکټر عاصم، سردار محمد داود، انتشارات ميزان، امريکا ۱۳۸۰
- ۳۳ - رسولي، ډاکټر مصطفی، شهادت محمد هاشم ميوندوال سر آغاز فاجعه

افغانستان ، چاپ پشاور ، ماه حوت سال ۱۳۷۹

۳۴ - اخبار بيك پارسيان ، ۱۷ مي سال ۲۰۰۲ چاپ سدني استراليا

۳۵ - شنسب ، اميرالدين ، خاطرات هشتاد سال ۰۰۰ پشاور سال ۱۳۸۰ ه ش

۳۶ - بخرکي ، محمد علم ، و بينس خلميان ، کال ۲۰۰۰ - هالينډ

د عکسونو او نورو اسنادو پيژندنه

۱ - محمد ظاهر شاه او محمد داود خان د (زور مدنييت او نوې ژوند) د کتاب څخه
چي د پلان د وزارت له خوا خپور شوې و .

۲ - د ۱۹۵۵ کال د لويي جرگي غړي په پغمان کي

۳ - د ۱۹۵۵ کال په لويي جرگي کي د فراه وکيلان

۴ - کابل ته د امريکا د جمهور رئيس ايزن هاور سفر (زور مدنييت او نوې ژوند)

پورته ذکر شوې اثر .

۵ - محمد داود خان داکتر محمد يوسف ته مبارکي وايي ، د افغانستان د کالني څخه

کال ۱۳۴۱ ه ش گڼه ۳۰

۶ - محمد هاشم ميوندوال د عقرب ددريمي تر پيښي وروسته په کابل پوهنتون کي ،

افغانستان کالني ، گڼه ۳۲

۷ - دديارلسمي تقينني دوري د ولسي جرگي لومړي غونډه ، د افغانستان کالني

څخه ، گڼه ۳۷

۸ - محمد داود خان د جمهوري دولت اساسي قانون لاسليک کوي . (رازي را که

نمي خواستم افشا گردد) . د غوث الدين فايق د اثر څخه .

۹ - د رامپارت د مجلي مقاله

۱۰ - د پنجه د پيښي (کورکي)

۱۱ - د وکيلانو د يوه پيشنهاده متن

لومړي تبصره : د افغانستان کالني ټولي گڼي چي په کتاب کي بي يادوني شوي دي ، د

امريکا د کانگرس په کتابخاني کي سته او د هغو څخه استفاده شوي ده .

دوهمه تبصره : دوهمه او دريمه گڼه عکسونه د لوي جرگي له خوا د هغې جرگې غړي او د ليکوال پلار ارواښاد دين محمد خان ته ورکړه شوي و

REFERENCES

- 1 - Abrahamian, Ervand, (Iran between two Revolution) Princeton University Press, USA 1982
- 2 - Adamac, Ludwing W. , Who is Who of Afghanistan, Graz Austria 1975
- 3 - Dupree, Louis, Afghanistan- USA, Princeton University Press, New Jersey, 1980
- 4 - Ghaws, A. Samad, The fall of Afghanistan, USA 1988
- 5 - Kakar, M. Hassan (A political history and the external relation of Afghanistan the reign of Ameer Abdo-al Rahman)
- 6 - Kakar, Afghanistan, The Soviet Invasion and the Afghan respon (1979 - 1982) Clifornia University press, USA. 1995
- 7 - Cordovez, Diego, and Harison, Selig, S. Out of Afghanistan, University press, New York, 1995
- 8 - Marwat, Fazel-ur-Rahim, The Evolution and growth of communism in Afghanistan, (1917-1979)Pakistan, 1995
- 9 - Nayar, Kuldip, Report on Afghanistan, India, 1981
- 10 - Bredsher, Henry, S. Afghanistan and Soviet Union, Duke press, Durham, N. C. 1983
- 11 - Sykes, Sir Percy, A Biography of Sir Mortimer Dorand, London, 1926
- 12 - Poulada, Leo, B. and D. J. Poulada, Afghanistan and USA. Omaha, Nebraska, 1995
- 13 - Yousaf, Mohammad, Brigadier and Major Mark Adkin, The Bear Trap, Afghanistan untold story, Pakistan, 1992
- 14 - Encyclopedia, America, volumns 6
- 15 - Encyclopedia, America, volumns 25
- 16 - Edited by Marlin, Lourence, W. Neutralism and Nonalinment, Johns Hopkins University, 1962
- 17 - Lectur by Nana Sufresna, 14 october 1996 Indonesia, The Movement of Nonalignment countries
- 18 - Churchil, Iron curtain speech, Westminster college, Missouri, USA. March 5th 1946
- 19 - Shansab, Nasir, Soviet Expansion in the third World, Batleby

press, Silverspring, MD, 1986

20 - Ramparts, volums 5, Number, 1976, USA

21 - The Economist, Janauary, 1998, London

THE ERA OF DEMOCRACY AND
REPUBLIC IN AFGHANISTAN
1963 - 1978

BY

ABDUL GHAFAR FARAHİ

2003 - - 1382

تر لومړی چاپ وروسته ځینې څرگندونې

د ارواښاد کانديد اکاډميسن محمد ابراهم عطایي
د ليک يوه برخه ، د ۱۳۸۰ کال دحمل ۲ - کابل - افغانستان
څولنډې خبري

(دغه مطالب ليکوال ته هغه وخت رسيدلي وو چي کتاب چاپ سوی و)

زما محترم دوست عبدالغفار فراهي په يوه ليک کي را ځخه غوښتي چي ددوی پر ليکل شوي کتاب چي د چاپ په معرض کي دی يو څو کرښي ورو ليکم . دا کار سخت مشکل و ځکه متن راسره نه و حتي فهرست قدر هم ما نه دی ليدلی . زه د کتاب د محتوا ځخه د هغو دوو پاڼو له مخي خبريرم چي د کتاب د لنډيز په نامه ددغه ليک سره راليرل سوي دي او په هغو کي دا څرگنده شوېده چي کتاب څه دپاسه په درو سوو مخونو کي ليکل شوی او د افغانستان د تاريخ دوي دورې (نه پوهيرم چي دورو پر ځای بله کومه کلمه استعمال کړم) دديموکراسي لس کلنه دوره چي پنځه صدراعظمان پکښي تير سوي او د سردار محمد داود دجمهوريت دوره شامله ده . غالباً چي دا به په پوره صلاحيت ليکل سوی وي ځکه هم پخپله فراهي صاحب يو دقيق ديپلومات دې چي عمر يي دسفارتونو په ماموريت کي تير سوی او پارلماني مطالعه يي هم له نظره نه غورځوله کيږي ځکه په پارلمان کي هم دسالمي لاري پيرو شخصيت و . ښه دا خو ددوی په باب زما دشناخت مسأله ده راغلو کتاب ته :

په دي باب لاره را ته تياره ده ، ځکه اصل متن او حتي فهرست يي هم په لاس کي

نه لرم نو صرف يو څو لنډې خبرې به وکړم چې د کتاب له دغو دورو سره اړه لري دا چې څومره به د کتاب له محتوا سره وفق ولري نه پوهيږم؟

لومړی ددغو دورو په باب ټول نظريات پر دا يوه محور راڅرخي چې پاچا او صدر اعظم په آزادو موقوفونو کې ويني ، خو زما په عقیده دا صرف د سردارانو رقابتونه وه چې هر يوه خان ته آزادي زميني برابرولي . داود خان يو خان طلبه سپرې و خو پاچا راحت طلبه .

د پښتونستان مسأله يو دروند بار و چې د ټولو ملايي ورماته کړه ، پاکستان په سادگي منځ ته نه و راغلی بلکه دا يوه د غرب پایگاه وه خو داود خان غوښتل چې په دي وسيله غرب قانع کړي چې دده مخالفت به دهغو گټې وروپرزوي ولي ناکامه سو ، دلته يي زموږ دتاريخ هغه ناکامه ملنډې ته (شوروي ته نژدېوالي) لاس ور واچاوه چې د امير شير علي خان غيرگ غاښونه پکښي وتلي وه ... په مسکو کې دبرژنيف سره د داودخان پرخاش هم ددي له پاره و چې غرب په دي قانع کړي چې دشوروي څخه راييل سوی دې ، خو روسانو دا موقع ور نه کړه او د ثور د ۷ په کودتا يي دکورني سره بېرې ورغرقه کړه .

د دا لنډو خبرو نتيجه داده چې شوروي په پلان شوي طريقه افغانستان ته لاس ور اچولې و خو معروف روسي غباوت نه يوازي زموږ هېونه میده کړه بلکي خپله بېرې يي هم غرقه کړه . زه د خپلو مطالعاتو په نتيجه کې و دي عقیدي ته رسيدلې يم چې شوروي پر افغانستان دا بده ورځ راوستله او ورپسې هر چا په خپل وار د امريکا څخه تر پاکستانه ، ايران ، سعودي عربستان او حتي چين پوري هر يوه دخپل خنجر يو گذار پر وکړ .

... ما د ليونټوب تر سرحده څو کرښي و ليکلي او خپله عقیده مي بيان کړه ، دا هم د ناروغې د وخت ليکنه ده ملامتوې به مي نه . ما صرف دا کار ددي په خاطر وکړ چې ستاسي غوښتنه يي جوابه پاته نه سي که نه زه اوس هره لحظه د مرگ په فکر کې

يم

ددي لنډې ليکنې په پای کې چې گمان کوم ددغسي يوه درانه کتاب سره به لياقت و

نه لري خپل دانشمند دوست فراهي صاحب ته صحت او عزت غواړم .
په درناوي

د محترم ذبيح الله زيارمل د ليك يوه برخه
د ۲۰۰۱ کال د آگست اوله - برن - سويس
وروره فراهي !

... کتاب مي تر لاسه کړ بيا ورته کښينا ستم او د ورزشکارانو په اصطلاح مي په يوه ساه ولوست ... دا چي ماغوندي ستومانه څوک يي په يوه ورځ تماموي ددي په معني ده چي کتاب د خپلي بکري محتوا ، متين او ښکلي او قريب به ذهن نثر او مهمو مطالبو له امله د لوستونکي شنا او خوا د نورو ټولو مسألو اهميت له منځه وړي او پر لوستونکي دا تحمیلوي چي څو وروستې پاڼه هم نه وي لوستل شوي تر هغو يي له لاسه نه پریردي ... زه ویلای سم چي تاسو د خپل ولس د هغه باور په وړاندي چي په وکالت يي انتخاب کړی وی په دي مهم اقدام سره خپل بشپړ صداقت ښوولی دی او دغه د درېدرې او سرگرداني کلونه مو ځانته په ثمربخش زمان بدل کړي دي او محصول يي دادې د يوه نفيس او با ارزسته کتاب په شان د هيوادوالو په مخ کي پروت دی . زه ددغه برياليتوب په خاطر تاسو ته مبارکي وایم او هيله لرم چي په هماغه ښه نيت چي د حقيقت انعکاس دي ، دښي ارادي او ښه نيت خاوندان هم د هغه د محتوا په هکله غبرگون وښيي نقد يي کړي او دحقايقو لابرسته کيدو ته لاره اواره سي . په درناوي (د ليک په وروستې برخي کي يي ليکوال ته ډيري مفيدي مشوري ورکړي دي)

د محترم داود موسي د ليك وروستي برخه
د ۲۰۰۱ کال د اکتوبر ۳ - کلفورنيا - امريکا

گرانه غفار جانۀ

(دليک په لومړي برخي کي يي ليکوال ته ځني بني مشوري ورکړي دي)

... لويان وايي چه ء عيب شمع جمله چو بگفتي ، هنرش نيز بگو ء نو ددي کتاب د
هنرونو په لړ کي داشيان عرض کوم :

۱ - د کتاب په سر کي د افغانستان د لنډ تاريخ معرفي دراتلونکو واقعاتو د پوهي دپاره
پير پر ځای ده .

۲ - کتاب د پښتو په پيره شيوا سبک ليکل سوې دې او زما په نظر لوستل يي پير
آسانه دي .

۳ - دا کتاب کيدای سي چه دديموکراسي او ء جمهوريت ء د دوري د پاره يو پير ښه
درسي کتاب سي .

۴ - زما د پاره چه په دغه دوري کي مي په افغانستان کي ژوند کړې دی ، د هغو واقعاتو
د جزئیاتو ويل کم چه تا ته معلوم وو ، پير دلچسپ او په زړه پوري وو . برسیره
پردي د واقعاتو د پوهي د پاره يو چټک رفرنس هم دې . الله ياور

د محترم محمد حسن سهاک د ليک يوه برخه

د ۲۰۰۱ کال د اکتوبر ۱۰ - ټورنټو - کاناډا

وروره فراهي

کتاب مي تر لاسه کړ . دکتاب په هکله بايد ووايم چه تر هغه څه چه ما فکر کاوه
کتاب د متن او محتوا په لحاظ پير لوړ و ، په دي مفهوم چه ما فکر کاوه چه د ... د
کتاب په شان به داهم په هماغه متعارفه توگه چه مور لوستونکو اوس عادت ورسره
کړې دې ليکل شوی وي ، ولي ماويدی چه کتاب په خانگري او ابتکاري توگه
ليکل شوې دې او دا ډول ليکني زموږ په افغانانو کښي سابقه نه لري او زيادتره ددي
کتاب د ليکلو طرز د جواهر لعل نهرو ليکنو ته ورته دی .

... د معمول په توگه زموږ ځيني افغانان چه په هر موقف كې وه ، كله چه خپل خاطرات يې ليكلي دي ، ځانونه يې د حوادثو او پېښو په متن كې درولي دي او كوشش يې كړې دې چه د قضايو هغه اړخونه رابرسيره كړي چه ددوی د فکر او عقيدې سره اړخ لگوي . د نيکه مرغه ستاسي په كتاب كې موضوع په دې ډول نه ده ، دلته داسي پېښي رابرسيره شوي چه په قوي احتمال به هيري شوي واي ، او تاريخي شخصيتونو د رول په هکله لوستونکو ته پير شواهد او پېښي په گوته شويدي تر څو هغوي وشي کولای خپل قضاوت وکړي. ... دپوه مطلب يادول ضروري گڼم ، هغه دا چه مور اکثر افغاني ء منورين ء په بيروکراسي کښي روزل شوي يو مور اکثر دولتي کارونه درلودل ، چه هلته معموله او مسلطه ژبه پارسي وه ، او مور ته دافرصت نه وو تر لاسه شوی چه په خپله مورني ژبه څه وليکو ، په دې لحاظ پير پښتانه چه په دې موقف کښي دي د دوی په ليکونو کښي نيمگړتياوي ليدل کيږي . ولي ستاسي دا ليکنه دومره سليسه او روانه ده چه کله کله سړي ته داسي فکر پيدا کيږي چه فراهي صاحب حتما په پښتو ټولني کښي د کار سابقه لري ... په درناوي

د محترم محمد حسن ولس مل د ليک يوه برخه

د ۲۰۰۱ کال د نومبر ۱۶ - اسلو - ناروی

(افغانستان دديموکراسي او جمهوريت په کلونو کي) دكتاب کتنه

د ښاغلي فراهي دغه کتاب دحقايقو او محتوا په لحاظ دانارو دداني غوندي ډک دی چي دده څخه د همدغسي يوه کتاب د ليکلو توقع کيدله . زه له نوموړي سره له هغه وخته آشنابي لرم چي دې دحقوقو دپوهنځي محصل و او زه په ۱۲ ټولگي کي وم . فراهي صاحب په هغه وخت کي پيري خبري نه کولي خو ځيني اشخاص دخپلو ټولنو ژوندي تاريخونه وي اما له بده مرغه چي يو زيات شمير يې د خپل مضر احتياط په وجه خپل دسترگو ليدلي حالات دخپلو سينو په صندوقونو کي داسي بند وساتي چي هغي بلي دنيا ته يې له ځانه سره يوسي ... ښاغلي فراهي ديو عيني شاهد په صفت دژوندانه ديوې برخي سترگو ليدلي حالات په دغي مجموعي کي راټول کړي او په روانه

خوره پښتو ژبه يې خپلو هيوادوالو ته وړاندي كړي دي . ددغه كتاب په لوستلو سره دديموكراسي دورې ټول هغه لاس وهني په څرگند ډول سپري ته معلوميري چې دنوي اساسي قانون ، ولسي جرگې ، آزادو مطبوعاتو او ديموكراسي پر خلاف شوي دي .

زه دفراهي صاحب دڅرگندونو په تاييد هغه وخت چې زه د ء افغان ء ملي جريدي چلونكې وم نو دپاكټر عبدالظاهر او محمد موسي شفيق د حكومتونو له خوا پر نورو موضوعاتو سربيره د پښتو ملي ژبې ، هلمند داوبو او په اخبار كې دشهيد محمد داود خان دصدارت ددوري دښو كارونو دپادوني په وجه دسخت فشار لاندې وم او اعليحضرت محمد ظاهرشاه هم په دغه ارتباط خپل حضور ته څلور كره غوښتې وم ... زه دافغانانو ديوه خدمتگار په صفت دفراهي صاحب دغه اثر ته دقدر په سترگه گورم او لوستل يې دهر وطن خوا په تيره بيا خوان نسل لپاره لازم گڼم . په

د رناوي

د محترم محمد معصوم هوتك د ليك يوه برخه

د ۲۰۰۱ كال د نومبر ۱۸ – ټورنټو – كاناډا

(افغانستان ديموكراسي او جمهوريت په كلونو كې) دكتاب په هكله زما نظر

... په افغانستان كې ددوهمې ديموكراسي او جمهوريت حوادث زموږ په مخ كې تيري سوي پيښي او دسترگو ليدلي حال دئ . له همدې امله ما ددغه كتاب تر لوستلو وړاندي داسې فكر كاوه چې مطالب به يې راته دومره نوي نه وي . خو كله چې مي كتاب ولوست ، راته څرگنده سوه چې موږ ددغو پيښو ظواهر ليدلي وه او په عمق يې خبر نه وو . په دې كتاب كې مي دپيرو مسابلو په باب هغه راز بيانونه ولوستل چې په نورو مشابه ليكنو كې مي لوستي نه وو . ښاغلي فراهي دهيواد دهمدغي دورې دپيښو په ليكلو كې دپشپړ صلاحيت څښتن دئ ، ځكه په هيواد كې دننه او بهر يې په ډيپلوماټيکو پوستونو كې كار كړی او په ولسي جرگه كې يې دوکالت دنده ديوه مسول شخص په توگه پرمخ بيولي ده . دې كار ورته دهيواد دبهرني سياست او دمقننه قوې ، حكومت او پاچا په اړيكو كې پير داسې حقايق روښانه كړي دي چې نورو ته يې دليدلو امكانات لږ ميسر وو . دكتاب ليكوال په ولسي جرگه كې يوازي دحوادثو ناظر نه دئ ،

بلکي په ډيرو مهمو فيصلو او دهغو په باب په مباحثو کي يې فعاله برخه اخستي ده .
دهيواد دبنسټي مسايلو په وړاندي يې دملي گڼو له نظره برخورد کړی او دسترگو
ليدلی حال يې په پوره امانتداري او رښتينولي سره بيان کړی دئ . دليکني ژبه يې
سپيڅلي او مهذبه ده . نه يې دچا اهانت کړی او نه يې بيخايه قدرداني . همدې
مشخصاتو يې کتاب داوسني عصر له نورو ورته کتابو څخه رابيل کړی او ممتاز کړی
دئ . ځکه نوزه دغه مهم اثر دهيواد دملي تاريخ دليکلو له پاره يوه موثقه منبع گڼم او
ښاغلي ليکوال ته يې دزړه له کومي مبارکي وایم . په درناوي